



«Тонг»
Дилшод ЭШМАТОВ асари

Хурматли журналхонлар!

*2023 йил учун “Шарқ юлдузи” ва “Звезда Востока”
журналларига буна давом этмоқда.*

*Журналларимизга барча матбуот етказиб берувчи
ташкilotлар ёки тахририятимиз орқали буна
бўлишингиз мумкин.*

*Буна индекслари: “Шарқ юлдузи” – 911
“Звезда Востока” – 831*

6 / 2023

SHARQ YULDUZI

- NASR
- NAZM
- DRAMATURGIYA
- MUMTOZ ADABIYOT
- YOSHLAR DAFTARI
- JAHON ADABIYOTI
- ESTETIKA
- SAN' AT FALSAFASI
- ADABIYOTSHUNOSLIK

Шарқ Юлдузи



Sharq yulduzi

ISSN 0131 – 1832

6 / 2023

Унутилмас лаҳзалар



Ўзбекистон халқ шоири
Ҳусниддин ШАРИПОВ
(1933-2015)



Ҳусниддин ШАРИПОВ ҳаётидан лавҳалар

Шарқ юлдузи

Адабий-бадний, илмий, ижтимоий-сиёсий журнал

1931 йилдан чиқа бошлаган

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ

Сирожиддин Саййид
Муҳаммад Али
Кенгесбой Каримов
Иқбол Мирзо
Қаҳрамон Қуронбоев
Минҳожиддин Мирзо
Сайфиддин Рафиддинов
Фармон Тошев
Исажон Султон

Хайриддин Султонов
Маҳмуд Тоир
Гулистон Матёкубова
Шерзод Ирзоев
Нурбой Жабборов
Кавсар Турдиева
Шухрат Маткарим
Адҳамбек Алимбеков
Нилуфар Йўлдошева

Бош муҳаррир – Сирожиддин Рауф

Бош муҳаррир ўринбосари – Азиз Саид

Масъул котиб – Дилором Муротова

Назм бўлими мудири – Икром Отамурод

Наср бўлими мудири – Саид Анвар

Адабиётшунослик бўлими мудири – Дилфуза Қўзиева



УШБУ СОНДА:

БАРХАЎЭТИ СИЙМОЛАР

Хусниддин ШАРИПОВ



КЎЗЛАРИМ НЎРМИ

Бобораҳим эса берарди жавоб
Гоҳ қора сўз билан, ғазал билан гоҳ;
Ерга ҳам, кўкка ҳам рост сўзлар Жаноб,
Ёлғон –

шайтонга хос азалий гуноҳ!

Шу сабаб хуркак ё устаси фаранг
Тушини айтади обиравонга.
Эҳ, ғариб, ростингни айта олмасанг,
Не учун келувдинг ёруғ жаҳонга?

НАСР

Эркин АЪЗАМ



БАҲОРНИ ҚЎВИБ

Авомроқ биттаси гапга аралашади:
– Арчалига севги-муҳаббатни шу олиб келган, дейдилар-
ку! Илгари севги-певги деган гаплар бўлмаган экан. Ўзи
чиройли бўлгани учун опкелгандир-да.

Бу “кашфиёт”га аксарият мийиғида кулиб қўяди.

– Бўлишга-ку бўлган, ҳозиргидай шовқин-сурони
бўлмаган-да, ака!

– Эшитишимча, ана шу опкелган нарсаси ўзининг
бошига етган!

– Их, их, қандай опкелади уни? – дейди ҳовлиқмароқ
бирови.

– Опкелгану ташлаб кетган-да! Ана кейин бошланди
севги-севги ўйини! “Кимнинг кимда кўнгли бор, қўяберинг
ўйнасин” бўпкетди ҳаммаёк! Раис бобонинг арзанда келини
жингалаксоч бир тишдўхтир билан қочиб кетди! Салим
новвойнинг кизи кўчага валасапед миниб чиқди! Уйга
судраган акасига “Керак бўлса, сенинг ҳуқуқингдан меники
баланд!” деб дағдаға қиладиган бўлди. Бу ёғи – ке-етди!..

Иқбол ҚЎШШАЕВА

ИЖОДИЙ КЕНГАШЛАРДА



*БАХТНИНГ ПЕШОНАСИДАН ЎЛИБ-ЎЛИБ
ЎЗМИАН ДОСТЮНЛАР*

Тенгиз Абуладзенинг “Илтижо” фильми финалида
ҳақиқат учун курашишдан толиққан шоир мағлубиятни
бўйнига олади. Шоир ҳақиқат тимсоли эди. Ҳақиқат
қочаётган маҳал Фариштани – Эзуликни дорга осадилар.
Шоир қуролини ерга қўйган он Фариштани Иблис никоҳига
олади... ва улардан маймунлар туғилади. Бизда адабиёт
одамларининг чалғиганига, чекинганига кўп бўлди. Мангу
конуният шундаки, жамиятнинг жон томирига қўлини қўя
олмаган шоирнинг некбину чучмал сатрлари, ёрқиндан-
ёрқин мисралари ҳам энди бу халққа керак бўлмайди.
Жамиятнинг ўзи қаттол таҳриричига айланади.

БИР ОНИИ ЛАРЗАНИ КУПЛАВЕРАМАН

Маҳзун ёдинг ила ёдим ямалган,
Сени эслай туриб мен бутланаман.
Жонимда бир дунё соғинч қамалган,
Сени қўмсай туриб мен тикланаман.

Қаршимда ҳажрнинг қилқўприклари –
Кетаман, шу йўлдан кетаман.
Йиқилсам, ўзимга келмайман қайтиб,
Ўзимдан ўзимга қачон етаман?

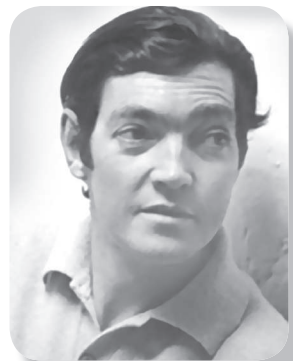


Хулио КОРТАСАР

ЖАҲОН АДАБИЁТИ

ЧАЛҚАНЧА ВА ЮЗТИБАН

Лаблари титраб, саодатли оқшомлар ҳады этажак дуоларни пичирлади, эзгу ва ёвуз амалларга раҳнамо илоҳи олийга илтижолар қилди. Аввалига тўпиғига қадар, энди эса яна ҳам чуқурроқ балчикқа ботиб борар экан, бегона ўрмон зимистонида ноаён қисматини кутиб ўтириш азоб эди. Бу орада эса қўланса балчик ҳиди анқиётган ўрмонда инсон ови давом қилар, ой туққан кечада бошланган муқаддас уруш ҳали якунига етган эмасди. Агар у сўқмоқдан четлашиб, чакалакзорда паноҳ топганида эди, балки жангчилар изига тушишмаган бўлармиди? Ғанимлар қанча асирни қўлга олганлари ҳақида ўйлади. Аммо бу урушда миқдор эмас, балки маъбудлар белгилаган муддатга қадар зафар қучиш муҳим эди. Қоҳинлар ортага қайтиш ҳақида белги бергунларига қадар таъқиб давом этиши тайин. Ҳар нарсанинг тартиби ва ниҳояси бор, аммо у эса урушни ғаним тупроғида кутиб олгани қайғули эди.



Сўна МУҲАММАД қизи

ҚАРДОШЛАР АДАБИЁТИ

СЕНГА СЕВГИМ ЧЕКСИЗДИР, ОМОҲ

Бир эртакли дунём тарк этди мени,
Қояси нимпушти, тошида хино.
Жонимнинг тафтини, тилим тотини,
Йўқотдим у ердан, у юртдан айро.

Ўйинқароқ эдим, сочим жамалак,
Онали, момоли дунём бор эди.
Менинг ўйинчоғим атлас камалак,
Овунчоғим қушлар, чаманзор эди.





**Хусниддин
ШАРИПОВ**

Кўзларим нури

Шеърӣй роман



БИРИНЧИ БОБ

*Намангон шаҳридан, дўстлар, менинг ёронларим келди,
Отам бирла онамни билгучи меҳмонларим келди.*

*Шижоат бобида ҳар қайсиси бир Рустаму Сухроб,
Адолат тахтига минган бу кун султонларим келди.*

*Иноятли, диёнатли яна ҳам муришиди комил,
Ҳама ориф, ҳама содиқ, ҳама ирфонларим келди.*

*Аларнинг хоки пойи кўзларимга тўтиё, Машираб,
Чарогимни мунаввар қилгучи хоқонларим келди.*

1

Ҳа, етиб борганди Машраб овози
Қашқардан ҳаволаб,

Намангонгача.

Сўзга қанот бўлиб машшоқлар сози,
Тўйларда янграрди гоҳо тонггача.
Ҳайрат-ла оғзини очару қисса,
Ҳофизга саргардон ёға бошларди.
Бирга ўсган дўстлар кўнглида эса,
Ифтихор мавж уриб оқа бошларди.
Бирга ўсгандилар бир чанг кўчада,

Хусниддин ШАРИПОВ – (1933–2015). Ўзбекистон халқ шоири. Тошкент қишлоқ хўжалик институтининг ўрмон-мелиорация факультетини тамомлаган. Шоирнинг “Ниҳол”, “Кўнгли буюргани”, “Кўёшга ошиқман”, “Тупроққа қасида”, “Лирика”, “Ҳаяжонли дақиқалар”, “Оҳ, гўзал”, “Ёр истаб”, “Асирингман” сингари шеърӣй китоблари, “Бир савол” шеърӣй романи ҳамда “Дўстим Тождиддин” номли воқеий қиссаси чоп этилган.

Лекин ҳеч ғуборсиз,

меҳнаткаш, аҳил.

Орадан етти йил ўтган бўлса-да,

Етти лаҳзага ҳам қаримади дил.

Энди болаликнинг олис ҳар куни

Ҳаётга –

каштадай –

бахш этарди зеб:

Бир дўст “Бобораҳим” атаса уни,

Бири чақирарди “Раҳимбобо” деб.

У ҳам ёш тўқарди йиғласа биров

Ё кимдир кувонса,

бўлар эди шод.

Ойдин кечаларда,

бамисли олов

Сокин кўчаларни этарди обод.

Ҳамон “бисотим” деб асрар хотира

Ўтмишнинг оташу куюнларини.

Айниқса унутиб бўлмасди сира

“Шоҳ ва ўғри” деган ўйинларини.

2

Ўшанда Маддоҳон маҳалласига

Жалол эндигина келганди кўчиб.

Кувноқ тенгдошларнинг ғужғон сафига

Кўшилолмаи юрди уч-тўрт кун чўчиб.

Болалар синовни чўзмасдан узоқ,

Ўйинга тортишди уни ҳам алҳол.

“Ўғри бўласанми, бўласанми Шоҳ”,

Мумтоз адабиётимизнинг йирик намояндаларидан бири, оташнафас шоир, буюк сўз санъаткори Бобораҳим Маширабнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида жуда кўп асарлар яратилган. Шоир замондошлари Пирмат Сеторийнинг “Қиссаи Машираб”, Исҳоқ Богистонийнинг “Тазкираи қаландарон” асарлари ҳамда бугунги адабиётимиз вакиллари Миркарим Осимнинг “Синган сетор” қиссаси, Ҳамид Ғулом ва Шухратнинг бир номдаги “Машираб” романлари, Муҳаммад Алининг “Машираб” шеърӣй достони, Иброҳим Ғафуровнинг “Озод нафас” ҳикояси, Хайриддин Бегматовнинг “Девона Машираб” романи ана шулар жумласидандир.

Маширабнинг Ҳақ йўлидаги қаландарона саргаиталиги, тариқат илмининг пешволари даражасига ва авлиёлик мақомига етишиши йўлидаги сиру синоатларга бой умри ҳамон нафақат олимларимизни, шоир-ёзувчиларимизни қайта-қайта қалам олишга ундаб келади. Атоқли шоиримиз Ҳусниддин Шарипов ҳам ҳаётлик чоғларида Машираб ҳақида шеърӣй роман битган ва эълон қилишга улгурмаган эдилар. Ушбу шеърӣй романни ўғиллари Рустам Шарипов таҳририятимизга тақдим қилдилар. Қуйида ушбу шеърӣй романдан парчани эътиборингизга ҳавола этмоқдамиз.

Таҳририят

Унга куч ва ғайрат этди-ю насиб,
Мактабга етмади аммо қадами.
Ўттиздан ўтса-да,
килмади парво,

Санаб ўлтирмади сочининг оқин.
Қўли бўшаб қолса мокидан гоҳо,
Йиғиб сотар эди адир шувоғин.
Баҳорда тут қоқиб, ёзда нок териб,
Елка тутар унга ўғли ва қизи.
Қанот касб этишни кутиб ўлтириб,
Қуриб қолмаса бас инсон илдизи!
Ўзи чиқолмаган баланд шотига
Фарзандлар чиқишин хоҳлар эди у.
Айниқса ўғлининг истеъдодига
Ширин умидини боғлар эди у.
Шукр, Бобораҳим ўқиш-чизишда
Барча тенгдошларин чўқиб ташларди.
“Алиф”, “Бе”, “Те”, “Се”ни, мисоли писта,
Тилининг учида чақиб ташларди.
Афсус, ўнқир-чўнқир йўқсулнинг йўли,
Кечаги топгани етмас бугунга.
Эзилиб қолмасми азамат ўғли,
Шогирд қилиб берса Бозор Охунга?!
Жажжи оила ҳам улкан бир боғ-да,
Шохлаб кетар экан ҳар қандай фикр.
Катталар ўртага олишган чоғда,
Бобораҳим деди: – Менга бари бир...

5

Хайрият, “бари бир” бўлмади унга
Билим деб очилган баланд дарчалар.
Хўжа Убайдулло Бозор Охунга
“Пирим” деб боқарди муллаваччалар.
Улар қаторига тошдайин чўқиб,
Китобга шўнғиди Бобораҳим ҳам
Кунларни тунларга уларди ўқиб,
Лекин ҳеч демасди “Қуриди тинкам”.
Оқшомлар тонгларга туташганидай,
Унга ўз чехрасин очарди мозий.
Табассум қиларди туғишганидай
Уч аср наридан Ҳофиз Шерозий:
Золни бол дегандек,
билди саодат
Етим болаликнинг аламини у.
Дунёни кучса-да неча бор офат,
Авайлаб асради қаламини у.
Бир қора қаламдан туғилган ранглар

Қоғозда жонланар рақс тушиб, сайраб.
 Мана, янграй кетди форсий оҳанглар
 Энди Бобораҳим лабида яйраб.
 Ҳар байт бамисоли самовий ҳадя,
 Заминнинг оҳидай эди рубоят.
 – Кўргим келаётир шоирни, – дея,
 Хархаша бошлади бола ниҳоят.
 На чора, ўзлари қолганда ёлғиз,
 Шогирдни ёнига ўтқизиб, Охун
 Тушунтириб берди ҳазрати Ҳофиз
 Ўлиб кетганини уч юз йил бурун.
 Сўнг деди: – Куйма кўп, ҳаммамиз ғариб,
 Ҳеч кимни аямас ўткинчи олам!
 “Ҳа, бу рост: яқинда яшашдан ҳориб,
 Бандалиқ қилганди Валибобо ҳам.
 Хуллас, яқин қилиб йўлнинг узоғин,
 Ҳаётни тебратиб тургувчи даҳо
 Ҳофиз татиб ўтган етимлик доғин
 Бобораҳимга ҳам кўрганди раво.
 У энди китобдан кўтармай бошин,
 Йигитлар етишган ергача етди.
 Арабий ҳикматлар синаб бардошин,
 Тезда “Минг бир кеча” эргаша кетди.
 Даврада жўшса ҳам, юрса-да якка,
 Ризқи бут бўлса ҳам, бўлса-да ярим,
 Билим деб аталган гўзал юксакда
 Болани кутарди “Қуръони Карим”.

6

Янги бир жаҳон у.

Янги бир нафас.

Азалий сирларнинг хазинаси у.
 Инсон билан бирга туғилган ҳавас,
 Илк ёнган гулханнинг ҳазин саси у.
 Сокин дарсхонада ўтган сари вақт,
 Бола кўз ўнгида бўлиб намоён,
 Дарвоза очарди жаннат ва дўзах,
 Қифтдан жой оларди Шайтон ва Раҳмон.
 Сўнгра,
 жоиз бўлса бу содда таъбир,
 Баланд кўтарганча муҳаббат жомин,
 Пайғамбарлар ўтди дунёдан бир-бир,
 Улуғлаб Оллоҳнинг муқаддас номин.
 Эҳ-хе, ирмоқларни қучгандай дарё,
 Севгига бахш этиб ўзгача жаранг,
 Зиёбахш муқаддас оятлар аро
 Ҳазрати Юсуф ҳам жой олмиш, қаранг!

Сатрлар ошиқнинг оҳидай янғроқ,
Гавҳардай қўнар сўз вафо тожига,
Маъно ва гўзаллик – ўриш ва арқоқ,
Қофиялар эса – заррин хошия.
Ҳаволаб боланинг иситмаси боз,
Кўзида қандайдир учкунлар балқир:
– Кўргим келаётир Шоирни, устоз,
Ўзингиз айтингиз – тирик у, ахир!
...Охун кўп шогирдлар ўстирди йиллаб,
Лекин кўрмагани бунақасини.
Бурнимас, мияси кетди зинғиллаб,
Сезгач фалокатнинг мудҳиш исини.
Не қилсин – урсинми, уришсинмикин?
Йўқ, йўқ...

Сал ўзини босиб олди-да,
Юпатди: – Шошилма, олдинма-кетин
Ҳаммамиз борамиз унинг олдига...
Бола ниҳол каби чайқалар такрор:
– Қани йўл, у менинг пирым бўлади;
Қилмасман бу сирни ҳеч кимга ошкор,
Бу менинг ўлгунча сирым бўлади.
– Бўй ўлчаша кўрма Яратган билан,
Тилгинанг кесилгай... Камтар бўл, шаккок!
– Ўзига ўхшатиб яратган экан,
Биз ҳам ўзи каби бўлайлик-да пок!!
– Ўпкангни бос, бола, – домла куйинар, –
Билиб қўй: қилсанг-да кўп яхши ният,
Қовушмас ҳеч қачон ишқ ила хунар,
Қовушмас ҳеч қачон эт ва руҳият.
– Ижобат топмаса, устозжон, нечун
“Тила тилагингни” дейди Худойим?

Тилин тишлаб қолди бир нафас Охун,
Қалбида кўпса-да қиёмат-қойим.
Ушбу зарб – хуфёна порглаб-ёнишдан
Гўё сал каттароқ очилди кўзи:
“Наҳот Мулла Бозор деган донишманд
Алдаб юрган бўлса ўзини ўзи?
Шунча хизматлари кетмасми увол,
Буни сезиб қолса ногоҳ одамлар?
Ўча бошламасми йўлакда дарҳол
Шунча вақт изини ёритган шамлар?”
Йўқ,
у хавотирнинг қувар кўлкасин,
Ноумидлик эса мутлақ бегона.
Домла аста силаб бола елкасин,
Илжайди-ю,

деди: “Оббо, девона...”

Сўнгра эсга олди Охун негадир
 Шогирдлиги кечган тошлок кўчани,
 Тоғлар этагини ўпган қир-адир,
 Улардан ҳам юксак Офокхўжани.
 Агар Офокхўжа топса бир чора,
 Учовларига ҳам наф бўларди, ҳа,
 Нафини қўйинг-ку,

бола бечора

Ҳар ҳолда ёнидан даф бўларди, ҳа!
 Маъданни эритмоқ истаган мисгар
 Оловга май пуркар, ҳа, ҳа, вақт тиғиз:
 – Мендан хафа бўлма, жигарим,

бизлар

Пасқам бир шаҳарча фуқаросимиз.
 Олам – кенг, кўп нарса кўрасан ҳали,
 Фақат шошилмагин зинҳор-базинҳор.
 Сен менга устоз деб юкиндинг, балли,
 Менинг ҳам кўл берган азиз пирим бор.
 Баланд тоғлар аро унинг ошёни,
 Сену мендан кўра Худога яқин.
 Барча саволингга битта жавобни
 Эҳтимол ўша зот бериши мумкин.
 Ҳадаб сайрайверсанг ўзингдан ўзинг,
 Такдир қарамайди ҳатто тожингга,
 Дор остига тортар

айтган ҳар сўзинг,

Мансур Ҳаллож куни тушар бошингга.
 Ниятинг пок бўлса –

кўллагай Хизр,

Фойдангга ҳал бўлгай ҳар қандайин баҳс!
 Бобораҳим деди: – Менга бари бир,
 Ўша сиймо нурун кўра олсам бас!!

7

Устоз, юрмасин деб бола дарбадар,
 Борадиган бўлди ўзи бош бўлиб.
 Она ва сингилга бу совуқ хабар
 Етди-ю

урилди чағир тош бўлиб.

Ўғли ахир кириб ўн тўрт-ўн бешга,
 Яна тўқувчининг ёниб чироғи,
 Оғзи эндигина етганди ошга,
 Дастгоҳ тепкисига эса – оёғи.
 Шамолни кутади доимо елкан,
 Косибни кутади омад бозорда.
 Она-боланинг ҳам

олизда қулган

Тўқ-тўкин кунлардан умиди бор-да!
Домла дер: – Ўғлингиз билимдон бўлса,
Баландроқ кўтаргай ислом туғини.
Розиман ўшанда ўрнимни олса,
Шод айлаб отасин ғариб руҳини!

Аёлнинг умрини тебратар туйғу,
Билар у – сорбонсиз адашгай карвон.
Юраги жизиллаб турса ҳамки, у
Этгай эр руҳига ўзини қурбон.
Хуллас, анча-мунча чўзилса-да гап,
Таомнинг мазаси тақалиб тузга,
Сафарнинг беҳатар бўлишин тилаб,
Тўртовлон фотиҳа тортишди юзга.

8

Намангондан келган азиз меҳмонлар
Яхши эслашади шу нуктагача.
Ундан сўнг ўрмалаб ўтган замонлар
Туш ё афсонага ўхшарди пича.
Олисан кузатсанг эл ҳаётини,
Кимдир зол туюлар, кимдир – авлиё.
Айниқса, безатар Шоир зотини
Хаёлда мавж урган самовий зиё.
Бунга мисол ҳам кўп:

Ана – Навоий,

Ғазали оташдай порлаб-ловулар.

Қўлида – қалами,

қозонда – мойи,

Хизматида – юзлаб чўрилар, куллар.

Уни совуқ елдан асраган ҳатто

Изини ўпган боғ,

кўк ўпар қаср;

Мушоираларда ҳаммадан аъло,

Мажлисида – уламо,

саройда – Вазир!

Буни кам десангиз, эсланг Бобурни,

Ўтдан-чўкка отиб давр дардисар,

Кўп жангда қонаган бўлса-да бурни,

Шоир деб у зотни,

шоҳ кўтардилар.

Ёдламас ҳукмин эл,

ёдлар ғазалин,

Фақат тарихдадир ҳукмдор номи.

Оёғи остида

буюк бир замин,

Бор экан ҳаттоки шахсий ҳаммоми.

Бизнинг Бобораҳим ризқи-рўзини
 Топгандир эҳтимол дафтар қўлтиқлаб.
 Тилга оладилар ахир сўзини
 Тўйларда завқланиб,
 азада йиғлаб.

Байтлари ёйилгач боғу даштларга,
 Иноят этгандир балки Илоҳим:
 Амир бўлмаса-да мулки Қашқарга,
 Бирон-бир шаҳрига бўлгандир ҳоким.
 На бўлгай у томон айласак сафар,
 Дунёни кўрардик, дам ҳам олардик.
 Агар ҳокимтўра таклиф этсалар,
 Майли, ёнларида ишлаб қолардик.
 Шуйтиб йўлга чикди тўрт танти ботир,
 Бир вақт мўлжалга ҳам етишди, қаранг:
 Сўроқлаб-дарақлаб,

Машрабни охир

Чет бир отхонадан топишди аранг.
 Наҳот мева тугмай тўкилди ғунча,
 Наҳот буғдой сепиб,
 сомон ўрамиз?..

(Меҳмонлар эсини йиғиб олгунча
 Биз йўлнинг бошига қайтиб турамиз.)

9

Айрилиқ...

Айрилиб бўлмайдими енгил:

Кетди Бобораҳим қалбда тош билан:
 Торқўча бошида она ва сингил
 Кузатиб қолишди кўзда ёш билан.
 Сафарни бошлашди устоз ва толиб,
 Бола қўлтиғида азиз “Қуръон”и.
 Жийдакапа бўлди уфқда ғойиб,
 Кечдилар Норин ва Қорадарёни.
 Карвон йўли билан туташгач дарё,
 Кузатди Балиқчи қўлда тўр ила.
 Ғариб кишлоқларда дам олиб гоҳо,
 Етди Андигонга шогирд ва мулла.
 Ҳар кун сал ўзгача юз очиб олам,
 Ҳар кун беш мачитда ўқишиб намоз,
 Ортда қолдирдилар Ўшбувани ҳам
 Юксакка интилган шогирд ва устоз.
 Чарчоғу хатарга қилмасдан парво,
 Кўркама отахон ва жўшқин расида
 Бир жума ниҳоят бўлишди пайдо
 Қашқарнинг муборак остонасида.

Меҳробга яқинлаб бўлмасди аммо;
Иковлон эл билан тушиб мақомга,
Оллоҳга дил-дилдан айтишгач сано,
Бош эгиб боришди ҳазрат имомга.

10

Ҳазратнинг кўзида йилт этиб учкун,
Бобораҳим сари қилди ишора.
Тилини ростлашга улгурмай Охун,
Ўкириб юборди бола бечора:

*“Даргоҳингга бир ожизу афгор келибман,
Арзи дилими айтмак учун зор келибман...”*

– Ё Раб, туғилдими яна бир Ҳофиз? –
Дея, ёқасини ушлади ҳазрат.
...Авжлана бошлади лекин шу боис
Боланинг дилидан ўрлаган ҳасрат:

*“Йўқдир менинг илкимда сенга тухфаи лойиқ,
Жуз зилли гунаҳ эл ичида хор келибман...”*

– Ҳофиз – ер фарзанди! – Имлади Охун; –
Бу эса қўл чўзар нуқул самога.
...Боланинг охлари, бамисли тутун,
Ёйилиб борарди аста ҳавога:

*“Бозори жаҳон ичра келиб шахри адамдин,
Жон нақди билан сенга харидор келибман...”*

– Ҳар бир бош Оллоҳнинг тоши экан-да,
Биз фақат нишонмиз, – хўрсинди имом.
...Тақдирнинг савдоси пишган дўконда
Боланинг арз-ҳоли этарди давом:

*“Лутф бирла карам айла-ю, дардимга даво қил,
Дармон тилабон соҳиби озор келибман...”*

Ҳазратнинг нигоҳи сўфида тўхтар,
Қарорин оҳиста қуяр қулоққа:
– Отаси ўтинчи ўтганга ўхшар,
Бу ҳам хизмат қилсин тандир, ўчокқа!

11

Ҳа, вақтдан адашмас тақдири азал
Ҳар кимга улашар экан улушин.
Энди Бобораҳим тушунди сал-пал
Ҳаётда ўтин ҳам керак бўлишин.

Ана, кир-адирга ин қўйиб боғлар,
 Хув, тўқай бағрида эркаланар сой.
 Уларнинг ҳар бирин жонидай асрар,
 Бегона кўзлардан авайлаб Олой.
 Муридлар забт этмиш пасту баландни –
 Уйғурлар, қайсоқлар, қипчоқ, қирғизлар.
 Бири даволатмоқ истаса танин,
 Бири касб-корига кушойиш излар.
 Бири қапа тикиб кутса навбатин,
 Бири бурга боқар,

эгни – юз ямоқ.

Лекин барига ҳам керақдир ўтин,
 Ахир ҳаққин сўрар тақиллаб томоқ.
 Бобораҳим эса,

елкада арқон,

Арра ва болтани олиб қўлига,
 Шўрликлар дардига бўлсин деб дармон,
 Хизматни бошлади Худо йўлига:
 Тўнкани тўрт бўлиб, юлғунни юлиб,
 Ўрик сочин ўриб, арча бутади...

Ўтинчи боладай югуриб-елиб,
 Фақат ой-кун эмас,

йил ҳам ўтади.

Тезда бўлиб қолди унга қадрдон
 Ошпаз, чойхоначи, гўлаҳигача.
 Қўшқўллаб кутарди ҳар бир тирик жон
 Унинг шох-шабба-ю, гўласигача.
 Хосият кўп экан меҳнат қилишда,
 Пўстинлик бўлди у ниҳоят “бойиб”:
 Ичкарига олса юнгини қишда,
 Ёзни ўтказарди тескари кийиб.
 Рўшнолик кўрсатган чоғда табиат,
 Бир хом ҳисоб-китоб уни эзарди:
 Ҳар янги чўққига ўтаётган пайт
 Осмон узоклигин кўпроқ сезарди.

Уч сакраб,

балоғат ёшидан ўтгач,

Амали янада ёзиб кенг кулоч,
 “Об-оға” аталди

ҳукмида – обқаш,

Хум, пақир, обдаста, кўзаю саноч!
 У жарнинг лабини чўқиб қушдайин,
 Не-не булоқларнинг очиб кўзини,
 Каттаю кичикни таниган сайин
 Таниб борар эди ўзи ўзини.

Таҳоратхоналар чорларди уни,
Эшигин очарди унга даҳлизлар.
Чолларни кўйинг-ку,
жонфизо сувни
Кутарди ҳаттоки назира қизлар.
Уларнинг бирига
бизларнинг Мажнун
Челагин тўлдириб бераётган чоғ,
Синамоқ бўлдимиз кув гардуни дун,
Кўллари тўқнашиб қолди баногоҳ.
Қиз сесканиб кетди мисоли оҳу,
Лекин сир бермасдан
сайёдга ўлжа,
Деди: – Соқолингиз чиқиб қопти-ю,
Наҳотки ақлингиз кирмаган бўлса?!
Қиз,
юзин очмасдан,
кайтди изига,
Лекин Бобораҳим шунга ҳам рози, –
Гўзал одимлари қолди кўзида,
Қулоғида эса –
ширин овози.

12

Вақт ўтар,
тошлар ҳам тўкила бошлар,
Қадрини йўқотмас фақат дурдона.
Аҳли мурид аро кўпайиб ёшлар,
Шоирга бўларди кўпроқ парвона.
Бири йўл сўраса,
бири қўл сўрар,
Бири соясида юрмоқ истайди.
Ҳаёт-да:
чўккалаб қолса йўлқувар,
Оёқ топмаганин
бармоқ истайди.
Бобораҳим эса берарди жавоб
Гоҳ қора сўз билан, ғазал билан гоҳ:
Ерга ҳам, кўкка ҳам рост сўзлар Жаноб,
Ёлғон –
шайтонга хос азалий гуноҳ!
Шу сабаб хуркак ё устаси фаранг
Тушини айтади обиравонга.
Эҳ, ғариб, ростингни айта олмасанг,
Не учун келувдинг ёруғ жаҳонга?

Ҳаёт тарозуси одилдир ғоят,
 “Тўғри сўз – ўқли сўз” деганлар ҳақдир.
 Ўқ эса нишонга тегиб ниҳоят,
 Заҳарли нишини
 кўрсатди тақдир:

13

Чин дилдан,
 умид-ла табаррук атаб
 Қашқарнинг ҳаттоки оддий тошини,
 Минг-минглаб намозхон этган эди забт
 Жоме масжидининг ичу ташини.
 Бир бола жойнамоз узра ўлтириб,
 Бокмай атрофдаги ёшу қарига,
 Ўзи билганича оят келтириб,
 Инсоф тилар эди рақибларига.
 Намоз тугади-ю,
 кўпди қиёмат,
 Худди сабру сафо топгандай завол:
 “Ҳаром бўлди-ку, деб, тоат-ибодат”,
 Болага ташланди
 бир эчкисоқол.
 – У изҳор айлади дилда борини,
 Ёшлар янглишар-ку
 сўзламас ёлғон.
 Оллоҳим тушунгай унинг зорини, –
 Дея Бобораҳим бўлди андармон.

Кўп ўтмай,
 учовлон бошларин эгиб,
 Ҳазратнинг пойида бўлдилар пайдо.
 Ҳазрат ҳам ютмоқни ўйлар гон тикиб,
 Демак, ҳеч нарсага боқмас бепарво.
 Рост-да, ўзингиз ҳам ўйлаб кўринг бир,
 Акиллашаверса ҳадеб бу итлар,
 Титраб пойдевору асаблар зир-зир,
 Тарқаб кетмайдими барча муридлар?!

Сўнг болага боқди: – Тавба қил, ёш қалб!
 Зоҳидни алқади: – Пирлар сенга ёр!!
 Шоирга ҳукм этди:
 Сен эса, Машраб,
 Мастсан – хору хассан,
 Отхонага бор!!!

Машраб... Машраб?.. Машраб!
Бу ғаройиб сир
Ечилди эшоннинг баҳонасида:
Шоирнинг умри ҳам ўтарди ахир
Энг олий муҳаббат майхонасида!
Тун-кун ҳамроҳ бўлиб мастона илҳом,
Ўтиб манзиллару, ойу йиллардан,
Ишқнинг қанотида
Машраб деган ном
Ҳаволаб,
жой олди дардли диллардан.

Шоирга захматлар этса-да инъом,
Ўзи юксакларда юлдуздай порлаб,
Ғазаллар безаги –
Машраб деган ном

Ҳамшаҳарларни ҳам келтирди чорлаб.
Ҳайрон бўлса ҳамки тўрт азиз меҳмон,
Бериб ўлтирмади ортиқча савол.
Совға-саломларни қилиб дастурхон,
Ҳазил-хузулларни бошлашди дарҳол.
Жилмаяр Латифжон мўйловни бураб:
– Йўлга кириб қолди Ҳасан-Ҳусаним.
Юрмайман ҳеч кимдан садақа сўраб,
Шулар – мол-давлатим, ясан-тусаним!
Чидаб тура олмай келгунча гали,
Вазир – яъни Икром қўшилди гапга:
– Эҳ, ошна, кўрармиз ҳолингни ҳали,
Фотима-Зухролар кирганда сафга!
– Оёқлар қўпайсин, – Асқар рад этар, –
Биздек косибларнинг ризқи-рўзи бу!
Жалол дер: – Давлатим ҳаммангга етар,
Соямни ўпсанг бас, –
Шоҳнинг сўзи бу!

Сен-чи, Бобораҳим, нега шунча вақт
Сўққабош юрибсан дунёда дайдиб?
– Етти қат осмонда мен излаган бахт,
Қайга ҳам борардим бу йўлдан қайтиб?!

– Балки насибангни Эгам аслида
Оёғинг остига сочиб қўйгандир,..
– Мен етмоқ истайман
Унинг
васлига,
Нетай, йўл излаш ҳам роҳатбахш фандир.
– Э, шунга шунча от боқмоқдамисан?

*“Кўрдим юзингни, девона бўлдум,
Ақлу ҳушумдин бегона бўлдум.*

*Тортиб жафолар ўлсам кўйингда,
Қайтмасман ҳаргиз – мардона бўлдум”.*

Қиз оғзи очилиб қолди ҳайратдан, –
Ана дурхона-ю, тил учи – ана...
Ишқ бўлса шоирни ёниб сайратган,
Тилсизни ғазалхон қилгувчи – Ана:

*“Кавсар шароби ёдимга келмас,
Лаъли лабингдан мастона бўлдум.*

*Юмдум кўзумни сендин бўлакдин,
Кечдим баридин,
риндона бўлдум.*

Қиз бундай сўзларга дуч келди илк бор,
Ахир китобда ҳам йўқ-да бу сўзлар, –
Муриду чўрилар,

овламасдан ёр,
Фақат у дунёнинг лаззатин кўзлар.
Пастда – Қашқарсойни тутарди тўлғоқ,
Ўйчанроқ куйларди бунда қушлар ҳам.
Нонин ҳалолларди туну кун уйғоқ
Қўш қўл, қўш оёқли исковучлар ҳам.
Ўша сергақларнинг ана биттаси, –
Меҳмонлар жўнагач,

ўчганча кетди.

Қиз-ийгит изини яна биттаси
Бироз кузатди-ю,
учганча кетди.

Турган бўлса ҳамки ёшлар ёнма-ён,
Шошарди янада яқин йўл излаб.
Шоир ўз дардини этарди аён
Сатрда сансираб,
кўнгилда сизлаб:

*“Ишқинг майига тўлди бу жисмим,
Ҳам соқи-ю ҳам паймона бўлдум.*

*Бир қатра эрдим – чўмдум денгизга,
Кирдим садафга – дурдона бўлдум”.*

Қиз кўзи сузилар,
қизнинг тили лол,
Қанот қоқарди у тасаввурида:

Жаннат деганлари шудир эҳтимол,
Ахир сузарди у
севги нурида!..

16

Улар кўчган сари сокин авлоққа,
Изма-из соялар туғила борди.
Қандайдир шарпалар кириб қулоққа,
Юракда ваҳима йиғила борди.
Кимдир пистирмадан чиқди югуриб,
Кимдир ҳамла қилиб,
кўтарди ғовға:
Қизни ҳайдадилар пичок суғуриб,
Бобораҳим эса –
қолди қуршовда:
– Ҳай, Ҳазрат билсалар, жазолар сизни!
– Тушингни сувга айт, ана – Ҳазратим!!
Қон тепди мияга:
“Сезибди исни,
Энди қор қиларми арзу баҳсларим?”

17

Ҳа, ит таталарди гўё чол ичин:
“Йўлдан урибдики бугун чўримни,
Чорасин кўрмасам,
эрта ё индин
Пайҳон қилиши ҳам мумкин гўримни...”
Эшон мис муҳрини ечиб бармоқдан,
“Қиздириб кел” дея, чўзди сўфига.
Сўнг чакди вишиллаб:
– Шундай даргоҳдан
Топганинг арзирми чархнинг чўпига?
Илоҳим қасрига қидириб шаҳроҳ,
Қаро ер титдинг-ку, қандай боласан?
Ётқизинг –
(Босдилар...
Янада пастрок...)
Мана, насибангни тўлиқ оласан;
Муҳрни келтиринг! –
Пайпаслаб аста
Асир бечоранинг кифт ва бўйнини,
Таниш пайтомирни топди бир пасда
Ва муҳрни босди...
(Тақдир ўйини
Не-не кўшиқларга бағишлайди жон,
Не-не саволларга беради жавоб, –

Бу даҳшатни эса этади баён
“Девонаи Машраб” аталган китоб.)
– Бўтам, тўрт томонинг қибла бўлса ҳам,
Олдинда – битта йўл бугундан бошлаб, –
Дуога қўл очди Ҳазрати олам, –
Ниятинг ёр бўлсин!..

Ингради Машраб:

*“Қўймас, дедилар, маъмураи ганж,
Обод эдим мен, вайрона бўлдум.*

*Машрабга май сун майхона ичра,
Масжидга кирмай
мастона бўлдум”.*

ИККИНЧИ БОБ

*Минг шўру фиғон бирла, ҳай-ҳай, не бало келди,
Жон қичқирадур қўй деб, ханжарни оло келди.*

*Қўлига олиб фўлод, қошимга келур жаллод,
Қилди мени бебунёд, тиги гузаро келди.*

*Кетсам бу алам бирлан, юз қоҳиши гам бирлан,
Савғои санам бирлан хуш даври сафо келди.*

*Рози бўлайин ўлсам, жон бергунча бир кўрсам,
Мундоғ не бало бирлан шиддатли қазо келди.*

*Заҳматга қазо ёндош, бўлди ҳаммаси йўлдош,
Ул жавру жафо подош, тиклаб югуро келди.*

*Девонаи Машрабсан, қўрқуб нега йиғларсан,
Ошиқ кишига ўлмоқ айни муддао келди.*

1

Ўз хузурин ўйлар ҳар ёш ё кекса,
Яйраб-яшнайн деб туғилар инсон.
Хур яшаб ўрганган шоирга эса,
Азоб берар эди ҳаттоки иштон.
Кун-бакун шўрликнинг қовуғи қақшаб,
Бўйсунмай қўйганди вақтга пешоби.
Лекин ўлтиролмас чаккасин қашлаб,
Бузилгач ҳаётнинг ҳисоб-китоби.
Томошагоҳ бўлиб у ўтган кўча,
Ўзи ҳам тилларда эртак бўларди.
Бу гап етиб борса Назирагача,
У ахир не деган эркак бўларди?!

Ниҳоят Ёркентдан излади паноҳ,
 Лекин бу жойда ҳам қотмади тери:
 Хўмрайиб боққандай туюларди, ох,
 Бир вақт дўстлар билан яйрашган ери.
 Айниқса болалар қилганда “улоқ”,
 Тура олмасди у юзни ўгириб.
 Қувлаб қолар эди галани гумроҳ,
 Қутурган нортуга каби ўкириб.
 Давра чекинса-да сурон кўтариб,
 Изига қайтарди бир пасда тагин.
 Тортқилаб кетарди баъзи бир ҳариф
 Тескари пўстиннинг нимдош этагин.
 Не ҳам деб бўларди:

кўпи ҳали ёш,

Файрати шоввадек кўпирар эди;
 Бири “Жиннивой” деб унга отса тош,
 Бири “Девона” деб тупурар эди.

Тани ва жонини кучаркан заҳар,
 У дарё бўйига қочди югуриб.
 Фанимлар ҳай-ҳайлаб етгунга қадар
 “Бисотин” мавжларга тўкди улгуриб.
 Кейин имо қилди:

– У ҳам, бу ҳам сув;

Қаранг, адашгандай йўлидан сайёр,
 Онага ичикиб ётган эди у,
 Эрк бердим,

қовушди иккови такрор.

Энди бузавермай сиёқингизни,
 Ҳадеб қилавермай “оламни ислоҳ”.
 Учнинг қўлга олиб оёғингизни
 Онаизорингиз ёнига тезроқ!
 ...Болалар анграйиб туришгач бир пас,
 Эс-хуш ва кўзлари ёришган замон
 Югуриб кетишди:

уй-уйга эмас,

Мақтаб, мадраса-ю, охундлар томон.
 Шогирдлар еткизган антиқа хабар
 Ғалатроқ туюлиб устод дилига,
 Зимдан ташладию уларга назар,
 Қайтариб юборди келган йўлига:
 – Бай-бай, қуритибсиз меҳр булоғин,
 Бегуноҳ инсоннинг кўзини ёшлаб.
 Боринг,

узр айтинг ўпиб оёғин,

Ахир авлиё у!

Ахир у – Машраб!

Болалар неча бор соҳилни бўйлаб,

Дараклаб чиқишди Машраб исини.
На бутазор аро, на кўча-кўйда
Топиша олмади лекин изини.
Пўк сўзлар,
санчилиб мисоли ханжар,
Азоб беравергач бечора жонга,
Шоир “бормикин, деб, биронта ҳамдард”,
Ўтиб кетган эди Хўтан томонга.

2

Жон ташвиши билан яшаса эчки,
Қон ташвиши билан қун кўрар қассоб.
Шунинг-чун биримиз бўлмасу икки,
Роҳат умиди-ла экамиз азоб.
Йўллар ўзгарса-да,
ўзгармас тақдир,
Офтоб гўёки чўғ бу ўлкада ҳам.
Соябон топмагач не қилсин фақир,
Ёшлар қуш каби шўх бу ўлкада ҳам.
Хуллас, саргаштанинг мадори қуриб,
Ичини ит бўлиб ўкинч таталар.
“Сувни булғаш шартми, шунча ер туриб”
Дея қитиқларди ҳатто катталар.
Машраб нима қилсин?

Арзу дод увол,

Улардан қайтмайди ахир акс-садо.
Сўкинайн деса йўл қўймас соқол,
Лекин индамасдан кетиш ҳам хато!
Шоир қулиб деди:

– Зувалангизни

Бир вақт шу тупроқдан олишган экан.
Мен эса,

покиза қолсин деб сизни,

Дарёни ўқситдим,

кечирсин Эгам!

...Билмай на қулишу, на қуйишини,
Тил тишлаб қоларди ҳазилкаш одам.
Манглайда тобора ортиб ажини,
Машраб тарк айлади бу диёрни ҳам.

3

Энди қайга борсин?

Кўзни тиндириб,

Одамлар подадай оқар тўрт ёнда, –
Кимнингдир уммонда томоғи қуриб,

Кимлардир адашиб юрар ўрмонда.
 Булбулигўёлар оғзида толқон,
 Кўзлар – аланг-жаланг,
 кулгилар сохта,
 Ҳақиқат кифтида рақс тушар ёлгон,
 Ҳақорат –
 ундан-да юкорирокда!
 Кимдандир бўрининг,
 кимдандир куртнинг,
 Кимдандир маймуннинг келмоқда ҳиди.
 Оллоҳим, дунёни не учун курдинг,
 Инсонни қай қўлинг яратган эди?
 Тўлғаниб ҳаволар, бамисли тутун,
 Тириклар кўксидан узилган фарёд.
 Улар қулоғингга етмас не учун,
 Ё юртни оху дод этгайми обод?
 Хўп, кўлим қисқа-ю, оёғим чўлоқ,
 Сенга жоним билан етгайми оҳим?
 Киши ўз жонига қасд қилса – гуноҳ,
 Жонимни ола қол ўзинг, Оллоҳим!
 Жоним айтиб берар Арши аълода
 Замин ва одамзод ҳикоясини:
 Мен кўрмоқ истардим
 ёруғ дунёда
 зулм ва зулматнинг ниҳоясини.

4

Шундай инграр экан кўнгил яраси
 Ҳаётга ишончи қолмасдан зарра,
 Олдда пайдо бўлиб одам қораси.
 Шоир кифтда сизди яна бир зарба:
 Алп йигит экан у –
 хушрўй, хушмўйлаб,
 Момикдай шудгорда жўяк тортарди.
 У ўйнатган сари кетмонни куйлаб,
 Шоирнинг ичида дарди ортарди.
 Наҳотки ғазалда унинг ўчи бор, –
 “Кавсар”ни “каптар” деб айтарди йигит;
 Мундоқ зехн қўйса,
 ана, неча бор
 “Айёр”ни “эй, ёр” деб қайтарди йигит.
 Сахвлар сактага бўлиб омухта,
 Ўқдайин ўтарди Машраб жонидан, –
 Ахир ҳар сўз тугул,
 ҳаттоки нуқта
 Туғилган эди-да томчи қонидан.
 Дуруст бўлармикин юмиб ўтса кўз,

Ҳаётда “қонга – қон” деган гаплар бор.
Талаб қилаётир ўз ҳаққини Сўз,
Демак, адолат ва химоя даркор!
Авайлаш ярашмас бу йўлда жонни,
Машраб ҳам қайтмаган асло йўлидан.
Аста-аста бориб,

раққос кетмонни

Шартта юлиб олди йигит қўлидан.
Шоирнинг қўлида рақс тушган кетмон,
Тинглаб ўлтирмасдан деҳқон додини,
Кўз очиб-юмгунча айлади яксон
“Жўяк” деб аталган ўз ижодини.
Машраб ёқасига ёпишиб, силтаб,
Кўқларга таралди йигитнинг зори:
– Не учун буздинг, айт, жўякда не айб,
Йўқ эса ўлдиргум сени, безори!
Энди шоирнинг ҳам чиқиб фиғони,
Момақалдиروقдай айлади хитоб:
– Мен не-не азоб-ла қурган бинони
Айт-чи, не сабабдан айладинг хароб?
...Бу ҳавойи таҳдид бу юпун беор
Кулгили кўринди деҳқонга ғоят:
– О, телба, бу уй-жой бувамдан ёдгор,
Қани сен мақтаган ўша иморат?
– Мен қурган иморат – тилинг учида,
Сен менинг сўзимни айладинг пайҳон...
Нелардир ёришиб-сўниб ичида,
Йигит боқиб қолди бир лаҳза ҳайрон.
Сўнг,

қандайдир сирдан бўлгандай огоҳ,

Шоир оёғига урди бошини:

– Кечиринг, ҳазратим, танимабман, оҳ,
Бўлмаса,

ёғдилинг лаънат тошини.

На чора,

яшаймиз гоҳида додлаб

Оғир иш, ёлғизлик, алам-дардлардан.
Ғазалларни эса олгандим ёдлаб
Қандайдир дарвишу қаландарлардан.
Хаёл бўғавермас қўшиқ бўлса ёр,
Уйку ҳам бузилмас – ҳалолдир ноним.
Энди бир илтимос:

қилмасангиз ор,

Онҳазрат, уч-тўрт кун бўлинг меҳмоним.

5

Кун ўтиб,
 жойнамос ёзиб беш маҳал,
Икковлон нафасдош бўлиб қолишди.
Тунда уйку қочса –
 ёдлашиб ғазал,
Тонг отгач,
 янгидан жўяк олишди.
Гарчи эшитмаган бўлса-да йигит
Меҳмоннинг у ё бу дарддан нолишин,
Сезарди,
 шўрликнинг таъби бўлиб хит,
Тез-тез бир хилватгоҳ истаб қолишин.
Шунинг-чун ийманиб,
 хайр-хўш чоғи
Бир ўрам кўктолқон узатди кафтда:
– Минг бир дардга даво. Ҳаётбахш оғу.
Бу ҳам бувамлардан мерос, албатта.
...Шоир шод айлади йигит дилини
Меҳмондўст даргоҳни тарк этаётди,
Нотаниш толқоннинг бир чимдимини
Тилининг остига нос каби отиб.
Сўнг олиб ҳассасин қўлига Сайёҳ,
Уфқ узра қолдирди Тагламақонни.
Таркаган бўлса-да тандаги чарчок,
Хавотир ўртарди бечора жонни:

6

– Оллоҳим, минг шукр, ёруғ оламда
Бор экан ўзингга ўхшаганлар ҳам.
Паноҳ топар экан қийналган дамда
Бир умр мен каби қақшаганлар ҳам.
Киши ўла қолмас қонаса бурни,
Оҳ, буни қаёқдан билибман, кечир.
Бош узра туғ каби тутиб ғурурни,
Мен нодон шаккоклик қилибман, кечир.
Баҳорни уйғотиб очилган гулда
Юзингни кўрмабман,
 кўзим кўр экан.
Фақат боғлар эмас,
 ҳаттоки чўлда
Изингни кўрмабман,
 ақлим ғўр экан.
Шаббода шивири, анҳор қўшиғи
Ширин алланг экан,
 сезмай ўтибман.

Очилиб турганда иқбол эшиги,
Каллам гаранг экан,
сезмай ўтибман.
Ҳақнинг жамолига,
хаққоний сўзга
Энди очилмоқда кўз ва қулоғим.
Пушти паноҳим йўқ ўзингдан ўзга,
Бандангга раҳм айла,
кечир, Оллоҳим!

7

Қийнаб юборгандай бу нолаю зор,
Ўрнин Тяншанга топширди Олой.
Оқ йўл тилаб қолди Оқсув, Қорасор,
Сувдай окиб ўтди неча ҳафта, ой.
Саратон офтобин тутганда тўлғоқ,
Шоир ҳам режани тузиб янгича,
Кундузи дам олгач,
йўлини кўпроқ
Давом эттирарди шомдан тонгача.
Кўк токида эса,
нафас уфуриб,
Кенгайтирар экан Кутб дарзини,
Дардкаш “Олтин қозик” мардона туриб,
Тингларди Машрабнинг ўтли арзини:
– Ҳорма ҳеч, юлдузим, шамларнинг шоҳи,
Айлаб энг улуғ зот хизматин адо!
Айтгин-чи, юз очиб Оллоҳ даргоҳи,
Сал ором топгайми мендай бир гадо?
Сен равшан тортасан ёнганнинг сари,
Мен ёниб битмоқни қиламан орзу...”
Хуллас, битар-битмас Шоир дардлари,
Яна тун ўрнини қучарди ёғду.
Қадами пешланиб йўл юрган сайин,
Кимгадир дил очиб, кимдандир ажраб,
Илиқсой бўйига етиб борганин
Ҳатто сезмай қолди ўзи ҳам Машраб.

8

Сой эмас,
баджаҳл дарё эди у,
Гоҳо ўнг, гоҳ чапга урарди ўзни.
Мавжлар ютворарди кўтариб шов-шув
Нариғи соҳилда айтилган сўзни.
У томонда эса –
кандайдир байрам,

Тергов...

Ҳайф кетди вақт...

Асир маст каби

Ҳамон такрорларди бир сўзни: – Ким у?

Охир ясавулнинг портлади сабри:

– У бизнинг Малика! Оппоқойим у!

Энди айт, ўзинг ким? Қайдан бўласан?

Бу юртга келмоқдан мақсадинг надир?

Дўст бўлсанг – марҳамат,

йўқса – ўласан,

Шу ерга кўмамиз...

Қани, хўш, гапир!

– Кўмгани шошманглар мени бугунча,

Ҳа, она-боладир сабр ва савоб.

Мен ахир

“Номаҳрам деган тушунча

Бу элга ёт-ку!”

деб чекувдим азоб.

– Оббо... Муслиммисан?

– Алҳамдулиллоҳ!

– Бу эса – ажали етганнинг сўзи.

– Рутбангиз қозими, амирни ё шох?

– Бўпти. Юр... Ҳукм этсин Тождорнинг ўзи!

10

Шоир

зарнигорий саройга кириб,

Тождорга арз этди, ўпиб тахтини:

– Ҳозир, Олийҳазрат, имон келтириб,

Ўйламоқ чоғидир эл-юрт бахтини.

Наҳотки кўнглингиз бўлмас алағда

Борлиқни маҳв этиб қиёмат-қойим,

Шунча гулгунчалар ёнса дўзахда,

Қоврилса ҳаттоки Малика ойим?..

Бундай башоратни кутмаган Тождор

Бир лаҳза турдию хаёли чангиб:

– Хўш, билсанг, ўзинг айт,

не қилмоқ даркор? –

Деб кулди,

жаҳлини мардона енгиб:

“Ҳа, ҳаёт йўллари гоҳ паст, гоҳ баланд,

Ҳатто осон эмас ҳукмдорга ҳам.

Мўмин мушрик билан,

ожиз зўр билан

Бу дунё неъматин кўради баҳам.

Румий ҳикматлари вазминдир ғоят,
Ярашмас ниҳолга тоғни юкламоқ.
Чўзилиб кетса гоҳ баъзи бир оят,
Ахир, айб саналмас...

ҳатто ухламоқ.

Хуллас,

тасаввурга йўл очиб равон,
Ғазалга йўргаклаб Мусонинг номин,
Машраб

ўз билгича айлади баён

Муҳаммад роз этган

Оллоҳ пайғомин.

Энди офтоб чиқиб икки тарафдан,
Ўзгача жаранглаб кўнгилнинг сози,
Этар барноларнинг кўзини равшан
Олис оламларнинг илиқ зиёси.
Саволга мингашиб йўртса-да савол,
Ҳаёт бўлса ҳамки қанчалар мубҳам,
Қанот боғлар эди дам-бадам хаёл,
Авжлана борарди илми маъруф ҳам:
Очкўз мол-дунёга қул бўлиб охир,
Саховат боғига дон сочар ҳалол;
Ёлғончи тил тишлаб,

чув тушиб олғир,

Камтар топар эди албатта камол.

Машрабнинг кўксида сўнмасди офтоб,
Не-не тўсиқларга бўлса-да дучор:
Охир

ҳикматларга тўлиб уч китоб,

Яйловда туялар кўз ёрди уч бор.

Тождор

атаса-да йўқсулни “устод”,

Она яшар эди жавдираб кўзи:

Кун сайин қад ростлаб мисоли шамшод,

Чирой очар эди

ягона қизи.

Афсуски,

меҳнат – ҳайф, эсиз тарбия,

Энди тўсолмасди ҳаттоки шоир

“Кўп кутиб қолмасин дўстларим” дея,

“Лип” этиб турсаю,

кетворса шогирд.

Кучиб бораётир тоғу тошни тун,
Баттол соқчилар ҳам ухлар хойнахой.
Шоҳим, сурил жиндек,

ахир мен учун
Ёнингдан топилар тангадайин жой?!
Энди...

Мундоқ қилсак,
бундоқ бўлади...
(Қиз куёв қўлини белга йўллади.)

Мана бундоқ қилсак,
бўлади мундоқ...
(Дириллар оқ бадан. Сийна ҳам қайноқ.)

Мана мундоқ қилсак,
жон ётар жонга...
(Ёр кафтин сурди қиз киндик томонга.
Ёт қўлни тегворди қандайдир “полвон”,
Қориннинг ичида бошлаб тўполон.)

Баттарок қунушиб шоир бечора,
Сирли ҳомилага қилди ишора:
– Хайрият, ҳар ҳолда –

Хумойми, Чингиз –
Бор экан ишончли ҳимоячингиз...

– Билиб қўй, Шоҳ қўйса тахт сари кадам,
Ёнида туради шаҳзодаси ҳам!

...Куёвнинг қисилиб қўкрак қафаси,
Узоқ ётиб қолди чиқмай нафаси.
Қиз тинмас:

– Бир нарса ўқивор, жоним,
Қироат келтирар уйқимни доим.
Келин ўткир бўлса, куёв ҳам сергак:
– Бир нарса ўқишга... таҳорат керак, –
Шундай деб,

чиқар у хонаи хосдан.
...Ухлаб ётар эди соқчилар ростдан.

16

Шоир сўқмоқ оша авлоққа ўтиб,
Булоқнинг бўйида ювар экан юз,
Юксак-юксаклардан ўзини отиб,
Мавж узра чўлғанди

кадрдон Юлдуз:
– Қутулмоқ чоғидир нодон йўлдошдан,

Кишанни ечиб от, – дерди у гўё.

Нурни

танга каби ўгириб бошдан,
“Оқ йўл” деб фотиха берди у гўё.
Кўз уйғоқ.

Қулоқ динг.

Еру кўк сокин.

Ғулжа ухлаб ётар олис-олида.

Машраб ҳам бузмасдан сукунат чокин,

Чекина бошлади охиста.

Сўнг югура кетди.

Сўнг худди оху,

Ғирт-ғирт эзиб кетди адир ўтларин.

Фақат эслолмасди

Иликсойдан у

Кечибли ва ёки учиб ўтганин.

17

Яна йўл тўлғанар.

Ғариб ё шариф

Қишлоқ ва овуллар қолди орқада.

Кимдир нон-чой берса, кимдир жой бериб,

Кимлардир вовуллаб қолди орқада.

Минг хил ўй ўғирлаб шоирнинг хушин,

Ичига сиғмасдан кетганда дарди:

– Минг узр юзимнинг терслиги учун, –

Деб таниш Юлдузга нола қиларди, –

Бу дунё ишларин доим бири кам,

Кечир,

тушунмабман имоларингни.

Бегона ёқларга ташлабман қадам,

Обод этарман деб иморатингни.

Кўзим очиб кетди шом чоғи офтоб

“Бу ёқда, дегандай, сенинг қибланг ҳам”.

Она Намангоним, қиблагоҳ Онам.

Сезаман,

ёдида сақлайди ҳамон

Бир уй, бир даҳлизли Ватаним мени.

Қаршилар ишқомни этиб соябон

Хулвали, ялпизли Ватаним мени

Тун-кун илтижони этмадим канда

Ҳақ қарор топсин деб ёруғ оламда.

Барча дардларимни айтолмасам-да,

Анлар тўқ мағизли Ватаним мени.

У элда тергамас гулбаргни хор-хас,

Ишқ ҳам Мажнунларни тупроққа қормас

Энди кучоғидан қўйиб юбормас

Тўрт фасли файзли Ватаним мени.
Қачон кўраркинман токим жилвасин,
Қачон силаркинман синглим елкасин,
Қанча хизмат бўлса,
майли, йўлласин
Мажлиси раисли Ватаним мени.

18

Бу нурли орзудан бўлгандай мамнун,
Сўлим ёз жўшаркан йўл бермай кузга,
Уфққа тирмашиб,
 кунлардан бир кун
Қашқарнинг томлари ташланди кўзга.
Демак, олдда – Ҳазрат,
 кўрса – дил какшар,
Кўрмай ўтсанг-кетсанг,
 қарғиши ёмон.
Санчилмасдан туриб яна бир ништар,
Шоир қадам босди мадраса томон.
Унда
 эътиқодга айланиб ҳавас,
Имону инсофли янги бир авлод
Нуроний имом-ла бўлиб ҳамнафас,
Муқаддас байтларни олар эди ёд.
“Нохушроқ хабар бор –
 Хожа Нуриддин
Мана неча ойки, талашмоқда жон.
Борми кўл чўзгувчи бирор муридим?”
Дея,
 якунлади дарсини Эшон.
Биров ерга боқди,
биравлар шипга,
Кўзини юмганди баъзилар “чарчаб”.
Яқин бўлганий-чун ўрни эшикка,
Қаддини тиклади
 “Мен” дея Машраб.
Ҳазрат танидию,
 тин олди чуқур:
– Тонгда карвон жўнар,
 бўтам, бўл тайёр.
Кандибодомдан сўнг
 юзни Шошга бур,
Балх сари қайрилсанг, кутар сени бор!

Баҳорни қувиб

Киноқисса



Эркин АЪЗАМ

1

Иланг-биланг тоғ йўлидан кумушранг “Каптива” машинаси оққушдек елиб бормоқда. Тўлқинсимон адирлар оралаб гоҳ лип этиб кўзга ташланади, гоҳ тепаликлар ортига шўнғиб кетади. Худди ким биландир бекинмачок ўйнаётгандек.

Кечаги кўкламда гуркираб турган чор атроф аста-секин туси ўчиб, сарғиш хас-хашакка дўна бошлаган.

Сўл томонда, олисларда кўнғир-қорамтир тоғ тизмалари бир-бирига елка тираб, чирмашиб-кўлтиқлашиб саф торган.

Машинани абжирлик билан ҳайдаб кетаётган – Роҳат опа, қаҳрамонимиз. Олтмишларга яқинлашганига қарамай кўрк-у латофатини йўқотмаган, “ўзига қарайдиган” замонавий аёллар тоифасидан. Бирмунча хурпайтириб шаклга солинган сочлари маллага мойил бир тусда. Бўйнидаги ҳарир зангори шарф учмоққа шайланган қалдирғочсимон мақомда – бир ёнга кийшайтириб кўйилибди; қаншарида ойналари жилоли қора кўзойнак.

Эғнидаги юпка ҳаворанг костюм-шимда орқадан кўрган одам опахонимизни ёш жувон деб гумон қилмоғи турган гап.

Баланд бир тепаликка чиққанда машина секинлаб тўхтади.

Ёнидаги ўриндикда ётган сумкачасини титкилаб нимадир олади-да, кафтига қисганча Роҳат опамиз машинадан тушади. Бошини кўтариб олисидаги тоғлару осмондаги парқув булутларга бир аланглаб олгач, эран-қаран йўлдан чапдаги дўнг бошига қараб юради.

Мана, Роҳат опамиз дўнг бошида чўнкайибгина ўтирибди. Кўлида узун сигарет, чекаётир. Жонсарақ кўзлари ниманидир қидириб пастга боқади.

Эркин АЪЗАМ – Ўзбекистон халқ ёзувчиси, кинодраматург. 1950 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини тамомлаган. Адибнинг “Чироқлар ўчмаган кеча”, “Отойининг туғилган йили”, “Олам ям-яшил”, “Жавоб”, “Байрамдан бошқа кунлар”, “Пакананинг ошиқ кўнгли”, “Кечикаётган одам” каби қисса ва ҳикоялардан иборат қатор китоблари нашр этилган. “Чантриморе”, “Пиёда”, “Пакана”, “Дилхирож”, “Эркак” каби экран асарларининг ҳаммуаллифи.

Ана, пастда шунча йўл босиб, интиқиб келаётган манзили – Арчали. Тоғ этагида ястанган кўм-кўк ободгина қишлоқ. Оқ-оппоқ уй-жойлар, кўчаю тор кўчалар; қаёққа юз бурманг – толзор, теракзор. Ана, ўртада кумуш тасма мисол қишлоқни иккига ажратиб сой оқиб ётибди.

Сойдан чиққан жойда эди мактаб, қани у? Ҳаммаёқда оқ бинолар – гўё ҳаммаёқ мактаб! Томлар устидаги лолақизғалдоқлар қаёққа кетган?.. Айни ёз палласи қизғалдоқ қоладими? Ул тўрт кунлик омонат чечак гилам ёядиган пастак томлар ҳам кўринмайди-ку, ҳар ён кўзни оладиган тунука, тунука...

Роҳат опа кўлидаги чала чекилган “заҳар”ни ирганган каби бир четга отиб, шахд билан қад ростлайди: орадан ўттиз йиллар ўтди-ку, ахир! Йўк, ўттиз беш йил!..

2

Машина ўру қирни ортда қолдириб, боғ-боғот оралаган қишлоқ кўчаларига шўнғиб кетади.

Марказга буриладиган чорраҳадан ўтаётганида Роҳат опамизни Худо бир асрайди.

Қаёқдандир пайдо бўлган бир касофат кимса йўл ўртасига келганда мункиб, нақд машинанинг тагига кириб кетай дейди. Роҳат опа чакқонлик билан рулни четга буриб, сал қоладика, бетон тўсиққа бориб урилса!

Аллақандай бир пачоқ-пакана! Ерпарчин бўлиб, асфальтни қучоқлаб ётибди. Алмисокдан қолган ғижим шляпаси ҳув нарига учиб кетган, ярғоқ калласи кип-қизил, бирорта туки йўқ. Эгнидаги кийимларига қараб бўлмайди – хароб. Шу ахволида денг, бошини кўтариб машинага ўқрайишини кўринг!

Худдики атай қилгандек, бир можаро кўзғамоқ учунми, атай келиб ўзини машинага урмоқчи бўлгандек!..

Роҳат опа балодан четланиб машинани йўлга соларкан, аччиқ устида очик деразага қараб ўшқиради:

– Бўкибсан-ку, алкаш!

Юз қадамлар юргач, у машинани йўл четига олиб тўхтатади, ёнбошдаги ойнадан ортда қолган манзарани кузата бошлайди.

Ана, касофат шошилмайгина жойидан турди, узун, тўрвасимон кителини сийпалаб қоққан бўлди, бориб ердан шляпасини олди, бошига бостириб кийди, сўнг худди ҳеч нима бўлмагандек, чайқала-чайқала йўлга тушди...

3

“Каптива” марказга яқин гавжум бир жойда тўхтаб турибди. Гирдида тўрт-беш хангоматалаб бекорчи, бир қиёмат машинага, бир “хотин боши билан” шундай машинани ҳайдаб келган пўрим опахонга тикилишади.

Биз ўртада кечаётган гап-сўзни эшитмаймиз: Роҳат опа бошини у ён-бу ён буриб ниманидир сўрамоқда, суриштирмоқда; турганлар ҳам қўлларини ҳар ён тўлгаб нимадир дея жавоб қилишмоқда.

– Вой! – дейди Роҳат опа дафъатан ларзага тушиб. – Қачон?

– Икки йилча бўлди-ёв, – дейди дўпписини кўлида айлантириб турган новчароқ йигит. – Нодир аканинг отасига икки йиллар бўлди-я, Эгам? Фирдек юриб эди, бир кечада...

– Осган ҳамдир, – дейди Эгамқул оғзида носи билан. – Кейинги жили энасиям қайтис қилди. Кашал эди-да.

Хуши бошидан учган (“Нимага келиб юрибман унда?”) Роҳат опамиз беихтиёр ортга чекиниб, машинасига суяниб қолади.

– Ўтиринг бундай, ука, – дейди бир вақт ўзига келиб машинага кираркан, новча йигитга.

Новча шерикларига бир-бир илжайиб, иштиёқ билан машинага чиқади.
Чорраҳадан юқорига қараб йўлга тушадилар.

4

Узун айвоннинг тўрига ёзилган кўрпачаю якандозларда Роҳат опа, ўттиз беш-қирк ёшлардаги оқ пешонабоғли уй бекаси ҳамда меҳмонни бошлаб келган бояги новча йигит ерга боқиб маҳзун, соме ҳолатда ўтирибдилар. Этакроққа чўк тушган ўсмир йигитча – неvara бўлса керак – ҳаваскорона бир ихлос билан чийиллаб ўтганлар руҳига тиловат қилмоқда.

Юзларга фотиҳа тортилгач, шарфини бошига ташлаб олган, эгнидаги либосларданми иймангандек, тиззаларини бир ёнга буриб, яккакифт бўлиб ўтирган Роҳат опа кўлини кўксига қўйганча ўрнидан кўзгалаётганида уй бекаси унинг билагига ёпишади:

– Апажон, сиз қоласиз! Тошкандай жойдан келиб – йўқ! Агар сизга жавоб берсам, кечкурун укангиз келиб мени ўлдирадилар!..

Охирги гап вазиятни юмшатгандек, ҳаммалари енгилгина жилмайиб қўядилар.

Новча йигит “Хизматимиз битди” деган каби ўрнидан туриб, меҳмонга тавозели бош силкий-силкий дарвозахона сари юради.

– Раҳмат сизга, укажон, – деб қолади Роҳат опа.

– Кўчада Нодир акамни кўрсам айтиб юбораман, янга, – дейди йигит дарвозадан чиқатуриб уй бекасига.

5

Батартиб, саранжом-саришта ҳовли-жойни кўздан кечириб бўлишган чоғи, уй бекаси меҳмонни сердарахт боғ томон бошлайди.

Роҳат опа кенг, ҳалпиллаган кўйлак кийиб олган, бошида энди расмана дурра.

– Бизнинг кийимларда ҳам барибир чиройлисиз-а, апа! – дейди келин унга ҳавас билан боқиб.

– Кўлимга тушсангиз, сизни бирпасда осмондаги ойга айлантириб қўяман! – дейди жилмайиб Роҳат опа. Ҳамсухбати анқайиб турганини кўриб, изоҳ беради: – Тошкентда опангизнинг “Гўзаллик салони” бор! Ўзимнинг номимда – “Роҳат”. Шаҳарнинг манаман деган нозанинлари бизга келади. Борганда кўрасиз... Шу туришдаям ойдайсиз, синглим! Ойдай келин!

– Ойлигим қоптими, апажон! Отим Ойгул бўлсаям, ойимни ҳам, гулимни ҳам шу тўрт бала, уй-рўзгор жеб битирган. Отам ўқитмади, домланинг ўғлига тегасан, деб туриб олди. Булар тоғаваччаю аммавачча эди-да. Ўзи бизларда яқин-яқингача бегонага қиз бериб, қиз олмас эди. Қайнонам билан қайнотам ҳам қариндош бўлган. Лекин нолияпти деб ўйламанг, апажон, Худога шукр, толеимдан розиман. Қайнона-қайнотам тилло одамлар эди. Айниқса – қайнотам! Хув “Ўтган кунлар”даги Ҳожи бобо бор-ку, худди шундай эдилар раҳматли. “Сиз”лаб гапирардилар доим. Бирон марта бошларини кўтариб бетимга қарамаганлар. Мана шу дарахтларнинг барини ўз қўллари билан ўтказган, ўзлари парваришлаган...

Роҳат опани алланечук ҳаяжон чулғайди, йўлгага яқин ўсган олхўрининг танасини аста силаркан, димоғи туз сепгандек ачишиб кетади...

Шу пайт уй томондан қиз боланинг овози эшитилади:

– Эна-а, қаердасиз, мен келдим.

– Қизим – Роҳатой, холасиникига кетиб эди.

– Вой, исмлари Роҳатми? Адаш эканмиз-да.

– Ҳа, бобоси қўйганлар. Иби, сизниям отингиз шундайми?

– Вой, ҳалигина айтдим-ку, салонимга исмимни қўйганман, деб! – Ўзи ҳам мутаассир бир ҳолатда турган Роҳат опа уй бекасининг маънодорона тикилиб қолганини кўриб, ясама беғамлик билан уни қўлтиқлаб олади. – Юринг энди, Ойдаи келин, адашим билан таништиринг-чи мени!

Қўлтиқлашиб боғни тарк этадилар.

6

Аввал-бошлаб, чўнқайиб ўтирган тўрт-беш ёшлардаги жажжи қизалоққа кўз тушади. Лаблари қип-қизил, бўялган. Бўйман деб чаплаштириб, юз-кўзларини ҳам бежаган – кулгили. Яна дам-бадам айвон лабида турган чарм пардозхалтача (косметичка)га қўл чўзади, ила-чила лаб бўёқни олиб лунжларига суркаб-суркаб кўяди. Баттар кулгили.

Қизалоқ кемшигини катта очиб, илжайиб томоша қилмоқда. Кўз олдида опаси бошқа опага айланмоқда. Чиро-ойли! Йўқ, бу опаси эмас, бошқа опа, бошқа. Бошқа бўлсаям роса чиройли!

Энди чиройлининг ўзига қараймиз. Ўсмир ёшидаги навнихол бир қиз – Роҳатой. Қарамагайсиз, қарасангиз кўз узолмай қоласиз – шундай нозанин!

У айвон этагидаги пастак курсичада ўтирибди, ҳалпиллаган кўйлак устидан таниш шарфни белига боғлаб олган ҳусн устаси – Роҳат опамиз эса, қўлларида ҳар турли безак анжоми, унга оро эмас, жило бермоқда. Гоҳ бир қадам ортга чекиниб, кўзларини қисинқираганча қилаётган ҳунарига разм солади, баҳолайди. Сўнг яна қайтиб қизнинг гирдида парвона бўлади.

– Мана, кўринг, нозанинлар нозанини Роҳатой Рамазонова гўзаллар танловига тайёр! – дея тантанали эълон қилади ниҳоят. – Ҳозирча соврини – мана! – У кўлидаги бежирим фенни қизга тақдим этади.

Томошабин қизалоқ беихтиёр чапак чалиб юборади.

Қия очиқ эшикка суяниб турган Ойдаи келин кўрсаткич бармоғини чаккасига нуқиганча бошини сараклайди: “Иби-и, уёт!” Аммо ўзи тукқан қиздан кўз узолмай махлиё!

Шу вақт айвон бошида ҳозиргина ишдан қайтган уй эгаси – Нодир пайдо бўлади. У кўриб турган манзарасидан лол, ярим йўлда тўхтади.

– Салом алейкум. Келинг, – дейди нотаниш аёлга ва хотини томон ўгирилади: “Тинчликми?”

Ойдаи келин айвонга чиқиб, шоша-пиша таништиради:

– Бу киши меҳмон, дадаси. Тошкандан кептилар. Отангиз билан билла ишлаган эканлар.

– Отам билан? Қачон, қаерда?..

– Мактабда. Ҳув бир жиллар.

– Ҳа-а, – дейди эрнинг вазоҳати юмшаб. – Э, келинг, апа, ассалом алайкум! Кўрмагандан кейин танимади-да одам.

Роҳат опа уни кўрибок қотиб қолган: Қудрат Рамазонов! Худди ўзи-я! Бу сал йўғонрок, кўполроқми-ей...

– Нодиржон-да? – Унга яқин бориб, жилмайганча қўл узатади. – Қудрат акамни кўргандек бўляпман-а, тавба!

– Ҳа, Нодир... Қани, яхши келдингизми, апа? Тошканлар зўрми? – дея сўраша туриб, айвондан пастда “Менга қаранглар, мана, мен” деган сингари гул-гул яшнаб ўтирган қизига кўзи тушади-ю, меҳмоннинг юзи ҳам демай ўшқириб юборади: – Ие, нима томоша бу?! Тур дарров, бет-бошингни юв! Тез!

Ҳамма мулзам.

Ҳамон курсида кўз-кўз бўлиб ўтирган нозанинимиз пиқиллаб йиғлаб юборади ва Роҳат опага илтижоли қарай-қарай, бўёқларини бетида шашқатор қилиб, ҳовлининг бир бурчагидаги обрезга қараб юради.

– Дада-а, чийойли-ку! – деб чийиллайди кенжа қизалоқ.

– Оббо, сизам борми?! – дейди отанинг унга кўзи тушиб. – Бунисини қаранглар энди, ажи-бужи! Майли, сен шундай тасқара юравер, сенга мумкин... – Сўнг дафъатан чехрасига илиқлик югуриб, узрхоҳлик билан Роҳат опага юзланади: – Айбга буюрмайсиз-да энди, апажон. Буларни ҳозирдан тийиб турмасангиз!.. (Хотини томон бурилиб) Тошканлардан келган азиз меҳмонни шундай кутадами, Ойгулим?! Қани – кўзи гўштига қовурдоқ! – Бўёқ-сўёғини пардозхалтасига жойлаётган Роҳат опани айвоннинг бошидаги ёғоч зинапоядан чиқиладиган баланд шийпонга таклиф қилади: – Қани, апажон, тепага! Кўчадаги улов сизникими? Ростдан? Ўзингиз ҳайдаб келдингизми дейман? Тошкандан-а? Зўр-ку! “Каптивна”!

Қизалоқ ҳамон чийиллашини қўймайди:

– Чийойли... чийойли...

Нодир усти-бошини алмаштиргани ичкари кириб кетади, Ойдай келин айвон адоғидаги ўчоқбоши томон юради – пардозхалтаси қўлида, Роҳат опамиз серрайиб қолади.

– Чийойли, чийойли-и...

7

Шом чоғи. Тўрт тарафи панжарали баҳаво шийпон. Чароғон. Уй бекасидан бошқа ҳамма жам. Ўртадаги меҳмонбоп дастурхон ҳали йиғиштирилмаган.

Тўрда, эркаланган каби меҳмоннинг пинжиги суқилиб ўтирган “бепардоз” Роҳатойга қараб отанинг энсаси қотади:

– Тўғри ўтиролмайсанми, сен қиз?!

Роҳат опа қизни елкасидан кучиб, “айбини ювмоқчи” бўлади:

– Дугонам-да! Биз қизингиз билан дугона бўволдик, Нодиржон.

– Қанақа дугона?!

– Дугона бўлиш учун нимасидир бир-бирига ўхшаши керак. Бизнинг эса исмларимиз бир – отдош эканмиз.

Зинапоя гижирлаб, Ойдай келин чиқиб келади. Қўлидаги каштали қийиққа ўралган алланимани эрига узатиб, сўрайди:

– Шумиди?

– Ҳозир, кўрайлик-чи. – Нодир қийиқчани тиззасига қўйиб тугунини ечади, ичидан деярли бир хил катталикдаги картон тахлами чиқади. Мактаб “виньетка”лари. – Дадам раҳматли жуда саришта, серҳафсала одам эдилар-да, қаранг, йилма-йилига териб қўйилган! Саксон тўртинчи йиллар, дедингизми ҳали? Саксон олти, саксон беш... Мана-а! – У виньеткани юзига яқин олиб бориб, тепа қатордаги суратларни кўздан кечира бошлайди. – Р.С.Шукуровами? Мана, борсиз! (Меҳмонга сипогина кўз ташлаб олади.) Унчалик ўзгармагансиз ҳам... Ия, ёнингизда турган – дадамизми? Бизнинг бобой ҳам ёшлиқда чатоқ бўлган эканлар-а! Ким билан билла тушишни билганлар!

– Қани, Нодиржон, бу ёққа олинг-чи, – дея тортиниброқ қўл чўзади Роҳат опа. Дилидан нелар кечаётганини бу ердагилар қайдан билсин! – Ўзимда ҳам бор эди, кўч-кўчларда қаёқдадир қолиб кетган.

У виньеткани чирокқа тутиб, узоқ тикилиб қолади. Аслида бир нуктага – бир суратга қараётир. Кейин беихтиёр ён-верини пайпаслаган бўлади. Хумори тутди, касофат!

– Қудрат акамдан бошқалари... борми ҳали? – дейди ниҳоят виньеткани эгасига қайтиб бераркан. – Кўп йил бўлди ахир...

– Ўқитувчиларни сўраяпсиз-да? Ҳозир қараймиз, ҳозир. – Нодир суратларга бармоқ нукиб, бирин-бирин шарҳлай кетади: – Хў-ўш, директордан бошласак. Н.Қосимов. Опажон, тўғриси айтсам, бу кишини эслашим қийинроқ. Мен ёшлигимда пахтакор бир районга ишга ўтган деб эшитаман. У ёғини билмайман. Г.Н.Синельникова. Завуч. Бунисиям қай бир гўрга кетган, дафи жаҳон. Мана бу бобомиз – бо-ор. Кўзлари хиралашиб, уйда ўтириб қолган. (Хотинига қараб) Сойнинг лабида ўтиради. Ҳамсояларинг-чи?... Бобоёров Юсуф бобо. Энди-и... Ҳамроев. Раҳматли Қайим бобо бўлса керак-да. Ўтиб кетганига минг йил бўлди! Эшонқулов. Бу кишиям ўша ёқда. Дадамдан ҳам олдин эди. Л.Е.Шевченко. Қўбизчи шоирнинг неварасими? Кетгандир бобосининг юртига. Т. Салимов. Ўғли ошнам, Илҳом. Яқинда бир маърақада кўрувдим. (Виньеткани чертиб) Мана бу – бор! Ҳожиқулов, Ҳожи Маркс! Партком бўлган экан энағар... Узр, апажон, оғзимдан чиқиб кетди!

– Арчалингизда бир эмас, икки йил яшаганман, укажон... – дейди кулимсираб Роҳат опа. Кейин бирдан хомуш тортади: – Ўша партком... бор денг ҳали?

– Бор. Ўлмайди у! Бола-чақали ўғилларига қўшиб кампириниям ҳайдаб юборган. Бозору мозорларда изғиб юради. Пиёниста!

– Бобоёров домлани ҳаёт дедингиз, бориб бир зиёрат қилсам бўлармикан?

– Жуда бўлади-да! Мана, дугонангиз бошлаб боради. Биласан-а, бобонгнинг боғидан пастрокда... Жон-жон деб ўзим оборардим-у, вилоятдан комиссия келган...

Дастурхонга дуо қилиб, бирин-кетин ўринларидан турадилар.

8

Меҳмонга дарвозахона устидаги болохонада жой қилинган. Бир деразаси тоғ томонга қараган, бир деразаси кўчага. Ёруғ, хур-хур шабада.

Ойдаи келиннинг айтишича, раҳматли қайнотаси эрта баҳордан то киш чилласигача шу хонани маъқул кўрган экан. Ана, деворда эсдалик яктаги осиглик, ёнидаги миҳда – тутган тасбеҳи. Бурчакдаги баланд этажерка дафтар-китобга тўла.

Роҳат опа уларни бир-бир кўздан кечириб чиқади. Асосан француз тили дарсликлари, беш-ўнта французча китоб. Фаранг тилидан мутахассис эди-да раҳматли.

Шундай файзли, шинам жой бу кеча Роҳат опамиз учун жазо хонасига айланади. Ётади – туради, ётади – туради. Токқа қараган дераза олдига бориб, яқин қир бошидаги ўша унутилмас якка арчани кидиради – йўқ, зим-зиё коронғида кўз илғамайди. Ўшанда сутдек ойдин кеча эди-да...

Орқасида ёстиқ, деворга тиралиб ўтираркан, нигоҳи дам-бадам қарши девордаги эр-хотиннинг портретига тушади. Алоҳида-алоҳида олиниб, кейинчалик бириктириб сайқалланган, ҳар хонадонда бор одатдаги сурат.

Эр – Роҳат опамизга жондай таниш Қудрат Рамазонов. Ўктам, қотма йигит. Айнан ўша кезларда олинган сурат. Чамаси, кечаги виньеткадаги.

Хотин – тўларок, истаралигина. Амманинг қизи... Бир қараганда – у қаёққадир учиб кетиб, ўрнида ёшгина Роҳатнинг анов виньеткадаги акси пайдо бўлади; бир қараганда эса яна аслига қайтади. Икки сиймо ўрин алмашгани алмашган...

Бир вақт мудроқ шуурда узуқ-юлуқ манзаралар, ҳар хил бақир-чақирлар куюни бошланади.

...Бузоққўз башара, таҳдидли чинкириқ: “Бадарға этишни талаб қиламан, талаб қиламан, бадарға, бадарға...”

...Тонгги автобус бекатида икки киз дийдирабгина турибди, бирининг елкасида каттакон жомадон... Ана, дугоналардан бири автобусга чикди, иккинчиси унга жомадонни узатаётир, кўзларида селоб ёш... Ана, икки дугона йўлка бўйлаб мактаб сари кетаётир. Бири иккинчисининг биқинига туртади: “Вон твой идёт”. Кўчанинг нари тарафидаги йўлкадан бир жўраси билан Қудрат Рамазонов келаётир...

Лариса, Лариса... Исёнкор Тарас Бульба юртидан муаллимликка келган мусофир киз. Еттиёт бегона, меҳрибон, жондай яқин дугона... “Это же любовь! Это же любовь!”

9

Кенг пахтазорнинг ўртасида, тупроқ йўл бўйида қўққайган бараксимон узун иморат. Дала шийпони. Томнинг бир қирғоғига ёнбошлатиб қизил байроқ ўрнатилган, пештоқдаги алвонда эса чақириқ-шиор: “Она Ватан хирмониға – 6 000 000 тонна “оқ олтин”!”

Шийпоннинг орқа тарафида омонат ўчоқ, ўчоқбоши; атрофда ҳар хил ўтин-чўп сочилиб ётибди, чала куйган ғўлалар. Ёнбош томонда – мой аралаш тупроқ майдончада устма-уст иккита каттакон баллон, соляркадан бўшаган бочкалар. Дала йўлига яқин жойда тиркамали учоёқ трактор.

Олис тоғ мактабидан пахта теримига олиб келинган ўқувчилар шу шийпонда ётиб туради.

Айни дамда – чошгоҳ маҳали ҳамма далада, шийпон жимжит.

...Пайкалдан чиқиб келган икки қора шийпонга яқинлашади. Бири иккинчисини суяб-қўлтиқлаб олган. Белига этак боғлаган муштдек қизгинанинг бошидаги саватдек рўмол орасидан бир бурда бўлиб кўринаётган юзи оғриқдан буришиб-буришиб кетаётир. Оёғига резина этик, узун мовут кўйлак устидан бўзранг пахталик кийиб олган ёшгина муаллима эса – ўзимизнинг Роҳат Шукурова.

Шийпонга кирилгач, меҳрибон ўқитувчи дардман қизни ўртасидан чодир тутилган узун баракнинг қизлар бўлмаси томон йўллаб, ўзи кираверишдаги чап ёқда жойлашган, тепасига бир парча картонга ваҳимали қилиб “Штаб бошлиғи” деб ёзилган эшик олдиға қайтади. Бир-икки тақиллатиб секин туртса, эшик ланг очилиб кетади... Рўпарадаги буклама каравотда ҳарбий либосли бир йигит ўтирибди. Бошланг, олди очик гимнастёркаси тагидан кўкиш йўлли “телняшка” таранг тортилиб кўринади. Нотаниш! Бу ерда нима қилиб юрибди?

Роҳат таққа тўхтаб, бир қадам ортга чекинади. Кўзлар тўқнашган! Кўзлардан ўт чиққудек!..

Шу чоғ ён тарафда кўринмай ўтирган кимнингдир чаққон қўли ўртадаги ясама дастурхонда турган арақшишани юлқиб олади. Газета тўшалган яшик устида нон ва колбаса бўлақлари...

– Ким у? – дея қичкиради биров ичкаридан. Сўнг эшик ортидан бўйини чўзиб қарайди: Ҳожикулов, штаб бошлиғи. Башараси бўғриқиб турибди, пишиброқ қолган. Муаллимани кўриб у ўрнидан тургудек бўлади ва меҳмонга ишоратан шоша-пиша бидирлай кетади: – Бу ёқ мана, ўзимизнинг кадр – Қудратилло, Рамазонов. Икки йил бурун худди мана шундай пахта терими пайти хизматга кетиб эди. Мана, қайтиб келди. Ўзим ўқитганман. Мен буни зўр бир физик бўладими деб юрардим, француз бўлиб кетди!.. – У қаҳқаҳлаб кулади. – Бу киши бўлса – Шукурова, химбиолог. Тошкентдан!..

– Домла! – дейди Шукурова бетоқат бўлиб. – Бир қизимизнинг мазаси бўлмай қолди. Кўричакка ўхшайди. Дўхтирга олиб бориш керак.

Эркин АЪЗАМ

– Да-а? Чагоқ-ку. Фамилияси нима, қайси синф?

– Кенжаева Солия. Олтинчидан.

– Кенжаева дейсизми? Ўртоқ Баҳриддин Нурматовичнинг қизлари бўлмасин тагин? Қани ўзи?

– Шу ерда. Ана, ётибди.

– Олиб чиқинг. Раймарказга боришим керак эди ўзи. – Ҳожикулов дикиллаб ўрнидан тураркан, собиқ ўқувчисига маъни-дод қилади: – Мана, бизнинг аҳвол шу, Қудратбой! Сен бемалол жойлашиб, далага чиқаверсанг ҳам бўлади. Қолганини кечкурун...

Штаб бошлиғи сезилар-сезилмас чайқалиб эшик сари юради. Шукурова қизлар бўлмаси томон кетади.

...Шийпон биқинида учоёқ трактор патпатлаб турибди. Бемор орқадаги тиркамада, бир бурчакка солинган матрас устида ғужанак бўлиб ётибди.

– Тушинг, тушинг, – дейди Ҳожикулов қизнинг бошида чўнқайиб, бирга бормоқчи бўлаётган Шукуровага. – Сизлар далага қаранглар, болаларга қаранглар. Мана, сафимизга янги, навқирон кучлар келиб қўшилди. Бугун норма кечагидан баланд бўлиши керак! А, комсомол?

– Есть, домла, бўлади! – дейди “комсомол” – Қудрат Рамазонов беихтиёр бориб, тиркамадан тушаётган Шукуровага қўмаклашаркан.

Бу ҳолни кўрган Ҳожикулов бехос тўхтаб, уларга бир қарайдию учоёқнинг зинасига тирмашади. Чиқиб тракторчи йигитнинг ёнига суқиларкан, бурилиб яна назар солади: мен кетяпман, булар эса қоляпти, иккови, бирга...

Тиркама устида ётган беморимиз энди тўшакка кўндаланг, юзтубан бўлиб олган...

Трактор патпатлаганча тўзон кўтариб йўлга тушади.

...Икки киши ёнма-ён юрганча пахта пайкалига кириб кетаётир. Бири – фуражкеси кўлида, ҳарбий либосдаги шахдам йигит, бири – елкасида бўзранг пахталик, бўйин-бошини сарғиштоб дурра билан танғиб олган қиз.

Уларнинг бир-биридан сўрайдиган-сўрамайдиган гаплари кўп, кўп...

10

Эртаси кун, чошгоҳлар. Кўчанинг икки тарафи дўкону дўкончага тўлиб кетган кишлоқ марказидан “Каптив” елиб бормоқда. Ўтиб-қайтаётган улов кам эмас, бироқ кўрганнинг кўзи шу машинада.

Авалло, аёл киши ҳайдаб кетаётир, бегона аёл. Камига, унинг ёнида шундай бир қиз ўтирибдики! Ёшгина, қаламқошгина! У ҳам Арчали аҳлига... нотаниш! Отаси кўрмаса, отаси билмаса бўлди-да. Ўзимизнинг Роҳатой! Йиғлай-йиғлай ювиб ташланган кечаги пардоз бугун янгиланган, тўйга отлангандек бўлиб боряптилар.

Бир кўзи кўча-кўйда, бир кўзи кечагина топган “дугона”сида. Завқ ва ҳавас билан тикилади унга. Мана, кўриб кўйинглар бизни!

Машина сойга эниш олдидан чапга бурилиб, юқорига бир ўрлайдию тагин пастлай бориб, толларга қўмилган зангори дарвоза олдида тўхтади.

Меҳмонларни дарвоза тагида икки ўғил, икки келин пешвоз олади. Сўнг уларни этаги сойга қараб қиялаб кетган кенг, ораста ҳовли тўридаги ойнаванд айвонга бошлаб чиқадилар.

Қават-қават оҳорли якандозлару зар ёстиклар, хонтахта, қанд-курс, чойнак-пиёла – бари меҳмонга мунтазир.

Ўғиллардан бири “ўтинг-ўтиринг” қилиб, қалпоқ бостириб қўйилган чойдан қуйиб беради-да, бош меҳмон билан бош мезбонни холи қолдиради.

Ёш Роҳатой эса ҳали ҳовлида тенгдошини топиб, бир хилватда пичирлашгани пичирлашган.

Бош мезбон, орқасида кўшестик, пастак катсимон тўшакка суяниб ўтирибди. Қомат тик, дароз, қотма. Сочсиз бош оппоқ, дўппи елка оша кат устида. Эғнида қордек оппоқ жома. Кўзлар бир нуқтага қадалган, юзда нимадандир марок қилаётгандек бир жилмайиш.

Хонтахта бурчагига ташлаб қўйилган қоқсуяк чап қўлда аломат тасбех: дона ўғирганда пистоқи кўздек товланиб кетади. Шиқ-шиқ, шиқ-шиқ...

Хизр бобо дейсиз!

Тўксонни қоралаб бораётган собиқ муаллим, “маориф аълочиси” Юсуф ота Бобоёров шу киши бўладилар!

– Нимага эсламайин, синглим, мактабда ўтган эллик йиллик сиру савдо мана шу ерда (пешонаси ва кўкрагига бармоқ уриб қўяди) турибди! Роҳат Шукурова... Чиройли қиз! Хим-биолог. Тошкентдан йўлланма билан келган. Анатомиядан ҳам дарс берардингиз. Топдим-а? Лекин кўп ишламадингиз, бир йилми, икки йил, холос. Кейин нимадир можаро бўлдими, дарров кетиб қолдингиз. Шуниси эса қолмабди, қаранг. Ёшлик ўтган жойларни бир кўриб келай дебсиз-да, баракалла, раҳмат. Қудрат Рамазонниқидаман, дедингиз-а? Ҳа-а, эрталаб анов солиқчи ўғли телефон қилиб экан. Э, бизниқига ҳам келинг, уч-тўрт кун меҳмон бўлинг.

– Раҳмат, домла, мана, ўзингизни кўрдик, соғ-саломат экансиз, яхши.

– Ҳа-а энди, шунисигаям шукр. Кўз йўқ, кулоқ ҳам, бошқаси ҳам кирди-чикди. Қани энди, дунёга тўйсангиз! Бир ўзингиз келганмисиз, Роҳатой, ёки хўжайин, болалар биланми?

Тасбех: шиқ-шиқ, шиқ-шиқ...

– Ўзим, ўзим... Боя эслагингиз келмадими, мен бу ердан яхшилик билан кетмаганман, Юсуф ака! Дафтарчамизга чатоқ ёзилган экан, мактаб тугул бошқасига ҳам жойлашолмадим. Завод, фабрика – тўғри келган ишни қилиб юрдим. Билмассиз, ўзим етимхонада ўсганман, қарайдиган-сўрайдиганим йўқ эди.

– Шундай де-енг? Э, атта-анг! Ана энди эслагандайман. Шу ғаввога анов Ҳожи калта аралашганмасмиди? Ҳожи Маркс? Юрибди ҳалиям. (Кулиб) Мана, ўзимиз ҳам юрибмиз-ку...

...Ҳовли этаги. Дарахт остидаги болалар арғимчоғида тенгдошлар ҳиринглашиб ўтирибди. Роҳатой – малика!

– Ҳозир энди ҳаммаси ўнглиниб кетган, шукр, – дейди Роҳат опа ва тиззасидаги сумкачадан нимадир олиб, аста якандознинг тагига тиқиб қўяди.

Шу чоқ ака-укалар – бири ош, бир икки тақсимчада “аччиқ-чучук” кўтариб қиради.

11

“Каптив” бояги йўл билан қайтиб, энди яйдоқроқ дўнгликлар сари йўл олади. Яна бир “тирик тарих” – Тўрабой Салимовни зиёрат қилгани.

...Роҳат опа йўл четидаги машинасида телефон “варақлаб” ўтирибди, “дугона”си чопқиллаб дўнг бошидаги ҳовлига кириб кетган.

Ана, дарвозадан қилтириққина йигитча билан чиқиб, тагин бир муддат қаймоқлашиб қолади. Ҳаҳ, касофат! Бугунги пардозлардан мақсад асли шу бўлмасин...

Роҳатой тойғона-тойғона пастга тушиб келади. Юзи лов-лов.

– Икки кун бўпти, бобосини дадаси Тошкентга олиб кетибди. Юрагини кўрсатгани. Дўхтирма-дўхтир юришганмиш.

– Буларнинг телефонини биласанми? – деб сўрайди Роҳат опа андак ўйланиб.

– Қанақа телефон? Ҳа-а, биламан, биламан.

Ортга қайтадилар.

Ногаҳон машина ичида “дуд-дуд” садоси таралиб, жарангдор аёл овози эшитилади:

– Здравствуйте, Раҳат Сабировна, как доехали?

– Спасибо, всё хорошо. Слушай, Сюзанна, кажется среди твоих было много кардиологов...

– Да – Нигора Гулямхаджаева. Кардиолог – асс!

– Записывай тогда: Салимов Турабой. Его она может принять завтра?

– Но проблем!

– Смотри, чтоб всё было о'кей!

– Есть, Раҳат Сабировна, гап йок!

– Привет девочкам!

Яна “дуд-дуд”.

Роҳатойнинг оғзи ланг очилиб қолган...

– Оғзингизни ёпинг, дугонажон, – дейди кулиб “қатта дугона”. – Телефон қилиб айт: отаси билан бобоси эртага эрталаб Кардиология марказига бориб Нигора Ғуломхўжаева деган дўхтирга учрашсин. Тушундинг-а?

– Эрталаб... Кардиология... Ғулом Нигорахўжаевамиди?

– Яшанг, яшанг, дугонажон! – дейди Роҳат опа қикирлаб.

Мулзам қолган қиз аллақандай тепаликни ёнлаб ўтаётганларида бирдан тилга қиради:

– Бобомнинг қабрлари мана шу ерда...

Машина таққа тўхтади.

12

Шарфини бошига ўраб олган Роҳат опа қабр қошида чўнқайган. Ёлғиз. Невара хув нариларда.

Ички овоз:

– Келдим... Шунча йилдан кейин. Сизни кўргани. Унутолмадим-да... Бу шўрпешона киройи тиловат қилишним билмайди, кечиринг. Худо раҳмат қилсин сизни. Рози бўлинг...

Роҳат опа шарфининг учи билан кўзларини арта-арта ўрнидан кўзғалади.

Невара қиз қаердандир терган бир тутам ёввойи чечакни аста келтириб бобосининг қабрига қўяди.

...Қайтмоқдалар.

– Дугона, – дейди Роҳатой ийманибгина, – Яккаарчага чиқамиз, деган эдингиз, қачон?

– Ой тўлганда, ҳаммаёқ ёп-ёруғ бўлганда.

– Қачон тўлади ой?

– Тўлганда тўлади, қизим.

13

Қишлоқ маркази. Йўл бўйидаги сомсахона. Тол соясида тўрт-беш кундашунда, сомсахўрлик баҳона, қиттак-қиттак қилиб ўтирибди. Ўртада еб-ейилмаган сомсалар, сигарет қолдиқлари, бир чойнак чой. “Оқсоқол”нинг ўзи стол тагида, яширин.

Ҳикоямиз бошида учратганимиз – Роҳат опани Нодирларникига бошлаб борган новча йигит ҳам шу ерда.

Давра хийла кизиб қолган, гап-сўзлар пойинтар-сойинтар, лоф-қоф аралаш.

– Шу мошина бугун кўп қатнади-да у ёқдан-бу ёққа, – деб қолади тиш кавлаб ўтирган афти ғижимроқ киши. – Бу яқин атрофнинг мошинасига ўхшамайди, нўмири бошқача! Боя қарасам – рўлида бир хотин...

Шу маҳал даврага янги улфат қўшилади. У келасолиб, ҳеч нимага қарамай, ўртадаги сомсанинг бутунроғига чанг соларкан, “Қани, борми?” дейди тарашасифат жўрабошига им қокиб. Баҳона кутиб ўтирган эканми, жўрабоши ила-чила стол тагидагини қўлга олиб, пиёлаларга куйиб чиқади.

– Маркс бобомизга-чи? – дейди янги улфат даврадан сал четроқда – увадаси чиққан эски креслода, алмисокдан қолган ғижим, минораси илма-тешик шляпасини юзига қопқоқ қилганча пинакка кетган муштаккина мўйсафидни кўрсатиб.

Пинакчи чолнинг бўйнида энлидан-энли, калтагина қилиб боғланган, тугуни муштумдек катак галстук. Ҳафталаб ечилмайдими, яғири чиқиб кетган. Ҳув отамзамоннинг урфи.

– Маркс бобонг аллақачон капут! – дейди жўрабоши “ризқ”ни аяниб.

Шляпа остидан дўқ эшитилади:

– Қуй, ўв тараша!

Янги улфат шўхлик билан хайқиради:

– Яшасин марксизм ва ўн беш ёшидан бери марксист – домла Ҳожиқулов!

“Шляпа” тагин тилга киради:

– Ўн тўрт ёшдан!

– Бир хотинки, роса кетворган, пасон! – дея боя бошлаган мавзусига ёпишиб олади афти ғижим киши.

– Тошкентдан келган у. Қудрат Рамазонникида ҳозир.

– Сиз қаердан биласиз? – дейди жўрабоши. – Қудрат Рамазон ўлиб кетган-ку!..

– Кеча ўзим бошлаб борганман! Нодир ака билан ҳамсоямиз-ку биз, – дейди новча бўғилгудек. – Бир вақтлар мактабда бирга ишлашган эканми...

Тешик шляпа қорин томон сурилиб, бузоқкўз бир башара намоён бўлади:

– Отини сўрамадингми, оти нима экан?

– Хотин киши, нима деб сўрайман?

– Анови тошкентлик момони айтяпсизларми? – дейди янги улфат. – Зўр момо экан лекин! Битта кўнғироқ билан Тўра тоғамни Тошкентдаги энг зўр балнисага жойлаб қўйибди. Битта кўнғироқ билан-а! Эримми, ўғлими каттаконлардан, дейдилар...

– Каттакон бўлмаса, бунақа қийкириқ мошиналарни қаёқдан минарди момонг, тўғримми?

– Ўзиям жуда-а бошқача апа экан. Культурний!

Жўрабошимиз “кераксиз” мавзуга “керакли” нуқтани қўяди:

– Қани, урдик бўлмаса! Умар Хайём айтгандай – ё ҳаёт, ё мамот!

Ҳожи Маркс деганлари газак ҳам қилмай, латтага айланаёзган шляпасини ярғоқ бошига бостириб секин ўрнидан туради-да, кишибилмасликка уриб зипиллаганча жўнайди.

Уйи бу томонда қолиб унинг бошқа ёққа йўл тортганини кўрган жўрабоши тусмолини айтади:

– Маркс бобонг ўнгни қўйиб чапга йўл солди, бир нарсанинг ҳидини олди-ёв бу энағар!

– Анови тошкентлик момонинг изидан кетди бу, аниқ! Ўша мактабда бу кишим ҳам ишлаган, неча йил парткомлик қилган – таниш чиқар балки...

Бугунги таассуротлар ҳоритган Роҳат опамиз болохонада – дераза тагидаги темир каравотга чўзилган кўйи қалин бир дафтарни (марҳум муаллимнинг эски конспектларини) варақлаб ётаркан, алланечук тараддуд билан эшикдан Ойдаи келин бош суқади.

– Апажон, кечирасиз-да, безовта қилдим, – дейди у хижолатомуз. – Сизни бир бобо сўраб кепти.

– Ким экан? – дейди Роҳат опа каравотдан оёғини тушириб.

– Кўришим керак, гапим бор, деяпти. Лекин чиқманг, апажон – маст, оёғида зўрға турибди! Ўзиям бир... Сиз гаплашадиган одам эмас-да!

– Қани, кўрайлик-чи! – Роҳат опа деразага узалиб, кўчага қарайди. Қарайдию дарҳол юзини буриб олади.

Дарвоза тагида ўша – тунов кунни ўзини машинага урган турқи совуқ! Алмисокдан қолган шляпаси қўлида, бош битта туксиз, қип-қизил...

– Йўқотинг! – дейди Роҳат опа бирдан безиллаб. – Ухлаяпти дейсизми, бошқами, ишқилиб бир бало қилинг, жон синглим!

– Хўп, хўп, апажон.

Кейин ўзини хотиржам қилмоқ учунми, Роҳат опа бир маҳал деразага яқинлашиб, аста мўралайди.

Ойдаи келин қўлидаги аллақандай бозорхалтани узатаётир, анови гўрсўхта халтачага қўл суқиб, кўкиш қалпоқли шишани бир кўтариб қарайдию шоша-пиша садакани бағрига босиб, пилдирай-пилдирай йўлга тушади.

Нархинг шугина экан, Роҳат Шуқуровани чақириб нима қилардинг, эй, Худо урган банда!

Опа бурилиб, девордаги эр-хотиннинг суратига кўз солади. Чорчўпдан бир жуфтгина кўз боқиб турибди, ёнидагиси ғойиб...

15

Бир вақтлар бинойидеккина бўлган ҳовли, уй-жой энди батамом қаровсиз, ташландиқ ҳолатда. Ҳаммаёқ ивирсиб ётибди. Гўёки эгаси кўчиб кетган, йўқ, ўлгандек.

Иморатнинг ёнбошидан чиқиладиган чордоқ эшигига тақалган узун нарвонга ушоқ жуссали, тортанак мисол бир кимса тирмашиб ётибди. Нарвон ҳаддан ортиқ узун, баланд, лопиллайди. Чиқаётган “дорбоз” ҳар поғонада тўхтаб, тин олиб, сўнг яна осилиб-тирмашиб зўрға кўтарилаётир.

Чордоқ эшигига етай деганда қалқигандек бўлиб, бошидаги шляпаси учиб кетади. Ана шунда бурилиб қарайдию биз уни таниймиз: ўзимизнинг бояғи Ҳожи Маркс!

У не бир азобда чордоққа чиқиб олгач, кўзи нимқоронғига кўниккунча бир лаҳза серрайиб туради. Очиқ эшик ва томнинг ҳар еридан тушаётган шуълалар чордоқ ичини олачалпоқ ёриштиради.

Ҳаммаёқ эски-туски: бешик, қадимий сандиқ, синиқ этажерка, оёқсиз стол-стуллар ва ҳоказо. Муқовалари тошдек қаттиқ, зарҳал бўртмали қалин-қалин томликларни айтинг! Баъзилари саф-саф қилиб бойлаб қўйилган, баъзилари оёқ остида топталиб ётибди. Пролетариат доҳийлари – Маркс, Энгельс, Лениннинг ордона мероси!

Ҳожи Маркс бир лаҳза уларга паришонҳол боқиб қолади, сўнг айланиб ўтиб, қопқоқсиз сандиқни титкилай-титкилай, каноп ип билан чандиб ташланган бир тўп картонни қўлтиқлаб эшик сари юради.

Чордоқдан чикқач, нарвоннинг тепасига ўрнашиб олади-да, бурун учига кўзойнагини кўндириб, тиззасидаги тахламдан битта-битта виньеткани суғуриб, йилларига кўз ташлай бошлайди.

– Бу эмас! – дея қўлидаги виньеткани отиб юборади. Картон ҳавода қалқа-қалқа учиб бориб ажриқзорга тушади. – Бу эмас!.. Бу эмас!.. Буям эмас!.. Бунисиям эмас!..

Ажриқзор усти картон виньеткалар билан қопланади. Катталаштириб қараладиган бўлса – бир дунё сурат! Бир дунё одам! Қани улар энди?..

– Саксон тўртинчи йил қани?! – дея имраниб юборади Ҳожи Маркс. – Қани саксон тўрт?!

Дафъатан, янглишиб пастга отиб юборгандек туюладию нарвондан тушмоқ учун жойидан бурилаётганида бурнида омонат турган кўзойнак учиб кетади. Бузоқникига ўхшаш кўзлар баттар чақчайиб, шабкўрона аланглай-аланглай қотиб қолади.

– Саксон тўртинчи йил қани-и-и?..

16

Кекса бир мархумнинг худойиси. Пешин чоғи.

Ўн болорли узунчоқ хонани тўлдириб таъзиячилар ўтирибди. Улар орасида тунов кунги сомсахўр танишларимиздан ҳам баъзилари бор.

Мошранг дўппили мулланамо киши дастурхонга дуо қилаётир:

– Бу – тўксонга кириб фоний дунёдан боқий дунёга рихлат қилган табаррук отахонимизнинг тўйи. Барчаларимизни у кишининг кутлуғ ёшига етказсин, омиён, Оллоҳу акбар!

Юзларга фотиҳа тортилади, аммо ҳеч ким ўрнидан кўзғалмайди.

Даврада бири боғдан, бири тоғдан йўсиндаги гурунғ бошланади.

– Эшитдиларингми, анови Қудрат Рамазоннинг уйига тушган тошкентлик момо Ашур Жуманинғ ўқишни битириб, тузук иш тополмай юрган неварасини битта кўнғироқ билан банкага жойлаб қўйган эмиш!

– Битта кўнғироқ билан-а? Уккағар, зўр экан шу момо. Нечтасининг ишини битириб берди-я!

– Эрим, ўғлими вазир эмиш-ку!

– Роҳат Шукуровани айтяпсизларми? Ёшлигида роса чиройли қиз эди, дейди амаким. Мактабда кўп йил завхоз бўлиб ишлаган-да.

Авомроқ биттаси гапга аралашади:

– Арчалига севги-муҳаббатни шу олиб келган, дейдилар-ку! Илгари севги-певги деган гаплар бўлмаган экан. Ўзи чиройли бўлгани учун опкелгандир-да.

Бу “кашфиёт”га аксарият мийиғида қулиб қўяди.

– Бўлишга-ку бўлган, ҳозиргидай шовқин-сурони бўлмаган-да, ака!

– Эшитишимча, ана шу опкелган нарсаси ўзининг бошига етган!

– Их, их, қандай опкелади уни? – дейди ҳовлиқмароқ бирови.

– Опкелгану ташлаб кетган-да! Ана кейин бошланди севги-севги ўйини! “Кимнинг кимда кўнғли бор, қўяберинг ўйнасин” бўпкетди ҳаммаёқ! Раис бобонинг арзанда келини жингалаксоч бир тишдўхтир билан қочиб кетди! Салим новвойнинг қизи кўчага валасапед миниб чикди! Уйга судраган акасига “Керак бўлса, сенинғ ҳуқуқингдан меники баланд!” деб дағдаға қиладиган бўлди. Бу ёғи – ке-етди!..

Бошлаб ҳалиги дуо ўқиган мулланамо юзини сийпай-сийпай жойидан кўзғалади...

Намозгар пайти. Елкасига сочиғини ташлаб Роҳат опа ҳовлига тушади.

– Бирпас бўлсаям мизғиб олдингизми, апажон? – деб сўрайди нимадир юмуш билан ҳовлида ивирсиб юрган жонсарақ Ойдаи келин.

– Мизғишга ҳам қўймадингиз-ку, – дейди Роҳат опа беозор кулиб.

– Э, бир тентак бобо-да! Бир бало қилиб жўнатдим.

– Кўрдим, деразадан кўрдим.

– Ҳали келаман, деб дағдаға қилиб кетди. Агар чиқмаса, ҳаммага овоза қиламан, дейди гўрсўхта. Билмасам, нимани овоза қилар экан?

Роҳат опа аччиқ билан елкасидан сочиқни юлқиб, юз чайгани обреза томон юради:

– Кўл-лидан келганини қилсин! Номард! Алкаш!

– Э, бир сассиқ чолнинг гапини гап дейсизми, апажон! – дейди Ойдаи келин обреза куйиш учун иссиқ сув олгани ошхона сари ошиқаркан. – Айтгандай, боя Норой янгамиз чиқдилар. Анов чўзиб гапирадиган хотин-чи, ўғли-им катта-а ў-қишларни битири-иб... Оғизлари қулоғида, ўғли бир кундаёқ ишга жойлашибди. Сизни алқгани алқанган. Шунга бир пиёла чойга деб...

– Мендан эмас, гўзалликдан миннатдор бўлсин, айтинг, – дейди Роҳат опа кўлини арта-арта обрезадан узоқлашаркан.

– Гўзаллик? Ким у? Нимага?.. – дейди Ойдаи келин довираброқ.

– Гўзаллик бўлмаса, бу ишларнинг биттаси ҳам битмас эди, синглим! Дугонам қани – Роҳатой?

– Дўконга юборувдим, ҳозир кепқолади.

– Бир айланиб келсакми девдим.

Икки ёни арчазор кўчада турган “Каптив” ўрнидан кўзғалаётир.

– Жуда яхши қиз эди, – дейди Роҳат опа йўл бўйидаги эскича услубда тушган қатор уйларга армонли кўз ташлаб. – Лариса Шевченко. У ҳам менга ўхшаб йўлланма билан келган. Иккаламиз шу хонада икки йилча турганмиз. Бирор марта аразлашмаганмиз ҳатто. Полтавалик эди ўзи.

– Кириб кўрсак бўларди-ку? – деди кичик Роҳатой.

– Кўй, – дейди каттаси, – эзилиб кетаман. Қирқ йилга яқинлашиб боряпти.

Машина пастга қараб жилади. Кўп юрмай йўл бўйида тўхтади. Тушадилар.

– Мана шу ер эди менинг мактабим, – дейди Роҳат опа рўпарадаги узун кетган оқ бинога ҳаяжон билан боқиб. – Икки йил умрим мана шу ерларда ўтган.

– Бу ер мактаб бўлганми? – дейди Роҳатой ажабланиб. – Ҳар хил дўкон-пўкон-ку бу. Тадбиркорларники.

– Юр, юр, кўрайлик.

Улар арчазор йўлкадан юқорига қараб юради.

Бинога олиб кирадиган баҳайбат зиналарни четлаб чап қўлдаги деразалар тагидан боришаркан, биттасининг қошида Роҳат опамиз тараддуланиброқ тўхтади.

– Мана шу хона эди-ёв, – дейди оёқ учида узалиб кўкимтир ойналар оша ичкарига тикиларкан.

Ҳа, анатомия хонаси шу эди. Ҳозир қоп-қоронғи, ҳеч нарса кўринмайди.

Ўшанда... эшикдан кирганда рўпарадаги бурчакда – ойнаванд шкаф ичида қобирға суяқларини шиқирлатган мисол одам скелети сақланарди. Деворларда Леонардо да Винчи, Франсуа Рабле, Иван Павлов, Ибн Сино сингари бобо физиологларнинг портретлари, тагида уларнинг соҳага қўшган хиссаси ҳақида катта-катта қилиб қизил ва кўк рангларда ёзилган изоҳномалар осифлик

турарди. Сўл бурчакдаги ёпиқ шкафда ҳам анатомияга оид ашқол-дашқоллар бир талай эди.

Бир куни дарсдан кейин Қудрат Рамазонов иккиси шу хонада рўбарў сўзлашиб ўтирганида ногаҳон мактаб партташкilotчиси Ваҳоб Ҳожиқулов кириб келган. Бузоккўз. Совуқ илжайиб. Худди тантана қилгандек.

– Қани, ўртоқ Рамазонов, французчангизни қўйиб одам анатомиясини ўрганияпсизми дейман?

– Нима, сиздан сўраб ўрганишим керакми энди, домла?! – деган Рамазонов ҳам бўш келмай. – Тинч қўясизми одамни, йўқми? Бу нима гап, бостириб кириб...

– Майли, майли, мана, кетдик. Сиз билан энди бошқа жойда гаплашамиз-да, а?

– Хоҳлаган жойингизда гаплашаверамиз!

– Ўпкалаб юрмасангиз бўлди бир кун...

Ҳожиқулов ўшанда қўлини атай кўксига қўйиб, тислана-тислана хонадан чиқиб кетган.

19

Мактабдан қайтишда – машина ўрнидан жилар-жилмас, йўлка тарафдан кимнингдир ҳайқирган овози эшитилади.

– Бир киши. Тўхтанглар деяптими? – дейди Роҳатой орқага қараб.

Роҳат опа ёнбошдаги ойнага кўз ташлаб, сесканиб кетади: ўша! Ана, бир қўлида шляпаси, бир қўлини тўлғаганча ҳаллослаб келаётир.

Эғнида китель деса қўйлакка, қўйлак деса кителга тортадиган қопдек бир рўдапо, тиззасига тушиб турибди – узундан-узун. Халтасимон ён чўнтақларининг оғзи қоп-қора, яғир – ана, ўша ёқданок ялтираб кўринаётир.

Лекин қўйлак дейсизми, кителми, икки кўкраги тўла турли-туман нишонун медалъ!

Бу кимса қачон, кўрсатган қай хизматлари эвазига бунча шалдир-шулдирга эга бўлди экан?..

“Каптив” йўлда бир тўхтагандек бўлади-ю, сўнг шитоб билан елиб кетади.

20

Дарвоза тагида Ойдаи келин ясан-тусан, кайвонисифат бир аёл билан гаплашиб турибди.

– Ўзи қариндошларинг бўларкан-а?

– Йўғ-э, меҳмон, шундай бир меҳмонимиз.

– Хай, бир оғиз айтиб кўринг. Боқча мудирлиги нима – оғзининг ели-ку! Ўзимиз, эрими каттакон вазир бўлса! Унча-мунча харажатиға тайёр экан, дейсиз.

– Э, билмадим, апажон, бунақа ишларга аралашмасалар керак. – Ойдаи келин узокдан папкасини қўлтиқлаб келаётган эрига кўзи тушиб: – Иби-и, қозоним куйиб кетди! – дея шоша-пиша хўшлашган бўлиб, ўзини уйга уради.

Боқча мудирлигига орзуманд аёл бир лаҳза серрайиб қолади-да, зарда билан бурилиб кетади.

21

Ичкари хона. Нодир кийим алмаштираётир. Хотини гирдида, қарашаётир.

– Бу-у, меҳмон апангнинг путёвкали неча кунлик экан?

– Нима деганингиз бу? – дейди хотини ҳайрон бўлиб.

– Э, анови энағар Ҳожи Маркс “Нодир тошкентлик энасини уйига опкелиб ўтирибди” деб ҳар кўчада сасиб юрганмиш!

- Энаси?.. Кимнинг энаси?
– Сенинг, менинг! Дадам бирга ишлаган эканлар-ку. Виньеткада ҳам кўрдинг ўзинг, ёнма-ён...
Айвонда шарпа сезилиб, Ойдаи келин бармогини лабига босади:
– Жим-м... Келишди шекилли.

22

...Кечки пешин палласи. Дарслар тугаб, мактабхона хувуллаброк қолган. Деразаси ҳовлига қараган бир синфхонадан баланд-баланд хитоблар эшитилаёттир.

Адабиёт хонаси бу. Бир деворда – Пушкин, Толстой, Гоголь, Чехов ва Горький портретлари, бир деворда – Навоий, Бобур, Муқимий, Фурқат ва Ҳамза.

Педкенгаш йиғилиши авжида. Ўттиз-қирқ чоғлиқ иштирокчи – маъмурият, муаллимлар.

Мактаб партия ташкилотчиси Ваҳоб Ҳожиқулов сўз олган. Қайнаёттир. Йўқ, заҳар сочаёттир.

– Булар ёшларнинг, ўқувчиларимизнинг онгини заҳарлаяпти, ахлоқини бузаяпти! Совет оиласини бузаяпти! Чидаб бўладими бу холга, ўртоқлар?! Доҳий Ленин бизни шунга ўргатганми? Доҳий Маркс бизга шундай таълим берганми? Мен мактаб партия ташкилоти номидан қатъий талаб қиламан: совет педагоги деган шарафли номга доғ тушираётган бу ахлоқсиз шармандалар мактабдан ҳайдалсин!

Олдинги партада ўтирган тарих муаллими – улкан гавдали Бобоёров домла қўл тўлаб уни инсофга чақирган бўлади:

– Ўв, ўв, Ҳожиқулов! Ваҳоббой! Сал каттиқроқ кетгандайсиз. Оила эмас ҳали, унаштириб қўйилган экан, холос...

– Йўқ, бадарга қилинсин!

Орқарокда ўтирган ёш муаллима – Роҳат Шукурова юзини чангаллаганча югуриб хонадан чиқиб кетади.

– Сал шошмадикмикан, ўртоқ Ҳожиқулов?.. – деб қўяди орадан кимдир.

– Партия ташкилотининг қарори бу! – дейди Ҳожиқулов баттоллик билан. – Маиший бузуқ кимсаларга ўрин йўқ сафимизда!

Айбланувчилардан бири бўлмиш Қудрат Рамазонов ирғиб жойидан туради:

– Оғзингизга қараб гапиринг, домла, ҳеч ким ҳеч кимни бузгани йўқ!

– Буздинг, бузаяпсан, бузасан!.. Кечаси қўл ушлашиб Яккаарчаларга чиққан ким? А, ким? Ўз кўзим билан кўрдим!

– Ие, сиз парткоммисиз ё пойлоқчимисиз? – дейди Рамазонов олдинга босиб ва шитоб билан эшикка юраркан, гардкамига боради: – Э, қўлингдан келганини қил! Кал! Ерпакана!

Ҳожиқулов мажлис аҳлига юзланиб, мадад сўраган каби чийиллайди:

– Мана, мана! Ҳақорат қилди! Мени, партия ташкилотини! Жисмоний камчилигимни юзимга солиб, шахсимга тегди, кўрдиларинг!

Рамазонов зарб билан ёпганида қайтиб очилган эшик оша коридорнинг охиридан ашула тўғарагининг машқ қилаётгани эшитилади:

*Осмондаги юлдузни санаб етоман дема,
Юраккинам куйдириб ташлаб кетман дема-а-а...*

– Ё-ёп! – деб чинқиради Ҳожиқулов ҳолдан тойгудек.

Олдинроқда ўтирган физика муаллими секин бориб эшикни тортиб келади.

...Кечга томон мактабхона хувуллаброқ қолган бўлса-да, орқа тарафдаги спорт майдончаси этагида тиккайган турник теграсида икки қиз билан икки йигитча кўринади. Бу йилги битирувчилар, мактабга омонат, хийла мустақил.

Йигитлар турник атрофида айланишиб, маҳорат намоиш қилмоқда. Турникда тортилиш, оёқ учида унга осилиб туриш. Бари анови пастак харракда хи-хилашиб ўтирган икки нозанинга аталган.

Қизлардан бири Ҳаким девнинг “жасорати”ни саноққа солган:

– ... қирқ уч, қирқ тўрт, қирқ беш, қирқ олти...

Турникка энгилгина тортиларкан, мактабнинг бериги эшигига кўзи тушган Ҳаким илкис ерга сакраб:

– Роҳат опаами анови? – дейди таажжуб билан. – Химия муаллимимиз. Ия, йиғлаб чиқдимми?

Дарҳақиқат, кимё-биология ўқитувчиси Роҳат Шукурова кўзларини арта-арта, бошини солинтириб дарвоза томон кетаётир.

– Мукар, чоп! Сўра-чи, нима гап?

Югуриш бўйича қизлар орасида мактаб чемпиони – Мукаррам икки хатлаб муаллимага етиб олади. Уни дилдорона қўлтиқлаб кета бошлайди.

– Кириб ҳаммасининг тўс-тўполонини чиқаролмайманми?! – дейди хўрозланиб Ҳаким.

– Кир, кир, шундай қилақол, – дейди жўраси – миқтидан келган сариқ йигит. – Мактабдан ҳайдалиб! Ўқишга боришнинг жойига мелисахонанинг ялогини ялаб!..

– Нимага бундай қилади бўлмаса? Мактабда энг зўр ўқитувчи бўлса!..

– Э-энг чиройли! – деб лукма кўшади кийим-бошу юриш туришда ўша муаллимага тақлид қиладиган қиз.

– Бонжур муаллим билан тутиб олганмиш-да анови совуқ Ҳожикулов...

– “Кимнинг кимда кўнгли бор, қўяберинг ўйнасин”, деб хиргойи қилиб ўтирадилар бобом. Тўксон яшар бобо!

– Менимча, бир-бирига жуда мос шулар, – дейди қиз, чамаси, ўзини ҳам кимгадир мос кўриб.

– Бонжур домланинг хотини бор-да, – дейди сариқ миқтивой. – Аммасинингми, холасининг қизи.

– Хотини эмас, қайлиғи дегин! Кўнгли йўқмиш-ку унга, – дейди билагон қиз. – Армияда юрганида ота-она бу ёқда ишни битириб қўйган экан.

– Бунисига нима деркан бобонг, қани?

Ҳаким дев мажлис бораётган хона деразасига ғазаб билан тикиларкан, талмовсираб қолади:

– Қайси бобом?

– Тўксон яшар бобонг-да! Ҳали айтдинг-ку?

– Бобом йўқ менинг, – дейди Ҳаким бирдан тўнини тескари кийиб. – Болалигимда ўлиб кетган. Иккаласиям!

...Педкенгаш (давоми).

Дераза томонда ўтирган рус тили ўқитувчиси Лариса Шевченко ўрнидан туради:

– Можно мне?..

У боя Роҳат Шукурова чиқиб кетгач, ёнига ўтиб олган физкультура муаллимининг хираликларидан безор. Директорнинг жияни сифатида педкенгашда ҳам бўйнига чуррак осиб, бемалол спорт либосида ўтирган физкультурачи қилиқ қилгани қилган.

– Пажалиста, пажалиста, – дейди эринчоқ мактаб директори.

“Иккинчи она тил”да янграган сўзлардан ҳамма дафъатан сергак тортади: ана, энди ҳукм!

– Почему вы так сразу, Вахаб Хаджикулович? В чём они виноваты?

– У него жена есть, Лариса Евгеньевна, эта кишлак, разве можно так?

– Ну и что? У них дружеские отношения.

– Какой эта дружба-е, товарищ Шевченко!..

– Ну тогда любовь! А что, нельзя что ли? Вы же не можете запретить им это? Никто не имеет права запрещать! Любовь – это чувство высокое! Даже товарищ Ленин не может...

– Товарищ Ленин?! Нет, нет-э, не может быть!

– Ведь он тоже любил!

– Как?! А если и любил, то только свою жену, Надежду Константиновну! Только и всё!

– Ошибаетесь, товарищ Хаджикулов! Он любил Инессу Арманд!

– Что вы говорите, товарищ Шевченко, какой арман?

– Ну с вами невозможно! Историю надо читать, товарищ!

– Я не историк! Я...

– Сказать, кто вы? Вы просто демагог, и всё! – Лариса Шевченко сумкачасини билагига иладию тарс-тарс юриб, стол бошида пинак қилиб ўтирган хушфеъл, хомсемиз директорнинг олдида келади: – Извините, товарищ Касымов, я тут не могу, я пошла!

Оғиркарвон одам, шартта ўрнидан туриб кетади:

– Э, пажалиста, пажалиста. – Сўнг ҳамон чатнаб турган партташкилотчига юзланади: – Тугата қолайлик шуни?

– Мен талаб киламан! Партиявий талаб!

– Майли, майли. Кейин гаплашайлик.

– Қарор-чи? Педкенгаш қарори нима бўлади?

– Кейин гаплашамиз, дедим-ку. Рабочий парядка. Қаранг, кеч бўпқолди. А, ўртоклар?

Деразаларга қоронғилик кўланка ташлай бошлаган, мажлис аҳли аллақачон қочмоққа тайёр...

25

Рамазоновлар хонадони. Ҳовли. Намозшом палла.

Қариндошлар можароси. Йўқ, ростакан исён. Қўш пешонабоғли кайвонисифат амма, бир қўли орқада, рост қўлини пахса қилганча, эгнида ўнгиб кетган носранг китель (собик колхоз раиси-да), айвон қирғоғида айбдорона энкайиб ўтирган укасига қараб аламангиз шанғиллаётир. Опа қаттикроқ кетганида ука аста бошини кўтариб унга илтижолари қараб қўяди.

Амманинг шопмўйлов эри сал нарироқда, айвон устунига елка тираб чўнқайган. Юз-кўзида андак хижолат сезилса-да, оила шаъни учун ҳар дақиқа хотинининг химоясига шай.

Хонадон бекаси дока рўмоли билан даҳанини тўсиб олган, уй эшигига суянган кўйи таҳлика ичида қотиб турибди.

Айбдорнинг ўзи – Қудрат ҳовли адоғида, боши ҳам, тандирга тирсақлаганча қўлидаги аллақандай бутоқни оғзига солиб чайнагани чайнаган, дам-бадам тупуриб ташлайди. Оёқ ости тупукка тўлган.

Ҳар тараф девор оша бундай чоғда ҳозир у нозир ҳангаматалаб қўшниларнинг боши кўриниб қолади.

Ўртада кечаётган дийдиёни биз айнан эшитишимиз шарт эмас – нима гаплиги аён-ку, мазмуни эса тахминан мана бундай: “Укажон, сенларда лафз дегандан қолганми?! Эсингдан чиқмаган бўлса, икки йилгина аввал хув анови ерда (амма тут тагидаги супага ишора қилади) давра қуриб нон синдирган, қиёматли қуда-анда бўлган эдик! Менинг ойдаи, гулдаи қизим энди ёмон бўлиб қолдим, а? Опанг бу иснодга қандай чидасин, раисжон, айт!” Раис туғишганига аянч билан мўлтирайди: “Нима қилай, опа, замон шундай келди. Ёшлик, кўнгил, “дил – дили Зайнаб” деган гаплар бор...” “Замонни кўй, ука, жиянгинамизнинг кўнгиллари бир келгиндига кетганмиш-ку, шундан гапир! Эшитдик: зот-зурёдининг тайини йўқ бир сабил детдом экан! Замон эмиш! Зайнаб эмиш-а!”

Шу жойига келганда Қудрат қўлидаги хипчинни отиб юбориб, шитоб билан дарвоза томон юради. Амма: “Ана! Ана! Куёвгинамиз қочди! Қочди, қаранглар, ана!..” Ота: “Ўв! Ўв! Қажққа?”

26

Кўча бўйидаги қатор кетган оқ бинолардан бирининг пастак эшиги олдида Қудрат билан Лариса Шевченко сўзлашиб турибди. Аниқроғи, Лариса гапиряпти – ўпкаси тўлиб, йиғлагудек бўлиб. Нима деяётгани эшитилмайди, аммо маъноси бизга маълум.

Қудрат дафъатан гандирақлагудек бўлиб кўча томон йўл олади. Лариса унинг ортидан “Всё, кончено!” деганча қолади.

...Йигит навбатчи магазин олдида телбаларча симёғочни кучоқлаб турибди. Симёғоч учидаги қалпокли чирокдан тушаётган нур унинг юмуқ кўзларини, аламдан буришган чеҳрасини бўрттириб кўрсатади.

Бир замон лип этиб чирок ўчади. Чор атроф зулмат қўйнида қолади.

27

Арчалидан чиқаверишда – даранинг бир ўнгирида макон топган бензин қуйиш шохбчаси. Машина камчил.

Роҳат опамиз ҳисоб-китоб туйнугига энгашиб турибди.

– Қанча бўлсин? – деб сўрайди ичкарида ўтирган йигит.

– Тошкентгача етадиган қилиб. Бақим бўш.

– Ўҳ-ҳў!

Роҳат опа сумкачасидан бир тахлам пул олиб узатади.

Шунда қизиқ иш бўлади. Бурчақдаги пастак креслода ястаниб, бир кўзи қарши бурчақдаги митти телевизордан кўрсатилаётган мўъжизакор Тангем қизда, бир кўзи ажабтовурроқ кўринмиш мижоз хотинда бўлган киши – чамаси, шу дўконнинг хўжайини – “Бу ёққа бер” деб шогирдининг қўлидан пулни оладию орқа эшиқдан чиқиб келиб Роҳат опага яқинлашади. Элликларга борган, норғул, чаккон.

– Бунингизни опқўйинг, апабой, – дея қўлидаги тахламни тутқазмоқчи бўлади. – Сиздан пул олинмайди!

– Ия, вой, нега?! – дейди Роҳат опа ортга тисланиб.

– Шунга! – Хўжайин “Каптива”га яқин бориб, пулни ҳайдовчига ёндош ўриндикда ўтирган Роҳатойга узатади: – Опқўй буни, солиқчининг қизи! Дадангга айт, бу ёғини солиққа тортиб юрмасин тагин!

Қиз тахламни олиб, қиё ҳам боқмай, опанинг ўриндигига ташлайди.

Хўжайин меҳмонга синовчан қараб, “хужуми”да давом этади:

– Роҳат апамизсиз-да, Шукурова? Бизни мактабда ўқитгансиз. Химиядан кирардингиз. Топдимми? Мен Ҳакимман, (кулимсираб) ху-у Ҳаким дев...

– Бир кун келиб бензиним текин бўлсин деб ўқитган эканман-да, а? – дейди Роҳат опа шўхчан жилмайиб ва унга тикиларкан, лоп этиб эсига тушади: – Сиз – Ашуровсиз! Келажақда химик бўламан, янги модда кашф этмасдан Арчалига қайтиб келмайман, деб онт ичган йигит-да? Мен ҳам топдимми?

– Буниси бўлмади-да, апажон. Отамиз яккақўл эдилар, ўқишни битирибкок қайтишга мажбур бўлганмиз, – дейди бензинчи хижолатомуз ва бензоколонка тарафга им қоқиб илжаydi:

– Буюм аслида химия!

– Химия, химия... Фойдаси нақд химия! – дея ҳазилга олади Роҳат опа. – Майли, қайғурманг, ўзим ҳам бошқа соҳага ўтиб кетганман.

– Ҳа-а, шундайга ўхшайди... Қани, кетдик уйга! Меҳмон бўласиз, Мукарни кўрасиз...

– Мукар? Мукар... ҳалиги бўйчанроқ спортсмен қизимиз-да? Югуриш бўйича мактаб чемпиони эдилар-а?

– Ўша, ўша. Ҳозир сакраш бўйича ҳам чемпион уйда! – дейди Ҳаким Ашуров кулиб. – Ўзимизда. Бегона қилмаганмиз-да, апа. Борайлик, сизни кўрса қўйни ўзи сўяди! Синфдошлардан чақирамиз, Баландчинорларга чиқамиз...

– Яхши бўларди-ю, эрталаб йўлга чиқсамми деб турибман-да, Ҳакимжон. Келинг, кейинги сафар албатта!..

– Сўзингиз – сўзми?

– Сўзимиз – сўз! – дея Роҳат опа собиқ ўқувчиси билан эркакчасига қўл ташлашиб хўшлашади.

Собиқ муаллима опанинг машинани абжирлик билан буриб катта йўл сари ҳайдашини кузатиб турган қоровул чол хўжайинга яқинлашиб:

– Апангизнинг шашти зўр-ку, Ҳакимбой! – дейди армонли бир завқ билан. – Ўзиям ҳали... сал-пал ремонт билан қайтиб чимилдикқа солсам бўладигандай!..

– Шаҳарда яшагандан кейин ўзига қарайди-да. Аёл киши. Бошдан ҳам бежирим эди ўзи...

Ажиб манзара... Дўнг бошида танҳо арча. У орқадаги улкан ой гардишининг қоқ ўртасида нурга чўмиб турибди. Теварак-жавониб сутдек ойдин. Дўнг усти, ундан нари арчазор қир-адирлар, ундан нари тоғ ёнбағирлари, посбон чўкқилар – ҳаммаёқ. Бу томонда эса, ана – чиқиб келадиган айланма сўқмоқ, ана – пастликда ойни оқизиб бораётган сой, узун кўприк, боғкўчаларни эргаштирган ялтироқ асфальт йўл ва ниҳоят этакда ястанган кўкалам кишлок.

Ажиб манзара... Якка арчанинг икки ёнида дафъатан икки соя пайдо бўлади. Йигит билан қиз. Зум ўтмай улар қўл ушлашиб айланма сўқмоқ билан дўнгдан тушиб кета бошлайди.

Арча ёнида яна иккита қора! Бири – навниҳол қиз, иккинчиси – кексароқ аёл. Роҳатой билан Роҳат опа.

Бу алмашинув манзараси бир неча бор такрорланади.

Ногаҳон чап томонда турган салобатлироқ соя йўқолиб қолади. Ўнг томондагиси бундан беҳабар, якка арчани кўриқлаётгандек, пастдаги кишлокдан кимнингдир уйини, ҳовлисини кидира бошлайди.

Бир маҳал ёлғиз қолганини пайқаб, ваҳима ичида у ён-бу ён аланлаганча шеригини дараклай кетади:

– Дугона! Дугона, қаёққа кетдингиз?

“Дугона”сини сал этакрокда чўнкайиб ўтирган холда кўради. Кўлида аллақандай чўғ, тескари қараган.

Орқасидаги шарпани сезиб Роҳат опа чекаётган сигаретини узоққа чертиб юборади, куф-куфлаб нафасини софлаган бўлади.

Қиз келиб кифтидан кучади:

– Кўркитдингиз-ку мени, дугона!

Икковлон бир муддат шу тахлит қотиб ўтиради.

Кейин ана шу асно – дўнгликдан тушаётиб Роҳат опамизнинг кўнглидан кечганлари (ички монолог):

“Неча йиллар юра-юра нега энди келдинг бу ёқларга?.. Кейинги вақтларда мана шу дўнглик, мана шу ёлғиз арчани, ўша ойдин кечани тез-тез эслайдиган, қўмсайдиган бўлиб қолган эдинг. Тушингда ҳам, ҳушингда ҳам. Яна, баҳор чоғлари пастак томлари лолақизғалдоққа бурканадиган уй-уйчалар кўз олдингдан кетмай қолди... Мана, келдинг ҳам, кўрдинг ҳам: ўша-ўша дўнглик, ўша-ўша Якка арча, ўшандай моҳтоб кеча, баркаш мисол ой... Хўш, нима бўлди, шохинг чиқдимиди? Йўқ, ҳеч нарса! Кўнгилда ҳатто анчайин бир ҳаяжон, энтикиш ҳам йўқ... Ҳа, унда ҳамроҳинг бошқа эди. Эсингдадир, дўнгга чиқаётганда ҳам, дўнгдан тушаётганда ҳам юрагининг дукиллаши тинмаган. Кейин умрингда ҳеч бунақа ҳузур, бунақа ҳаловат туймадинг, ҳеч! Ўшаларни кўмсаб келгансан асли... Мана, эртага қайтиб кетяпсан. Хув бир замонлар манови ёнингдаги ёқимтой қиз – “дугона”нинг бобоси сабаб бу ерлардан бадарға бўлган эдинг, бугун энди унинг отаси сени бадарға қилаётир... Бунисига нима деймиз энди, ўртоқ?”

Ниҳоят, этак томон тушиб келадилар.

– Мана, шунча чиқдик, тушдик – бир оғиз ҳам гапирмадингиз-а, дугона? Нимадан хафа бўлдингиз, айтинг?

– Вой, шунча гапни мен кимга айтдим? Бор дардимни тўқдим-ку сенга, қизим!

– Иби, қачон? Қачон?

– Эшитмабсан-да? Кел, эшитмаганинг тузук... – дея Роҳат опа қизни кучоқлаб олади.

– Иби-и, биров тушиб кетдимиди?.. – дейди кўприк тарафга кўз ташлаган қиз. – Ҳозиргина панжарага суяниб турган эди, бундай қарасам – учиб кетаётгандай. Сойга, сувга... Ажинамикан-а?

– Ажина? Юр, кўрамиз. Қўрқмайсанми ўзи?

– Сиз борсиз-ку! Икки киши бўлса, ажина қочиб кетади...

Улар етаклашиб кўприк бошига келади.

29

Келиб панжара оша пастга қарасалар – кўприкдан бурилишдаги зовурсимон чуқурликда бир қора кўланка ётибди. Чалқанча. Жуссаси ёш боладан сал дадилроқ. Қўл чўзгулик жойда шляпаси – ҳали йиқилганида бошидан учиб кетган. Хор-хас тилганми, афт-башараси конталаш, пешонаси расмана қонаб турибди.

Аҳволи ночор, афтода, аммо бузоқкўз ўша-ўша – одамга мазах аралаш бир миннат билан боқади. Устига бадмастликни қўшса...

Кундуз мисол оидинликда бари равшан, ошкор...

Бу кимсани таниган заҳоти бир сесканган Роҳат опа шартта бурилиб кетмоқчи бўлади-ю, қандайдир ички қизиқишми, оний эса-да, ғолиблик ҳиссими, уни бу ерга боғлаб қўяди.

Бир вақт чуқурликдан хириллаган сас чиқади:

– Топдим-а, кўрдим-а... Шукурова, ўзингизми?

– Сиз... ўша домла Ҳожи...

– ...кулов, Ҳожикулов. Эсингизда эканман-а?

– Унутиб бўлармиди сизни?! Бу ерда нима қилиб ётибсиз, нима бўлди?

Хандақ бандиси инқиллай-инқиллай бир азобда тирсақларига таяниб олади.

Туриб ўтирмаққа эса мажолли етмайди.

– Сизни излаб келаётувдим. Дўнгнинг бошида кўриб дарров танидим-да. Кўзини ўтқир ҳали. Лекин панжара тугаганини пайқамай қолиб, йиқилиб тушибман...

– Пойлоқчилик одатингиз ҳалиям бор экан-да, домла! Ҳув ўшанда ҳам бировларнинг кетидан мана шундай искаланиб юрардингиз! – дейди Роҳат опа захрини тиёлмай ва гапнинг бу ёғи кескинлаб кетишини ўйлабми, ёнидаги кизнинг кифтига туртади: нарироқ бориб тур.

Чуқурдан чиқаётган овоз дадил, жанговар тус олади:

– Анови Қудрат иккаланг педагоглик шаънига доғ тушириб, ҳаммаёқни шарманда қилдинг-да! Ёшлар, ўқувчилар, бутун қишлоқнинг ахлоқини буздинг!

– Қўйсангиз-чи, домла, бунақа пуч, ваҳима гапларнинг нима кераги бор? Биз ҳеч кимни бузганимиз йўқ! Ҳеч нарса қилганимиз ҳам йўқ! Буни ўзингиз ҳам жуда яхши билардингиз!

– Лекин бундай нарсаларга чек қўйиш менинг парткомлик бурчим эди, шуни бажардим, холос!

Роҳат опа туйқус келган аламдан жазиллаб кетади:

– Сизнинг бурчингиз деб бировларнинг ҳаёти барбод бўлгани-чи! Бирор жойга ишга киролмасдан, кўчаларда қолиб, эрсиз, бола-чақасиз ўтганлари-чи! Ким жавоб беради бунга?!

Чоҳда бир зум гўристон жимлиги чўқади.

– Ия, ия, бизники ҳисоб эмас экан-да? Мана бундай расвои жаҳон бўлиб юришимизга ким айбдор, биласанми? Ё боши кал, ўзи пакана одамда кўнгил бўлмайди деб ўйлайсизларми? Ана энди эшит бўлмаса...

– Сансираманг, мен сизнинг хотинингиз эмасман!

– Хотин қилмоқчи эдим-да мен сени!

– Вой-вой, гапингизни қаранг! Мўйсафид одам! Оилангиз, болаларингиз бўлатуриб?! Совет педагогига номуносиб ахлоқсизлик бўларди-ку унда? Партиянгиздан ҳайдалиблар кетардингиз!..

– Ҳайдаса ҳайдасин эди, майли!.. Лекин сен анови чулчут французни танладинг-да... – Бояги зардалар бирдан йўқолиб, чуқурдан келаётган овозга аламми, ҳасрат оҳанги аралашади: – Сенга ҳавасим келарди, Роҳат, ишон! Сен эса бизга ўхшаганларни назарингга илмасдинг! Нима қилай, мен ҳам кейин ўзимни кўрсатгим келган-да. Бари рашқдан, аламдан! Мана, бугун ҳам сен тепамда, баландда турибсан! Менинг бу ётишимни, бу аҳволимни қара, Роҳат...

Дарҳақиқат, бу манзарани сиртдан туриб кузатган одам ўртада кечган-кечаётган гап-сўзлардан тамоми танг қолмоғи шубҳасиз эди!

Улар бамисоли куппа кундузи, бир-бирига тик қараб сўзлашмоқда. Бунақа ҳолатда бирор нимани яширмақ, пинҳон тутмоқ имконсиз. Айниқса – бир умр кўнгилда маддалаб, зардобга айланиб кетган аламни!

– Ўзи сен нега келган эдинг-а бу ёқларга? Сенсиз биз ҳам, Арчали ҳам тинч, осойишта эди...

– Мен келиб буздим-а?.. Қаранг, шу чоққача ҳеч ким сўрамаган экан... Мен бу ерни отамнинг юрти деб келганман асли! Онам ўлаётганида отам ҳақида биргина сўзни айтган менга: Арчали! Гўдак қулоғимда қолган шу сўзни кейин бўйнимга тумор қилиб юрдим. Лекин бу ерларга келиб нима топганим – сизга маълум...

Ингроқми, илтижоми эшитилади чуқурликдан:

– Кечир мени, Роҳат, синглим...

Роҳат опа панжарага суянганча карахт бўлиб қолган.

Бир замон кўкрак чўнтагини кавлаб, сигарет олади. Ошкора чека бошлайди.

Бир замон шу атрофда айланиб юрган Роҳатойни чақириб, бўйнидаги шарфни ечиб беради. “Бор, хўллаб чик”, дея сойга ишора қилади-да, ўзи ёнламасига қиялаб аста чуқурга туша бошлайди.

...Ой ёруғида кўприк бўйлаб учта қора имирсилаб бораётир. Ўртадагисининг бошида шляпа, у дам-бадам тойиб, оёқлари майишиб қолади. Икки ёнидагилар уни қўлтиқлаб олган, гўёки судраб кетишаётир.

30

Арчалини тарк этаётган кумушранг “Каптив” тепалик бошланган жойда секин тўхтади.

Икки ёндан икки дугона – икки Роҳатой тушади.

Каттаси кичигини бағрига олади.

– Соғинаман энди, – дейди кичиги, кўзида ёш, ҳиқиллаб. – Сизни яхши кўриб қолдим, холажон. Қачон келасиз яна?

– Ой тўлганда, – дейди каттаси ҳам дилгирланиб. – Энди сен борасан, қизим. Тошкентга, ўқишга. Меникида турасан. Икки Роҳат, икки дугона бирга яшаймиз.

Улар қайта-қайта қучоқлашиб, ўпиша-ўпиша хайрлашади.

Қиз кишлоқ сари йўл олади.

Роҳат опа машинасига суянганча уни кузатиб қолади.

Бир вақт қиз кўзига иккита бўлиб кўринади. Роҳат опа машинадан кўзойнагини олиб тақади. Ҳа, иккита, икки қора. Ёнма-ён ирғишлаб кетишаётир.

Кечаги қилтириқ неварарага ўхшайдими... Анов дўнгнинг орқасида яшириниб турган экан-да. Ҳаҳ, шайтонлар!..

...Кумушранг “Каптив” адирлар оралаб елиб кетаётир.

Гоҳ кўриниб, гоҳ кўринмай. Ким биландир бекинмачоқ ўйнаётгандек...

Оқ йўл!

Фильм туга...майди



**Гавҳар
ИБОДУЛЛАЕВА**

Бир оний ларзани кутавераман

* * *

Оташ нафасларинг ила соғиндим,
Овозларинг ила қўмсадим ўзимни.
Валлоҳ, калимага келмаган тилим
Нечук куйиб кетмас яшаб бу сўзимни?

Олов бармоқларинг ила истадим
Минг йил силанмаган юзимни.
Ичимга бир уммон тўлқин гизладим,
Токай юмиб яшай кўзимни?

Ўтлуғ нигоҳларинг ила илҳақман,
Зорман, гадосиман кутлуғ дийдорнинг.
Ҳар туним бадарға асирман, нақдман,
Ҳар куним қайтаман оғзидан дорнинг.

Юпатиб, бағримга босгим келадир,
Эркалигим келар мушфиқ бағримни.
Бир оний ларзани кутавераман,
Ҳеч кимга ишонмай ишқим-сағирни.

Маҳзун ёдинг ила ёдим ямалган,
Сени эслай туриб мен бутланаман.
Жонимда бир дунё соғинч қамалган,
Сени қўмсай туриб мен тикланаман.

Гавҳар ИБОДУЛЛАЕВА – Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими. 1961 йилда туғилган. Урганч давлат педагогика институтининг филология факультетини битирган. Шоиранинг “Қутлуғ сўзлар”, “Бир вужуд соғинч”, “Юрагимда яшаётган сир”, “Ватан сийрати”, “Мендан кетаётган кунлар” шеърый ва насрий китоблари чоп этилган.

Қаршимда ҳажрнинг қилкўприклари –
Кетаман, шу йўлдан кетаман.
Йиқилсам, ўзимга келмайман қайтиб,
Ўзимдан ўзимга қачон етаман?

* * *

Жон ёқиб асраган тилагим
Сеники.
Эҳтирос уфурган сўзларим,
Садоқат қидирган кўзларим,
Кўксимда юрагим –
Сеники.

Сенгадир покиза ардоғим,
Бахтим ҳам.
Бахтимга ўзимдай қувонсанг,
Қалбимга ўзингдай ишонсанг,
Сенгадир қароғим,
Қалбим ҳам.

Сенгадир эъзозим беадоғ –
Сабрингдай.
Қўлгинанг узат, дўст тутинсанг,
Юракни юракча тушунсанг,
Қадримни туёлсанг қадрингдай,
Кўксимда юрагим
Сеники,
Сеники...

* * *

Кўнглим ойга илинди,
Ҳилол бағри тилинди,
Соғинганим билинди,
Сафом қайда, ёронлар?

Кумушланди ўроғи,
Мушкул дилнинг сўроғи,
Азоб берар фироғи,
Жудом қайда, ёронлар?

Тахтим бўлди устувор,
Тожим бўлди устувор,
Ишқнинг менда қасди бор,
Жафом қайда, ёронлар?

Сочимга хас илашди,
Юрар йўлим чўлашди,
Жонимга ўт туташди,
Дарём қайда, ёронлар?

Рухим – чўғсиз култепа,
Ҳаё юзга зеб-упа,
Кўнглимда бир шоҳсупа,
Гадам қайда, ёронлар?

Хуш йўқ кунга кўнарға,
Хуш йўқ шамдек сўнарға,
Бошим ғамга кўналға,
Хумом қайда, ёронлар?

Қалбга бир нақш ўйдим мен,
Исмин армон қўйдим мен,
Дунёлардан тўйдим мен,
Авлиём қайда, ёронлар?

* * *

Сизга яқинлашганим сари,
Қалинлашиб борар ўртадаги девор,
Бу девордан ҳаддимиз сиғиб:
На сиз, на мен ўта олғаймиз.

Сиздан қанча узоқда бўлсам,
Шу қадар яқинсиз кўнглимга,
Шу қадар меникисиз,
Тортиб ололмагай
мендан...
сизни...
ҳеч ким.

* * *

Йўқ, мен сизга ипсиз бойландим,
Бойландим жон-жаҳоним билан.
Сиз менга, мен сизга айландим,
Ерим билан, осмоним билан.

Ўткинчи ўй, ҳислар бари пуч,
Фақат мангу ишқ дунё қадар.
Ажратолмас бизни ҳеч бир куч,
Ажратса бир фироқ ажратар.

Менсиз нурли дунёнгиз қаро,
Сизсиз ҳаёт – зим-зиё, зулмат.
Ҳеч зот сиғмас иккимиз аро,
Сиғса бир БАХТ сиғади фақат!...

* * *

Орамизда масофалармас –
Хотиралинг яйдоқ чўллари,
Бизни учраштирган дунёнинг:
Суронлари, тўфон, селлари.

Орамизда масофалармас –
Мен кутиб, сиз келмаган йиллар.
Биз дунёдан сир тутган туйғу,
Дунё бизга очмаган сирлар.

Орамизда масофалармас –
Кўзёшларга дўнган чоғлар бор.
Орамизда масофалармас –
Ғурур отлиғ юксак тоғлар бор.

Номус деган дарё айқирар,
Орамизда бекўприк, беиз.
Кечолмаймиз дарёдан энди,
Ўтолмаймиз тоғдан иккимиз.

* * *

Келдингиз. Бағримга кўчди лолазор,
Қалбимни қувончлар айлади Ватан.
Билмабман, мен сизни шунчалар
Соғинган эканман.

Қўйинг, кўзларимга қарамай турунг,
Сизнинг борингизга кўниб олайин.
Сизсиз тин олмоққа етган бардошни
Юрагим қасридан қувиб солайин.

Тўхтанг, аҳволимдан сўз очмай турунг,
Сизсиз қай йўсинда куним кўрибман –
Буни сўзламоққа мажолим йўқин
Ўзим ҳам шу ҳозир билиб турибман.

Келдингиз. Рўёга дўнди ташвишлар,
Ёлғон экан бари чинга йўйганим.
Кўнглим яримлиги рост экан асли,
Ёлғон экан сизни кутмай қўйганим.



Саид БУРҲОН

Андаман ё бундаман, истаб сени ҳар онда ман

Ёзар бўлдик

Ёзилгон эрдими тақдир, нечукким биз кезар бўлдик,
Гаҳи ашъор, гаҳи панду гаҳи мактуб ёзар бўлдик.

Кўруб бу турфа оламини, оламини билмас одамни,
Гаҳи тубга кириб кетдик, гаҳи сиртда сузар бўлдик.

Тузиб қўйгон Ўзи бордур, аён айлаб китобида,
Таажжубким, бани одам нечун низом бузар бўлдик.

Ҳама доно, ҳама гўё илмни сув қилиб ичган,
Ақл бермоққа барча бир-бирдан ўзар бўлдик.

Кибор бўлма, ғурур қилма, гапирма асло ёлғонни –
Деган эрди, ҳамасиға мувосил, алҳазар, бўлдик.

Нима қолди биза энди бузилгон ушбу дунёда,
Юракда бир хуруж турса, бузулгонни тузар бўлдик.

Сабр қилдик, шукр қилдик тутиб игнани бармоқда,
Умр ўтди, қудукни энди кетмонда қазар бўлдик.

Саид Бурҳон, ёмонми-яхшими, ҳар кун туз ашъоринг,
Ёзилгон эрмиш тақдирда, шунинг-чун биз ёзар бўлдик.

Саид БУРҲОН – 1964 йилда тугилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини битирган. “Рухият” номли шеърӣ китоби ва “Бухорхудотлар” номли романи чоп этилган.

Эй, дил

Иккита ҳаётим, иккита юзим,
Бир ёққа ўтолмай топмадим тўзим,
Икки тўлқин аро гирдобда ўзим,
Сен қачон бир ёқли бўласан, эй, дил?!

Тирикчилик, дейман, ишга кетаман,
Ишдан кўнгил тўлмас, лекин нетаман –
Орзу маош бермас, фикр этаман,
Сен қачон бир ёқли бўласан, эй, дил?!

Оламшумул дардлар ётибди сенда,
Яна иллат илдиз отибди сенда,
Ғафлату бедорлик не топди сенда,
Сен қачон бир ёқли бўласан, эй, дил?!

Бир куни бу танам бир ёқли бўлар,
Шаксиз, ҳаволимас, тупроқли бўлар,
Саидбурҳон шунда гуноҳли бўлар,
Сен қачон бир ёқли бўласан, эй, дил?!

Бедил ғазалига мухаммас

Ҳол сўрмаса ҳам ёрға жавоб ўлди бизим дил,
Сарғарди гул ишқида, бетоб ўлди бизим дил,
Манзил харобот ўлди, хароб ўлди бизим дил,
Заҳм ўлди яна, чашми пуроб ўлди бизим дил,
Жом ичра тўла қонли шароб ўлди бизим дил.

Эй, боди сабо, ўйнама, бас, лаҳзае тингил,
Ки, ғамзаларинг ғам юкини қилмади енгил,
Борғилки Самум сори, анинг тошига ингил,
Гулбоғу чаман фаслида тош ўлса у кўнгил,
Дашт узра ғубор ўлса-да об ўлди бизим дил.

Ағёрни кўринг, май тутса, мудом хом бўлибдир,
Балки азалдан шўру талх биза ком бўлибдир,
Не мастлиг эмиш, девона бизим ном бўлибдир,
Васл анжумани ичра ҳаё жом бўлибдир,
Об ўлса агар бодаи ноб ўлди бизим дил.

Тун ўлди адо, нафс, нима топдинг хавасингдан,
Эй жон, чик, энди бу кун озод бўл қафасингдан,
Валфажр дедим, қоматга келиб қуш сасингдан,
Не ҳосил, аё нола, бул оташ нафасингдан,
Қон бўл, сени деб бўйла кабоб ўлди бизим дил.

Ҳолим не эрурки, боқ, не ҳол ичра бу олам,
Ҳар ёнда тўфон, гўё завол ичра бу олам,
Бухронни дема, Бурҳон, савол ичра бу олам,
Бир чашма-ку тўфони хаёл ичра бу олам,
Бедил, наилож, эмди сароб ўлди бизим дил.

Ғазал

То ҳануз топмай сени, бир умр армондаман,
Сен қаю саҳродасан, ўтгучи бир карвондаман.

Сен-ку бир жойда муқимсан, дарбадар менман, вале –
Андаман ё бундаман, истаб сени ҳар онда ман.

Во, дариго, ҳеч қачон ёдингдан ўзга ёд йўқ,
Ё магар жон ўлсанг, ўшал табаррук жондаман.

Сен бақо гулшанида улкан сабрсан, кут мени,
Мен фано зиндонида, на илож, зиндондаман.

Йўқ тараф сен сори, билсам, якка-ю якто ўзинг,
Мен ғарибинг ногаҳон ул ёндаман, бул ёндаман.

Гар адо бўлса йўлум, чорлағил, тортқил мени,
Ўзда йўқдур ихтиёр, илқингдаги фармондаман.

Бекарору бенавоман ишқингда, эй, умри азиз,
Бир қарори бўлмағон ул Саид Бурҳон-да, ман.

Римнинг қулаши

1. Вабо

Демокрит қайдадир, Цицерон қайда,
Цезарь жавоб бермас таназзул учун.
Ёвузлик авж олган табаррук жойда,
Улуғ боболар-ла мақтанмоқ нечун?

Шоҳлар сарой қураб, устма-уст, қайта,
Очликдан қирилар оддий халқ – демос.
Ҳеч ким чиқа олмас ҳақ сўзни айта,
Ҳеч ким: "Нима учун бу давлат?" демас.

Вабо – чиркинликнинг мудҳиш ҳосили,
Саройдан, балиқнинг бошидан тарқар.
Худо ҳам не қилсин, ахир, бандасин –
Ярми ўғри бўлса, ярми эса ғар.

Олими ёлғончи, шоири маддох,
Меҳнатни қилгувчи – халқ эмас, қуллар.
Бундай тақдир раво кўрмагай илоҳ,
Империя энди, шубҳасиз, қулар!

Вабо бир баҳона, вабо бир синов,
Уйқудан уйғонмай кетди Рим аҳли...
Уйғон, деб айтгучи бўлмади биров,
Халқни саралади холик шу тахлит.

Нажот саройданмас, зиндондан чиқди...

2. Спартак

Нажот саройданмас, зиндондан чиқди,
Юнон заковатин олган Римдир бу.
Сабр муваққатдир, демиш Афлотун,
Зулм зулмдандир, демиш Арасту.

Спартак! Сабрнинг таги исёндир,
Зулм нелигини кўрсат уларга –
Қулдан чиққан мағрур гладиатор
Ота бўлганини шаҳзодаларга.

Ифлослик жонига теккан бу халқнинг
Қалби ҳам, кўзи ҳам тўлганда қонга –
Бошлардан сачраган қондан бева Рим –
Ҳомиладор бўлар янги исёнга.

Шарққа қараб кўлин узатаркан у,
Шарқдан чиқишини билгандек қуёш.
Бу гал қон биланмас, бу сафар исён
Исо сўзи билан кўтаради бош!

Хочга михладилар ҳатто Исони...

3. Варварлар

Хочга михладилар ҳатто Исони,
Ҳақиқат борлигин тан олмаганлар.
Яна беш юз йилча тахтда асони
Тутиб, империя қай йўлни танлар?

Юксалди, юксалди, аммо бу чўққи
Остида ботқоқлиқ... Зўрлик ва ваҳшат.
Ерда йиқилишнинг зарари йўқ, ки –
Чўққидан куламоқ нақадар даҳшат!

Бало юборилди: қилич ва олов,
Варварлар тутмишдир икки қўлида.
Сўйдилар, йиқдилар, ёқдилар, сўраб
Ўтирмасдан, не учраса йўлида.

Қайдан келди улар – Рим охирати?
Минг йиллик салтанат кулади оғир.
Чарх – фалак Эгаси юбормиш, албат,
Ҳақиқат қасоси шу бўлди охир.

Чунки туғилганди энди Муҳаммад!

Бир нарсалар ёзгим келади,
Юрагимдан ўтганларими?..
Сўнг ташвишлар олиб кетади –
Қоғоз, қалам кутганларини.

Бир кун ташвиш тугайди, илло,
Излайдилар битганларимни.
Айтиб берар бир сиқим тупроқ –
Юрагимдан ўтганларини.

Севги деган чўғни босганман



**Шоди
ОТАМУРОД**

КАПАЛАК МОНОЛОГИ

Сенга парвонаман шому саҳарлар,
Атрофингда учиб тинмайман, гулим.

Қанотим тафт берсин гунчаларингда,
Қарорим – ишқимдан тонмайман, гулим.

Сенсиз яшамоққа чидайман қандоқ,
Шу нозик жонингда жондайман, гулим.

Сен лолу ҳайронсан ҳалак жонимга,
Мендан не истайсан? Билмайман, гулим.

Бўғзимдан отилар оҳу фарёдим,
Бағри ўйиқ қамиш – бир найман, гулим.

Бошқа гуллар билан ишим йўқ менинг,
Ишонгин, мен ўзи шундайман, гулим.

Ўзи умрим қисқа – висолинг керак,
Аччиқ ҳижронингда кўнмайман, гулим.

* * *

Ҳаммаси ўтади,
Оҳ дема фақат,
Ҳазон шитиридан тушма титроққа.
Қовжираб кетмайди наҳот шу дарахт,
Наҳот раҳминг келмас шу бир япроққа.

Шоди ОТАМУРОД – 1978 йилда тугилган. Ўзбекистон Миллий университетининг журналистика факультетини тамомлаган. “Соғинч ранглари”, “Умр ўтиб борадир, гулим” номли шеърӣ тўпламлари чоп этилган.

Ҳаммаси ўтади,
Ҳамма ҳам ўтар,
Ана, эшитилди кузнинг қадами.
Юки оғир куёш кўнглимга ботар,
Бунга қандай чидар ишқнинг одами.

Ҳаммаси ўтади,
Йиғлашинг шартмас,
Аслида ҳаммаси ўтишга лойиқ.
Кўксим қонатгани ёмон бўлди, бас
Бевафо дунёнинг тиконли жойи...

* * *

Бормоқдаман,
ботмоқда куёш,
Сен ҳам уфққа кўядирсан бош,
Ўлсин деб шу изтироб, кўз-ёш –
Кипригимга маҳкам осганман.

Бормоқдаман,
борлигим йўқдир,
Қадамларим йўлга ҳам юқдир,
Товонларим ости куюқдир –
Севги деган чўғни босганман.

Бормоқдаман,
борим таваккал,
Бу дунёда сен менга якка,
Тилларингдан юқтириб шаккар –
Ёзсам фақат “оҳ” деб ёзганман.

Бормоқдаман,
титроғим баланд,
Бандимдаги япроғим билан,
Кафтимдаги тупроғим билан –
Сочилганман, йўлда тўзганман,
Сочилганман, йўлда тўзганман...

* * *

Яхшиям сен борсан, сенинг тўғрингда
Ёзилган шеър бўлди олис йўлларим.
Шеър бўлиб бошландим гулдек умрингда,
Куй бўлиб бошландим, куйди йилларим.

Олис йўлга чиқдим, кўзларим гирён,
Қайғум тирик бўлса, ғамимни ўлдир.
Кўнглим тўлмагани сўзимдан аён,
Бир нигоҳ етмади – камимни тўлдир.

Қалбим бутунлиги, ороми сенсан,
Бағрим тўлсин, умрим тожи бўл, жоним.
Нотугал шеър бўлдим, давоми сенсан,
Нотугал куй бўлдим, авжи бўл, жоним.

Ҳол

Во ажаб, кўнглимдан оҳлар ўтгайдир,
Шу оҳлар меники зорлари билан.

Яна гуноҳ қилсам, Худо, кечиргин,
Шу жазо меники дорлари билан.

Тоғлар қизғанмайди мендан ўзини,
Шу тоғлар меники қорлари билан.

Мен ҳам турибман-ку қаторингизда,
Шу қатор меники норлари билан.

Ўзи эслатгайдир инсонлигимни,
Шу ғурур меники орлари билан.

* * *

Дунё соқов бўлди менга келганда,
Бу хижрон шарҳини сўзлаб бермади.
Олам жилва қилиб орзули рангда
Сенинг дийдорингга бошлаб келмади.

Кўзларимни очдим, кўзимни юмдим,
Оку қорасига қоришди дунё.
Ишқининг гардига ўзимни кўмдим,
Тупроққа айланиб кетдиммикин ё.

Озурда туйғулар кўзингда аён,
Қалбим эшигида елкангни кўрдим.
Суянаман дединг – айладинг баён,
Кўзингда дунёдай бир камни кўрдим.

Соғинчнинг ўтига беролмайсан дош,
Оҳларинг самога бошлайди хужум.
Дунё ҳамон соқов – кўзи тўла ёш,
Менга гапирмайди, сенга қарар жим...

Унинг...

Қишларини менга берганми,
Ёгаётган қорлари камми,
Соғинчлардан оппоқ гиламни
Тўшаётир –
Ёзида йўқман.

Йироқларда хилпирар рўмол,
Хаёлидан ўчдим эҳтимол,
Ҳижронлардан юқтирмай малол,
Яшаётир –
Ёдида йўқман.

Нигоҳини мenden беркитиб,
Кўксимдаги музни эритиб,
Юрагимнинг эшигин чертиб,
Келаётир –
Ёнида йўқман...

ТЎРТЛИКЛАР

Сочинг зулматида кундузим қани,
Кўзинг осмонида юлдузим қани.
Кўнглим сув ичмоқда қайси кўнгилдан,
Қадинг ниҳолида илдизим қани.

* * *

Бошни тутиб бердим – ёмғирим гўзал,
Бир ёмон, бир яхши тақдирим гўзал.
Гарчи йўлим айро – манзилим ўзга,
Хаёлга эрк берган чоғирим гўзал...

* * *

Демадим-ку синовингга "дод",
Сабоғингни олаяпман ёд.
Бу фасллар – менинг дарсларим,
Қочдим қайси дарсингдан, ҳаёт.

* * *

Табассуминг аритади ғам,
Эътиборинг менга эмас кам.
Ҳовучингда иссиқ нафасим,
Дуо қилиб турибсан, эркам.

Жаннат шамоли

Ҳикоя



Шарофат АШУРОВА

Замоннинг эврилишлари Қодиралига ўхшаганларга қўл келди. Тошкенти азимда кўп қаватли уйлар қуриш урф бўлган кезларда бор сармоясини қурилишга тикиб, кам бўлмади. Уй деганингиз болалаб кетди. Қай бирларинидир ижарага берган бўлса, бошқаларини сотиб, яна қурилишни кенгайтирди. Муваффақиятнинг оҳанграбоси бор эканми, илгари ёллари байроқ бўлган от пойгасида иштирок этишга, қиз-жувонларга кизиқарди, бу одатлар ҳам қолиб кетди. Даромадини сарҳисоб қилиб адоғига етмайди. У кунгина қишлоғида ўнта наввос боққани учун барчанинг тилига тушган эди, беш йил ўтмай Тошкентда ҳам бойваччага айланди. Ҳар замон масжид ёки қабристон ёнидан ўтгандагина ота-онасини йўқотгани ёдига тушиб, бир хайр-эхсон қилишим керак деган ўйлар кўнглидан ўтарди. Йиллар давомида бу аҳдлар юз мартабалаб такрорланган эрса-да, ҳеч мавруди бўлмади.

Яна катта қурилиш олди. Эски иморатларни бузиш, казиш ишлари бошланиб кетди. Тўғрироғи, олган жойларнинг нима эканига тушунмасди. Хайрон қоларлиси шундаки қазган жойидан тўда-тўда одам суяклари чиқарди. Дили хуфтон бўлди, олган жойидан кўнгли хижил бўлиб, туман ҳокимиятига борди. Аслида қурилиш муовнини у қадар хушламаса ҳам қўл қовуштириб хузурига кириб, дардини айтди:

– Ҳа, келардингиз-да, Анварович, қорангизни ҳам кўрсатмайсиз? – деди хоҳламайгина.

– Ишлар билан бўлиб, дегандай, хизмат борми, бошлик?

– Ҳокимиятнинг режасига кўра ҳар бир қурилишдан ўн фоиз уйни бизга топширишни унутиб қўйгансиз чоғи?

– Йўқ, эсимда, туман ҳокимининг топшириғини адо қилиб келяпмиз, фақат сизга ахборот бериш кераклигини билмаганмиз-да. Икки хонадонни ҳокимимиз ўз қўллари билан ногиронларга топширдилар.

– Ҳм-м, бериш керак жойда ҳокимни топасиз, тиқилинч келганда эса бизни. Бирор муаммо борми?

Шарофат АШУРОВА – 1953 йилда тугилган. Қарши давлат педагогика институтининг (ҳозирги ҚарДУ) математика факультетини тамомлаган. Унинг “Қусам шайх” романи, “Илоҳий тун”, “Насирийни ёд этиб”, “Қишлоқдаги баланд иморат”, “Қорабоғнинг оқ тонги” ва “Чимқўрғон мавжлари”, “Жарчилар қисмати”, “Сабр султони”, “Бир кашта қисмати”, “Пойга” каби қиссалари, “Дўмбира”, “Жаннат шамоли”, “Насаф тажассуми” каби ҳикоялар тўпламлари, “Насаф муқарнаси”, “Мерос абадияти”, “Маънавият жавоҳири”, “Яхшилар тажаллиси” тарихий-публицистик тўпламлари чоп этилган.

– Уй тушадиган жойдан ҳисобсиз одамларнинг суяклари чиқяпти. Бошимиз котиб қолган.

– Тилло чикқанда, келиб ҳам ўтирмасдингиз. Суяк чикди денг, эшитганмисиз Қодиралижон, дунё яралибдики, одам ўлади, уни ерга кўмади. Билсангиз бир от туёғи остидан етмиш минг одам бош кўради, дейишади. Суяк чикқан бўлса, жойлари жаннатдан бўлсин, денгда, бирор жойни кавланг, ҳаммасини, тикинг-да, тепиб-тепиб, кўмиб ташланг. Ким билади у суяклар қайси асрлардан қолиб кетган. Ҳа, айтганча, бизга бир эзма чол тарихдан маъруза ўқиганда айтган эди, бир замонлар одам ўлгач, майитни тепаликка чиқариб кўйишган, гўштини ўлакса қушлар еб кетишгач, сўнгра суякларини шунақа бир жойга кўмишган. Ками унга ўн асрдан нариги суяклар бўлиши керак. Энди сизу бизда ҳақи қолмагани тайин, айтганимни қилинг.

– Ахир улар одамнинг суяғи. Шу суякларни бирор қабристонга олиб бориб кўмишга рухсат олиб берсангиз дегандим.

– Жуда бошоғриқ экансиз-ку, қайси қабристон уюм-уюм суягингизни қабул қиламан деб кўзи учиб турибди. Айрим қабристонларда икки метр квадрат жой палон минг доллар бўлиб турган пайтда, мен бунга кафолат бера олмайман. Камида ўн минг доллар тўлаб, ўзингиз келишиб, кўмиб кела қолинг, бу борада мен сизга ёрдам бера олмайман, ҳокимга ҳам бу гапни айтиб бошини оғритманг, чет эллик инвестирлар келиб турганда, бошоғриқ бўлманг!..

Қодиралининг боши ғовлаб кетди. Аини қурилиш бошланганда иқтисод тақчил бўлади. Бу ҳам етмагандай энг тажрибали ишчиларини қўшни қурилиш корхонаси ўзига оғдириб олибди, боз устига осмонни бўйлайдиган кўтарма крани ҳам белидан ёрилган, шу уйни қуришга ҳам бардош бера олмайди. Россияда ногинчлик бўлиб, кўп қурилиш ашёларининг нархи тўрт баробарга кўтарилиб кетди. Шу пайт суяк муаммоси ҳам қараб турганини қаранг.

Қодиралининг ҳоким ўринбосари кабинетидан дили хуфтон бўлиб чикди. Шунга қарамай қабристон масъуллари билан бу борада муомила қилиб кўрди. Аммо бунинг учун ҳокимнинг қарори чиқиши, кекса қабристон мавжудлигини далиллаши, уни бузиш ҳақида ҳужжатлар тайёрланиши керак экан, шундан сўнг ҳоким қарори билан суякларни кўчириш бўйича ҳужжатлар қилинсагина, суякларни қабул қилармиш. “Туллак ҳоким ўринбосари, у фақат ўлиб кўрмаганда, унинг боши бекорга ялтираб кетмаган. Кўзойнагининг тагидан китмирларча нигоҳини ботириб қараганда баданимга титроқ киради. Қимир этмай қараб турса, ўзини ҳам жасадга буюм кийдириб кўйганми деб ўйлайсиз. Бу одамга яна йўлиқадиган бўлсам эвазига ўзига ҳам бирорта уй сўрашдан тоймайди. Яхшиси ундан узоқроқ бўлиб, муаммоларни имкони қадар ўзим ҳал этганим тузук. Аслида бу муаммони кўтариб унинг ёнига бекор бордим. Бир кунмас бир кун, ўша одам суякларини нима қилгандинг, деб сўроқ-исток қилиб қолса қаерга ҳам бораман. Олиб бориб кўммаса ҳам бирор қабристон билан келишиб кўйганим тузук, ҳар ҳолда ўзимни муҳофаза қилиб кўйганим яхши-да”, деган қарорга келди.

Қодирали режадагидек юзларча одам суягини қуриладиган уйдан анча нарида бир чуқур кавлатиб, кўмиб ташлади. Худди ҳоким ўринбосари айтганидек, кўмилган жойнинг устидан юриб, гўё душманини чуқурга ташлагани каби, босиб-босиб кўйди. Аммо охири бор пайафзалини тупроққа ботириб-ботириб босганда, аини дамда нимадир оёғидан тортгандай бўлди. Юраги шувуллаб, ортига тортиб кетди. “Суякларни кўмишдан илгари, шулар ҳақида бир тиловат қилдириб, эҳсон чиқармадим-да”, деб ўйлади. Яна кўнглига тугди, аксига олгандай бир бетон плитанинг кўтарадиган илгаки ночор экан, узилиб, уй қурилаётган ертўлага тушиб

кетди. Ҳар қалай бирор одамга касри урмаган бўлса ҳам эндигина қуйилган бетон деворлар шикаст еди, кранчининг юраги бежо бўлиб, касалхонага тушди. Хулласи калом иш орқага кета бошлади. Қодирали камомадларнинг ўрнини тўлдириш учун ижарага берган битта уйини сотиб, қурилишга урди. Негадир суякларни кўмдиргандан кейин ишлари ортга кетди, ўзи ҳам касал бўлиб касал эмас, соғ бўлиб соғ эмас, ҳеч нарса юрагига сиғмайди. Боз устига иштаҳаси йўқ, мажбурлаб нималарнидир ейди, ҳал бўлмай ошқозондаги овқат оғзидан келади. Шифокорларга учради, роса текширтирдилар, бирор тайин касал топмадилар. Рухиятингизни даволатинг, дам олинг, ҳаттоки ишни ўзгартиринг деган насиҳатлар ҳам олди. Бир қарасанг ҳозир ўладигандай, бир қарасанг тоғни талқон қиладигандек. Қурилишга қараб юрса юраги хаприқади, уйга ҳам сиғмайди, жўраларни ҳам истамайди, ҳатто тилай-тилай тўрт ўғилдан сўнг топган қизчасини ҳам кўришни истамайди. Шундай бўлса-да Қодирали қизчаси билан ўйнаб, бироз юраги ёзилгандай бўлади. Шу боис Тошкент кўчаларига ҳам сиғмаган пайтида қўшқават қилиб қурган ҳовлиси томон одимлайди. Ҳатто машинани ҳам бошқаришдан ҳовлиқадиган бўлиб қолди, шунча узоқ қурилиш корхонасидан пиёда қайтади. Хориб-толиб келади, оёқлари қалтираганча кунгираддор дарвозасининг кўнгироғини беҳол босади. Уч бор булбул товуши эшитилиши билан беш ёшлар чамасидаги қизалоқ юқори қаватдан югуриб тушади. Дарвоза зам-зама билан очилгач, отасини кўриши билан ҳар доимгидай унинг бағрига отилади:

- Дадажоним келдилар, дадажоним келдилар!
- Она қизим менинг, тилло қизим менинг, нималар қиляпмиз экан?
- Қўғирчоғимга кўйлак тикяпмиз.
- Нима кўйлаги бор қўғирчоқларинг ками?

– Кўп, аммо қўғирчоқ ҳам одам-да, ялонғоч турса уят бўлади. Художоним буни кўриб турибди, чунки унинг кўйлагини кучукчамиз, ўйнаб йиртиб ташлабди, – деди қизалоқ дадасининг елкасидан кучганча, – Ойижоним бирам чиройли кўйлак тикдилар, энди у ҳам уялмасдан бошқа қўғирчоқларим сафида туради...

Қодиралининг вужуди титраб кетди. Чунки юзлаб либоссиз инсон суягини қуриладиган кўпқаватли уйнинг орқасида хандақ қавлатиб, кўмиб ташлади. Лаоқал маҳрам бўлармиди, уларнинг устидан умумий кафанликдай қилиб, бирор мато, ёки чодир ҳам ёпмади. Неча кундирки улар ҳақиқа дуойи-фотиҳа қилдиришни ҳам пайсалга солиб келяпти. Ҳар куни, эртагаёқ суяклар кўмилган жойнинг устига айвонча қурмаса бўлмайди. Қон чиқариб, масжиддан мулла чақиради, дуойи фотиҳа қилдиради. Шу ишни пайсалга солиши яхши эмас. Шу қарорга келиб, бироз кўнгли таскин топгандай бўлди. Аёли келтирган хушхўргина мантидан мажбурлаб уч дона еди, бир вақт ўқчигиси келди. Тиззасида ўтирган қизчасини ерга қўйиб, ювиниш хонаси томон югурди. Ўқжиганидан ичак-чавоғи чиқиб кетай дерди. Ҳатто кўзлари кинидан отилиб чиққудай, азоб тортарди. Кўп кундан бери таом тузук тановул қилолмагани, узоқ масофага ҳам пиёда юриб, тинкаси қуриганидан тўшакка чўзилиб қолди. Аёли чидай олмади, “Тез ёрдам” чақирди. Энди қизининг эркалаган овози ҳам ёқмасди:

- Чик, ташқарига, бошим ёрилиб кетаяпти, мусиқаларни ҳам ўчир!..

“Тез ёрдам”дагилар ҳам силласи қуригани, асаби чарчагани, бироқ ошқозонида муаммо йўқлигини айтиб, дори-дармон ёзиб бериб кетди. Бир ҳафта уйда ётиб даволанган Қодирали турай деса боши айланади, кўнгли айниди. Шу боис бош устаси орқали суяклар кўмилган жойга дуойи фотиҳа қилдиртирди, қон чиқарилди, айвон ҳам тикланди. Бироқ Қодиралининг касали нари кетмади. Энди у буткул тўшакда қолди. Айни дамда у касалхонама-касалхона юрарди. Қани пайсал топса.

Буткул юришга дармони йўк, аёли, укалари суяб шифохоналарга олиб боради, энди у аравачада қолди.

Бу қандай кулфат экан, курилиш корхонаси сотилди. Шундан сўнг бироз рухияти кўтарилди. “Топганимни ётиб есам, етти пуштимга етади”, дея ўзини овунтирди. Бироқ ерга сингиб бораётгандек аҳволдан кўрқиб кетарди:

– Онаси, катта ўғлимизнинг битта уйини сотиб, Россияга бориб даволанмасам бўлмайдиганга ўхшайди. Ҳали тузалсам, ҳовлилар олиб берарман, – деди.

– Жонингиз соғ бўлсин, ҳамма ўғилларимиз сиздан совға сифатида олиб, биттадан ижарага қўйган уйлари сиздан айлансинг, ҳаммаси беради. Россиядан кўра Ҳиндистоннинг тиббиёти кучли дейишади, – деган гаплар ҳам ортда қолди. Катта ўғлининг уйини сотиб, Россияга бориб, уч ой деганда, сўнгги чақасини самолётга сарфлаб, қайтганда ҳам аравачадан ўзи туша олмади. Иккинчи ўғлига аталган коттежни сотиб, Ҳиндистонга ҳам борди, кейинги уйини сотиб Тибет деган жойларга ҳам борди. Бироқ вазият ўнганмади, болаларнинг биттадан уйдан мосуво қилгани қолди. Қайсидир сармоядор Германияда ўшандай беморларни даволайдиган клиника борлигини айтганда ўзлари ўтирган кўшқавагли уйини сотиб, ўша ёққа кетди. Бирам хушҳаво жойлар экан, сал ўзига келгандай бўлди. У ерда бир кекса шифокор Қодиралининг аҳволи билан танишгач, қўлидан ҳеч нарса келмаганини тан олгиси келмай:

– Минг йиллик тиббиётнинг отахонларини тарбиялаб берган юрт одами бу ерда даволашиб юришини тасаввур эта олмайман, – деди кўрик вақтида.

– Ўша минг йиллик тиббиёт олимлари оламдан ўтиб кетган-да, нима қилайлик, юкиниб келганмиз, – деди Қодирали умид кўзларини унга тикиб.

– Сиз ҳали ҳам юртингизга боринг, балки тоғлар орасида умргузаронлик қилаётган табиблар бордир, сизга бошқа нажот қолмади, – мен сиздек беморни ҳеч қачон кўрмаганман, – деди. Ростдан ҳам Қодирали бу ердаги муолижалардан ҳам пайсал топмаётганини ўзи ҳам билаётган эди. Энди унинг сотадиган уйи, машинаси, кўчмас мулки ҳам қолмади. Ажал уни эрта топиб келганидан ўқинарди. Қишлоқда қолган ота-она уйига қайтди. Қишлоқ аҳли Қодирали қишлоққа қайтди деб бири қўйиб, бири кўргани келарди. Қодиралининг чўзилиб ётганини, кундан-кун мадори қуриган ўғлидан аввалроқ кетишни истаган она ниятига етди. Қодирали ҳатто одамга ўхшаб аравада ўтириб бўлса ҳам қишлоқдошларининг таъзиясини қабул қилолмади. Энди оламдан умидини узган эди. Ҳатто кўзларини ҳам очгиси келмасди. Сингиллар жони ачиб, энди табибларни ахтаришга тушди, кушночу фолбин ҳам қолмади. Бир куни яқин даранинг ичкарасида бир табиб борлигини эшитдилар. Бу ҳам бир умидда суриштирган сингил эрининг машинасида табибни укасининг уйига олиб келди.

Табиб бир қанча вақт Қодиралининг юрак товушини эшитди, томирларини ушлаб, соатлаб нималарнидир ўйлади. Сўнгра уйига олиб кетиши лозимлигини айтди. Бемор бир ўзига келиб, ўзидан кетиб ётарди:

– Ўғлим, бу касалликнинг номи маълум эмас, балки аждодларимиз даволаган руҳ касалидир, менинг усулим билан ўзингизга келсангиз, бир йилда даволайман, – деди. Қодирали эса ҳафтага ҳам етмайман деган қайғуси ортга чекиниб, олиб кетишларига рози бўлди. Табиб Қодиралини уйига олиб борганда, деярли ўлик ҳолда эди. Биргина билинар-билимас нафас олишини демаса, ҳеч бир ҳаракат йўк эди. Шу қадар ориқлаб кетганидан тери остидан томир ва суяк билиниб, шалвираб турарди. Қўлни, оёқни қаёққа олсангиз, шу жойда турарди. Қодиралининг яқинлари ҳамма нарсага рози эди, ўлса ҳам яратгандан кўрамиз, дея зимдан тайёргарликни ҳам кўриб қўйдилар. Борсалар табибнинг яна бир бияси бучалаб, хонадон соҳибаси хурсанд эди:

– Бобоси, бияни уч кунларда бўчалайди дегандингиз, сиз кетганингиздан сўнг, энгилгина бўшаниб, карасак тойчоғини ялаб, турган экан.

– Келин, бу ҳам Худонинг каромати, ўғлимга айтинг, бир илож қилиб, биянинг увуз сутидан бир пиёлагина бўлса ҳам соғиб келсин, беморимизга, ичирамыз, – деди.

– Биямиз, ювошгина, боягина бир косача соғиб, Тоштемир деган беморингизга ҳам бир қисмини ичирган эдим, ётган жойида сермасланиб кимираляптиям.

– Увуз сутини ичиб, ўқчимадими?

– Ҳалигача тинч, кўзларини очиб ётибди.

– Унда қолган увуз сутини бу ёққа олиб келинг.

– Рўзи амманнинг келини кўзилабди, шу аёл бир пиёлагина беринг, сийнасига суртамыз деб тайинлаб кетганди-да.

– Рўзи аммангизнинг келини янги бўшанган, калта энгли кўйлақда, анҳордан сув ташиб юрганди, унга бало ҳам урган йўқ эди, тайсаллаб, ўзини шамоллатган. Бўшанган хотин чилласини сақламайдими, майли сутдан унга ҳам соғиб берарсиз, ҳозирча қолганини тез бу ёққа олиб келинг.

– Ҳозиргина соғилган, мана, бу тоқчада усти ёпиқ турибди, ўзи шошиб Рўзи амманниқига кетаётгандим, ола қолинг бова, беморингиз соғайсин, аммага яна соғиб берарман.

– Барака топинг келин, мендан сўнг касбимни кимга қолдириб кетарканман, деб қайғуриб юрардим, яхши бўлса келин ҳам фарзандингдан аёло бўларкан. Пиширмадингизми? Яхши, шуниси шифо. Кейин, бўшанган биянинг сийдигини ҳам увол қилмаслик керак. Сарман қози ҳам муаммоли касал билан уйида ётибди. Уни даволашни ҳам шу биянинг кўзи ёришига қараб тургандим.

– Ҳозиргина уларнинг уйлари томон “Тез ёрдам” ўтиб кетди.

– Оти “Тез ёрдам”, аммо Худонинг бир-бир дардлари бор, унга ҳеч ким ёрдам бера олмайди. Унинг отини руҳ касали дейди. Қайғуси аригиси келган бўлса, у одам яна ўн йил яшайди. Майли, ишингизни қилаверинг, – деди. Сарман қози, яъни ёшлиқдан табибнинг дўсти бўлса ҳам унинг манманлигини кўнгли хушламасди. Чунки у терговчи бўлиб ишлаган дамларда кўп майитларнинг қабрини очиб, экспертиза қилдиришда бошида турган. Аммо майитларнинг ҳурматини жойига қўймаган, айрим ҳолларда майитларга нисбатан нописандлик ҳам қилган. Шу боис қариганда муаммоли касаллик билан тўшакка миҳланиб ётибди.

Табиб пиёладаги увуз сутига пахта ботириб, Қодиралининг қуруқшаб қолган лабларига суртди. Сўнгра, аста-секин оғзига томиза бошлади. Неча вақтлардан буён қуруқшаб ётган лабларнинг бир чети учгандай бўлди. Табиб эса уғуз сутини томизишда давом этди. Бир вақт Қодирали чуқур нафас олди, ҳатто югинди. Бирпас табиб муолажани тўхтатди. Бемор кўзини очармикан деб кутди. Бирок беморнинг шу қадар силласи қуриганидан ҳатто киприкларини қимиралишга ҳам мажоли йўқ эди. Ярим соатлар ўтгандан сўнг, табиб яна муолажани давом эттирди. Энди Қодирали бемалол ютинар, кўзини ҳам очмоққа тиришарди. Бу сафар ҳам уддасидан чиқа олмади. Яна ярим соатлар ўтиб пиёладаги уғуз сутининг қолганини ҳам пахта билан Қодиралининг оғзидан томизди. Бир вақт бемор ингранди, бурун катак атрофлари билинар-билимас кимиради.

Бу муолажа уч кун давом этгандан сўнг, Қодирали кўзини очди, табиб айни дамда Сарман қози ҳам ўзига келганини эшитди.

– Бова, ошнангизнинг уйига уғуз сутини кўтариб борсам, кўзларини очиб ётибди, ҳамма хурсанд. Сизга ўғиллари салом айтиб юбордилар. Яна қатта ўғли нимагадир сиздан кечирим ҳам сўрадилар.

– Ўша ўгли катта шифокор, казо-казоларни даволайди, отамни ўзим отдай қилиб тузатаман, деганди. Уддасида чиколмайсан деганимда ишонмади, мендан қочиб юрувди, отаси кўзини очгач, айтган гапидан уялиб, кечирим сўраган-да. Аммо билиб қўйинг, қизим, руҳдан теккан касални шифокор даволай олмайди.

– Бова, ҳар сафар руҳдан теккан касал ҳақида айтасизу, у қанақа касаллик эканини тушунтирмайсиз, бу нарсани шогирдингизга ҳам айтмайсизми?

– Келинжон, жон жойдан тутасизда. Сиз нега зиёратгоҳларга бориб келганингиздан сўнг, руҳим енгил бўлди, ишларим ўнгланди, деб айтасиз?

– Ҳа, авлиёлар қўллайти-да, бобожон.

– Авлиёларнинг қўллаши ўз йўлига. Аммо билиб қўйинг, сиз борган авлиёнинг руҳияти илм билан тўйинган, майитнинг миясида Худонинг каромати билан минг йиллаб бу руҳ сақланиб туради. Сиз зиёратга борганингизда ўша руҳий қувват билан ўралган майдонга тушасиз. Барча руҳий зўриқишларингиз пайсал топади. Гўёки бирор дори қабул қилгандай енгил бўлиб қайтасиз, руҳиятингиз таранг бўлмагандан сўнг ишларингиз ҳам ўнгланиб кетгандай бўлиши табиий ҳол. Авлиёларнинг руҳий қуввати минг йиллардан сўнг ҳам сақланиб қолади. Сарман қози ҳам ўшанга ўхшаган руҳий қувватли кишининг қабрини очган, уни безовта қилган, ана шунинг учун на ўлик, на тирик ётибди. Озроқ ўзига келсин, мана бу навқирон йигит иккисини дунёнинг тўрт томонига саргардон қилиб, тавбасига таянтираман, – деди табиб кўп нарсаларни режа қиларкан. Қодирали айни дамда бошини кўтарди, ярим косагина гўжа ичди, аммо кўнгли илгаргидай тортмайди, қатикнинг хушхўргина таъми уни ўқчитмади. Қўллари, оёқларининг ориқлаб кетганини кўриб, дили хуфтон бўлганидан кўзларини юмиб олди. “Одам ўлар олдидан ҳам бир бор ўзига келади дегич эдилар, бу туришда оёққа туришимга ишонмайман. Аммо табиб жодугар эканми, ўликка жон киритаётир. Бироқ шу ҳолда соғайсам, шу табибга уйимнинг рўпарасидан ҳайкалини тиклайман. Аммо тузалиб, оёққа туришимга ишонмайман. Оёқлар аллақачон суякдай қотиб улгурган...” деб ўйлаб турганда табиб унинг хонасига кириб келди:

– Аҳвол қалай йигит, оёқларга энди жон киради, шошилманг, – деди.

– Шуни ўйлаб турганимни қаердан биласиз, отахон?

– Чунки ичингизга кириб олган шайтон билан суҳбат курганимга ҳафта бўлди, сиз жонланмасангиз, танангизни асло тарк этмоқчи эмас. Мендан улар жуда норози, олиб кетишимизга озгина қолганда, ишимизга аралашингизга ҳақингиз йўқ, дейди кўзларини лўқ қилиб.

– Шунақа денг, мен бўлса...

– У ёғини ўйламанг, сизни ичингиздаги шайтондан халос қилиш осон иш эмас. Жонланиб олинг, роса қийин синовлардан ўтиб, тавба ҳам қиласиз, барчасидан халос бўлганингиздан сўнг, қолган ишларни муҳокама қиламиз.

– Майли, нима десангиз шу, балки қудуқ қаздирарсиз, девор урдирарсиз, ғишт тердирарсиз, барчасига тайёрман, аммо тузалиб кетсам бўлгани.

– Ҳовлимда қўш қудуғим бор, ҳамма жойнинг девори битган, кўрғонда яшаганимизнинг боиси шуки, аллақачон сизга ўхшаган беморлар уларни қазиб, тиклаб беришган. Бироқ сизнинг касалингиз юз мингтадан биттада содир бўлади. Бир вақтнинг ўзида жисмингизга ҳам шайтон, ҳам улуғларнинг руҳи жойлашиб олган. Баҳасакига бир-бири билан қурашяпти, шу кунга қадар шайтон устун келиб, ростакамига жонингизга қасд қилган. Авлиёнинг руҳи тирик қолишингиз учун тиришса, шайтон жасадингиз устида рақс тушишни истайди. Шу тарика улуғ зотларнинг руҳини шайтонлар маҳв этиб боради. Аммо ҳар икки руҳдан танингиз озод бўлиши осон иш эмас. Уғуз сути ичингиздаги шайтонни қарахт

килади, шунинг учун айна дамда овқатингиз ошқозонда ҳазм бўлай деб турибди. Байталнинг уғиз сути тугагунга қадар ўзингизни ўнглаб олишингиз лозим. Сўнгра рухларни танингиздан ҳайдашда роса синовларни бошдан кечирасиз. Керак бўлса ўн икки соатлаб отда юрасиз, тинкаларингиз қуриб кетади. Аввало сизларга икки айғир тайёрлашим керак.

– Сизлар деганингиз ким?

– Сизлар деганимнинг бири Сарман қози, у ҳам сизга ўхшаб майитлар устида ишлар олиб борган. Бир ойдан буён даволаяпман. Бугун у ўз оёғи билан юриб, дарвозадан чиққан эмиш. Сиз ҳам мана бу бир коса уғуз сутини ичинг-да, ёшроқсиз, оёқланинг, ҳамроҳингиздан ортда қолманг.

– Ростини айтсам, турган-битганингиз сирга тўла экан, мен ўлимимни бўйнимга олиб бўлган эдим, ҳатто сўроқ-истоқ ҳам бошланган эди, дабдурустдан тирилдим. Оддий уғуз сути ва гиёҳларингиз ўнлаб мен қурган уйларнинг нархидан ҳам юқори, баҳосиз десам хато эмас. Худонинг ўзи менга ўхшаган йўлга чиққанларни ортга қайтариш учун сизни шу дараларнинг орасида, яшириб, асраб юрган экан-да.

– Ўғлим, бу дунёнинг ўзи сирга тўла, унинг калитини топиш учун бизга ўхшаганларни юборади. Аммо устозларимизнинг қанчаси шўролар даврида отиққа маҳкум бўлиб кетди. Бизлар эса уларнинг чаласавод чулпаларимиз. Билсангиз, ҳали ҳам уғуз сути билан ичингиздаги шайтонни қарахт ҳолда сақлаб турибман, кейинги ишларни қилмасак у яна бош кўтаради, сизга мадад бериб турган авлиёнинг руҳини ҳам маҳв этади. Сиз тезроқ жонланишингиз лозим. Бир илож қилиб сизни айғирнинг устига чиқариб олсам, марра бизники, сиз шайтондан кутулиш учун бир ой отдан тушмайсиз. Керак бўлса от устида ухлайсиз, овқатланасиз, шайтонни сулайтириб, чўли-биёбонларда қолдириб келишингиз лозим.

– Мен бу балога қандай йўлиққанимни сиз қайдан билдингиз?

– Мен бир жойдан олиб гапирмаяпман, ичингиздаги шайтоннинг ҳомуза тортиб туришигача кўриб турибман. Авлиёнинг руҳи тим-тиққа, уни жон томирингизга яқинлаштирамаслик учун ҳаракатларини тўхтатмаяпти. Сизга бир вақтнинг ўзида ҳам шайтон, ҳам авлиёнинг руҳи дахл қилган. Ўша кўмган суякларингиз орасида ҳали руҳий қуввати ўлмаган авлиёнинг руҳи оёғингиздан тортиб, жисмингизга кирган. Неча минг йил улуғлар руҳини маҳв этиш учун шайтон доим шай. Ўша дамда биргаликда руҳлари илашган, авлиёнинг руҳи кўмаги билангина тирик юрибсиз. Акс ҳолда сизга ўхшаган минглаб беморлар эти суягига ёпишиб, ўлиб кетганларини, жасадлар устида шайтонлар чаппар уриб, рақс тушганларини ҳар ким ҳам илғай олмайди. Бу олам шу қадар сиру синоатга тўлаки, кўриб туриб, ёкамни ушлайман. У эмас, бу эмас Худога ёққан тарафингиз бор эканки, бир вақтнинг ўзида икки руҳ ўртасида турибсиз. Яна бахтингиз шундаки, аросат даврига етиб борган даврингизда мени дараклаб келиб қолдингиз.

– Сизга йўлиқтирганларидан Оллоҳимга ҳамду санолар бўлсин! Мен бир нарсага тушунмайман, ахир мен кўмган суякларнинг бирортасида тириклик аломати йўқ эди, буткул чириб, битганди-ку.

– Сиз шундай деб ўйлайсиз. Аммо авлиё ва илм соҳибларининг мияси ҳеч қачон чиримайди, унда Куръони карим илми бўлса, асрлар давомида атрофга қувват сочиб ётади. Ўша суяклар орасида улуғ зотларники ҳам бўлгани, сизнинг бахтингиз...

Қодирали бир ҳафтада оёққа турди, аста-секин Сарман қози билан отда атрофни айланиб келардилар. Ростдан ҳам Қодирали от белига минганда ичида нималардир жанг қилаётганини ҳис этарди. Отни йўрттирганда, чоптирганда қандайдир тирик нарса бўғзига келиб тармашарди. Буғилиб қолгани боис от жilовини тортар, чукур нафас олиб, ўпкасини ҳавога тўлдирмаса, худди ўлиб қоладигандек ҳис қиларди.

Шу тариқа бир ойча икки-уч соатлаб отда юрди, хориб-толиб, чўзилиб қоларди. Табиб яна бўчалаган бир байтални топиб келди, ҳар куни Қодирали ва Сарман қози бир косадан увуз сути ичар, ичидаги нимадир тирик жондан пайсал топиб бораётгандек, ҳис этарди.

– Энди синовлар бошланади, беморларимнинг шунча эркалагани етади, қийноқлар билан шайтон рухидан қутуласизлар. У шайтонларни бошқариб турганларнинг қайси манзилда макон топганини билмаймиз. Чўлдами, саҳродами, тоғдами, боғи-чорбоғдами, у от девининг қийноқларидан ўз маконида қолишга ошиқади. Биласиз, Қашқадарёнинг бир томони минг йиллик қорлари қуртлаб ётган тоғларда қиш қаҳрини кўрасиз, ҳали дарахтлар гулламаган, бир томони чексиз қирлар, адирлар, дарахтлари найча туккан, яна бир томони боғлар-жаннат мевалари пишган, яна бир томони саҳрои чўл, кузнинг нухсини илғайсиз. Ана энди ўйланг, қайси жойларга отда тинимсиз юриб, воҳанинг киши, баҳори, ёзи, кузи акс этган жойларга отдан тушмаган ҳолда камида икки ой қатнайсиз. Ва ниҳоят касалликлардан фориғ бўласиз, – деганда Қодирали ҳам Сарман қози ҳам у қадар ишонмаган эди. Ростдан ҳам вилоятнинг тўрт бурчида тўрт фаслни акс эттирган жойлар борлигини улар кўрдилар, Тангрига ҳамду санолар айтдилар. Улар ҳар сафар йўлга чиқар экан, Қодирали хуржунининг кўзини озиқ-овқатларга, елим идишларда сувларни тўлатиб олардилар. Йўл бўйи ўзларининг қилган ишлари-ю, хатоларини бир-бирига айтиб борардилар:

– Э-э, Қодиралижон, танимизга қувватимиз сиғмаган кезларда юзлаб қабрлар бошида майитларни ёрдик, яна ҳурматини жойига қўймаган дамларимиз ҳам бўлган-да. Шўролар даврининг энг қаттол даврлари, майит бошида дуои фотиҳа қилсанг, ўзингни ҳам олиб бориб қамайдиган дамлар эди. Сўнгра, сиёсатнинг зуғумидан диний билим олишни ҳам бўйнимиз ёр бермади, сиёсатнинг йўриғига юриб, қадриятларни ўзимизча ор билганмиз. Яхшиямки ота-боболаримизнинг руҳи қўллаб, шунақа муаммоли касаллик билан ўлиб кетмаганим. Ёшим етмишдан ошганда дард тегди. Ичимга кириб олган шайтонни билиб тураман, шу қадар азоб берадики, еганим заҳар-заққум. Шу боис ичимда қурт бормикан деб, неча бор тозалатдим. Сизники ҳар қалай авлиёнинг руҳи билан жанг қилар экан, нима бўлганда ҳам инсон у дунёга кетгандан сўнг ҳам сирли-синоатли бўлишига иккимиз гувоҳ бўлдик. Болаларни диёнатга чорлаш бизнинг зиммамизда бўлиши керак. Агар шу шайтон балосидан қутулиб олсам, масжидга чиқаман, қолиб кетган барча амалларни бажараман, Худо умр берса муқаддас ҳаж зиёратларига ҳам бел боғлайман, нима дедингиз ўғлон.

– Ниятингизга етинг, Сарман оға. Ҳозирдан бизни одамлар ўлиб-тирилганлар қаторига қўшиб турибди. Аммо шайтондан қутулиш жуда қийин экан-а, Миришқордан ўтиб, саҳрога чиқиб кетганимизда, қандайдир сирга дуч келмадингизми, Сарман оға?

– Мен ҳам шуни сўрайман деб оғиз жуфтладиму, сизни кўрkitмай дегандим. Ростдан ҳам ортимиздан бир қуюн қувганга ўхшади. Ўша вақтда ичимдаги шайтон шу қадар типирчиладики, жоним бўғзимга келганидан, ҳатто нафас ҳам ололмай қолдим. От жиловини тортганимда, нимадир бўғзимга тикилди. Шамол бўлмаса ҳам айғирнинг ёллари аллақандай титраб, кўтарилди, ҳатто эгилганимда қиллари кўзимга урганда, одам қўли юзимни пайпаслагандай бўлди. Шундай ўқчиганимда, сиз отдан тушиб, қум устида ағанаётган экансиз.

– Балого йўлиққур шайтон томоғимга тикилиб, жонимни олишга ҳаракат қилди-да.

– Унда сиз айғирдан бекор тушдингиз, шу маҳал от устида ундан қутулиб олармидингиз.

– Йўқ, болам, томоқларим шундай ачишаяптики, оғизларимни тирнаб ташлагандай бўлди. Жоним қолмади, бирор сардобаси бор жойга қараб юрайлик, от устида бўлса ҳам мизғиб олмасам, ҳолим қолмади. Ана, қаранг, айғирингизнинг ёлини, байроқдай бўлиб учяти. Демак, табибнинг айтганлари рост экан, отнинг ёли ўз-ўзидан ҳаракатга келар экан, девлигини намойиш этипти, шайтонни топтаб айғирнинг девлари ҳам ташлашга улар шай...

Улар бир тоққа, адирларга, боққа, сахрога тинимсиз от устида юрар эдилар. Уларнинг жисмидаги оғриқ, тирнашлар, хуружлар аста-секин пайсал топиб борарди. Икки ҳамроҳ отда юриб, унинг устида ухлаш ҳаддисини ҳам олдилар. Қашқадарёнинг бағрида бир вақтнинг ўзида тўрт фаслни ҳам идрок этдилар. Улар шунча синовларга қарамай ўзларига кела бошлаган эди. Синовнинг сўнгги куни улар пешинларда табибниқига кириб келдилар:

– Ўзларингизга келгандан сўнг, шу тарика уйлариңизга қараб жуфтакни ростлайсизларми деб, умидимни узганча, беморларни даволашга ҳам киришгандим.

– Кетардигу, аммо шайтонни яна орқамиздан юборсангиз, қутулолмай бало бўлмасин, деб хузурингизга яна келдик, – деди Сарман оға.

– Тўғри айтасиз, мен юбормасам ҳам, иссиққина жойини шайтон осонликча тарк этмайди. Ҳали кейин ҳам сизларни излаб топишга, жисмингизга киришга ҳаракат қилади. Шунинг учун сиз биргина йўл билан улардан йироқ бўласиз, яъни бир умр отда юрасиз, айғирлар билан тиллашасиз.

– Бизни бир умр отлар кўриқлар экан-да, – деди Қодирали сир-синоатни тезроқ билиб олиш учун шошиб.

– Йўқ, сизларни от эмас, уларнинг ёллари кўриқлайди. Отнинг ёлларида девнинг руҳи яшайди. Девнинг руҳи шайтонга бир умр ғаним. Шунинг учун ҳам отнинг ёлида жаннат шамоли, девнинг нафаси бор, дейдилар. Отнинг ёлларида яшайдиган девнинг руҳи сизни бало-қазодан асрайди. Шундай экан, токи соғайиб кетгунингизча айғирлар сайисхонасида тунаб, устида яшайсиз. Токи шайтон руҳи сизни тарк этгунга қадар айғир билан бир тан, бир жон бўласиз, бошқа имкон йўқ.

– Унда айғирларингизни сотиб олганимиз бўлсин, – деди Сарман қози.

– Айғирларни адир ичидаги дўстимдан сўраб олиб, сизларга бериб туриб эдим, рози қилиб олиш сизнинг ихтиёрингизда, – деди табиб, хурсанд бўлиб. Чунки дўсти ҳам айғирларимни яхшигина сармоёга сотсам, муқаддас ҳаж зиёратига борардим. Аммо мен сўраган нархга бозор кўтармаяпти, – деганди. Бир томондан дўстининг ҳам муқаддас зиёратига йўл очиладиган бўлди. Бу гапни тил тагида қолдирди ва собиқ беморларни дўстининг хонадонига юборди. Қодирали у ерда эндигина бўшаниб турган байталларни ҳам кўрди. Уларнинг ҳам айримларини сотиб олишни кўнглига тукканча, айғирни сўраган нархга сотиб олиб, кетди...

Хув, ана Чамбил сойда бир уюр от юрибди, ҳар бирлари шамолдай учқур, югурганда ёллариңинг байроқ бўлиб силкинганини кўряпсизми. Ўша отлар бир ўлиб, тирилган Қодиралибойники. У яна ёшлигидагидек чавандозликни бошлаган. Кўп отлари кўпкарига киради. Ота касбини қайта тиклаган Қодиралибой қишлоқда от фермасини ташкил қилиб, муаммоли беморларга текинга даволаниши учун айғирларини беради. Илгаридан қолган белидаги оғриқлари ҳам айни дамларда йўқолиб кетган Қодирали айни замонда ўн отни бойловга ташлаган эди, уларни навбати билан совитишга киришган:

– Отажон, мени табрикланг, яна мусобақада ғолиб бўлдим, – дейди ўн ёшлардаги супрақоқди қизалоғи хурсанд бўлиб. Қодирали сойни тўлдириб юрган отларига марсиниш билан боқар экан, улар бор экан шайтон бу масканларга йўлай олмаслигидан масрур эди...



**Мухаббат
САФО**

Бева

Ҳикоя



Баҳорнинг тонгги шабадаси ҳамон баданни биров жунжиктираётганди. Аммо энди кунлар илиб, ҳаво анча қизиган, шунга қарамай аёл рўмоли кўлига юк бўлишини истамай елкасига ташлаб олганди. Соатига қарай-қарай дарвоза олдига чиқди. Кўча бошида машина чироғининг шуъласи кўринди.

Доим бир хил вақтда етиб келадиган фермернинг бундай тартиби унга ёқарди. Ўзи ҳам шунга кўра ҳаракат қилади. Машина ичига разм солиб, шериги йўқлигини пайқагач, яна улгурмабди, қайтишда кутдириб қўймасин-да ишқилиб, деган ўй ўтди хаёлидан. Гарчи фермер индамаса-да, ичида унинг вақтини қизганар, зарари етишидан озор чекарди. Саломлашгач, ўриндикқа ўтираркан, кўзи ногоҳон таниш костюмга тушди. Кеча соғиндан қайтаётганда ёнида ҳамроҳи бўлганидан сурилиб ўтиришга тўғри келганди. Босмаслик учун костюмни кўлига олган эди. Туни билан кўллари чўғдай ёниб чиқди.

Соғин тугагач, қўшимча ойлик олиш учун ферма ошхонасини тозалашга ўтди. Уч-тўртта сур товуқлар аллақачон ошхона тарафга югургилаб боришган ва ҳовлининг у ер-бу ерига тушиб ётган ушоқларни териб ейишар, челақдаги ахлатни титкилаб атрофга сочишарди. Поли йўқ ошхонадан лойшувоқ ернинг зах аралаш хиди анқирди.

Аёл ҳаммаёкни йиғиштириб, ариқ бўйларигача супурди. Фартугини ечиб, равонга қоқилган михга илди. Негадир ишлари тугаса ҳам кетгиси келмай омборхона тарафдаги ишчиларга қараб қўяди. Нигоҳлари эса қўнжи ҳимарилган этикли фермерни қидиради. Бу тарафга ўтиб қолишини истаб, унинг қадам товушларини кутади.

Атрофда изғиб юрган товуқлар энди тепаликдаги гўнг уюмини титишга тушган, кун исий бошлаганидан у ердан юқорига буғ кўтариларди. Ферма жимжит,

Мухаббат САФОЕВА – 1969 йилда тугилган. Тошкент давлат университетнинг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини тамомлаган. Ижодкорнинг “Сирли нигоҳлар”, “Исмсиз ришталар”, “Ҳаёт гули”, “Ой ифори” каби назмий ва насрий тўпламлари нашр этилган.

ишчилар ўз юмушлари билан банд. Аёлнинг ичидан нималар кечаётганининг ҳеч кимга қизиғи йўқ. Унинг юраги ҳаприқадими, кўзига ёш қалқийдими, хушсурат фермерни ҳар кўрганида тили танглайга ёпишиб қоладими, машинанинг бир четидаги жонсизгина матоҳ – ечиб, ташлаб қўйилган камзул ҳам ич-этини ағдар-тўнтар қилиб юборадими, кимга аҳамияти бор?!

Ошхона орқасига ўтган эди қуёш бор нуруни девор тагига ташлаб тургандек, баданига илиқлик югурди. Шу ерда турган ғўланинг устига ўрнашиб ўтирган қўйи ёқимли тафтдан қовоқлари осилиб, уйку элита бошлади... Кўз ўнгида ям-яшил ўтлоқ. Оёқларини қитиқлаётган майсалар устига узала тушиб олган. Фермер кафтларини соябон қилиб, аёлнинг юзини қуёш тафтидан тўсади. Бундан эркалиги тутиб, қикирлаб кулади аёл. Овози шивалаб ёғаётган ёмғирга ўхшайди. Йигитдан уялиб ўтлоқ бўйлаб югуриб кетади. Орқасидан етиб келдим деганда яна қочади...

– Ишларинг битган бўлса, кетдик.

Қулоғига чалинган бу овоздан чўчиб кетгани учун бир зум хозир кўрганлари ўнг эдими ёки тушлигини англолмай, қандайдир кўркувга тушиб қолди. Боши тепасида пайдо бўлган соя ҳамон қотиб турарди. Ҳижолатдан сапчиб туриб, машина тарафга юра бошлади.

– Ажойибсан.

Нигоҳлари машинанинг олд ойнасидаги бир жуфт кўз билан тўқнашди.

Ҳамон ўриндикнинг нариги четида ташлаб қўйилганича турган кулранг кастюм гўё ҳамма сирдан воқифдек унсиз... Аёл уни қучоғига босса – бас, кўксини ўтдек куйдираётган дарддан фориғ этадигандек гўё.

Кўзгудаги нигоҳ ҳамон уни кузатяптими, йўқми нимагадир буни ўйлагиси келмади. Ўзига танишми, нотанишми қандайдир ҳис билан қўлларини кастюм томон узатди...

– Эрингни соғиндингми?

Қулоқларига чалинган товушдан беихтиёр кастюмни янада маҳкамроқ қучоқлаб олди. Боши қуйига эгилиб, бўйни елкаси ичига чўкиб кетди.

– Сени турмушга узатиш керак. Икки нафар боланг билан бундай қолдириб бўлмайди.

Аёл ҳамон бағрига босиб турган кастюмни қайтариб ўрнига қўйди-ю, унинг устига бағрини ташлаб, ўмгани билан ётиб олди. Аммо кўзларига ёш келмади. Йиғламади. Кейинги пайтларда бу одам унинг кўнглидагини билиб оладиган ғайритабiiй хусусиятга эга бўлиб қолгандек.

Бироздан сўнг тикланиб ўтириб олгач, унинг юзига қарашга бошқа журъат этмади. Машина тўхтаганида индамай тушиб кетди. Уйга кириб бутун қайғусини кимгадир айтгиси келди.

Боғ тарафга ўтиб, онасини қидирди. Доим нима биландир ивирсиниб юрадиган кампир ҳам топила қолмади. Яна қайтиб ичкарига кирди. Дод солиб юборганди – овози бўғзидан отилиб чиқса-да, деворларга урилиб, парчаланиб, пастга сирғалиб тушаверди...



Нодира ОФОҚ

Жазо

Драматик достон



Қатнашувчилар:

Одам Ота
Момо Ҳавво
Иблис
Йилон
Товус
Овоз

Бепоён яланглик.

Одам Ота юзтубан ерни қучоқлаб ётибди.

Худди чормихлангандай қўлу оёқлари керилган. Беҳуш.

Шамол қулоқлари остида шувуллайди...

Дафъатан осмонни булут қоплаб, бир-икки томчи ёмғир Одам

Отанинг бўйнига келиб тушади.

Одам Ота сесканиб ҳушига кела бошлайди.

Одам Ота

Бошини кўтарар.

Қайдаман?

Бу не ер?

Ўнгимми шу ҳол?

Шу менинг масканим – жаннатми?

Нечун

Бу ранглар...

Бу саслар...

***Нодира ОФОҚ** – филология фанлар доктори. 1966 йилда туғилган. Бухоро давлат университетининг тил ва адабиёт факультетини тамомлаган. Унинг “Баҳорнинг бошланиши”, “Арсат фасли”, “Кўнгил шеваси”, “Сўз айвони”, “Қора наво”, “Ватан дарслари”, “Бизнинг эра” каби китоблари нашр этилган.*

Бу хидлар... малол
Малол солаётир руҳимга бутун?

Бошини баландроқ кўтариб ён-верига қарар.

Йўқ! Йўқ!! Йўқ!!!
Ўхшамас беҳиштга зинҳор!
Бегона!
Еттиёт бу макон, бу кент!

Бирдан ҳушёрланар.

Истиғфор!
Истиғфор!!
Яна истиғфор!!!
Ахир, шуларнинг ҳам Бинокори – Сен!

Янада ҳушёрланар.

Истиғфор дедимми? Истиғфор?! Нечун?

Бирдан бир нарсани эслагандай бошини чангаллар.

О, энди аёндир бу ҳолнинг сири –
Этилмадимми мен жаннатдан қувгин
Бир лаҳзами... ёки минг йил илгари?!

Бир ҳовуч тупроқни олиб алам билан эзгилайди.

Шу лойдан, тупроқдан яратди Эгам,
Руҳ берди, онг берди, кўзларимга нур.
Бори малакларин – нурдан яралган
Пойимга саждага эгдирган ҳам Ул!
У мени энг гўзал мавжудот этиб
Шарафга, севгига, меҳрга кўмди...
Мен Уни танидим, тагин аҳд этиб
Амрингдаман, дедим мангуга эмди.

Бошини қуйи солар, кўзларидан вазирлаб ёшлар тўка берар.

О, Одам... аҳд этдинг. Сўз бердинг...
Тагин
Фармонингдаман деб қасамлар ичдинг.
Истади: Мангулик дарахтин ширин
Мевасин емақдан мангуга кечдинг.
Кечдинг...
Кечдим дединг!
Кечган эдинг-ку!
Ва яна қўйдинг-ку хатарли кадам –
Нафсинг черик тортиб солганда кутқу

Сўзни ҳам, Уни ҳам унутдинг, Одам...
Қандай лаҳза экан билмам у лаҳза –
Тақиқ олмасидан татиб кўрганим,
Вужудми, кўнгилга тушиб бир ларза
Дилдан бевурдликка ўрин берганим?!

Кўзларини юмар.

Яланғоч... шармисор... нотавон... лаин...

Бир нарсани эслагандай пешанаси тиришар.

Ичдами, ташдами кўпди бир ғовур:

Овоз

Бадбахт бўлдинг, Одам!
Осийсан!
Хоин!
Бадбахт бўлдинг токим маҳшарга довур!
Раббано!
Ҳайдагил буни жаннатдан!
Бу – кечириб бўлмас оғир жиноят.
Маҳрум эт ҳимматдан ва мағфиратдан –
Истиғфор сўрса ҳам қилма иноят!

Кучли шамол эсар.

Момо Ҳаввонинг оҳ-ноласини олиб келар.

Момо Ҳаввонинг овози

Қайдаман?
Бу не ер?
Ўнгимми шу ҳол?
Бу менинг масканим – жаннатми?
Нечун
Бу ранглар...
Бу саслар...
Бу ҳидлар... малол
Малол солаётгир руҳимга бутун?

Одам Ота

Овоз келган томонга қараб.

Ё Ҳавво!

Сендан ҳам тушдимми айро?
Қайдасан вужуд... йўк, кўнгил парчаси?!

Момо Ҳаввонинг овози

Мен – бунда... қандайдир танқайган саҳро.
Ёнаётгир не жон бўлса – барчаси.
Мени-чи, ёқмоқда бу ногоҳ ҳижрон,

Кайдасан, паноҳим, англатгил, ахир.
Англатгил, бу не ҳол, бу қандай макон?

Одам Ота

Мен ҳозир бораман.
Кетяпман...
Ҳозир...

*Одам Ота ўрнидан туради.
Ўз аҳволига қараб йиғлаб юборади.*

Одам Ота

О, яна бу не шўр?
Бу қандай малол –
Уятни ёполган биргина япроқ
Тескари айлангач бу чархи даввор
Тарк этса шарманда вужудни...
Эй воҳ!
Эй вужуд!
Адо бўл, ёнғил ва кул бўл!
Янчилгил, парчалан, чири, увалан!
Бу, ахир, дард эмас, чипқонмас, носур¹
То рўзи қиёмат битмас бу алам!

Шамол яна Момо Ҳаввонинг овозини олиб келади.

Момо Ҳаввонинг овози

Одам, не деяпсан?

Одам Ота

Ҳавво! Азизим!
Содир бўлди, ахир, тарихий гуноҳ –
Сен эмасми менга тақиқ мевасин
Едирган?

Момо Ҳаввонинг овози

Оҳ, энди эсладим...
Эйвоҳ...
Мангулик дарахти... сонсиз шохалар...
Мевалар – туяқуш тухмидай улкан...
Сутдай оқ... болдай таъм... хушбўйки, мушқдай...
Аввал ўзим едим... кейин сенга ҳам...

Одам Ота

Кулса гул, йиғласа дурлар тўкилган
Эй гулиқаҳқажим, англатгил бунӣ:
Тақиқ олмасига қўл чўздинг нечун,
Нега гуноҳ йўлга бошладинг мени?
Сен кимнинг макрига учдинг у маҳал,

¹ Носур – даволаб бўлмайдиган яра касаллиги.

Қай йўсин гумонга кўйдинг Ҳақ сўзин?
Бизни шафоатга кўмиб У,
Фақат
Сўргани: емаслик тақиқ мевасин.

Момо Ҳаввонинг овози

Балки гуноҳқорман,
Балки айбим йўқ –
Йилон юрагимга солди ғулгула.
Йилонни биласан: жаннатда бор-йўқ
Мавжудотни бизга танитган.
Хуллас,
Ўшал кун сўрди у:
“Ҳақ сенга нечун
Мангулик мевасин ман этган?
Қани
Айт-чи, билурмисан?”
Мен эса тайин
Йўқ, дедим.
Билмасдим чиндан-да буни.
Қаҳ-қаҳ уриб кулиб, дедики Йилон:
“Кимки ул мевадан этса тановул
Мангу яшар, Ҳавво, сўзимга ишон,
Ишонмасанг, дарахт тагига борғил”.
Мен бордим.
У ерда сиймган бир малак
Турарди.
Мен сўрдим: "Махлуқсан нечук?"
Ул деди: “Ҳақ неча замонлар аввал
Яратганди мени шуъладан.
Ва лек
Ман этди емакни ушбу мевадан,
Мен унинг сўзига солмадим кулоқ.
Яшаяпман мангу, кўриб турибсан,
Тушганим ҳам йўқдир жаннатдан йироқ
Бўлган гап бориси – мана шу.
Тамом.
Мевалардан уздим, оҳ! – ўшандан сўнг..
Бору йўқ гуноҳим, ёзуғим, хатом –
Гапига кирганим малъун Йилоннинг.

*Кучли шамол тескари томонга эсиб, Момо Ҳаввонинг гапини
ортиқ эшиттирмай кўяди. Ёмғир кучая бошлайди. Одам Ота
қўлида таёқ, дабдираб Момо Ҳаввонинг овози келган томонга
интилади.*

Одам Ота

Ҳаввонинг жонфизо овозин нечун
Тескари томонга ҳайдайсан, шамол?
Етмасми шу ажр, шу азоб, кўрим,

Етмасми шу афсус, шу ўкинч, завол...
 Қани жаннатдаги Одам... қани ишқ...
 Ким эдим – ким бўлдим?
 Гуноҳкор кимдир?

Кўксига урар.

Бул надир? Юракми – мустазъиф, куйик,
 Ё афсус дарахти ўсгувчи адир?
 Шунчалар ожизми эрди диёнат,
 Шунчалар ожизми эрдинг, эй кўнгил?
 Қани аҳд?
 Қани шаън?
 Қани маҳобат?
 Қачон тушган эди сенга бу жоҳ – гул?
 Қўй мени, эй шамол, ўз ҳолимга қўй,
 Кўзёшларим артиб, юпатма ҳеч ҳам.
 Қани ишқ,
 Қани Ёр – қани ул Гулрўй?
 Бу ҳолимга минг йил йиғласам ҳам кам...

*Шу аснода Одам Отанинг олдидан йўрмалаб Йилон чиқиб
 қолади.*

Одам Ота

Ҳа, баттол, қўлимга тушдинг айни дам,
 Бадарға бўлишлик бош сабабкори!
 Не учун Ҳаввони алдадинг?

Йилон

Одам,
 Ўзинг ажрим айла, сўйлайин борин:
 Сенга кундай аён: мен ҳам сенингдек
 Фуқароси эдим жаннатнинг у дам.
 Балки гуноҳкорман, балки айбим йўқ,
 Ўшал кун Товусга алдандим мен ҳам.
 Эмишки, абадий яшамоқ сирийн
 Пинҳон этганмиш У учта сўзга, бас,
 Кимки билса ўшал уч сўзни,
 Тайин
 Касалланмас, ўлмас ҳамда қаримас!
 Эмишки, кимарса – шу сўзни билгич
 Жаннатнинг қопқаси олдида кутар.
 Шарти бор – беҳиштга олиб кирса ким
 Ўшал уч сеҳрли сўзни ўргатар.

Одам Ота

Хўш, унда Товуснинг ўзи-чи, ўзи
 Бўлмасмиди олиб кирса кимсани?

Йилон

Жаннат Посбонидан шунчалар ўлиб
Қўрқар эмиш.

Одам Ота

Майли, давом эт қани.

Йилон

Хуллас, чиқсам, эшик олдида ғоят
Фасон, кўрклик тева турибди маҳтал.
Сўзга ҳам хўп чечан, сермулозамат,
Барини ўзича қилиб қўйган ҳал:
"Йўли бор, кўрқмагил, деди, Посбондан",
Кўнглимни ойнада кўриб тургандай.
"Тишинг ковагига жойлашиб, сендан
Гап сўрса, мана мен – жавобига шай!"

Одам Ота

Хўш, ўшал уч сўзни айтдимиз кейин?

Йилон

Одамнинг олдида элт, деди, аввал.
Кавсар ҳовузига кетганмишсан сен.
Ҳаввога йўлиқдик икков шу маҳал.
Хулоса: Ҳаввонинг кўнглига ғулу
Солган мен эмасман куфр гап билан.
Оғзимга бемалол жойлашиб олиб
Ул тева сўйлади менинг номимдан.

Одам Ота

Ҳавво-чи?

Йилон

У мenden ранжиди бироз.
Ҳайвонлар сарвари Йилонсан, деди.
Нечун англатмадинг бу сирни, илло
Аввалроқ албатта билгонсан, деди.

Одам Ота

Ҳақ гапни айтибди...

Йилон

Туравердим жим.
Эшитмайин дея Ризвон койишин.
Ва яна кўксимни ёқарди сим-сим
Сеҳрли уч сўзни билмоқ хоҳиши.

Одам Ота

Хўш, кейин айтдимиз?

Йилон

Гўлмен, соддамен,
Шартни эслатаман дегунча туя
Йўқолди учта сўз нарёкда турсин
Ҳатто хайр-хўшни қилиб насия.

Одам Ота

Демак, сен гуноҳкор эмас?

Йилон

Ложарам,
Барига сабабчи – Товус.

Одам Ота

Ҳа, майли,
Барибир сенда ҳам, Йилон, бор гинам:
Кувғин бўлдик сенми Товус туфайли.

*Одам Ота таёгини дўқиллатиб кета бошлайди.
Кучли шамол яна Момо Ҳаввонинг овозини олиб келади.*

Момо Ҳаввонинг овози

Бу ҳижрон йўллари бунчалар узун,
Бу азоб, бу кўрим, бу ажр, ё Раб!
Юракни айлади зарра-зарра хун,
Минг йилки юраман Одамга қараб.
Аммо етмоқликнинг имкони йўқми –
Қаҳринг ҳам меҳрингдай шунчами улуг?
Бу саҳронинг тугаш замони йўқми –
Ахир, аршинг Сенинг ҳимматга тўлуғ?!

Одам Ота

Ҳавво!
Жоним Ҳавво!!
Юпанчим Ҳавво!!!
Шу қадар яқиндай овозинг сенинг,
Неча саҳро ошдим, неча тоғ... Аммо
Бу дайдиш билгайдир на худуд, на сўнг.

Момо Ҳаввонинг овози

Одам!

Одам Ота

Ҳавво!

Момо Ҳаввонинг овози

Одам!

Одам Ота

Овунчим Ҳавво!

Барибир мен сени топаман, шояд
Кечирса, истиғфор сўраймиз...

Даҳшатланар.

Ох, ох!..

Овоз

Истиғфор сўрса ҳам, қилма иноят!

*Янада кучли ва ваҳимали шамол эсиб, Ҳаввонинг овозини
тескари олиб кетади.*

Одам Ота

Ҳаввонинг жонфизо овозин нечун
Тескари томонга ҳайдайсан, шамол?
Етмасми шу ажр, шу азоб, кўрим,
Етмасми шу афсус, шу ўкинч, завол?!

Одам Отанинг рўпарасидан таманно ила Товус кела бошлайди.

Одам Ота

Ҳей мужрим, вақтида келиб қолдинг дуч!

Товус

Сўзлагил қараброқ олди-орқангга,
Мен сенинг қошингда гуноҳкор нечук?
Тушганим ҳам етар кўкдан тубанга.

Одам Ота

Билиб билмасликка олма, эй айёр,
Жаннатга киритмоқ истовдинг кимни?
Йилоннинг, Ҳаввонинг ва менинг тайёр
Иссиқ жойимизни совутган сенми?

Товус

Англадим, нимага этдинг ишора,
Айтсанг бўлмасмиди дарров урмай дўқ.
Ўзим ҳам пушмонман, лекин начора,
Балки гуноҳкорман, балки айбим йўқ.

Одам Ота

Бир бошдан батафсил сўйла-чи.

Товус

Ул кун
Беҳиштдан ташқари чикдим бир маҳал.
Кимарса турарди – хушрўй, мулойим.
Мени кўриб мақтай кетди-ку аввал.
Сўнг эса мақсадга кўчди пировард:

Малакмиш, бор эмиш битга илинжи –
 Тангрига ҳамд-сано ўқирмиш, фақат
 Жаннатни соғиниб йўқолмиш тинчи.
 Эмишки Биру Бор аҳли жаннатга
 Не сир-синоатни кўргандир раво
 Кўргиси, билгиси келармиш яккаш,
 Рухсат йўкмиш унга киришга аммо.

Одам Ота

Учта сўз билармиш сеҳрли...

Товус

Шошма,
 Тинглагил гапимни бўлмай бетоқат.
 Ҳа, деди: "Уч сўзни билган кас, ошна,
 Касалланмас, ўлмас, қаримас абад".

Одам Ота

Нега сен демадинг...

Товус

Шошма, дедим-ку.
 “Шусиз ҳам ўлмаслар жаннатнинг аҳли”
 десам, қаҳ-қаҳ уриб чандон кулди-ю,
 деди: “Товус, сенга келади раҳмим:
 Бетоб бўлар, қарир ва ўлар ҳамма.
 Истисно уч сўзни билган ҳар кимса”.

Одам Ота

Ишондингми?

Товус

Қасам ичди-да аммо...
 Ҳатто Тангри номи билан...
 Алқисса,
 Ризвондан кўрқдим унга Йилонни
 Йўлладим, ҳар қалай ақлли жонзот.
 Қолгани ўзингга аён.

Одам Ота

Ҳар ённи
 Ўйлаб кўрсам, сен ҳам айбсизсан... Наҳот?
 Лекин қизиқ: Йилон эшик олдида
 Кўрганини тева деди-ёв чоғи...

Ўйланиб қолар.

Товус

Кетатуриб ўзича.

Лекин ёмон бўлди, ёмон-да жуда,
Ҳақнинг бизга битди ҳиммат булоғи...

Кетади.

Одам Ота

Ҳа, тева деганди...
Қизик...
Ажабо...
Ёки алдадими иккаласи ҳам?

Ўйланиб турар.

Ҳей Товус, тўхтагил, тўхта!

Атрофга аланглар.

Шу вақт қаҳ-қаҳ кулги овози янграйди.

Одам Отанинг қаршисида Иблис малак қиёфасида пайдо бўлади.

Иблис

Хо-хо-хо!!!
Ҳолинг қалай энди, эй азиз Одам?
Худонинг эркаси, севимли қули,
Ҳолингга маймунлар йиғласин эмди!

Одам Ота

Даҳшатланар.

Сен кимсан?

Иблис

Менми? Ҳа, хув ўшал куни
Товусни болаган кимсаман!

Одам Ота

Телбараб.

Раббим!

Иблис бир айланиб тева қиёфасига киради.

Иблис

Теваман!

Одам Ота

Тушимми, ўнгимми бу ҳол?
Ё жинни бўлдимми ғам торта-торта?

Иблис

Тушинг эмасдир бу, эмасдир хаёл.
Ҳаммаси ҳам эмас ҳали, албатта...

Иблис яна тевадан малак тусига киради.

Иблис

Мангулик дарахти остида Ҳавво
Кўрган малак бўлдим энди ниҳоят.

Одам Ота

Ҳа, телба бўлибман... Йўқол, эй сароб!
Етар шу изтироб, шу кулфат, шу дард!

Иблис

Хо-хо-хо! Айтдим-ку, бу сароб эмас,
Бу – ўнгинг.
Бу – борлик.
Бу – ҳақиқатдир!
Бу – Тангри малаклар бошлигин, хуллас,
Иблис мақомига солгандай гапдир.

Яна бир айланиб иблис қиёфасини олади.

Одам Ота

Сен ўша... сен ўша.. Азозил?

Иблис

Хо-хо!
Ҳа, менман – оловдан яралган вужуд.
Бир пайтлар Тангрига айтиб тасанно
Тоат-ибодатга шўнғиган нукул.
Лекин сени

қўлини бигиз қилиб.

Сени яратди бир кун
Тупроқдан!
Тубандан олинган лойинг!

Ерни тепар.

Эсимда, сен учун яратилган Рух
Ичинга тушмакка қўрққани кейин...
Эмишки, ичингда зулмат коваклар,
Чангалзорлар, ваҳший жонзотлар бисёр.

Одам Ота

Бас! Бас!! Бас!!!

Иблис

Сигинди сенга малаклар.
Лекин мен!..

Одам Ота

Ўзингча кўтардинг исён!?
Турқингга қарагин.

Иблис

Ҳа, лаин бўлдим...

Одам Ота

Амрига этмадинг, ахир, итоат.

Иблис

Қара-я! Яланғоч, иштонсиздир ким
Иштони йиртиққа кулармиш фақат.
Ўзинг-чи? Ужмоҳнинг султони эдинг,
Амрингга мунтазир неча-нечалар.
Тақиқ мевасини не учун эдинг?

Одам Ота

Тўхта...
чоғи тугун энди ечилар.
Сен – Иблис, гоҳ малак, гоҳ тевамонанд
Боз қасамлар ичиб Тангри номидан
Ҳаммани алдадинг ҳолинг бўлгач танг...
Ҳа, билдим, барига сабаб – сен.
Сенсан!

Иблис

Қара-я, гуноҳни гоҳ унга, бунга
Тўнкагунча ўйлаб кўрсанг бўларди...

Одам Ота

Сенга қолса, бундан багтарроқ кунга
Йўликсам, эҳтимол, кўнглинг тўларди.

Одам Ота ҳомуза тортади.

Иблис

Чарчаган ўхшайсан... Йўл босдингми кўп?

Одам Ота

Саргардон кезаман минг йилдир чоғи
Сенинг касофатинг, касрингга...
Ва лек
Йўлдан ҳам эзди-ку виждон қийноғи...

*Одам Ота яна ҳомуза тортади. Шуни кутиб турган Иблис лип
этиб Одамнинг ичига кириб кетади.*

Одам Ота

Ие, нима бўлди?

Ён-верига аланглаб Иблисни ахтарар.

Иблис, ҳой Иблис!

Канисан? Қаёққа бўла қолдинг гум?

Иблис

Одамнинг ичидан

Ичингдаман. Бунда тутинаман дўст

Руҳинг қўрққан ўша ваҳшийлар билан.

Одам Ота

Даҳшатга тушиб

Чиқ менинг ичимдан!

Чиққил, эй мараз!

Маҳрум қилганинг ҳам етар жаннатдан!

Шўрлик бир бандага бунчалар ғараз?

Менинг айбим нима? Қайси жиҳатдан?

Иблис

Ҳоо! Мени анойи деб ўйлама, ҳоо!

Сен – лойдан, Мен – нурдан яралган жонман.

Сен боис лаънатга учрадим аммо.

Сен – ерсан, тубансан!

Мен-чи – осмонман!

Одам Ота

Чиқ менинг ичимдан!

Чиққил, касофат!

Бехосият! Муртад! Ғаразгўй! Мурдор!

Қайдан ҳам йўлиқдинг ҳароми, офат!

Тез чиққил ичимдан! Тез чиқ!! Тез йўқол!!!

Телбаланиб ўзини тўрт томонга урар.

Иблис

Ҳоо!

Мана кўрдингми, ҳалитдан маним

Ноғорамга ўйнаб миндинг ғазабга.

Ҳа, шундай! Бир умр мен сенга ғаним,

Йўллайман изтироб, кулфат, азобга.

Одам Ота

Чиққил, эй лаънати!

Барибир сенга

Ихтиёрим бериб қўймасман ҳеч вақт!

Ўтин қаланмоқда ўч гулханига
Сочдан то тирноғим қадар айни пайт.

Иблис

Заҳарханда билан

Хоҳласанг ўзингни ўлдир,
Ёқ,
Кул қил,
Чикмайман ичингдан, чикмайман асло!
Қонингга қўшилиб оққум муттасил
Сенинг етмиш икки томиринг аро!

Гулдураб қулар.

Одам Ота

Довдираб, ҳолсизланиб ўтириб қолар

Раббано!
Алҳазар!!
Бу яна не ҳол!?
Бу қандай хатодир, қандай жинойт?
Иблисга ичингдан бериб қўйдинг жой,
Бир бор адашганинг етарди шояд!
О, Одам!
Бунчалар авом, соддасан,
Тўфони босилмай битта кулфатнинг
Яна бир қадаминг эгри отасан,
Қани собитлигинг?
Қани шаън-шаҳдинг?

Даҳшат ила узоқ ўйланиб қолар.

Не учун яратдинг бунча ишқ билан,
Ажиб ҳусн санаб салтанатингга;
Қани ул кабирлик?
Қани донг?
Зотан,
Арзидимми шунча марҳаматингга?
Жой бериб муаззам беҳишт тўридан,
Пойимга эгдирдинг малаклар бошин...
Қани мушаррафлик?
Қани шон?
Зотан,
Шунча карамингга арзидимми мен?
Шунчалар иноят, шунча адолат,
Шунчалар мурувват кўрсатдинг магар.
Мен кимман? Шуларнинг барин беҳиммат
Бир оғиз лукмага сотган савдогар...
Филҳосил, англадим, барига сабаб

Мен ўзим – хиёнат йўлини тутган.
 Нафс ила диёнат жангида, ё Раб,
 Ҳақни ҳам, динни ҳам паққос унутган.
 Иймонга хиёнат, аҳдга хиёнат,
 Аллоҳга хиёнат – Дўстга хиёнат,
 Шафоат, муҳаббат – нақдга хиёнат,
 Ваъдага хиёнат – Сўзга хиёнат...
 Мен неки йўқотдим, неки йитирдим,
 Неданки маҳрумман, нега гирифтор –
 Йилларким, юрагим эрийди сим-сим –
 Барига ўзимман, ўзим сабабкор!
 Йилларким, йиғлайман,
 бошим ҳам...
 Кўкка
 Юз буриб, тик қарай олмайман... тўзиб.
 То маҳшар кўкракни босгувчи юкка
 Маҳқумман... сабабкор – ўзимман, ўзим!
 Йиғлагил, эй Одам... гуноҳкор Одам!
 Юпанма, юпанчга ҳаққи йўқ Одам!
 Юпанмоқ – ўлимдир, юпанмоқ – адам,
 Юпанмоқ – яна бир гуноҳдир зотан...

*Шу пайт кучли чақмоқ чақиб, еру кўк гумбурлаб ларзага келади.
 Шаррос ёмғир қуйиб, ваҳимали шамол эсади.
 Узоқда – ёмғир пардаси ортида Момо Ҳаввонинг сумбати
 кўринади.
 Одам Ота ва Момо Ҳавво бир-бирларига қараб интиладилар.*

Одам Ота
 Ҳавво!

Момо Ҳавво
 Одам!

Одам Ота
 Ҳавво!

Тамом

Муаллифдан:

Бу ёзувлар 1992 йилга тегишли. Шунинг учун уларга айтарли қалам урмадим.
 Қиличпошшо бувимдан, одамлардан эшитганларим, яккам-дуккам ўқиганларим
 хаёлда бир ҳикоя бўлиб жонланган. Бу хусусий талқин Одам Отага оид асл ривоятга
 унча мувофиқ келмас эҳтимол. Ўша ёшда ҳаммаси бошқача бўлган, кўнгили ўзича
 таҳрир қилмоқ истаган эҳтимол. Лекин барибир шу қисса ўзига жазб этган...
 Ҳаммамизнинг йўлимиз шу – сабаб шудир балки. Саҳву хатоларимизни Ўзи
 кечирсин...



Иқбол ҚЎШШАЕВА

Бахтнинг пешонасидан ўпиб-ўпиб ёзилган достонлар

Достон – роман каби мураккаб жанр. Мазкур жанрда ижодкордаги кувваи хофизанинг кучи, фикрнинг кўлами қай даражадалиги борича кўринади. Адабиётшунос олим Умарали Норматов шундай ёзади: “Яратмоқ, кашф этмоқ достон жанри табиатига ниҳоятда мос. Аслида, янги топилган, ниҳоятда зарур гап шоирга тинчлик бермай, қалбини туғенга солганида, худди ўша жиловлай олиш қийин бўлган, кичик шаклга сиғмайдиган қалб туғени кўпроқ достон шаклини тақозо этади”. Чиндан ҳам, “Сурат”, “Даврим жароҳати”, “Рухлар исёни”, “Жаннатга йўл”, “Нидо”, “Хотирам синиқлари”, “Нега мен?” ва “Янги инсон” каби машҳур достонларимиз ҳам ушбу жанрнинг шеърга сиғмаган ҳасрат эканини эслатади. Шеър тилига кўчган воқелик катта савол – катта оғриқ атрофида айланади.

Ёзувчилар уюشمаси шеърят кенгаши томонидан кўлимга берилган 2022 йилги айрим достон ва фахрия-мадҳияларни мана шу мезон билан ўқиб чиқдим. Улардан бири муаллиф Замира Рўзиеванинг “Жон риштаси” тизмасидир. Назарийетчилар “фахрия” жанрини шоир ўз истеъдоди ва фазилатларини мактаб ёзган шеър деб айтади. Мазкур фахриянинг ҳар бир бандига тўхталиб ўтирмасдан, фақат Мирзо Бобурга тегишли қисмига эътибор қаратсак:

*Зардоби кечмишли, зардоби савол,
Бир диёр олдинда – Ҳиндистон отли.
Буюк Ганг мавжлари очар бунда фол:
“Бир ўғлон келади мард, адолатли”.*

Мирзо Бобурнинг буюклигига ҳеч эътироз йўқ. Ўзига тик боққан, ўзини аёвсиз тафтиш эта олган камёб ШАХС. Ўйлаб кўрайлик, бундай зотлар бу тахлит муболағали мадҳларга муҳтожмикан? “Ҳар неники айладим хатолиғ бўлди”, деб ёзғирган инсонни ўшанда Ҳиндистон кучоқ очиб кутиб олганми? Гарчи Жавоҳарлал Неру “Бобур дилбар шахс эди”, деб эътироф этган бўлса ҳам, ҳатто ҳозиргача бу тарихий шахс хинд жамияти учун баҳсли сиймо, ахир. Биз тарихни таҳрир қилмасдан, борича қабул қила олсаккина, буюкларимизга яқинлаша оламиз. Абу Райҳон Берунийнинг ажодлари билан мақтанган кимсанинг ота-боболари тирик, ўзи эса ўликдир, деган маънодаги ўгити айнан бизга тегишли.

Ваҳоланки, Нажмиддин Эрмат, Хуршид Абдурашид, Сухроб Зиё ва Шаҳриёр Шавкат каби ёш ва ёвқур шоирлар тафаккурдаги бу бикикликни ёриб, ТУРКИЙ ДУНЁ нигоҳи билан оламни идрок эта бошляпти. Зебо Мирзонинг Турон замани дарду дунёси акс этган “Кишан кийма...” шеъри ҳам катта бир достонга асос бўла

Бахтнинг пешонасидан ўпиб-ўпиб ёзилган дostonлар

олади. Токи, шоир ўзини борлиқнинг бир парчаси билиб, банибашар қайғусига юрагидан дарча очмас экан, у шоирнинг миллати маҳдудлик, Ватани маҳалла бўлиб қолаверади.

Ўтган аср совет маданиятидан қолган бир иллат хануз ўзбек киносида ҳам, адабиётида ҳам учрайди – бугун билан тарихни бақамти кўйиб, доруломон кунлар учун салламно айтиш. Ўтмиш фақат замонага беҳад шукроналар айтиш учун зарурдек. Робиндранат Тагорнинг доно гапи бор: “Қуриган дарёга ўтмиши сабаб раҳмат айтмайдилар”. Ижодкорнинг “Мангу руҳлар суҳбати”да “мангу руҳлар” – Амир Темур, Бибихоним, Мирзо Улуғбек, Абдулатиф ва Мирзо Бобурнинг гурунги ёзилган. Зухрабегим ҳам Соҳибқирон Темур ва Бибихоним руҳи билан гўзал Самарқанд кўчаларини кезганча, бугунги гулгун ҳаётни кўкка кўтаради.

Бибихоним Амир Темурга айтяпти:

*Олампаноҳ, тинчланинг,
Адолат топди қарор.
Бугун элга бош сиздек
Фидойи, мард ҳукмдор.
Мустақиллик барчага
Келди қадами қутлуг...*

Совет даврида партияни, замонни мадҳ этиш одатга айланган бўлса, бугун очикчасига шахсга сиғинишга даъват этиляпти. Ва бу даъват асарда пропаганданинг жўнгина, бетаъсир тилида ифодаланган. Баландпарвоз кўтаринкилик эса кучайгандан-кучайиб бораверади...

*Соҳибқирон изидан
Авлодлар бораётир.
Оллоҳ улар кўнглига
Эзгулик солаётир.
Ўзбекнинг ўғлонлари
Ҳар ишда ибратлидир,
Бу юртнинг фидолари
Метиндек қудратлидир.*

Йигирма йилдирки, айнан шунақа қофиябозлик, шиорнамо иллюзиялар шираси ўзбек шоирининг жамиятдаги мавқеини туширишга хизмат қилиб келяпти. Лирик мушоҳада, яъни ҳиссий тафаккур ўрнини ҳиссий кўпириш, бўм-бўш бўёқдорлик эгаллади. Интеллектуал ҳалоллик ўз ўрнини сиёсатдон бебурдликка, субутсизликка бўшатиб берди.

Зухрабегимнинг ёзганлари орасидан Саид Аҳмад ва Саида Зуннуновага бағишланган “Садоқат ва матонат” достони анча самимий, анча жонли туғилган. Ўзига яқин замондошлар, ўзига яқин туйғуларни қаламга олаётганда шоира қийналмайди. Биз фақат шу асарда одам ҳақидаги тоза ҳаяжон эпкинини, йилт этгани фикр учкунини, муносабатни кўраимиз.

*Хорланди, зорланди, бош эгмай аёл,
Жуфти ҳалолини кутди туну кун.
Қўл соатин сотиб, олди машинка,
Кўнгли ярим, аммо юраги бутун.*

Бу мисраларда оригинал ташбеҳлар, ҳақиқий дostonларга хос фикр туғёнлари йўқ, лекин улар ясалган, яшалмаган сатрлар ҳам эмас. Бироқ туйғулар оқимида сузаётган муаллиф қаҳрамонлари мурод-мақсадига етиши биланоқ ҳасратдошдан маддоҳ воизга айланади-қолади:

*Талотўп кўчалар тумандай тарқаб,
Чексиз зулматларни ёритди қуёш.
Бугунги кунларга шукрона айтар,
Нуроний отахон кўзларида ёш...*

*Юртимда Истиқлол галаба қилди,
Тўйларда ёзилди оппоқ дастурхон.
Аждодлар истаги бўлди ижобат,
Ўзбекнинг довругин эшитди жаҳон.*

Биз ёзарканмиз, эҳтиёт бўлишимиз керак – Адабиётдаги ёлғон ва ўринсиз муболағалар акс таъсир қилиб, халқ хотирасининг ковакларига бекиниб ётган оғриқларни ковлаб чиқаради.

Тожмаҳал обидасига бағишланган “Муҳаббат қасри” фахрияси эса “бахтнинг пешонасидан ўпган” шоиранинг олам-олам ҳаяжонидан иборат. Йўл очеркининг қофияга тушган пафосли шакли, деса ҳам бўлади.

*Диллашиш айлади насиб,
Ўпдим бахтнинг пешонасидан.
Илҳомландим ҳаяжон босиб,
Муҳаббатнинг қошонасидан.*

Фулом Эгамшукурнинг “Қоғозлар ҳайкириғи” китобидаги “Мангу армон”, “Уруш манзаралари”, “Кўринмас майдон” қийкимлари ҳам “дoston”лар рўйхатида бор. “Мангу армон”га “дostonдан парча” деб изоҳ берилган. Қизик, семизгина китобнинг ичида тугал дoston учун жой йўқмиди? Тушунишимча, тугалланмаган бу ёзишмалар азбаройи дoston ёзиш истагидан туғилганга ўхшайди. Галадонда қолиб кетган қораламаларни эслатади. Асарда тирноққа зор одамнинг дунёсига мўралашга ҳаракат қилингану, лекин у дарднинг бўйига бўй бўла олмаган. Ёзиқларни ўқиркансиз, савол туғилади – шоирнинг бадийий нияти нима? Мазкур қораламаларда одамнинг юрагини титкилашдан мақсад не? “Уруш манзаралари” эса бугун урушнинг ҳақиқий турқини кўрган одамлар учун шунчаки Иккинчи жаҳон уруши ҳақидаги чизгилар сифатида ўтиб кетади.

Чекимга биров билиб, биров билмаган асарлар баҳонасида ҳозирги ўзбек шеърятининг биргина қиррасига кўз югуртириш тушди. Яна бир карра амин бўлдимки, бугун асл адабиётни, ҳақиқий дардни, баланд ҳайкирикни газета ва журнал саҳифаларидан эмас, цензурасиз олам – интернет дунёсидан топиш мумкин.

Тенгиз Абуладзенинг “Илтижо” фильми финалида ҳақиқат учун курашишдан толиққан шоир мағлубиятни бўйнига олади. Шоир ҳақиқат тимсоли эди. Ҳақиқат қочаётган маҳал Фариштани – Эзгуликни дорга осадилар. Шоир куролини ерга кўйган он Фариштани Иблис никоҳига олади... ва улардан маймунлар туғилади. Бизда адабиёт одамларининг чалғиганига, чекинганига кўп бўлди. Мангу қонуният шундаки, жамиятнинг жон томирига қўлини қўя олмаган шоирнинг некбину чучмал сатрлари, ёрқиндан-ёрқин мисралари ҳам энди бу халққа керак бўлмайди. Жамиятнинг ўзи қаттол таҳририга айланади.

Сурат

Эссе



Боқий МИРЗО

1990 йил, июль.

“Трусковец” санаторийсидаги дам олишдан сўнг Россия ёзининг қисқа ва хузурбахш тонглиридан бахраманд бўлиш учун Москвага қайтиб, ҳар йилги манзилим Люба холаникига жойлашдим.

Учинчи кун и ўзбекистонлик дўстларим билан шаҳар айланишга келишгандик, эрталаб холага бу ҳақда гапириб турган пайтим уй телефони жириглаб, суҳбатни бўлди.

Люба хола кўнғироқ қилувчи билан икки оғиз гаплашибоқ менга гўшакни кўрсатиб, “Кел!” деб чақирди.

– Эшитаман!

– Дилмурод, биз аспирант қариндошимиз билан тушлик қиладиган бўлдик, – деди водийлик оғайним Салимжон, – шаҳар айланишга боролмайман, узр!

Тўсатдан тилимга гап келмай қолди. Ёлғиз шаҳар айланиш аллақандай кўнғилсизлик келтирадигандай, “Уйда қолаймикин?” деган фикрга ҳам бордим. Аммо “Ёш боламасман, аждодларимиз йўл кўрсаткичсиз, сўраб-сўраб Маккани топишган-ку!” дея ўзимга далда бериб, ташқарига отланарканман, кампирга қўл силкидим...

У ёлғиз кетаётганимдан хавотирланганча:

– Бирпас шошмай турсанг, Володя (мен билан тенгдош ўғли) келади, ўзи сени айлантларди, – деди.

– Ҳечкиси йўқ!

Йигирма қаватли уйлар оралиғидаги асфальт йўлак кирғоғидаги ўриндикларда эзилган хандалак каби тизилишган 80–90 ёшли кампирлар билан саломлашиб ўтарканман, уларнинг ижарачи Люба холам ҳақида нимадир деб гўлдираганларига эътибор бермадим. Биламан, ижарачилардан пул олиб, ноқонуний даромад топаётганини муҳокама қилишади. Лекин бир пайтлар уларнинг ўзлари ҳам бу иш билан шуғулланган, ҳозир ҳаммаси унутилган ва ҳеч ким билмайдигандай, ижарачи сақлашга қурби етмай қолганидан аламзада кўринишарди...

Бир ҳафта олдин йигирма-ўттиз қаватли уйларни кўрганда ҳаяжонда эдим, энди улар олдидан бепарво, Москвада минг йилдан бери яшаётгандай ўтиб кетаверардим.

Боқий МИРЗО – 1954 йилда туғилган. Унинг “Янги кун”, “Узукдаги ёқут кўз”, “Кўнғил хийбони”, “Сен ҳаммадан чиройлисан”, “Учратаман сизни субҳидам” шеърӣ, “Тиллафуруш”, “Ўғрининг муҳаббати”, “Олмос ёки қиморга тикилган қиз”, “Ойбаҳор ва Динара”, “Ҳазина эгаси”, “Мактуб ёки қутилмаган зарба” каби ўттизга яқин қисса ва романлари чоп этилган.

Қадимий биноларни томоша қилишдан завқланиб тушлик маҳали бўлганини сезмай қолибман. Бу меҳмонхона ертўласидаги кафе жуда шинам, хўрандалар энг илғор овқатланиш маданиятини мукамал ўзлаштиргандай бир-бирларига сира ҳалал беришмас, энг яхшиси, ташқаридаги иссиқ олдада бу ер кузнинг салқин ҳавосини эслатарди.

Қорним унчалик очмагани навбат қийинчилигини енгишимга ёрдам берди. Ярим соатга қолмай ўзим ёқтирган таомлар солинган патнис кўтариб, ўртадаги устунга теккизиб қўйилган стол олдига етдим ва бўш жойни кўриб, ёш боладай севиндим. Кафеда овқат олиш навбат билан бўлганидек, жой топиш ҳам сабр-қаноат талаб қиларди.

Мен ўшанда ўттизга кирмаган йигит эдим. Столдаги одам эса элликдан ўтганга ўхшаса ҳам ўзини ёш тутишга уринар, аммо танасининг ранги, кўзларида қотиб қолган аллақандай дард асорати унинг аниқ ёшини сездириб турарди. Унга салом бериб:

– Столингизга жойлашсам майлими? – дедим ва у бош қимирилатиб розилик билдирган бўлса-да, нигоҳидан бу қароридан пушаймонлигини сезиб қолдим.

Таажжубим ортди.

Жойлашиб бўлгандан кейин эса мен билан овқатланиш унга малол келаётганини, ёнимиздагиларнинг менга тез-тез қараб, орамиздаги нохушликни англаётганларидан жаҳлим чиқа бошлади.

– Ўрта Осиёданмисан? – деди у бармоғини ниқаб, – ўзбекмисан?

– Ҳа, ўзбек, Ўзбекистонданман!

Унинг сўроғида ижирғаниш қанча кучли бўлса, менинг жавобимда мағурурланиш ва дадиллик, қаршилиқ оҳанги сезилиб турарди. Бу ҳолат бирга овқатланишимизга монелик қилар, сабабини билолмай жаҳлим чиқарди. Лекин ўзимни босиб, ичимдагини билдирмаслик учун имкони борича унинг кўзига қарамасдим.

– Қайси вилоятдансан?

Саволда заррача самимият йўқлигидан ташқари, аллақандай хавотир ва яна бироз ижирғаниш бор. Мен нафақат вилоят, балки туман ва кишлоғимни ҳам ғурур билан айтиб, бу гал кўзига тик қарадим: унинг хавотири кўрқувга айланди! У, биз томонларда жиноят қилиб Москвада яшириниб юрган одамга, мен эса ўша жиноятини сезган ва ортидан қувиб келган изқуварга ўхшардим. Негадир бу фикрга лаҳза сайин ишониб борардим. У бироз ерга қараб ўтирди, сўнг қутилмаганда овқатини кўтариб нариги столдаги бўш жойга ўтиб кетди ва ёнимдагилар мен ҳақимда ёмон фикрларга бораётганини сездим. Ўзимни биров ҳазар қиладиган одамдай ҳис қилиб, қўлларим муштланди, энди жаҳлимни яширишнинг имкони ва ҳожати йўқ эди, ҳатто унга қарши бормасам, агрофдагиларга масхара бўлиб, шармандаликни бўйнига олган кимсага ўхшаб қолардим.

Қутилмаган қароримдан дадилланиб, емакларим билан, унинг столига кўчдим. Боя қарама-қарши ўтирган бўлсак, ҳозир шундоққина ёнма-ён ўтирардик. У кўрқув аралаш нега ўтдингиз дегандай мен томон норизо қаради, аммо тугилган муштим ва ғазабимни кўриб ҳайиқди.

– Нега мени иснодга қўйдингиз?

Эътироз билдирса, бир мушт уриб, нариги столнинг тагига киритиб юборишимни сизди ва ранги оқариб кетди.

– Қаерим сенга ёқмади? Мен шундай қилсам, ўзингни қандай ҳис қилардинг?

У урмоқчи бўлсам муштим етмайдиган жойгача тисарилди.

– У ерларда... ҳалиям... одам яшайдими?!.

Унинг назарида, биз томонга ўлат келгану Яратганининг марҳамати билан Москвага қочиб келиб, мен тирик қолгандайман. Ўлатнинг қолган-кутгани мен орқали юқиб қолишидан кўрқиб ўзини олиб қочаётганга ўхшарди.

Яна жаҳлим чиқа бошлади. Аммо ўзимни тийиб, қўл қовуштирганимни кўрган бу рус кишиси кўрқувдан халос бўла бошлади.

– Нега одам яшамаслиги керак?

У саволга жавоб бериш шартмасдай, ўзини бемалол тутар, нигоҳини ердан олиб, кўрқа-писа менга қарарди. Москвага келганимдан бери ўзбекни кўрганда чўчийдиган ва торгинадиган русни биринчи учратишим эди, унга ғазаб аралаш дадил тикилардим.

– Тўғрисини айтсам, – деди ниҳоят у овози бироз титраганча, – биз... биз у ерларда ўзага заҳарли дори сепардик! Жуда заҳарли дори...

– Бизнинг туманга-я?

– Ҳа бизга карта беришар, байроқ кўтарилган далаларга заҳарли дори сепардик. Баъзан далада ишлаётганлар устидан ҳам сепиб ўтганмиз!

У анча дадилланди. Ва даст ўрнидан туриб битта ароқ, тарелкада газак олиб келди.

– Ўша жойлардан омон келганинг учун, кел, битта ичайлик! – сўнг танишиш учун ўнг қўлини узатди: – Николай. Коля!

Узатилган қўлини маҳкам қисдим. Негадир у чўчиб кетди. Чунки у кутганидан кўра маҳкамроқ қисгандим.

– Дилмурод! – дедим унинг кўзига қараб, – кейин нима бўлган?

У стаканнинг бирини менга узатди.

– Танишганимиз учун!

У биринчи бўлиб симирди. Шўр бодрингдан билан газак қилиб, қўлларини стол четига қовуштириб, таъкибдан қутулган одамдай менга қаради.

– У даврлар шунақа, тирик одамлар устидан заҳар сепишга мажбур қилишарди!

Мен стаканни бўшатиб, икки карра дадиллангач, Колянинг кўркиш сабабларини англашни бошладим. Миямда ғужғон ўйнаётган фикрлардан қай бирини айтиш ва унга кучли зарба бериш ҳақида бош қотираётгандим.

– Гапиравер, ичингга ютма!

Овозимдаги нафрат ва ғазабдан кўркиб кетди. Санчкини пичоқдай ушлаб у томон сурилганимда эса, ранги оқарди.

– Кечирасан, мен... билмабман.

– Энди охиригача гапир, нега бундай қилдинг, гапирмасанг...

Таҳдиддан тилга кирди.

– “Октябрь” колхозида “кукурузник” самолётлар аэродроми бор. Биласанми?

– Биламан! Ёшлигимизда самолёт кўргани борардик. Ҳатто учувчилар бизни расмга олишарди...

– Ўша ерларда ҳалиям одам яшаётганига ҳайратда қоламан. Аэродромга заправкага борганимизда дорининг ҳидини ютмаслик учун самолёт дерзасини очмасдик. Маҳаллалар устидан бошлаб пахта далаларига заҳарли дори сепардик, ҳатто далада ишлаётган хотин-қизлар устидан ҳам бемалол сепиб ўтаверганмиз. Бу ишда саккиз йил юрдим. Ойига бир ярим минг рубль (икки минг доллар) маош беришарди. Мавсум тугагандан кейин бизни давлат ҳисобидан даволанишга ва Сочига дам олиш жўнатишарди. Икки ойдан кейин яна Москвада тиббий кўриқдан ўтардик, дорининг таъсири йўқолган бўлса, мавсумгача дам оламиз. Кейинги йили июнь бошида яна Ўзбекистонга отланардик. Қирқ ёшгача ишлаб, пенсияга чиқдик. Шунча заҳарни ютиб...

– Эй, ошна, ўзбек унча-мунчага ўлаверадиған халқ эмас!

Ғазабимни сездирмасликка интилсам-да, столга муштимни қўйганимда идишлар шарақлаб кетди.

У яна буфетдан икки стакан ароқ олиб келиб, биттасини менга узатди, рад этдим. Иштахам бўғилиб, зарда билан овқатни сурдим.

– Сен халқ душманисан! – дедим кўзимдан ўт чақнаб.

Ташқарига чиқдим-да, миямни совутиш учун беш минутча турдим, сўнг меҳмонхонага жўновдим, у ортимдан етиб келди. Мен рад этган ароқни ҳам ичиб, газак қилмаган шекилли оғзидан гупиллаб ароқ хиди анқирди...

– Оғайни, – деди қўл узатиб, – мендан ҳафа бўлма! – деди тирсагимдан ушлаб, – бу ишларни ўз ихтиёрим билан қилмаганман, буюришган бажарганман!

Бор нафратим билан унга қарадим. Ажабо, кўзларида мен кутган маъно кўринмади. Ҳатто дарди янгилангандай таассурот қолдирарди.

– Тўғриси айтсам, ўшанда халқингга ачинганман, ҳатто тирик одамлар устидан заҳар сепиш оғир жиноятлигини ҳам тушунганман, аммо менинг ачинишим ҳеч нарсани ҳал қилмасди. Фақат виждоним қийналганидан бир қанча муддат азоб чекдим...

– Лекин барибир устимиздан заҳар сепавердинг, тўғрими?

– Тўғри, буни Москвада гапириб бўлмасди, мени ишдан бўшатишар, ҳатто бўйнимга айб илишлари мумкин эди.

– Қўрққансан, шунақами?

– Шунақа.

– Аммо минглаб одамлар оғир касалликка гирифтор бўлаётганидан сира кўрқмай, қотиллик қилавергансан ё ногўғрими?

– Ўша виждон азобини унутиш учун ҳар куни тўйиб ичардим, бора-бора пиёниста бўлиб қолдим. Бир неча марта даволашди, аммо ҳамон қутулолмайман...

Унинг виждони борлигига, даврнинг қаттол сиёсати туфайли азоб чекканига ишонгим келди, қўл бериб хайрлашаётсам:

– Уйим яқин, хоҳласанг, сенга бир-иккита расм кўрсатардим, – деди.

– Қандай расм?

– Ўзбекистонда ўша вақтда олинган...

Тўғриси, қизиқиб қолдим, сўзларида ёмон ният кўрмадим. Кўксимдаги номаълум бир куч мени униқига ундарди...

Тўққизинчи қаватда кекса онаси билан яшаркан. Ўғли аввал мактабни, сўнг ҳунар-техника билим юртини битириб, БАМда ишлаб, ўша ёқларда уйланиб, қолиб кетибди. Хотини ўтган йили вафот этибди.

Кампир аввал чой, сўнг газакбоп егуликлар ва рус одатига кўра бир шиша ароқ олиб келди. Бир рюмкадан ичгандан кейин енгил тортгандай бўлдим. Николай каттагина альбомни олдимга қўйди. Расмларни томоша қиларканман, таниш манзараларга кўзим тушар, қишлоғимни кўргандай таъсирланиб кетардим. Биттасини кўрдиму, хайратдан ёқамни ушлаб, узоқ термилиб қолдим. Бошқа расмлар томошасига ўтай дейману ундан кўзимни узолмайман. Жуда таниш, юракка яқин. Николай таажжубда.

– Манави болалар қаерда суратга олинган, биласанми? – дедим ниҳоят.

– Буми? – ўйланиб қолди Николай, сўнг бирдан менга қаради, – “Октябрь” колхози аэродромида!

– Ростданми?! – юрагим жўшиб, ҳаяжонга чулғандим.

– Ҳа, аниқ эслайман!

– Малодец, Коля! Тур ўрнингдан!

У буйруққа бўйсунди.

Кампир ҳайрон.

Мен Коляни бағримга босдим. Бояги нафрат ва ғазабим бир лаҳзада йўқолиб кетгандай бўлди.

– Биласанми, бу ким? – дедим уни бағримдан бўшатиб.

У расмдаги эски дўппи, футболка ва чолвор, оёғига басаножка кийиб, дори сепадиган самолётга хайрат билан термулиб турган болага, сўнг менга қаради.

– Бурнинг билан лабинг ўхшаркан! – деди ниҳоят.

У расмга яна бир марта қаради-да:

– Э, бу сен-ку, оғайни! – деди шошилганча мени бағрига босаркан.

Анча суҳбатлашдик. Коля аслида кўнгли очик, самимий одам экан, дарров қадрдонлашиб қолдик. Кампир овқат пиширди, мазза қилиб тановул қилдик. Москвага келсам, албатта яна келажагимни айтиб, хайрлашаётсам, кампир олдимга келди.

– Буни ол, биздан эсдалик! – деди қоғозга ўралган бир нарса узатиб.

Меҳмонхонага бориб, уни очдим.

Бу аэродромда болалар билан тушган расмим эди. Сурат орқасида эса она боланинг исми шарифи, уй манзили, телефон рақами ёзилганди...

Қоғозларга тўқдим эзгу сўзимни



Абдулла АЙИЗОВ

Йўл

Ким билади дейсиз, бу йўлнинг умри,
Балки, минглаб одам умридан узун.
Кимлардир югурган шу йўлда шошиб,
Суюнчи олгани мен туғилган кун.

Эсан чикмас сира, қувончга тўлиб,
Болалик-ёшликда бу йўлни кездим.
Гоҳ маҳзун, гоҳида шодумон бўлиб,
Ўз йўлим борлигин қалб ила сездим.

Бу йўл, балки, бир кун қайғуга ботар,
Унсиз йиғлар бунда кундуз ила тун.
Қишлоқдошлар олиб тобутим ўтар,
Сўнгги манзил томон, энг охирги кун.

Биламан, бу йўлнинг умри беҳудуд,
Ўзи ҳам гоҳида узундан-узун.
Кимни кутиб олар, кимни кузатар,
Одамларга ҳамроҳ, хоҳ кундуз, хоҳ тун.

Ким билади дейсиз, бу йўлнинг умри,
Балки, минглаб одам умридан узун.
Кимлардир югурган шу йўлда,
Суюнчи олгани мен туғилган кун.

Абдулла АЙИЗОВ – 1962 йилда туғилган. Республика рус тили ва адабиёти педагогика институтини (ҳозирги ЎзДЖТУ) тамомлаган. “Отам ёди” шеърый тўплами, “Бир гап бўлар” ҳажвий ҳикоялар тўплами, “Полвон йиғлаган тун” китоби чоп этилган.

Ният мустажоб бўлгай

Юрагимда армон йиғламасин деб,
Қадим Шош шаҳрига урдим ўзимни.
Адабиёт қалбим, садоқатим деб,
Қоғозларга тўқдим, эзгу сўзимни.

Оҳ, қалбим бир ширин орзуни туйди,
Не бахтки, беминнат нур сочар офтоб.
Элнинг назаридан қолмасак бўлди,
Дерлар: — Яхши ният бўлар мустажоб.



**Холикназар
ХОЛНИЁЗОВ**

Унга дафтар этдим қалбимни қат-қат

Кечир, муҳаббат

Нечун термиласан кўзларинг сузиб,
Шайдолик ишига қилиб итоат.
Сен ҳали ғунчасан, бўлмайдим узиб,
Гул бўлмагунингча шошма, муҳаббат!

Мени катта қилди шу она-Ватан,
Одам бўлиб унга қилайин хизмат.
Шайдо кўзларингга қурбон бўлсин тан,
Бироқ сен шошмагин, азиз муҳаббат.

Холикназар ХОЛНИЁЗОВ – 1939 йилда туғилган. Тошкент давлат политехника институтининг архитектура факультетини тамомлаган. Унинг “Висол қўшиғи”, “Кўнгил фасллари”, “Истиқлол илҳомлари”, “Қуёш башорати”, “Наврўзнама”, “Кўнгил фасллари”, “Озод Ватан қўшиқлари”, “Келақолгин соғлом зурриёт”, “Она-Ер нидоси”, “Орзу ва муҳаббат”, “Диёримни куйлайман”, “Истиқлол илҳомлари” номли шеърӣ китоблари нашр этилган.

Кўнгил дунё бўлса сен унда қуёш!
Демак, сен юракда буюк бир қудрат!
Кўнгилла борлигинг жондир беқиёс,
Лекин бемавридсан ҳали, муҳаббат.

Ҳали менинг кутган йўлларим йирок...
Одам бўлиш учун қилайин ғайрат.
Яшашда ҳаводай зарурсан, бироқ,
Ҳали вақти эмас, кечир, муҳаббат!

Сиз онам тенгисиз – ё катта опам,
Дил изҳорингиздан бўлдим хижолат.
Тенгим топиларда сағир бўлсам ҳам,
Наҳот, номуносиб бўлса муҳаббат?!

Ҳукмингга эгай бош

Тошли бўлар экан орзу йўллари,
Уфқлари экан бунча бесарҳад!..
Қаёқларда қолдинг, нажот қўлларинг
Узатсанг шу пайт, қодир муҳаббат!..

Орзумга эришиб меъмор бўлдим,
Эзгу иш қилишга берилдим фақат.
Тунлар сени қўмсаб бедор бўлдим,
Аммо етолмадим сенга, муҳаббат!..

Бунёдкорлик ишки ёниб юракда,
Сахролар бағрида қурдик иморат.
“Она юртни обод қилиш керак-да” –
Дедиму, унутдим сени, муҳаббат!..

Олдинда кўп гуноҳим бор, муҳаббат!
Энди ҳукмингга эгай бош, муҳаббат!..

Келгин, муҳаббат

Билмаган бўлсанг билдирайин, бил –
Хомлигида довча тиш урар фақат.
Пишиб турганимда ўрикдай хил-хил,
Баҳра олай десанг келгин, муҳаббат!

Шохгинамдан, эсиз кетмай узилиб,
Шунчалик бўлар-да сабру қаноат!..
Йўлингда кўзларим турар сузилиб,
Раҳму шафқат айлаб келгин, муҳаббат!

Йигитлик қуввати ҳали белимда,
Танамда жўш урур ғайрат-шижоат.
Ёт бўлиб қолмайин она элимда,
Юз-хотир айлабон келгин, муҳаббат!

Йўлимда кўзларинг бўлди нигорон,
Одам бўлай дедим сени деб фақат.
Энди кел, топишиб сурайлик даврон,
Биз ҳам кун кўрайлик энди, муҳаббат!

Инсон зоти бир бор келар дунёга,
Сен эса яшашнинг боиси фақат.
Барча ишқдан ўзинг экансан зиёда,
Дунёда бор бўлсанг, келгин, муҳаббат!



Нигоҳимиз тўйсин дийдорга

Дилноза АЗИЗОВА

Шодлик оламни элтар

Титраётган нима, заъфарон япроқ,
Балки, бу япроқмас, менинг дардимдир.
Мен сени севганман, балки, энг кўпроқ,
Минг йиллик чинорлар менинг кадримдир.

Дилноза АЗИЗОВА – 1986 йилда тузилган. Шоиранинг “Чорлаётган бахт”, “Ширин чой”, “Китобсевар мусича” шеърӣ тўпламлари чоп этилган.

Ёгаётган нима, майин ёмғирми,
Нега пана олиб, чиқмайди қуёш.
Сен учун йиғладим, юрак оғриқни –
Орттирдим соғиниб, тўкканда кўзёш.

Қулаётган нима: жилғами, булоқ,
Шодлиги оламни эгар тараннум.
Мен сени уйласам, дилимда қийноқ,
Севгимдан бўламан, қувониб мамнун.

Келаётган куйми, булбул овози,
Балки, бу қўнглимдан чиққан нолалар.
Чертилса ишқ аро юракнинг сози,
Кўксимдан қон бўлиб унар лолалар.

Мен билан қол

Мен билан қол,
Ой нури сим-сим,
Ёстиғимга нуруни сочсин.
Юлдузларни битталаб узиб,
Оқшом мудраб кўзини очсин.

Мен билан қол,
Шаббода сапчиб,
Дарпардадан сирғалиб ўтсин.
Кўзлар бедор ёниб турганда,
Уйку яна уйғониб кутсин.

Мен билан қол,
Сўз айтма ортиқ,
Нигохимиз тўйсин дийдорга.
Чўкиб кетсин кўзда қорачик,
Ишқ деган бир катта уммонга.



Эркин ЙЎЛДОШ

У қиз энди бегона

* * *

Салқинлашиб бормоқда тунлар,
Дийдор они тугаб боряпти.
Булултарга беркиниб кунлар,
Йўлларимга хазон қоряпти.

Қуйлашади маҳзун наволар,
Қарсак чалар дарахтлар шохи.
Этни жунжуктириб ҳаволар,
Йиғлатади майсалар охи.

Юракларда завқлар тошарди,
Суҳбатлашиб тўймаймиз нечун?!
Айтинг, кунлар қайга шошарди,
Соғинчларга тополмай ечим.

Ҳувуллаган боғлар қолади,
Хотиралар қийнайди жонни.
Адоксиз дард, андуҳ солади,
Оғрик сира қўймайди жонни.

Қўл силтаймиз, хайр, яхши қол,
Тилимизга қўнади титроқ.
Нигоҳингга кўмиб ўзимни,
Кетгим келмас, сендан қўп йирок.

Эркин ЙЎЛДОШ — 1972 йилда тугилган. Фарғона давлат университетининг Шарқ филологияси факультетини тамомлаган. Унинг “Учмоқни истайман”, “Ўланлар ярашсин тўйларингизга” номли шеърӣй тўпламлари нашр этилган.

* * *

Мен тўпори, мен содда,
Кўнглимни очолмадим.
У қиз энди бегона,
Севгимдан кечолмадим.

Хотира турнақатор,
Кўнглимни эзиб ўтар.
Чанг кўчалар кадрдон,
Кўзёшим сизиб кетар.

Муҳаббат оташ эрур,
Куймагунча қўймайди.
Бу дунё гурбатхона,
Ишқ тантана қилмайди.

Дунёларда мен ёлғиз,
Сенсиз ахир нетаман.
Айрилиқ мунча оғир,
Айтгин, қайга кетаман?

Юзда ёш, нигоҳларинг,
Мангу қолган ёдимда.
Севгимиздан эсдалик,
Синиқ кўнглим ёнимда.

Безаниб қошимга чиқади очун



Зафар ХУДОЁРОВ

* * *

Шу ғариб келбатим, суратим билан
Дунёда бир гулни излаб ўтдим мен.
Ҳадикли, ҳадиксиз журъатим билан
Дунёда бир гулни излаб ўтдим мен.

Зафар ХУДОЁРОВ – 1966 йилда туғилган. Тошкент Политехника институтини битирган. Унинг “Атиргул атри”, “Сўз тилсими” номли шеъри тўплами нашр этилган.

Сахарлар қимтиниб юз очган гунча,
Унга таъриф йўқдир, ўзи тушунча.
Булбуллар хонишин бошлагунича,
Дунёда бир гулни излаб ўтдим мен.

Боғларда ифорлар кимлардан хабар,
Бу нафис гўзаллик бунча мўрт магар.
Жаранглаб тўкилган баргдан сийму зар,
Дунёда бир гулни излаб ўтдим мен.

Нургами, дургами чайрада сочин,
Безаниб қошимга чиқади очун.
Шаффоф гўзалликни бир кўрмоқ учун,
Дунёда бир гулни излаб ўтдим мен.

* * *

Ўйинларни ўйнаб бўлдик биз,
Давраларни тарк этиб кетдик.
Хилватларда руҳ билан ёлғиз
Юзлашмоқнинг пайтига етдик.

Ташқарида талотўп дунё,
От ўйнатиб, қилар кўпкари.
Маррасига интилдик, аммо,
Ўтрик чиқди ваъдаси бари.

Ортга назар солдик бирма-бир,
Сув кўрмасдан ким этик ечди.
Беҳудага сарфланган умр,
От ўйинин ичида кечди.

Бир зум тўхтаб, бир зум олиб тин,
Қуёшга тик боқдим маҳтал жим.
Ҳақни англаб етмоғим учун
Йилларимни совуриб келдим.

Ва англадим сукунат аро,
Ҳаёт бошқа, дунё бошқадир.
Қўнгил хушнуд, фақат дил яро,
Руҳ юксалиб кетибди ахир.

Бақо билан фано ёнма-ён,
Нима тушди қисмат чекига.
Руҳиятга юз бурганим он,
Бўлинди бу дунё иккига.

Энди ўйин ўйнамаймиз биз,
Бўйи кемтик, кемтик бир ёни.
Бўлинган шу икки дунёни,
Хилватларда руҳ билан ёлғиз.

Фурқатингда исёнимдур ишқ



Саида САФО

* * *

Қатагон қурбонларига

Турналар, кўкка бўй чўзган турналар?
Яна кимнинг мендай қалби тирналар.
Сиз каби юксакка талпинган чоғда
Маконлари бўлди тўрсим турмалар.
Балки бу қисматни сезиб кетдилар,
Тарихга номларин ёзиб кетдилар.

Саида САФО – 1988 йилда туғилган. Шеърлари Республика матбуотида эълон қилинган.

Хаёлида не ўй, не тилак эди,
Бир зотки олов қалб, шер юрак эди,
Маърифат дарғаси, зўр тиргак эди,
Англасак ҳаммадан энг керак эди.
Дилга ҳақ расмини чизиб кетдилар,
Тарихга номларин ёзиб кетдилар.

Қатли ом сабабин кимлардан сўрай,
Сизга “лойик” ҳукми не кўз-ла кўрай,
Бошларимни қайси деворга урай,
Ётган тупроғингиз кўзимга сурай.
Билсам, ёғийга гўр қазиб кетдилар,
Тарихга номларин ёзиб кетдилар.

Туюк

Маълумдир бир ҳикмат кекса-ю ёшга,
Ақл бошда дерлар қарамас ёшга.
Хато қилинган сўнг пушаймонликка
Ва энди на ҳожат кўздаги ёшга.

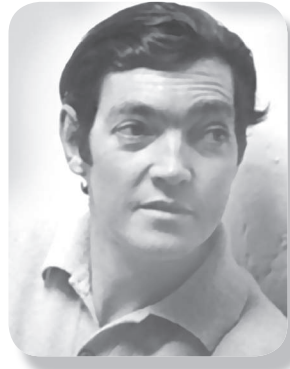
Ишқ

Ўқ тортилган камонимдур ишқ,
Олис манзил, карвонимдур ишқ,
Кўнглинг уйи томон элтгувчи –
Йўл кўрсатар, сарбонимдур ишқ.

Борки чорам, имконимдур ишқ,
Эътиқоду иймонимдур ишқ,
Исминг дилга жойланди абад,
Фурқатингда исёнимдур ишқ.

Чалқанча ва юзтубан

Ҳикоя



Хулио КОРТАСАР

*“Маъбудлар белгилаган фурсат етгач,
улар ганимларини овлашга отланишарди.
Муқаддас уруш мавсуми бошланган эди”.*

Меҳмонхона йўлаги бўйлаб бораркан, кеч қолаётганидан ташвишланиб, ташқарига шошилди. Кеча оқшом кўшни уйнинг илтифотли эшик оғаси рухсат берган жойдан мотоциклини олиб чиқди. Заргарлик дўконидagi соат миллари ўнтаси кам тўққизни кўрсатар, демак, манзилга етиб олиши учун вақт ҳали бемалол эди. Шаҳар марказини ишғол этган урдуну баланд иморатлар оралаб кўёш чароғон нур сочар ва у бўлғуси сайр фароғатини тасаввур қилиб, уловига ўтирди. Остидаги темир жонивор ўкириб, шитоб билан жойидан кўзғалди.

Марказий кўчадан юриб, ҳукумат бинолари (оппоқ ва зангор) ва бир қанча ойнаванд дўконларни ортда қолдирди. Ҳадемай йўлнинг энг мароқли бўлаги бошланади: икки четида бир текис саф тортган серсоя дарахтлару боғчалари паноҳида оромланиб ётган бадавлат ҳовлилари бисёр узун ва равон кўча. Қоидага кўра, у йўлнинг ўнг тарафи бўйлаб борар, аммо тобора ҳукмига кираётган кундузнинг енгил ва чароғон эҳтиросларига андак андармон бўлгани ҳам рост эди. Бир лаҳзалик паришонлик уни фалокатга етаклади. Муюлишда турган бир аёл, қизил чирокқа қарамасдан, дафъатан йўлни кесиб ўта бошлади. Жонҳолатда қўл тормозини босди, кўшимчасига оёқларини ҳам ишга солиб, мотоциклини кескин чапга бурди – резина ғилдиракларнинг аянчли овози, аёл кишининг қичқириғи-ю кучли зарба ва тамом – ҳушидан кетди.

Тўрт-беш чоғли одам куймаланиб, уни мотоцикл остидан чиқариб олаётган пайт ўзига келди. Лабларида шўр қон таъми, тиззалари зиркираб оғрирди, ўрнидан авайлаб кўтармоқчи бўлишганди, ўнг қўлида пайдо бўлган оғриқ зўридан додлаб юборди. Далда бериш ниятида қилинаётган зарофатлар қулоғига чалинар, аммо бу овозлар кимга тааллуқли эканини англай олмасди. Муюлишга қайрилаётиб,

Хулио КОРТАСАР – (1914–1984) Аргентина ёзувчиси. “Имтиҳон”, “Ютуқ”, “Таъқибчи”, “Мануэлнинг китоби”, “Бошқа бир осмон”, “Жанубий шоссе”, “Автобус”, “Иблис сўлаги”, “Истило қилинган уй” каби насрий асарлари чоп этилган.

қоидани асло бузмаганлигини айтишгач, қувониб кетди. Бўғзига тикилиб келаётган нарсани аранг тўхтатиб, аёл ҳақида сўради. Қандай кўтаришган бўлса, чалқанча шу ҳолича яқин орадаги дорихонага элтишар экан, фалокат сабабчиси бус-бутун эканини билди. “Салгина шилиб ўтибсиз, лекин мотоциклингиз ағдарилиб ётибди...” Гuvoҳларнинг ўзаро талашиб-тортишишлари, йўқ, ундай эмас, бундай бўлди, ўз кўзим билан кўрдим ахир, эҳтиёт бўлинг, эшикка боши урилмасин, энди аста ётқизамиз, оқ либосли биров ичимлик тутқазди, мўъжаз дорихонанинг нимқоронғисида ўзини энди тетикроқ сеза бошлади.

Беш дақиқа ўтар-ўтмас “Тез ёрдам” етиб келди, уни яна авайлаб машинага олиб чиқишди. Кучли шок ҳолатида эканини билиб турса-да, ёнида ҳамроҳлик қилаётган миршабга уй манзилини дона-дона қилиб тушунтирди. Қўллари бошқа оғримас, фақат ёрилган қовоғидан муттасил қон сизиб, юзларига оқиб тушарди. Умуман олганда, ўзини бир нави ҳис қилар, “Кўп куюнманг, фалокат оёқ остида деб шуни айтадилар, бир-икки ҳафтада оёққа туриб кетасиз, баҳонада турмуш ташвишларидан ҳам дам оласиз, ростини айтсам, оғайни, сизга бироз ҳавасим келяпти!” Отамлашишга иштиёқмандлиги кўриниб турган сўзамол бу миршаб мотоциклга жин ҳам урмаганини айтгач, “бўлмасачи, – деди, – уни ўз танам билан тўсиб қолдим, ахир!” Гуррос кулги кўтарилди. Касалхонага етиб келишгач, тезроқ соғайиб кетишини тилаб, миршаб у билан хайрлашди.

Кўнгли яна айний бошлади, шохида аллақандай қушлар қатор тизилган дарахтлар оралаб, касалхона биноси томон олиб боришаркан, кўзларини юмди ва атрофда кечаётган ушбу кундузнинг барча манзараларини, вужудида дам-бадам қўзғалаётган тушуниксиз оғриқларни бира тўла унутиш учун дарҳол уйкуга чўмишни истади. Аксига олиб, хос хастахона ҳиди анқиётган бир бўлмада уни узоқ ушлаб туришди – аввал ҳафсала билан турли қоғозларни тўлдиришди, сўнг кийимларини ечиб олиб, дағал матоли қулранг либос кийдиришди. Барака топишсин, авайлашганидан лат еган бирор жойи оғримасди. Қақажон ҳамширалар ҳам унга тинмай ҳазил қилишар, ошқозонида бошланаётган ғалаённи айтмаса, у ўзини энди бинойидек, қарийб бахтиёр сеза бошлаганди.

Сал ўтмай рентген хонасига олиб боришди, кейинроқ эса ўзини операция хонасида кўрди. Бошдан-оёқ оқ либос кийган, қотма ва норғул бир одам рентген тасвирини кўздан кечира бошлади. Кимнингдир нафис қўллари бошини оҳиста тўғрилаб қўйди, сўнг яна бошқа ғилдиракли каравотга ётқизишди. Қўлларида ялтироқ нимадир тутган бояги норғул одам яна пайдо бўлди. Елкасига дўстона шапатайлаб, ортида турган бировга сирли ишора қилди.

Ҳидлар билан тўйинган ғалати бир туш эди бу. Дастлаб қўланса балчиқ ҳид димокқа урилди. Бу ҳид йўлнинг шундоққина сўл тарафида ястаниб ётган, ҳали ҳеч бир кимса чангалидан қутулиб кета олмаган ботқоқликдан таралаётганди. Бирдан балчиқ қўлансаси йўқолиб, энди ацтеклар таъқибидан ўзи қочиб бораётган мана шу тун каби қоронғи ва куюқ нимадир анқий бошлади. Ҳаммаси оддий ва тушунарли эди, у овга чиққан ацтеклардан муттасил қочиб жон сақлаши лозим, бунинг биргина чораси эса ибтидоий ўрмон бағрида яшириниш эди. Фақат уларгагина, – мотек қабиласига маълум тор сўқмоқдан адашмаса бўлгани. Инсон ови эса давом қиларди.

Ҳаммасидан ҳам бир бўлакча ҳид унинг тинқасини қуритар, баайни тушнинг мутлақ моҳиятида бўлган нарса ҳозирга қадар ўйинда иштирок қилмаган ноодатий унсурга қарши исён қилаётган каби эди. “Уруш ҳиди анқимокда”, деб ўйлади у белбоғига қистирилган тош ханжарига беихтиёр қўл узатаркан. Дафъатан

эшитилган овоз уни энгашишга мажбур қилди, титраганча турган жойида тош қотди. Бу қўрқувда хайратланарли нарса йўқ, зотан унинг тушлари ҳамиша хатарларга тўлиқ эди. Сершоҳ буталар ва беюлдуз тун қўйнида яширинган қўйича қимир этмас, айна дамда қўлнинг нариги тарафида қўринаётган қизғиш ёлқин сабабини англашга ҳаракат қиларди. Уни шу қадар таҳликага солган товуш қайтиб такрорланмади. Эҳтимол, қайси бир бутанинг қуриган шохи узилиб тушгандир ва балки бирор жондор худди ўзи каби уруш хидидан омонлик излаб, чошиб ўтгандир. У атрофга олазарак боқиб, оҳиста қадини ростлади. Атроф сув қуйгандек жимжит, аммо ўша қўрқув ва ўша хид – муқаддас урушнинг чучмал таровати уни ҳамон таъқибга олганди. Муттасил олдинга интилмоқ, ботқокни айланиб ўтиб, сельванинг олис қаърига сингиб кетмоқ лозим. Ана ўшанда омонлик, ана ўшанда – нажот. Сўқмоқ изларини топиш илинжида атрофни пайпаслаганча, илгари қадам қўйди. Имиллашга сабри чидамай жадал югургиси келар, аммо ёнгинасида қўланса ҳидлар уфураётган ботқоққа беҳуда фарқ бўлиш эҳтимолидан қўрқарди. Шу зайл зимистон ичра йўл излар экан, ўзи неча замонлардан буён қочиб бораётган ўша қўркинч ҳидлар дафъатан яна бостириб келди ва ихтиёрсиз тарзда, жон аччиғида олдинга талпинди.

– Қулаб тушасиз, – деди қўшни каравотда ётган бемор. – Бунақа сапчиманг, оғайни.

Кўзларини очди – ботаётган қуёшнинг сўнгги нурлари палата ойналарида аксланиб, кун ҳам адоғига етаётган эди. Ҳамсоя беморга хижолатомуз жилмаяркан, ҳозиргина кўрган тушининг сўнгги қолдиқларидан кутулишга уринарди. Гипс исканжасидаги қўли ҳар турли тошлар ёрдамида муаллақ осиб қўйилганини кўрди. Узок масофага ҳаллослаб чопган каби ташналикдан азоб чекар, аммо айна ҳолатида унга сув ичиш мумкинмаслигидан, фақат томоғини ҳўллашига рухсат беришди. Ич-ичидан келаётган ҳарорат бутун вужудини забтига ола бошлаган ва иситманинг ёқимли тафтидан у яна уйқу бағрига қайтиши мумкин эди, аммо негадир атрофдагиларни кузатиб бедор бўлиш, дарддош қўшнилари суҳбатига кулоқ тутиб, уларнинг айрим саволларига жавоб бериш мароқларини афзал билди. Бир маҳал ёнига аравача судраб келишди. Малласоч ҳамшира унинг оёқларини спирт билан артиб, найча орқали сарғиш суюқлик тўла идишга уланган қалин игна санчди. Ҳамшира ортидан навжувонгина йигит кириб келди, чарм ва темирли ускунаси билан қўлларини танғиб, бир нарсаларни ўлчай бошлади. Оқшом чўка бошлаган сайин иситмаси ҳам кўтарилиб борар, иситмаси ошган сари эса атрофидаги барчаси – мана бу палата ва ўз дарди билан билан ёлғиз қолган, аммо бу ёлғизликларидан чалғиш илинжида бир-бирига маънисиз лўқмалар ташлаётган беморлар унинг ғашига тега бошлаганди. Баайни бачкана бир фильм томошасига кириб қолгансану, ташқаридаги ҳаёт эса бундан ҳам сийқа эканини билганингдан охирига қадар кинотеатрда қолишга мажбур эканинг каби.

Иштаҳани қитиқлагудек бўлиб, саримсоқ ва кашничлар ҳиди анқиётган бир коса шўрва келтиришди. Бошқача мазали туюлган бир бурда нон эса ҳар қандай тўкин дастурхон неъматларидан тотлироқ эди. Қўли бошқа оғримас, фақат тикилган қовоғидан гоҳо қон томчилаб қоларди. Рўпарадаги ойнада аксланган кўкимтир осмон қорая бошларкан, уйқу элита бошлаганини сезди. Чалқанча ётиш ноқулай эди. Иситмадан қуруқшаган лабларини ялаб, ҳозиргина ўзи паққос туширган шўрва таъминини туяркан, уйқу қўйнига чўмаётиб бахтиёргина хўрсиниб қўйди.

Таҳлика ва саросима туфайли чалкашиб, заифлашган сезгилари энди аслига қайта бошлади. Юзларига пайдар-пай урилайётган дарахт шохлари бир лаҳзага

Хулио КОРТАСАР

нигоҳида муҳрланаётган бўлса-да, аслида зим-зиё зимистон ичра тусмоллаб чошиб бораётганини билиб турарди. “Сўқмоқдан тамом адашдим”, деб ўйлади. Атроф жимжит бўлса-да, қопқонга тушган жондор каби сизди ўзини. Нафасини ростлаб, атрофга олазарак боқди. Омонлик сари элтажак йўл шундоқ ёнгинасидадир, аммо қанча тиришмасин бу зимистонда сўқмоқни топа олиши энди даргумон. Шу дамга қадар ихтиёрсиз тарзда ханжар сопини тутган қўллари бўйнидаги нажоткор туморга талпинди. Лаблари титраб, саодатли оқшомлар ҳада этажак дуоларни пичирлади, эзгу ва ёвуз амалларга раҳнамо илоҳи олийга илтижолар қилди. Аввалига тўпиғига қадар, энди эса яна ҳам чуқурроқ балчиққа ботиб борар экан, бегона ўрмон зимистонида ноаён қисматини кутиб ўтириш азоб эди. Бу орада эса қўланса балчиқ ҳиди анқиётган ўрмонда инсон ови давом қилар, ой тукқан кечада бошланган муқаддас уруш ҳали якунига етган эмасди. Агар у сўқмоқдан четлашиб, чакалакзорда паноҳ топганида эди, балки жангчилар изига тушишмаган бўлармиди? Ғанимлар қанча асирни қўлга олганлари ҳақида ўйлади. Аммо бу урушда миқдор эмас, балки маъбудлар белгилаган муддатга қадар зафар кучиш муҳим эди. Қоҳинлар ортга қайтиш ҳақида белги бергунларига қадар таъқиб давом этиши тайин. Ҳар нарсанинг тартиби ва ниҳояси бор, аммо у эса урушни ғаним тупроғида кутиб олгани қайғули эди.

Атрофда дафъатан ҳайқириқлар янграгач, қўлларида тош ханжарни маҳкам қисганича ўрнидан сакраб турди. Олис уфқларда пайдо бўлган олов ёлқинлари янглиғ шу атрофдаги дарахт шохлари аро машъалалар кўринди. Аниқ-тиниқ анқий бошлаган уруш хидига тоқат қилиб бўлмас, дастлабки ғаним унга ташлангани ҳамон қарийб мамнунлик билан унинг кўксига ханжарини ботирди. Уни машъала тутган ғанимлар қуршовга олган, зафар тантанасига эш овозлар янграрди. Ғанимларига таҳдид қилиб икки ёки уч бора жавобан ҳайқиришга улгурди, зум ўтмай эса бўйнига улоқтирилган арқон уни ерга қулатди.

– Ваража қияпти, – деди қўшни каравотда ётган бемор. – Ўн икки бармоқ ичагимни кесишганда менда ҳам худди шундай бўлганди. Сув ичволинг, яхшироқ ухларсиз.

Ўзи қайтиб келаётган, хатарларга тўйинган тундан кейинги палатанинг нимёруғ кучоғи тенгсиз бахт бўлиб туюлди. Баланд шифтдаги чирокнинг бинафша шуъласи, беморларнинг пишиллаб ухлаши-ю бедорларнинг сокин суҳбатлари – яхшилик билан тўйинган хайрихоҳ бу муҳит кишини тинчлантирар, саросима исканжасида қолган кўнгилга ишонч бағишларди. У ёқда эса чорасизлик, тун зимистони аро... Йўқ, бас, мудҳиш босинқираш ҳақида ортиқ ўйлашни истамади. Бунинг ўрнига қўлидаги гипсни ва бу қўлини қулай мувозанатда тутиб турган тошларни томоша қила бошлади. Муздеккина минерал сув келтиришгач, шишаси билан кўтариб ичди ва шу он вужудига тириклик қайтган каби яйраб кетди. Юзлари аввалгидек ловулламас, иситмаси ҳам туша бошлаганга ўхшарди. Ёрилган қовоғи энди оғримасди. Меҳмонхонадан чиқиб, мотоциклини ўт олдирган дақиқалардан эътиборан ҳаммасини кўз олдига келтира бошлади. Оддий кунларнинг бири эди, ахир! Ҳаммаси шунақа аянчли тугашини туш кўрибдими? Фалокат содир бўлган лаҳзаларни хотирлашга ҳар қанча уринмасин, ўша сониялар баайни вақт тушунчасидан ташқарида қолган каби бўм-бўш эди. Қаттиқ зарба ва сўнг уни ердан кўтарганлари оралиғида беҳушлик ёки бўлмаса бошқа яна нимадир кўзларини пардадек тўсиб турарди. Айни пайтда бу бўшлиқ, ушбу йўқлик асрлар давом этгани каби туйғу уни ҳеч тарк этмасди. Бу бўшлиқ ҳукмида экан, алланарса ичра ўтиб, адоқсиз фазоларни кечиб ўтгандек эди. Тўқнашув ва тош

ётқизилган йўлга зарб билан урилиш. Нима бўлганда ҳам, бир тўда одамлар уни ердан кўтаришаркан, ўша зимистон ўпқонидан қутулиб чиқиш бахтини туйгани, лат еган қўли ва тиззаларидаги оғриқ, ёрилган қовоғларидан муттасил оқаётган қонларга қарамасдан, кундуз ёруғлигига қайтиш бахтини туйгани ҳамон ёдида. Нақадар ажиб ҳиссиётдир бу! Уни уйку яна енгиб, ортга тортқилай бошлади. Ёстик шу қадар майин, муздек сув эса қақраган вужудининг олис нукталарига қадар оби раҳмат бўлиб куйилади. Азоблари бисёр анави босинқирашлар бу гал уни ҳоли кўяр, эҳтимол. Баланд шифтдаги бинафша шуъла эса оҳиста хиралашиб борарди.

У палатада юқорига қараган кўйи чалқанча ётган эди, шу сабаб, ўзига келгач, аксинча тарзда – юзтубан эканини билиб, асло ҳайрон бўлмади. Намчил тошлар уфураётган захил дудлардан энтикиб нафас оларкан, акли тиниклаша бошлади. Бирор нарсани кўриш илинжида атрофга олазарак боқиш бефойда – бу ерда батамом қоронғилик ҳукмрон эди. Ўрнидан турмоқчи бўлди, аммо билак ва тўпиқлари зиркираб кетди, чилвир билан совуқ тошларга чирмаб ташланганини англади. Чидаб бўлмас аёз очиқ елкалари-ю, оёқларига ниш каби санчиларди. Кўксидаги туморини жағлари билан пайпаслаб кўрмоқчи бўлди, аммо уни юлиб олганларини билди. Нажот йўқ, энди унинг куни битди – дуолар ҳам энди ҳалокатдан қутқариб қололмас. Зиндоннинг тош деворлари аро сизиб ўтган ноғора садолари кулоқларига чалинди. Шак-шубҳа қолмади – уни ибодатхонага олиб келишган ва энди мана бу эҳром ертўласида муқаррар заволини кутмоқда эди.

Деворларда акс-садо берган кичқириқдан, бўғизланаётганники каби хириллоқ овоздан ҳушига келди. Дикқатини жамлаб кулоқ тутди – овоз чиқаришга ҳоли қолмаган кимдир энди инграй бошлаганди. Бу овоз аслида унинг ўзига тегишли эди, у ҳали тирик экани учун ҳам кичқирар, унинг вужуди ҳадемай содир бўлажак нарсадан, муқаррар етиб келажак яқундан шу йўсинда паноҳ изларди. У дафъатан кўшни ертўлаларда ўз қисматини кутаётган ва ё аллақачон қурбонликка олиб кетилаётган қабиладошлари ҳақида хаёл қилди. Бор кучини жамлаб, вужудига ботаётган арқонлардан бўшалишга уриниб кўрди. Кучлироқ ўнг қўлида шу қадар зўриққанидан қаттиқ оғриқ турди ва уринишларини бас қилишга мажбур бўлди. Бир маҳал рўпарадаги эшик очилиб, машғалалардан таралаётган тутун хиди ёруғликдан олдинроқ ичкарини забт этди.

Қўлларида машғала, нигоҳларида эса ўлжаларига нисбатан битмас нафрат тутган қоҳинлар қурбонга яқинлашиб келди. Уларнинг тердан йилтираган вужудлари ва пат қадалган сочларида олов ёлқинлари жилва қиларди. Баданига ботган арқонлар бўшашган эса-да, энди уни қудратли қўллар забтига олди. Ҳамон юзтубан ётган ҳолича уни даст кўтариб, тош йўлак бўйлаб элта кетдилар. Олдинда бораётганлар машғаласи зах бу деворлар оралиғини базўр ёритар, йўлак шифти шу қадар паст эдики, уни елкасида кўтарганлар ҳамиша энгашиб юришга мажбур эди. Ғалати бу издиҳом тобора илгарилаб борар, елкаларда чайқалаётган одам эса шуълалардан ёришаётган шифтнинг бесайқал харсанглирини шундоққина кўз олдида кўриб турарди. Неча замонларки ҳеч адоғи кўринмаётган бу тош йўлак ҳадемай ниҳоясига етиб, тунги осмон равоқларида юлдузлар, қаршисида эса ғанимларнинг гуррос ҳайқириқлари-ю, зафар рақслари ичра зинадор эҳром пайдо бўлгач, тамом – барчаси битади. Аммо тош йўлак ҳеч тугамас, қоҳинлар ўлжани кўрслик билан туртиб-суртиб, қирмизи зулмат аро ҳамон устларида элтар экан, шўрпешона тутқун алам ичра тўлғонишдан бўлак чора тополмас, зотан кўксида тумори – унинг асил қалби, ҳаётининг чинакам мужассами энди йўқ эди.

Кутилмаган силтаниш уни касалхонанинг шинам окшомига, палатани чулгаган шу қадар ардоқли нимқоронғиликка қайтарди. Тушимда кичкирдим чоғи, деб ўйлади, аммо қўшниларнинг бари тинч ухлаб ётарди. Ёнидаги столга қўйилган шиша – деразанинг кўкимтир манзарасида ўзидан нур таратаётган шаффоф томчини эслатарди. Киприкларида ҳамон илиниб турган қўрқинч тушнинг сўнгги тасвирларидан халос бўлиш илинжида ҳаприкиб нафас олар, аммо кўзларини юмгани ҳамано улар, туш манзаралари, яна тириклик касб этар ва у яна нечанчи бор сесканиб, жиққа терларга ботиб кетарди. Аини пайтда, қўрқинч тушлардан уйғониб, энди бедор эканлиги, эшик олдида энага уни кўриқлаётгани ҳамда тонготар маҳали бу тун даҳшатларидан ҳоли чуқур ва ширин уйқуга кетишини ўйлаб, ўзини тинчлантирарди... Ҳар қанча тиришмасин, уйку барибир кучлилик қилди. Яна бостириб келаётган ташналигини қондириш илинжида соғ қўлини шишага узатди, аммо узалган бармоқлари қоронғи бўшлиқ ичида бенаф бирлашди. Йўлакнинг ҳамон адоғи кўринмас, қирмизи шуълалар боши узра осилган харсанглари дафъатан ёритиб қоларди. Ғанимлар елкасида чалқанча алфозида чайқалиб бораркан, алам ичра бўғиқ ингради, зотан ниҳоят йўлак тугаб, соб бўлаётган ой нурлари бирдан юзларини ёритиб юборган эди. Шўрпешона тутқун шуълалардан чароғон кўҳна ушбу дунёнинг чинлигига ишонгиси келмас, дамбадам кўзларини очиб-юмаркан, ўзини яна қайта халоскор ўша палата кўйнида кўришни истарди. Аммо барчаси бекор – тунги самода айнан ўша ой шуъла таратар, ўзини эса тобора пиллапоялардан юқорига – гулханлар ёниб, хушбўй дудлари тинимсиз кўкка ўрлаётган ҳов анави тепаликка элтишарди. Шу дам лахта-лахта қонлардан йилтираган харсанг тошга кўзи тушди, оёқлари шалвираган жасадни эса шимолий пиллапоядан қуйига улоқтириш учун олиб кетишарди. Шунда сўнгги чорага умид боғлаб, ниҳоят чин дунёда уйғониш илинжида кўзларини чирт юмди. Бу гал энди чиндан ҳам уйғонаётган каби туюлди, боши куйи осилган кўйи бутун танаси чайқалишда давом этаётганини сезиб турса-да, тўшакда қимир этмай ётар, аммо атрофда яна ажал ҳиди анқий бошлаган эди; кўзларини очиб, қурбонлик келтиришга шай коҳиннинг қонга беланган жуссасини кўрди. Коҳин кўлида тош ханжар билан ўзи томон яқинлашарди. Сўнгги бор кўзларини юмишга тиришар экан, энди уйғонмаслигини билар, аслида эса у айнан шу ерда бедорлигини, ҳов наригиси бўлса – бошқа барча тушлар каби гўзал, аммо бемаъни рўё эканини англаб етган эди. Ўша, ҳов нариги рўёда ажабтовур шаҳарнинг ғаройиб кўчалари бўйлаб еларкан, на оташи бор ва на тутуни кўкка ўрламас яшил ва алвон чирокларга дучор бўлар, остида эса улкан темир ҳашарот тинмай ғувулларди. Ёлғонлари адоқсиз ўша тушда ҳам уни ердан даст кўтардилар ва кўзлари юмук ҳолда гулханлар аро юзтубан ётаркан, қўлида ханжар тутган кимдир у томон аста кела бошлади.

Испан тилидан Шарифжон АҲМАД таржимаси



Шарифжон АҲМАД – 1969 йилда тугилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎЗМУ) журналистика факультетини тамомлаган. “Бир тушнинг эврилишлари” номли китоби, Хорхе Луис Борхес, Хулио Кортасар, Андрей Платонов, Жуброн Халил Жуброн ижодидан таржималари чоп этилган.

Муҳаммад
АЛИ

Мангу қуёш

Тарихий роман¹



Бадиуззамон билан учрашув

Шаҳзода Бадиуззамон Мирзо ўрдаси Маймана яқинидаги чўл ўртасидаги ясама кўрғонда жойлашганди. Йироқларда у ёқдан-бу ёққа от чоптириб юрган жангталаб аскарлар кўзга ташланарди. Икки томонда икки лашкар ҳарбий машқлар билан банд. Узоқларда кўкка мағрур бўй чўзган Туркистон тоғлари кўринади.

Бадиуззамон Мирзо жуда мамнун эди, кеча Астрободдан ўғли Мўмин Мирзо етиб келди. Аниқроғи, отаси уни бир неча кунга маслаҳатга чақиртирди. Дубулға кийган совутларга чулғанган ота-болалар шоҳчодир олдидаги заррин тўшаклар солинган панжарагулчин сўрида тиз чўкдилар. Ҳали боласининг дийдорига тўймаган Хоним бегим ўғлининг ёнгинасида худди унга суянгандай қапишибгина ўтирар, гапга аралашмас, унинг бор-йўқлиги билинмасди ҳам.

– Ҳиротда тўй бошланган экан-да? – сўради Бадиуззамон Мирзо. – Бизни биров айтғони ҳам йўқ.

– Музаффар Мирзо уйланмоқдалар... – деди Мўмин Мирзо. – Ҳирот тўй оғушида. Пули Молондан то Жаҳонорогача ойнаванд йўл эмиш. Жаҳоноро ҳовузига юз ботмон шакар солибдилар. Одамлар коса-коса олиб шарбат ичармишлар. Кўпкарида соврун учун мингга қўй тикибдилар...

– Шунақа денг? – хайратини яширмади Бадиуззамон Мирзо. – Тўй бошида маҳди улё Ҳадича бегим... Ҳа, аёл киши яхши бўлса у бебаҳодир, агар ёмон бўлса бошга битган балодур... Ул киши ким? Ота-онасининг тайини ҳам йўқ... Бизчи? Ахир биз она томонидан Султон Санжари Мозий авлоди ҳам бўламиз-ку! Аммо бизни ҳануз одам ўрнида кўрмайдурлар... Ғам ҳам бизга қарши, ситам ҳам... Очиғини айтсам, отамиз билан бизнинг орамизга совуқчилик солғон ўша аёлдур... Бадфеъл зот...

– Шаҳзодам! – норизолик билдирди Хоним бегим астагина. – Ҳамма аёллар ҳам шундоғ эмаслар... Бирга қараб мингга баҳо бериб хатога йўл қўймасунлар, деб кўрқамен...

Шаҳзода бир нафас сукутга берилди. У маликанинг сўзига жавоб берса, гапнинг учи чувалиб кетишини пайқади ва бутунлай бошқа мавзудан гап очди:

– Ўғлим... ҳали сизнинг тўйингизни шундай ўтказайликки!.. Ўшанда бутун Хуросону Турон элини тўйга чорлағайбиз!

¹ Охири. Бошланиши ўтган сонларда.

Мўмин Мирзо изо тортиб ерга қаради. У эндигина ўн иккига қараб кетмоқда, лекин бўйлари баланд, ўзини тутишлари, одоби, босиқлиги ёшини катта қилиб кўрсатарди.

Шу палла ташқаридан отларнинг дупур-дупури, хурсандчилик овозлари эшитилди. “Хуш келибсиз!” “Келсунлар!” қабилида сўзлар кулоққа чалинди. Мулозим қўл қовуштирганча бундай деди:

– Доруссалтана Ҳиротдан муқарраби ҳазрати султон Низомиддин Мир Алишер ҳазратлари ташриф буюрдилар! “Қайда, ўғлим Бадиуззамон?” деб сўрайдулар!

Шаҳзодалар дарҳол ўринларидан кўзгалишди ва улуг меҳмонга пешвоз чиқишди.

– Аввалдан хабар ҳам бермабдилар-да... – оғринди Бадиуззамон Мирзо. – Бағоят камтардулар...

Ташқарида Навоий, совутга чулғанган амир Шайх Баҳлул ва кузатувчи мақомидаги чакнаб турган аскар йигитлар жилмайганча қараб туришарди. Уларни Довуд барлос ва бошқа навкарлар кутиб олдилар. Ҳамма ҳамоғуш бўлиб кўриша кетди.

– Сизлар билан дийдорлашмак қандок саодат! – қувонганча деди Навоий Бадиуззамон Мирзо билан кучоқлашишар экан. – Сиз фарзандим қаторисиз, балки, аълосиз!..

– Куллуқ! Ҳазрат ташриф буюрмадилар, балки шараф буржига Аторуд қадами етгондай туюлди... – таъзим этди шаҳзода. – Соғиниб ҳам қолгондик, қандай саз бўлди!..

Навоий Мўмин Мирзонинг манглайдан суюб ўпди.

Навоий назарида, Мўмин Мирзо фавқулодда манглайи ёруғ Темурийзода, Фарқад юлдузига дахлдор боши Искандар тожига муносиблиги аён, зоти тоза, мақтовии фалакка кўрку хусн бағишлайдурғон, оламини обод айлайдурғон хушахлоқ шаҳзода... Ўсмирлигига қарамай жанг майдонида шердай ҳамла қилгувчи, кўркмас ва жасур паҳлавон сифат шаҳзодани Навоий жуда ҳам суяр, унга катта умидлар боғлар, уни ўйлаганда келажак нурафшон ва порлоқ кўринарди.

Бадиуззамон Мирзо Навоийни сўрига таклиф этди.

– Йўлда ҳориб келдилар... Кутиб олардик, биз гафлатда қолибмиз, ер ёрилмайду, ерга кирмайдумен...

– Асло хижолат чекмасунлар... – тинчлантирди Навоий. – Аввало сизга Ҳиротдин саломлар келтурдим... Аҳли илму хунарманду шоирлар сиздан мамнунлар, Инжил наҳри ёқасида ҳашматмаоб мадраса қургонлари ҳали эл оғзида! Бари савобду...

Шаҳзода Навоийнинг ташрифи бежиз эмаслиги, ниманидир айтмоққа шайланаётганлигини сазди. Тўғри, у ҳозир Ҳиротга отланган... Унинг устига, тез-тез “Астрободни Бадиуззамон Мирзодан тортиб олиш керак!” “Астрободни Музаффар Мирзога топшириш зарур!” қабилида ғози йўқ гаплар урчиб кетган. Бас, энди шаҳзода ўз ҳақини талаб қилишни ўрганиб олди. Замоннинг расми-русми шундай экан. Қачонгача кутиш мумкин? Тўғридан-тўғри, Ҳиротга, отасига қарши боради!

Шаҳзода енгилди, деган овоза тарқалди, лекин бу – хато, у жанг қилғони йўқ, ортга чекинди! Лекин падари бузрукворига заррача зиён-заҳмат етказмади! Аммо... отаси унинг қўлига тушган Бадиуззамон аскарларининг барини қатл қилдирди! Энди ортга қайтиш йўқ!

– Ҳар бир инсон бу дунёда халойикнинг дуоси-ю холиқ ризосини олмак учун умргузаронлик қиладур, – сўз бошлади Навоий. У ўжар шаҳзодани инсофга мойил этиш учун, гапни узокдан бошлаб, сездирмай “эти”ни ўлдиришни ўйларди... – Лекин

пошшолик низомида душворликлар кўп... Сўз айтмоқдин мурод ҳам шулдур, дуо – муддао... – давом этди Навоий. – Дунё ишқи бир олов, лекин оловдан йироқроқда туриб нафланмоқ даркор. Яқинлашганни, апоқ-чапоқлашиб кетганни куйдириб кул қиладур. Қарангиз, овчи ўз нафсига берилиб, баликқа қармоқ ташлайдур, балик ҳам шу нафс деб қармоққа илинадур... Кимки нафсни ўз эркига қўйса, ул ўзини ҳам, улусини ҳам барбод этадур...

– Насабнинг пастлиги одамни хор қиладур, мансаб мастлиги эса кўнгилни тоғдай кўтарадур, шул сабабдин ғафлатни оширадур. Бу нохуш манзара... – давом этди Навоий. – Ҳақиқий инсон бунинг фарқига бормоғи керак. Ҳар ишда ростлик, ихлосни қўлласун, токи ипак билан палосни фарқ айласун... Рост дедингиз, фарзандни деб ота қонлар ютадур, оқил фарзанд эса ҳамиша отасини сарафроз этадур...

Орага жимлик чўкди. Навоий гапни узокдан бошлаб тўғри йўл танлаганини пайқади ва шаҳзода сўзларимнинг сал мағзини чақиб олсин, дегандай сукутга берилди. Оғзи қуруқшаганини сизди. Дастурхонга қўл узатиб, заррин косадаги гулобдан бир култум тотинди. Кейин ширин туюлиб кетдими, яна хўплади.

Мўмин Мирзо Шайх Баҳдул ва Довуд барлослар киришиб аста сўрининг этак томонига чўкдилар.

– Хў-ўш... Ҳиротдин йўлга чиқғонимга икки кун бўлди, – асил мақсадга ўтди энди Ҳазрат. – Ҳурматли отангиздан дуойи саломлар бўлсун сизга...

– Қуллук... – деб қўйди хушламайгина шаҳзода...

Навоий ичида қандайдир ғазабми, норизолик хиссими кўтарилиб келаётганини сизди! Унинг назарида, Бадиуззамон Мирзо энг аввало падари бузруквори ҳақида сўраши, унинг соғлиғи, аҳволи руҳияси борасида саволлар ёғдириши лозим эди! У шуни кутганди! Йўқ, бир марта ҳам сўрамади! Сўраб ҳам қўймади! Бу Навоийга каттиқ ботди...

– Султон Ҳусайн Мирзо Султони соҳибкирон, сизнинг отангиз, менинг эса бир умрлик дўстим эрур! – кесиб гапирди Навоий. – Ота билан саваш қурмак катта хатойингиз, гуноҳингиздур!

– Қуллук, пирим... Сўзингизни ҳар дам бошда тутаман... – Шаҳзода ўксингандай ерга қаради. – Ўғил, катта ўғил, фарзанд ҳам – одам... Ўғлим, ўғлим, дейдилар-ку ва лекин бизни ёвдай кўрадурлар. Гарчи отам Шоҳ Ғозийдур, валиаҳдмен, аммо зарра эътиборим йўқ, ҳамма ҳурмат ҳов Музаффар Мирзога... Нетайки, бугун ўзимнинг отам ўзимга душман!

– Ҳозирча, афсуски, шундоғ... – тан олди Навоий. – Лекин асил моҳият бошқа... Буни англамак лозим, шаҳзодам! Пайғамбар саллоллоҳи алайҳи васаллам ўз ҳадисларида буюрубдурларким, “Ризо урробби фир-ризаил валиди ва сахатун арроби фи сахатул-валиди”, яъни Тангри таоло ризоси ота ризосига вобастадур ва Тангри таоло ғазаби ота ғазабига пайвастадур. Киши ота ризосини олса, Тангри таоло ризосини ҳам олғай, ота ғазабига учраса Тангри таоло ғазабига ҳам учрағай...

Бадиуззамон Мирзо бошини эгганча тингларди.

– Машойих раҳимуллоҳ дерки: “Валадука раббука”, яъни отанг Парвардигорингдур, бунга боқингким, Тангри таоло сени йўқдин бор қилмакка сабабчи улдур ва болаликдин йигитлик ёшиғача тарбия бергувчи ҳам улдур...

Шаҳзода ҳайратланганча бошини кўтариб Ҳазратга бир қараб қўйди.

Орага жимлик чўкди. Ношукр ўғил тутумидан Навоийнинг ички тугёни кўтарилиб борар, уни бу номашруъ йўлдан қайтаришга астойдил бел боғлагани кўриниб турарди. Бадиуззамон Мирзо ҳамон ерга кўз тиккан, ҳамма отага ола қараш қанчалар гуноҳ эканини теран ҳис этарди.

– Бу сўзимнинг даромадидур... – давом этди Навоий хийла ўзини босиб. – Ғараз шулки, сизга доим давлатхоҳлик сўзин раво кўрурмен, дуо қилурмен, илоҳи, умру давлатингиз бардавом бўлсин. Айни дамда номуносиб ишким сиздин ўтди, сизга айтамен, ўнгламак лозим...

Бадиуззамон Мирзо барча дашномларни эшитишга рози эди, фақат бу гаплар суюкли ўғли, ақлли ва одобли Мўмин Мирзо олдида юз бераётгани уни ич-ичида изза қилар, кўнглига оғир ботарди. Бундан ёш шаҳзода ҳам изтироблар чекаётгани равшан.

– ...Инчунин айрим эътирозларимни айтмагим зарур... – Навоий яна сўз тизгинини қўлга олди. – Ўзларининг манфаатларини подшоҳнинг манфаатидан, подшоҳнинг манфаатини эса илоҳ амр манфаатидан устун қўймасунлар... – Фикр қилингиз: ахир сиз Бойсункур Мирзонинг ўғли Абулқосим Бобурдек эмассиз, кўп меҳрибонлик кўрмагон Абдуллатиф ҳам эмасдурсиз, зинҳор! – давом этди Навоий. – Сизнинг ишларингиз орасида бу фақир ҳамроҳ эрдим, бари каминага маълум. Ахир сиз махдумзодалар махдуми, подшоҳнинг севиклиси, курратул айни эурсиз. Махдумзодалар, беклар, ичкилардин ҳам кўп кишилар Ироқни фатҳ этишингизни кутардилар. У ҳолда шаънингизга улуг сифатлар қўшилгай эрди. Унинг ўрнига, юз бор хайфки, мазкур ҳодисалар юз бериб, юзимизни ерга қаратиб турибдур... Нишонингиз туғросидин Мирзонинг муборак отини чиқарурсиз. Субҳонолло! Агар Ироқдин Макка, балки Мағриб замингача ерларни забт этгонингизда ҳам, бундоқ қилиш шаънингизга ярашмас иш бўлурди. Борди-ю отангизни заиф деб ҳисобласангиз, унинг ёнида доим Тангри таоло турғонини эсдан чиқармангиз! Асил фарзанд айни отанинг заифлик чоғида жонсипорлик кўргизадур...

Навоий тин олди.

– Айтиб қўймоғим жойиз, – таъкидлади Навоий яна. – Бу арзадошт подшо буйруғи ё ишораси билан эрмас, балки бундан уларнинг зинҳор хабарлари ҳам йўқдир, кўнглимизнинг майлига боқиб, сизнинг тобуғингизда давлатхоҳлик сўзини дейишга маъмур эрконимиздин айтилди. Қодир мураббий Ўзи. Тавфик рафик бўлсин, омин...

– Куллук!... – Шаҳзода шундай дер экан, “маъкул” дегандай бош тебратиб тасдиқ ишорасини қилди.

Бадиуззамон Мирзо ўзини елкасига улкан осмон юки тушгандай туйди, лекин аллақандай шижоат билан даст ўрнидан турди-да, Ҳазрат тўни пешини уч бор ўпиб кўзларига суртди. Унинг кўзларидан ёш оқарди. Ҳамма шаҳзоданинг ҳимматига тан берди.

– Ҳеч отамга ола қараб юрмадим, Пирим! Ҳеч қачон!..

– Балли, шаҳзодам! Хў-ўш... Ҳиротга йўл тутибсиз, энди бунга не демак керак? Бутун умрин ягона юрт тузмакка бахш этгон, роҳат нима билмай ўтгон, ўтга-сувга киргон Темурхоннинг руҳи зор-зор чирқираб колмасмикин, Хуросон салтанатининг устунлари қуламасму эркан??

– Ҳазрат, бад ниятлар этагини тутмасунлар! – Бадиуззамон Мирзо ҳаприқди. – Отамизни асло ранжитмасмен, менда ҳам ор-номус бор! Лашкар ортага қайтарилур!

Балли, шаҳзодам! Ўзим сизга кафилдурмен!

Отангиз ҳам сизга фақат омонлик тилайдур, ўғлим ҳеч ёмонлик кўрмасин, “сен-мен”ларга барҳам берайлик, эл-улусдан ор қиламен, дейдир Султони соҳибқирон!

– Куллук!

– Тасанно! – хитоблари янгради.

Навоий назарида олам ёришиб кетгандай туюлди. Шаҳзода билан иккиси бир-бирларини муборакбод этиб, кўнгилар равшан тортиб турганда, ташқаридан

отнинг қаттиқ кишнагани эшитилди. Бироздан кейин Бадиуззамон Мирзо кўшинлари ҳировули сардори кириб келди:

- Бир қошиқ қонимдан кечасиз, шаҳзодам!
- Кечдим!

– Шаҳаншоҳ Абулғози Баҳодирхон Султон Хусайн Мирзо жаноби олийлари фармони олий жўнатибдурлар! Чопарни дарҳол ҳибсга олдирдим! Фармон билан ҳузурингизда турибмен, султоним!

Бадиуззамон Мирзо беихтиёр ўрнидан туриб кетди.

– Фармон? Қандай фармон?.. Ҳей, сардор! Нега чопарни туткунликка солдинг? Подшоҳ чопарига бундай қарашга қандай ҳаддинг сиғди, мальюн?..

– Нечук фармон экан?.. – тараддудланди Навоий...

Ҳировул сардори юкуниб фармонни шаҳзодага узатаркан, тиз чўқди-да, нидо килди:

– Ҳукмдорим! Нохушлиги билиниб турибдур. Сўрасам, пинҳон Балх доруғаси Ислом барлос номига фармон олиб келибди. Доруғани шунга муносиб топибдурлар. Чопар кўзи ғилдирайди, олма теради, ёмонлигини турки шундай айтиб турибдур. Шартга тутдим...

Бадиуззамон Мирзо каловланиб қолди:

– Ие?.. Ҳа-ҳа... Гап бу ёқда дегин?.. Ҳали шунақами?.. Ҳм-м... Сезгирлигингга офарин, баҳодир, ақлу идрокинга тасанно! Мулозим! Сардор елкасига зарбоф тўн ёпилсун!

– Бош устига!

Мулозим ҳировул сардори билан чиқиб кетдилар.

Сабри чидамаган янгиликдан лол Навоий Бадиуззамондан ўтинди:

– Ажабо... Шаҳзодам, фармонга бир кўз ташласинлар-чи... Нечук фармон экан? Вожаб! Нечук доруғага юборибдурлар эркан? Қандай зарурат?.. Мен келиб турғон бўлсам... Бу ерда сиз бўлсангиз...

Мўмин Мирзо ҳайрон отаси ёнида турарди.

Бадиуззамон Мирзо фармонни очиб, ўқий бошлади. Мўмин Мирзо отасининг авзойи кескин ўзгариб кетганини кўрди! “...Хушёр турилсун. Ўғлим Бадиуззамон Мирзо... Балхдан овга чикса, ўзига билдирилмасун, қайтғонида дарвозалар тақа-тақ ёпилсун, шаҳарга киритилмасун!. Қаблал-билод Балхдан шитоб қувиб юборилсун!..”

Шаҳзода фармондан кўз узиб, Ҳирот томонларга қаттиқ тикилди. Навоий ҳайратдан ёқа тутганча, гоҳ Бадиуззамон Мирзога, гоҳ Мўмин Мирзога жавдираб қарарди.

– Ўз ўғлига шундоғ бадлик раво кўрадиларму?.. – деб юборди Мўмин Мирзо...

– Ҳазрат Навоийни яхши ниятлар билан Балхга юбориб, орқаларидан шундай фитна фармон жўнатишдан мурод не эркин? Ҳазрат, бизларни кечирсунлар!.. – деди хижолат Бадиуззамон Мирзо узоқларга қараркан. – Бу очикдан-очик андишасизлик, беҳурматликдан ўзга нарса эрмас... Мана шуниси алам қилади кишига!

Шаҳзоданинг Навоийга ичи ачиди, шу ҳодисага ўзи ҳам сабабчи бўлганидан ўзини ғажиб кўйгиси келди! Ўзини, эси йўқ, деб койиди... Индамай кўзларида ёш Ҳазратга таъзим килди-да, тақрор тиз чўқиб тўнининг пешини уч бор ўпиб кўзларига суртди ва узоқ ушлаб турди, кўнглидаги ўкинч, алам ҳам бироз селгигандай туюлди.

– Йўқ, йўқ!... Хижолат бўлмасунлар, шаҳзодам! Имоним комилки, Султони соҳибкирон бундин беҳабардурлар! Қани, фармонни менга берсунлар-чи, ўз кўзим билан кўрай... – сўзланди Навоий тараддудда.

Навоий фармонни олиб унга тикилди. Мухрни кўрди-да, бирдан чехраси ёришди:

– Ана, айтмадимми! Мана, мухр тескари урилибди! Султони сохибқирон бундай мухр босмайдурлар. Шахзодам, бу ерда сир бор... Фахм килурменки, бу вазири аъзам Низомулмулк фитначининг кирдикоридур! Ҳадис бор, ёмон одам ўзига яхшилик кўргизгон инсонга то ёмонлик қилмагунча бу дунёдан кетмайдур! Нечоғлик аччиқ ҳақиқат!

* * *

...Айнан шу кунларда маҳди улё Ҳадича бегим ўғли Музаффар Мирзо билан бўлган ёқимсиз учрашувдан сўнг бир неча кун Боғи Жаҳонорода бетобланиб ётиб қолди, иссиғи қаттиқ кўтарилиб кетди. Бир кун беҳуд ҳам бўлди.

Бугун эрталабдан рангига ранг кириб, хийла соғайгани билинди. Эрталаб қуёш найза бўйи кўтарилган палла, бироз ҳаяжонланган Давлатбахт Ҳадича бегим хузурига кириб келди ва таъзим бажо айлаб, бош эгди:

– Вазири аъзам Низомумулк жаноблари ташриф буюрибдурлар!

Маҳди улёнинг кўзлари ярқ этиб очилди. Чунки вазири аъзамга жуда муҳим юмуш топширилганди, унинг адоси қай даражада кечди экан? Ҳадича бегим буни бир ҳафтадан бери кутади.

– Кўринишхонада ўтириб турсун!

Маҳди улё уйқудан тургандан кейин, юз-қўлини ювгач, биринчи галда пардоз-андоз ишларига киришарди, уни аъло даражада адо этгач, сўнг бошқалар билан кўришар, сарой ишларига назар ташларди. Ҳозир ҳам бир неча кундан буён диққинафас бўлиб турмакда ётган, тўлқин урган қалин қоп-қора сочларини икки ўрим қилиб орқасига ташлади, Давлатбахтга сочларнинг қандай турганини бир кўриб қўйишни буюрди. Канизакнинг: “Сочларингиз тўлқин уриб, жон олар бўлиб тақимингизни ўпибгина турибди!” сўзларини эшитгач, кўнгли тинчиди ва бошига зуптагина тиллақош кўндирди, эгнига заррин кўйлак устидан ярашиб турадиган очжигарранг қабосини кийди, белини қаддининг нозиклигини кўрсатадиган олтин тасма билан боғлади. Шу либосда юриши султонга кўп ёқарди.

Кўринишхонага кириши биланоқ, маҳди улёнинг вазири аъзамга қараб, салом-аликсиз, биринчи сўраган нарсаси шу бўлди:

– Бўрими, тулки?..

Вазири аъзам аллақачон оёқда турарди. У қўлларини кўксига қўйиб эгилганча чуқур таъзим бажо айлади, юзларида энгил табассум ўйнар, кўзлари чақнарди:

– Бўри, маҳди улё жаноби олиялари! Иншоолло, бўри!

– Наҳотки!.. – деб юборди маҳди улё...

– Бўри!.. – мағрур жаранглади Низомулмулк овози. – Ниҳоят, Олампаҳоҳнинг қутлуғ фармонларини келтирдум! Жуда мушкул бўлди. Вақтида борибмен. Иш пишган экан. Улуғ Амир Низомиддин Мир Алишер илтимос қилибдурлар. Балхга жўнашларидан аввал Астрободни Мўмин Мирзога бериш ҳақида фармонни тайёрлатиб қўйибдилар. Фақат мухр босиш қолибдур... Бизлар Парвоначи, Қозикалон, амир ул-умаро Саъдваққосбек бу фармонга холисанилло эътироз билдирдук, муқарраби ҳазрати султон Амир Алишер ниялари холислигини тан олгон ҳолда, бу қадамнинг таг-тубидан хатолигини, адолатга зид эканини Султони сохибқиронга яхшилаб тушунтирдик...

– Тушундиларму ишқилиб?..

– Тушунмағонларига кўямизму: Астрободни Музаффар Мирзога бағишладилар...

– Офарин сизга, вазири аъзам жаноблари! Оллоҳга шукр, шундай кунларга етдик! – мамнунлигини билдирди маҳди улё.

– Сиздан ўла-ўлгунча миннатдормен, маликаи олам! – кўнгил сирларини очишга журъат этди Низомулмулк. – Каминага “Амин уд-давлат ул қоҳира” – қудратли давлатнинг ишончли кишиси, унвонини ҳада этдингиз! Юмшоқ табиатли одаммен, ўзимни ниҳоятда камтар тутаман. Ўзлари тайинлагонларидек, машойих ва уламога ихлос билан қараймен. Уйим олдида ҳам, ёки идорам эшигида ҳам бирор ҳожиб ёки кўрикчи қўймасмен. Юмуши бор одамлар исталган вақтда уйдаи, идорадами, ҳузуримга кириб, ишларини битира олулар... Барчаси... ҳалиги...

Маҳди улё безовталанди ва “Фармон қани?..” деб сўради.

Низомулмулк: “Ие! Ие!.. Узр... Унутибман-ку!” деди-да, қўлида ўйнаб юрган, қувача қилиб ўралган олий фармонни эгилганча Ҳадича бегимга узатди. Маҳди улё фармонни уч бор ўпиб кўзларига суртди ва очиб тантанавор ўқий бошлади:

“Шоҳ Ғозий Султон ус-салотин Абулғози Султон Ҳусайн Мирзо Баҳодирхон сўзимиз. Дасти панжамизда турғон дорулфатҳ Астробод баҳодир Музаффар Ҳусайн Мирзо ибн Султон Ҳусайн Мирзо Мирзо ибн Ғиёсиддин ибн Мансур Мирзо ибн Бойқаро Мирзо ибн Умаршайх Мирзо ибн Амир Темур Кўрагон инонихтиёрига тобшурулсун!”

– Муборакбод этамен, маҳди улё жаноби олиялари! Бундан кейин ҳам то умрим охиригача хизматингизга тайёрмен. Ҳалол ва инсофли одам эрконим элга маълум... Мен ва ўғилларим фидойи инсонларбиз, ўзлари кўриб турибдурлар... Фақат, бир илтимосим бор... – овозини пасайтирди вазири аъзам. – Бир илтимос...

Ҳадича бегим чиройли қошларини чимирганча сўради:

– Нима экан?

Низомулмулк тиз чўкиб ялинганча деди:

– Кечмишимиз ўзларига аён, насли-насабимиз, нисбамиз расулуллоҳ алайҳиссалом саҳобаларига боғланур, инчунин Аббосийлар сулоласига мансубдурбиз. Бутун хонадонимиз бирлан хизматингиз остонасидадурбиз. Подшоҳи олам доим: “Қатта ўғлим Камолиддинни ўнг кўзим, кичик ўғлим Абдулмулкни чап кўзим!” деб атайдурлар. Бошим нақ осмонга етадур... Жуда душманларим кўп, маликам... Энг биринчиси, Амир Алишер. Сиздек суянчим, паноҳим борлиги учун уларнинг ҳеч биридан кўркмаймен. Уларнинг чорасини ўзим топа оламен... Фақат...

Низомулмулк бир дам тўхтади ва хаёлидан шундай ўйлар кечди: “Ҳали ўша ўғилларим ёрдамида тахтни эгаллаймен, ўзим подшо бўламен, давру даврон сурамен! Бу ниятимга албатта етамен! Ҳали мана шу соҳибжамол маҳди улё ҳарамимни гуллатадур... Оҳ, қанчалар унинг хуснига маҳлиёлигимни билмайдур... Унга тикилиб томоша қилиш – дунёнинг роҳати...”

– Хўш?.. – вазири аъзамга синчков тикилди маҳди улё.

– Фақат Шоҳимнинг қаҳридан кўрқамен... – деди титраб-қақшаб Низомулмулк.

– Шоҳимнинг қаҳри юксак чўққилардан сурон солиб тушаётгон пуршиддат қор кўчкисининг ўзи! Ҳеч нима дош беролмайдур! Бир келса, Худо кўрсатмасин, ҳамма нарсани супуриб кетадур! Подшо – Худонинг ердаги сояси. Подшоҳ ғазаби – Худо ғазаби! Шундан мени ҳимоя айласалар кифоя...

Вазири аъзам маҳди улё пойини ўпишга интилди. Маҳди улё ўзини четга олишга тиришди, сал ортга чекинди-да, сабрсиз деди:

– Тушундим, тушундим... Кўнгилларини тўқ тутсунлар, вазири аъзам жаноблари! Албатта, ҳимоя қиламен! Мен турибман-ку! Фақат бу гапни биров билмасун! Сир сақлансун!

– Бош устига, маҳди улё жаноби олиялари!

Ҳадичабегим мутлақо соғайиб кетгандай сизди ўзини! Ахир умрида адо этиши шарт ишни уддалади! Ўғлини Астрободга ҳоким қилиб қўйди! Астробод тахтини олди!

Музаффар Мирзо билан амир ул-умаро Саъдваққосга яхшилаб тушунтиради. Анграймасдан тезда қўшин билан, Астрободга отланишлари, тахтни Мўмин Мирзодан тортиб олишлари керак... Мўмин Мирзони эса тутиб доруссалтана Ҳиротга юборсин! Зинҳор буни Амир Алишерга билдирмаслик лозим. Билса, тағин ишнинг пачаваси чиқадур!

Мўмин Мирзонинг хибсга олиниши

Муқаддас Разавия равзаси тавофига Машҳадга кетган Навоий шериклари Султонали Машҳадий, Хондамир, Шайх Баҳлул, Хожа Дехдорлар билан шаҳарни айландилар, Чаҳорбоғда бўлдилар, азиз-авлиёлар зиёратини бажо келтирдилар, ҳар куни намозни Гавҳаршод бегим масжидида адо этдилар, тушликни Навоийнинг ўзи ҳар доим Машҳадда берадиган шулонда жамоат билан бирга ўтказдилар.

Сафар охишлаб қолганди. Ҳиротга жўнаймиз деб турганларида, бир кун чошгоҳ маҳали, Султон Бадиуззамон Мирзодан элчи келганини маълум қилдилар. Элчи бу музофотларни яхши ҳавосини олган Бадиуззамон Мирзо соқчиси Довуд барлос эди.

Йўлларда ҳориб-толган Довуд барлоснинг ияги бултурги олмадай сўррайиб буришиб қолгани сийрак соқоли остидан кўриниб турарди. У таъзим билан ташвишли мактубни Навоийга узатди. Мактубда Бадиуззамон Мирзо бундай ёзганди:

“Улуғ ҳазратим, қуллуқ дуодин сўнгра арзадошт улким, табаррук падари бузрукворимиз, агарчи сизга ваъда айлагондилар, бизни ҳам умидвор этгондилар, илло Мўмин Мирзонинг хатна тўйида шодлик ва нашъалар оғушида қувониб, набирамга Астрободни баҳшида қилдим, деб юборгонларини жумла-жаҳон эшитгон эрди... Ул важдинким, биз хотиржам кўнгил бирлан Мўмин Мирзони Астрободга йўллагон эрдик. Вой, юз минг вой, сўзнинг ортга қайтувчан эркони кўрингим, Хоқони мансур айтгонларини фаромуш этиб, фармон битиб Астрободни суюкли ўғиллари Музаффар Мирзога инъом қилибдурлар! Ва, нохуш жойи, Музаффар Мирзо Астрободга жўнаб кетгон ҳам эрмиш... Ҳазратим, ўзлари Машҳадда эканлар, биздан кўра Астрободга яқиндурлар... Бориб, Мўмин Мирзони химояларига олсунлар! Унга ёрдам ва мадад зарур... Камина ҳам бунинг чорасини излаюрмен... Мўмин Мирзога ҳам, “Зинҳор Астрободни қўлдан бермағил, Журжон аскарини жангга олиб чиқ! Сира ортга қайтмағил!” дея мактублар юбордим...”

Мактубни ўқиб, Навоийнинг оёқ-қўлидан дармон кетди... “Субҳонолло!...”– дея олди, холос. Кўз олди қоронғилашиб, ерга ўтириб қолди. Хондамир дарҳол ҳазратнинг қўлларини силай бошлади, Шайх Баҳлул оёқларини уқалашга турди. Лекин Навоийнинг шуури тиниқ, тасавури равшан эди. Бироздан кейин ўзига келди. Унинг биринчи гапи Довуд барлосга қаратилди:

– Фурсат кетмасун... Биз ҳозир шу ердан Ҳиротгамас, аксинча Астрободга йўл олурбиз... Сиз ҳозироқ Астрободга отланингиз! Мўмин Мирзога кўз-қулоқ бўлингиз! Тайинласунларким, Амир Бобоали тез бизнинг йўлимизга чиксун! Кўпдан уни кўрмадим...

– Камина Довуд барлосга қўшилиб бораинму? – сўради Хожа Дехдор...

– Йўқ, биз билан бирга шу ерда қолсунлар... – ижозат бермади Навоий. – Довуд барлосга ишонамен. Ҳамма ишни бир ўзи уддалай оладур.

– Ташаккур, Ҳазратим! Ўзим шаҳзодамга қарайман. Бадиуззамон Мирзо жаноблари ҳам каминага шуни тайинлагонлар... – Довуд барлос бош эгди ва тезликда Астрободга жўнаб кетди.

Машҳаддан Астрободга йўл гоҳ тоғ, гоҳ адирлик аралаш яйловлардан ўтарди. Баҳорнинг бошлари эди. Кенгликларга боқиб Навоийнинг сал баҳри дили очилди. Астрободга яқин Гулафшон деган жойда бир тепаликда тўхтадилар. Узоқда шимол тарафда Албурз тоғлари осмон билан оғиз-бурун ўпишган, жануб ёқда кўкара бошлаган чўл кўзга ташланади.

– Қулай жой экан. Шу ерда бироз нафас ростлайлик, Ҳазрат... Шабада ғир-ғир эсиб турибди. – деди Султонали Машҳадий атрофга назар ташлаб. – Қаттик чарчаб қолмасунлар тагин. Яна озгина йўл юрсак, Астрободга етиб олғайбиз.

– Яхшиямки, Нишопурда бир кеча хордиқ чиқариб олдик... – сўз қўшди Хожа Дехдор.

Навоий тасдиқ ишораси сифатида бош тебратди:

– Мен, юр десаларингиз, сизлар билан қаерга бўлса ҳам кетаберамен, ўйлаб ўлтирмаймен, чунки сизларга ўзимни тенг кўрамен. Аммо сизларга тенг эмаслигимни кейин биламен. Чарчашим мумкин экан. – Навоий жилмайди. – Узоқ сафарда озгина хордиқ олмак ҳам суннатдир. Амир Бобоалига чопар юборилгон, йўлимизга чиқиши тайинлангон эрди... Нечук чикмайду? Бундоғ одати йўқ эрди. Кўнглим сал безовта... Мўмин Мирзолар эсон-омонму? Улардан ҳам хабар йўқ. Астрободда аҳвол нечук?..

– Иншооллоҳ! Ҳаммаси яхши! – ҳазратни тинчлантиришга тиришди Хондамир. – Амир Бобоали жаноблари ҳам келиб қоладилар.

– Биласизму, Мўмин Мирзо – нодир сиймо бўлур, Худо хоҳласа, – сўзланди Навоий ўз-ўзига дегандек. – Тенги кам. Заковатда Темурийлардан Мухаммад Султонга, Улуғбек Мирзога, Султони соҳибкиронга ўхшаб кетаду... Ёркин тафаккури шундоққина кўриниб тураду. У – Темурийлар салтанати умиди! Билингизким, Темурийлар салтанати унинг шижоати ила бардавом этгай!

Кўнглим тинчимай турибду, тезроқ Мўмин Мирзони кўрай, у нотинч шаҳарда, дейман-да... Астробод шоҳлар шаҳри, бу ерда салгина шабада эсса, мамлакатда бўрон бўладур!

Пешиндан кейин кутилмаганда йигирма-ўттиз чоғлик навкарларни эргаштирган Амир Бобоали тепалик ёнида пайдо бўлди. Унинг анча урингани, ҳориб-толгани чеҳрасидан кўриниб турарди.

Навоий жон ҳолатда ўрнидан туриб кетди:

– Бобоали! Жигарим! Хуш келибсен! Мўмин Мирзо тинчми?..

– Бир қошиқ қонимдан кечадурлар, Ҳазрат... – ерга қаради Амир Бобоали...

– Не бўлдики, ерга қарайдурсен? Сўйла!

– Мўмин Мирзога кўмак бергали кўшин билан Ҳиротдан келаётгондик. Астрободга етмай туриб, даҳшатли хабар эшитдик... Султон Ҳусайн Мирзо Баҳодирхон... ўғли Музаффар Мирзо номига фармон ёздирибдулар ва Астрободни унга тобшуробдулар!

– Субҳонолло!.. Бу қандай кўргулик? – деб юборди Навоий.

– Афсуски... бу – ҳақиқат... – деди Амир Бобоали.

Султонали Машҳадий чидаб туrolмади:

– Демак, Астрободни Мўмин Мирзодан тортиб олмакчилар?

– Ҳазрат, узр сўраймен, – аввал Навоийга, кейин ўзгаларга бир-бир қараб қўйди Хондамир. – Тарихда буни мунофиқлик дерлар. Кўп ўқиғонмен. Мана, яқинда Майманада ҳам шундай воқеа юз берди... Изингиздан нохуш фармон

юбордилар. Хоқони мансурнинг Астрободни энг катта набиралари Мўмин Мирзога бағишлагонлари ҳақида Амир Алишерга баъйат бергонларидан аниқ хабарим бор...

– Мен ҳам эшитгонмен! – Хожа Дехдор сўзга қўшилди.

– Эшитгонмиз! Эшитгонмиз! – сингари овозлар эшитилди.

Навоий бир хўрсиниб қўйди:

– Ох, ох, агар берилгон ваъдалар бажарилгонда эрди, биронта ҳам чўлу биёбон колмай, олам гул, гулзорга айланарди-ку!

– Ҳарам аҳли, маликалар ҳам асло жим туришмайдур... Фитнанинг боши шу ёқдан... – давом этди яна Хондамир заҳархандали.

Султонали Машҳадий ҳам жим туролмади:

– Ҳа, заифалар тўғри гапнинг юзига сапчийдиган чиқар... Бежиз эмас ахир, нисога низо қофия...

Навоий боқса, бошқалар ҳам сўзга аралашшмоқчи. У дарҳол сўзни кесди:

– Ҳай-ҳай! Тўхтангиз! “Ҳарам” сўзига тил теккизмангиз! Бу иш ғоят беҳижоблик эрур! Билинг, ҳар бир сўз, ҳикмат ҳам дегулик эрмас...

Хожа Дехдор Навоийни қўллаб гапирди.

Навоий бироз чалғиди, кейин Амир Бобоалига ўгирилди ва ёлворгандай илтижо қилди:

– Бобоали! Сўйла: Мўмин Мирзо қайда ахир?.. Зада кўнгилларга бироз малҳам бўл!

– Қуллук... Кошки эди бу машъум гапларни мен айтмасам, ўзлари эшитмасалар!.. Афсуски, барини Астрободга келгонимда Мўмин Мирзонинг ўзларидан билдим. Шаҳарни ваҳима босгон, ҳамма шундан гапирарди: “Фалокат босди!” “Икки шаҳзода ўртасида жанг бошланиб кетадурми?” деган шов-шувлар ҳар ёқда... Чунки Музаффар Мирзо бошлиқ катта қўшиннинг Астрободга отланғони аллақачон ёйилиб кетибдур...

– Ёмон гапнинг қаноти бор, дарров етиб борадур! – кўнгли қаттиқ оғриган Хондамир тинчланолмасди.

– Ҳа, етиб борибдур... Шаҳзодамнинг ўзлари эса кўпни кўргон катта арбобларга хос босиқ, хотиржам эдилар. Худо ҳаққи, бағоят ақлли эканликларига яна тан бердим. Ҳазрат Амир Алишернинг, шаҳзода Султон Бадиуззамон Мирзо топшириқларига кўра кўмакка келиб турғонимни айтдим. Энди нима қилмоқчисиз? – деб сўрадим. У жуда қувонди ва деди: “Султон бобом Шох Ғозий жаноби олийлари магарамким Астрободга Музаффар Мирзони ҳоким этиб тайинлабдурлар, мен бу фармонга буйсунамен, итоат қадами ила улугвор амакимни кутиб олиб, мулку молни ўз кўлим билан унга топширамен ва қуббатул-ислом Балхга йўл оламен!..”

– Қандай ақлли йигит экан бу Мўмин Мирзо! Адолатли йўлни танлагони шундоққина кўриниб турибдур... – ҳайратини яширмади Султонали Машҳадий.

Амир Бобоали даҳшатли ҳақиқатни айтмасликни, иложи бориचा чўзишни истарди.

– Шаҳзоданинг сўзлари қатъий чиқди, – давом этди Амир Бобоали. – Рост, Султони соҳибқирон фармонига қарши бориш ақлдан эмас. Безовта кўнглим сал ўрнига тушди. Шаҳзода кўшинида ҳам бироз саросималик юзага келди. Шундай умид ва ҳадик орасида турғонимизда Султон Бадиуззамон жаноблари режаларимизни ўзгартириб юбордилар: “Асло ихтиёр тизгинини қўлдан чиқара кўрмангиз, ўғлим! Жангари Журжон кўшинини тўплаб Хуросон лашкарига қарши юриш қилингиз!” “Зинҳор Астрободни бировга бермангиз!” деган хатлар биринкетин оқиб кела бошлади. Шаҳзода Мўмин Мирзо ҳеч иккиланмади, у отасининг

сўзига кириб, довярак кўшин билан Астрободдан кўркмай ташқарига отилди ва мардона душманга рўбарў чикди, лекин... султон бобоси фармонига қарши бораётганини унутди...

– Ие! Жанг ўтдиямми ҳали?.. – сўради бесабр Хожа Дехдор...

Навоий бетоқатликдан ўрнидан туриб кетди:

– Субҳонолло! Мўмин Мирзо ҳозир қаерда деяпмен?!..

– Қаерда ўзи Мўмин Мирзо?.. – Султонали Машҳадийнинг ҳам бардоши тугаб борарди.

– Қаерда шахзодам?.. – шу пайтгача одоб сақлаб сўзга аралашмай турган Шайх Бахлул Амир Бобоалининг ёнига ўдағайлагандай бориб туриб олди. – Қаерда ахир?..

Амир Бобоали ўзини йўқотиб қўйди деди, лекин сўзини давом этдирди:

– Ҳозир, ҳозир... Тўкнашув Астрободга яқин ерда, Тошкўприк ва Меҳранжуман мавзелари оралиғида кечди. Чоршанба куни эди. Музаффар Мирзонинг жавонғори кутилмағонда Амир Саъдваққос бошчилигида Мўмин Мирзонинг баронғорига ҳужум қилиб, орқа томонга ўтиб олди! Буни кўрган шахзодам қизикқон эмасмилар, ғазоби қайнаб, ғулдаги навқарлари билан душманнинг қияликни тутиб кетган селдай кўшинига қараб от солди ва қиёмат куни аломатларини ҳаммага аён кўрсатиб қўйди, ғанимнинг бир тўда жангчисини ер тишлатди. Мен жаронғорда саваш қурадим, аммо бир кўзим майдонда жавлон ураётган шахзодамда...

– Ҳой, Бобоали! Намунча имилладинг?.. Бундоқ одатинг йўқ эди-ку! Тезрок сўзласанг-чи! – интиқ бўлди Навоий...

– Хўп-хўп, Ҳазратим!.. Аёвсиз жанг борарди. Шу пайт меҳрсиз фалак, толе шахзодадан юз ўгирди: майдонда сурон солиб, ёвни қийратиб юрганда фалокат юз берди! Бирдан шахзодам отининг айили узилиб кетди ва эгар оғиб, у ерга ағанаб тушди! Хуросон лашқаридан кимдир, бир муртад, гунгурсдай одам, кейин отини Чоршанба дедилар, шахзодага ажалдай қаттиқ ёпишиб олди-ю ҳеч қўйиб юбормади! Шахзодам ундан қутуламен, деб кўп уринди, аммо болажоннинг кучи етмасди... Шу палла Довуд барлос етиб келиб, ҳалиги муртадга мардона ташланди, дудама ханжарини ярақлатиб бошига солди, шахзодамнинг жонига оро кирди! Мўмин Мирзони энди қутқариб олай деганда, тўрт душман навқари етиб келди ва мўтабар амирни билдирмай орқадан бўйнига кетма-кет қилич солиб шахид этдилар...

– Ие! Довуд барлос ҳалок бўлдими?.. – сўради бағри увалиб Навоий. – Э, аттанг! Жойини жаннатдан қилсун... У садоқат бандасийди, чинакам инсон эди...

Амир Бобоали чап қўлида ўз соқолини тутамлаб, ўнг қўли билан ўзининг чап ва ўнг юзига шаппатилай бошлади. Ҳар шапатилаганда: “Э, ножинс банда! Нега шахзодам ёнида турмадинг, химоя қилмадинг?.. Мана сенга! Мана сенга!..” деб ингранарди.

– Тўхтангиз! Ўзингизни босингиз, Бобоали! – тинчлантиришга уринди уни Хожа Дехдор. Амир Бобоалининг юзлари моматалоқ бўлиб кизариб кетганди.

– Қандай чидай бу аламу хўрликка ахир? – оқ чекарди Бобоали. – Вовайлоларким, мен боролмадим, лашқарни қолдиришим мумкин эмас эди, сочилиб кетарди... Лашқарни қайтадан жамлаб, душманга от солишни, шахзода Мўмин Мирзони қутқариб олишни кўнгилга тугдим ва ишга киришиб кетдим. Бироқ, шахзода Мўмин Мирзонинг душман қўлига тушганини эшитган заҳоти лашқар парокандаликка юз бурди, ҳеч ким “Тўхта!” “Қайт!” деганга қулоқ солмади, қани энди биров кўнса!.. Ҳар ким ўз жонини сақлаб ҳар қаёққа қочди, майдон узра фақат ғолиблар сурони эшитиларди... Кучли – кучли экан...

Навоий батамом ҳолсизланиб ўтириб қолди:

– Мўмин Мирзо ўғлим қаерда энди-и?!.. Одамни қон қилиб юбординг-ку!?

Султонали Машҳадий билан Шайх Баҳлул дарҳол ҳазратнинг ёнига келдилар:

– Ҳазрат, ўзларини қўлга олсунлар! Ҳаво етишмаяптими? Сув берайликми? Мана!

Шайх Баҳлул дарҳол заррин косада тиниқ сув тутди. Навоий бир-икки ҳўплади, бироз жони ором олди.

– Ҳазрат! Ҳазрат!.. Ўзингизни эҳтиёт қилингиз! – ёлворди Амир Бобоали ҳам. Кейин давом этди:

–...Бир пайт шаҳзодам майдонда кўринмай қолдилар! Оралиқда душман кезиб юрибдур, узилиш бор. Вазиятдан хабар ол, дея яширинча бир навкаримни жўнатдим. Мана, навкарнинг ўзи ҳам шу ерда... Ҳой, навкар! Қани, кўрғонларингни ўзинг гапириб берақол! Гапиришга менда хол қолмади...

Дуркун ёш навкар бироз каловланиб турди-да, сўз бошлади.

– Шаҳзодамни Музаффар Мирзо олдига олиб келдилар. Ўзим кўрдим. Шаҳзода Музаффар Мирзо ўрнидан туриб, жиянига меҳрибонликлар кўргизиб тасаллилар берди, кучоғига олиб бағрига босди, яхши сўзларни айтди. Инок, ширин суҳбатлашиб ўлтирдилар. Шунда Мўмин Мирзо бирдан шундай байт ўқиди:

*Манам-ас тийғи ман бас беша холи аз газанфар шуд,
Фалак ёри накард, эй дўстон, душманим Музаффар шуд.*

– Субҳонолло! Тасаддукнинг шеърӣ санъатини кўрингиз! Қанчалар нозик!.. Катта шоирлардан баландда! – деди ҳайратда Навоий.

– Мен, – давом этди навкар, – якин орада суҳбат тугайди, кейин шаҳзодалар хайрлашадилар, Музаффар Мирзо ҳам, Мўмин Мирзо ҳам ўз лашкарлари олдига қайтадурлар, деб ўйладим. Ҳеч қандай гумонга бормадим. Чунки чодир олдидаги суҳбатда ғайирлик, душманлик ёки адоват, уруш ҳавоси сезилмасди.

Аммо Астрободга кириб... Мўмин Мирзонинг қўлларига кумуш кишан солгонларида, мен ҳеч нарса тушунмадим! Кейин эшитдимки, Мўмин Мирзони Ҳиротга олиб кетибдурлар. Навкарни сабр-тоқат билан эшитган Навоий қаттиқ изтиробга тушди:

– Ох, бу қандай қабоҳат, уни Ҳиротга олиб кетмак! Ёш боланинг нозик қўлларига кишан солмак! Бундоғ разолат қайси элда бор? О, бешарму беҳаё замон, бемехру беоқибат даврон!.. Ох, Мўмин Мирзо ўғлим! Ақлсиз ота билан бемехр бобонинг жанжали касрига қолгон шўрлик шаҳзодам!

– Ҳазратим, ортиқ ҳаяжонга берилмасунлар! – илтижо қилди Хондамир...

– Фурсат кетмасун! – тараддудга тушган Навоий ҳаммага қаради. – Бобоали! Навкар иккинғиз Ҳиротга от солинғизлар! Шитоб, Шоҳ Ғозийга хабар бергилки, токи мен боргунча, Мўмин Мирзога бирон зиён-заҳмат етказиб қўймасунлар, тўрт мучасини соғ сақласунлар! Нечундир кўнғлим безовта...

Нима бўлса-да, энди тез доруссалтанага қайтиб, шаҳзодани ёвузлар қўлидан ўзим кутқариб олмоғим даркор, ўзи-и-им! – давом этди Ҳазрат. – Кейин Мўмин Мирзо Ҳиротда Унсияда, менинг уйимда ўзим билан бирга яшайдур, ёнимда юрадур. Ўзим тарбиялаймен, вояга етказғаймен, Худо хоҳласа! Одам қилиб элга қўшғаймен! Ҳали у шундай улуғ инсон бўлиб вояга етғайки, миллат ва Ватан шаънини улуғлаб, дунёларга кўз-кўз қилғай! Ортиқ ҳеч қаёққа ёлғиз юбормасмен, кўз қорачиғимдек асрармен!..

Ажабо, Мўмин Мирзо ўғлимни ёнга олиб Унсияда, ўз боғимда хотиржам бирга

яшаш фикри нега илгарироқ хаёлимга келмади экан?.. Ё Парвардигор, нега бунди гуноҳкор дилимга солмадинг?.. Нега?..

Ҳамма хуфтон кўнгиллар минг хил андиша ва гумонда Ҳиротга йўлга чиқди.

Боғи Зоғонда тўй

Мезон оғи бошларида Ҳиротда шаҳзода Музаффар Мирзо хонадониди ўғил туғилиши муносабати билан тўй бошланиб кетди. Боғи Зоғон дарвозаси олдида карнай-сурнай садолари бутун шаҳарга таралиб, катта хурсандчиликлардан хабар берди. Боғдаги шаҳзода чортоғи обдан безатилди, йўлак ва хиёбонлар чиннидай супуриб-сидирилди.

Бир ҳафта олдин ховузнинг сувини қуритдилар, паҳлавонлар жангларига тайёр қилдилар. Дошқозонларда ошлар пиширилди, эл, авомуннос ёғилиб кетди. Меҳмонлар чинордай чортоқ олдида турган Султони соҳибқирон Абулғози Баҳодирхон ва сарой офтоби, ярак-юрүк либосларга чулғанган маҳди улё Ҳадича бегимларни қутлуғ набира туғилгани билан муборакбод этардилар.

Нафақат бахтиёр султон ва гўзал маҳди улё, сарой маликалари, аёну ақибирлар, беку амирлар, балки бутун доруссалтана аҳли, ҳамма-ҳамма ясанган, чиройли либосларга чулғанган, шод-хандонлик авжда эди.

Тўй икки кун давом этди.

Учинчи кун тўй ва базм Ҳирот яқинидаги девор дармиён хушманзара подшо боғига кўчди. Боғнинг меҳмонхонаси ҳайҳотдай катта хона бўлиб, олди ва орқа эшиклари бор эди. Деворларига иримини қилиб чиройли чақалоқ кийимлари осилган хонада ясаниб-тусанган аёллар, қизлар маҳди улё Ҳадича бегим атрофида парвонадай чарх урардилар. Хушчақчақ Давлатбахт, Сумансо, Гулрух ва бошқа канизақлар хонанинг деразага яқин жойида қий-чув кўтаришиб, “Ёстиқчасини қаранг!” “Қовузогини алоҳида қўй!” “Сумакчасини қаранг!” дейишиб чақалоққа бешик тузашарди. Ўртада атрофига ипак тўшақлар солинган хон устида ёзиғлик ноз-неъматларга тўла шоҳона дастурхон “Ёнимга ўтиринг!” дея нигоҳларни имларди.

Кўп ўтмади, ниҳоят шоҳона йўргакка ўралган чақалоқни қўлларида кўтарганча энага кириб келди. Ҳамма аёллар унга ёприлишди. Сўзамолгина энага бешик томон юраркан у ёқ-бу ёққа қараб:

– Ҳай-ҳай. Инс-жинслар қочсун, эгаси келди! Эгаси!.. Қоч! Қоч!.. – саннади худди чақалоққа кимдир таҳдид қилаётгандай, ёмон кўзлардан сақлагандай авайлаб бағрига босиб. Сўнг бешик олдида тўхтади-да, маҳди улёга юзланди:

– Момоси қани, момоси, фатво берсунлар, момоси!

Қулоғига тиллага дур аралаштирилган қизил ёқут кўзли муҳташам Яман балдоғи таққан, бўйнида шода-шода дур, бармоқларида қўша-қўша олтин узук яраклаган, эғнига ранг-баранг товланиб турган ноёб занданача қўйлак кийган Ҳадича бегим ҳуснига ҳусн қўшилиб балойи офатга айланган, яшнаб очилиб-сочилиб кетганди. У виқор билан чақалоққа яқинлашди:

– Бешик сенга илк ватан бўлсун, набирам! Униб-ўсгин, вояга етгин! Омин, Оллоҳу ақбар! – деди-да, ёнчиғидан бир сиқим олтин танга олиб чақалоқнинг бошидан сочиб юборди. Ҳамма аёллар думалашиб чувуллашиб танга теришга тушиб кетдилар.

Энага Музаффар Мирзонинг ўғлини зарҳал бешикка белай бошлаганда, маҳди улё унга ҳам бир танга тўла халтача тутқазди.

Ҳадича бегим чақалокқа кўнгли ийиб тикиларкан, заррин ёпинчиқларини тўғрилаган бўлди:

– Ҳақ-Худога шукрларким, набира кўриш насиб этди! Энди ўқсиб, қисимсиниб юрмасмен. Яна битта валиаҳд дунёга келди! Яна битта Темурийлар сулоласи зурёди! Давлат! – чақирди канизакни бош малика. – Давлат, вой сен чақалокнинг қулишига бок, ақлли эканини кўргин-а! Кимсиз ўзи, дегандайин тикилиб туради. Агар қўлга олмасанг, сиқилиб қолади... Ҳозирданоқ салобати сезилади-я...

Сумансо ноз билан сўзга аралашди:

– Келин излайверсунлар, хонимойим, вақт елдай ўтади-кетади! Тез кунда чақалок униб-ўсади, вояга ҳам етади... Ўша тўйда ўзим белимни қамишдай маҳкам боғлаб бир ўйинга тушиб берайинки!

– Ҳаммамизни шу кунларга етказсин, диллардаги кудуратни кетказсин, илоҳи! – мамнун сўзланди Ҳадича бегим, кўнглидан эса: “Ҳиротдан чопар ҳаяллаб кетди, Мўмин Мирзо тўғрисида хабар етқуриши керак эди...” деган сўзлар кечди.

Ҳамма дуога қўл кўтарди.

Вазири аъзам Низомулмулк, Қозикалон, Парвоначи, амир ул-умаро Саъдваққос ва мулозимлар ҳам маҳди улёни қутлагани кириб келишди.

Низомулмулк маҳди улёга қўл қовуштирди ва қутлади:

– Жиянингиз амир ул-умаро Амир Саъдваққос ғолиб чикди, унинг шижоати арслонниқидан ҳам баланд! Ҳокони мансурнинг шаъни, ўзларининг шаънлари юксакларга кўтарилди, маҳди улё жаноби олиялари!

Низомулмулк ҳали ҳам қий-чувли кўпкари ҳаяжонлари таъсирида эди. У таассуротларини маҳди улёга тезроқ айтишга ошиқарди. Узоқ-узоқлардан машхур улоқчи чавандозлар келганларини, ҳар бири ўлар-тириларига қарамай улоққа интилганларини, ўзини нақ жаҳаннамнинг ичига урганларини, ўйиннинг кўпкаримас, балки расмана жанг майдонига айланиб кетганини берилиб гапирарди.

Ҳамма хурсанддай туюларди. Аммо Низомулмулк маҳди улёнинг унчалар хушхандон эмаслигини кўрди, у қандайдир ташвишдан безовтадай эди. Вазири аъзам нимага келганлари эсидан чиқиб, лақиллаб даромадни чўзиб юборганини сезди ва дарҳол вазиятни ўнглашга чоғланди, бироқ улгурмади, шошилишча мулозим кирди:

– Маҳди улё жаноби олиялари! Доруссалтана Ҳиротдан чопар бор!

Хабарни эшитиб, негадир Ҳадича бегимнинг эти жимирлаб кетди, аммо ҳаяжонини босди:

– Айт, кирсун!

Чопар остонадаёқ тиз чўкиб қўл қовуштириб таъзим қилди:

– Мухтарама маҳди улё жаноби олиялари! Бир қошиқ қонимдан кечадурлар... Ошиғич хабар!

– Кечдим!

– Шаҳзода Музаффар Мирзо Астрободда давлат маснадига ўлтирдилар, қувончли хабарлари етди. Муборак бўлсун!

Э... Э... Муборак бўлсун! Маҳди улё жаноби олиялари!

Байрам устига байрам!

Хушxabарлар қўшалок бўлиб келаверсин! – сингари қутловлар янгради.

– Энди ижозат бергайлар... маҳди улё жаноби олиялари... – таъзим қилди, чопар сўзини тугатди, деб ўйлаган вазири аъзам Низомулмулк, қўйнидан тилла тангалар тўла халтача-ҳамённи олиб маликага узатаркан. – Аввало табаррук набира кўрғонлари билан қутлаймиз! Илоҳи, Тангри умри билан берган бўлсин! Бошимизда подшо бўлиб давру давронлар сурсун! Сониян, Музаффар Мирзо узоқ йиллар тахтда ўтириб доврўқлар таратсунлар!

– Ие... Ие... – деёлди, холос малика ҳамённи оларкан.

Амир ул-умаро, Қозикалон ва Парвоначилар ҳам маликага шундай тухфалар тортиқ этиб, ўз тилакларини билдиришга шошилдилар.

Ҳадича бегим керилиб атрофга виқорли назар ташлади:

– Қуллуқ, қуллуқ...

Шу пайт чопар овози эшитилди:

– ...Шаҳзода Мўмин Мирзони қўл-оёғига кумуш кишан солиб, Ҳиротга олиб келдилар ва Ихтиёриддин қалъасига қамаб қўйдилар...

Дераза ёнида ўтирган Опоқ бегим бирдан сапчиб ўрнидан турди:

– Нима-нима?.. Қамаб қўйдилар?.. Мўмин Мирзони-я? А?.. Мўмин Мирзоними?...Нега? Нима гуноҳ қилди бола бечора?..

– Опоқ! Жиннимисен? Сенинг нима ишинг бор? Овозингни чиқарма, уят бўлади! – уни жеркиди маҳди улё...

– Ўзингизни қўлга олинг, маликам! – деб қўйди вазири аъзам Опоқ бегимга.

Чопар аста тисарилиб чиқиб кетди.

Меҳмонхонага сукунат чўкди. Ҳар ким ўз хаёли билан банд... Ҳадича бегим бошида ўйлар ғужғон урарди: “Энди кутилган фурсатлар етди! Мўмин Мирзо ҳибсда... Бутун салтанатга ғавғо солиб турган шаҳзода, исёнчи... қўлимизда! У тирик экан, ҳеч қачон салтанат ҳам, ўғлим Музаффар Мирзо ҳам тинч туролмайдур, ҳамиша йўлига ўша тўғаноқ бўлиб чиқа берадур. Энг яхшиси, уни орадан кўтариб ташлаш лози-и-м-м!! Лози-и-м-м!!”

Ҳадича бегимнинг чиройли кўзларида ўт чакнади.

Кўпқари таассуротларини ҳали охиригача етказмаган Низомулмулк, маҳди улё мабодо сўраб қолсалар керак, дея умидвор кутиб турарди. Чиндан ҳам, бош малика уни ёнига чорлади, лекин мақсад мутлақо бошқа эди:

– Вазири аъзам жаноблари! Пайт етди... Кеча тайёрлагон фармонларингизни пинҳона буён келтирингиз, – кўзларини маккорона қисди маҳди улё, – шаҳзодаларга мулк улашиш ҳақида-да... Мулк улашиш ҳақида... Фақат Мўмин Мирзо... ҳақидаги фармон ҳақиқий...

– Мўмин Мирзони қатл этиш ҳақидаги фармонни айтяптилар-да?.. – сўради Низомулмулк... Улар ҳаяжонда меҳмонхонада бошқа одамлар ҳам борлигини унутишди.

– Ҳа!.. – маҳди улё вазири аъзамнинг асосий мақсадни лақиллаб ўтирганидан ранжиди. – Мўмин Мирзога ҳам “мулк” бергайсиз, чунончи, Машҳадни... Чунки Султони соҳибқирон доим Машҳадни Мўмин Мирзога берамен, деб юрадилар. Берсунлар... Ҳамма фармонлар қатори муҳр бостириб олгайсиз... Бошқа йўл йўқ... Тушундингизму? Ҳозир Шоҳ Ғозий кайфияти аъло даражада ташриф буюрадурлар... Ҳақиқий базм энди бошланадур! Дадил турингиз!

– Бош устига, маҳди улё жаноби олиялари! Қўл ковуштирди Низомулмулк.

Бир четда эти жунжикиб, ҳаммасини жим кузатиб турган Қозикалон кўнглидан: “Мўмин Мирзони қатл этиш... дедими? Бундай фармонга Ҳокони мансур муҳр босмасалар кераг-е... Бу даҳшат-ку! Бу Худо ҳам кечирмас зил-замбил гуноҳ-ку!...” деган фикр кечди.

Амир ул умаро Саъдваққос лом-мим демасди.

– Ҳокони мансур жаноби олийларини қаршилаб олайлик! Қайтиб қоладилар... – деди вазири аъзам. Барча аста ташқарига йўналди.

Ҳадича бегим мулозимни чақирди ва унга дастурхонни шоҳона безашни буюрди.

Опоқ бегим ҳеч ким йўқлигини кўргач, елдай аста юриб маҳди улёга яқинлашди... Унинг чиройли кўзлари бир алпозда чақчайган, ғунча лаблари пирпирар, чап қоши учиб-учиб кўярди. Худди ўлжасига човут солмоққа шайланган қарчиғайга ўхшарди. Маҳди улё кундошини канизақларга қўшиб чиқариб юбормагани, меҳмонхонада қолдиргани чакки бўлганини энди фаҳмлади.

– Маликам! Нималар деяпсиз? – кескин сўз бошлади Опоқ бегим. – Мўмин Мирзони қатл этмоқ?!.. Эсингиз жойидаму? Шундай сухсурдай болани-я? Ҳай-хай! Худодан кўркинг! Уволидан кўркинг!..

Опоқ бегим бирдан ўзини маҳди улё оёғига ташлади:

– Маликам! Мени кечиринг! Мен тентакни кечиринг! Юз бор кечиринг! Ялиниб ёлворамен, бир яхшилик қилинг, Мўмин Мирзони менга бера қолинг! Бера қолинг! Сиз қудратли маликаси, маҳди улё, айтғонингиз айтғон, деганингиз деган! Менга бера қолинг! Болаларингизнинг орзу ҳавасини кўринг, илоҳи! Фарзандим йўқ, ўғил қилиб оламен! Ўзим катта қиламен! Менам одам қаторига кирамен! Бир савоб иш қилинг! Ўзим узоқларга олиб кетамен!.. Қорамизни кўрсатмай йўқ бўлиб кетамиз! Тахти ҳам керакмас, тожи ҳам! Мени ундан жудо этманг! Жудо этма-а-а-нг! Жудо этсангиз ўлганим ўшал қундир!..

Опоқ бегим ўксиниб йиғлай бошлади.

Ҳадича бегимнинг энсаси қотди-ю нари кетди:

– Мулозим! Мана бу эси пастни ташқарига олиб кет!.. Бу ғирт жинни бўпти шекилли! Кўп гапирдим, бу ўнганмайди! Жонга тегди!

Мулозим билан Опоқ бегим орқа эшикдан чиқишди.

Лекин Опоқ бегим негадир узоқ кетгиси келмади.

Меҳмонхонада тараддудга тушдилар. Хоқони мансур томошалардан қайтмоқдайди. Ташқарида карнай-сурнай овозлари эшитиларди. Ҳадича бегим ҳаяжондан шошиб қолди, у бир жойда тўхтаётган олмас, нукул у ёқдан-бу ёққа юрарди.

Мулозим кирди:

– Хоқони мансур Шоҳ Ғозий Султони соҳибқирон Абулғози Баҳодирхон таширф буюрадила-а-а-ар!

Сармастликдан хиёл тебранган Хоқони мансур, изма-из орқароқда Низомулмулк, Қозикалон, Парвоначи, амир ул-умаро Саъдваққос ва бошқа мулозимлар кирдилар.

Соқий биллур қадахларда, косаларда май-шароб кўтариб айланиб юрар, мулозимлар турфа хил, янгидан янги мазали нуқлу таомлар келтиришар, хонтахта устидаги рангин дастурхон тобора безаниб борарди.

Гул-гул очилган маҳди улё Ҳадича бегим юзларида табассум, қўл ковуштирдида, Хоқони мансурга мурожаат этди:

– Хуш келибдилар, Хоқони мансурим, музаффарим! Кўчқор, хўроз жанглирида голиб бўлибдилар! Оқ тулпорингиз эса улукни ҳаммадан олдин маррага ташлаб, зафарга мушарраф этибдур! Соқий! Косаларга майлардан қуйилсун! Музаффариятни шарафламоқ жоиздур!

Хоқони мансур яхшигина маст эди:

– Ҳа... йўлларимизда... хамиша зафарлар ёр б-б-бўлсин! Ш-ш-ароб кўп яхши нарса-да...

У мамнун, қўлидаги май тўла косани бир кўтаришда сипқориб ташлади.

– Подшойим, ҳордиқ олсунлар, черингиз ёзилсун, яйрангиз, бугун ҳар ёқдан хурсандчиликлар хабарлари келмакда... набирангиз тўйи, Музаффар Мирзонининг Астрободга ҳоким бўлиши... Ёдингиздаму, мустаҳкам Балх қалъасини қўлга киритғонингизда, зафар шарафига янги туғилган ўғлимизга “Музаффар Мирзо” деб от қўйғонингиз... Бу ёқда от, кўчқор, хўрозларингизнинг соврун олишлари элга дoston бўлди...

Маҳди улё шундай дегач, соқийга ишора берди. Соқий косаларга май қуйди. Машшоқлар ўз хизматларига киришишди. Бирдан “Кошки” кўшиғи янгради, тўй ва йиғинларда бу кўшиқнинг ижро этилиши одат тусини олганди. Нозанин раққосалар хиромон айлаб гўзал рақсни бошлаб юбордилар. Май косалар эса айланишдан тинмасди.

О, “Кошки”! Дўстим иккимиз севадиган кўшиқ... Савту наво-о-о!... Дўстим Амир Алишер ҳозир каерда экан-а... Дўстимни соғиндим... Кошки, ёнимда бўлса-а-а... Май!.. – хитоб қилди Хоқони мансур.

Ҳадича бегим ўзи кўзани қўлга олиб бетимсол қадди камолини намойиш қилиб, ноз-карашма билан подшога май қуйиб бера бошлади. “Яхшиямки, Амир Алишер Машҳадга кетгонлар...” деб қўйди ичида маҳди улё...

– Май сўрадиларми, бу қаттиқ мастлик аломати... Яна бир-икки косадан сўнг ҳеч нарсани билмай қоладилар... – шивирлади маҳди улё Низомулмулкка. – Фурсат этди... Фармонларни тайёрлангиз!

– Бош устига, – сархушлиқдан бепарводай жавоб қилди вазири аъзам...

Ҳадича бегим, раққосаларга, чиқиб кетинглар, дегандай ишора берди. Буни кўрган Қозикалон, Парвоначи, амир ул-умаро Саъдвақос ва бошқа мулозимлар ҳам аста ташқарига йўл олдилар.

Мусиқа садолари хиргойи ҳолатига ўтди, сўнг пасайди. Хоқони мансур кайфияти чоғ, чайқалиб ўтирарди. Хуш қад, юзлари ол гулчехралар қўлидан неча бор қизил шароб жомларини сипқорди, райҳоний майкосаларни оқ қилди... Май сўраганда, Ҳадича бегимнинг ўзи ҳам дарҳол муҳайё қиларди.

Ҳадича бегим вазири аъзамга буюрди:

– Фармонлар келтирилсун!

Низомулмулк бошқа хонага кириб фармонларни олиб чиқди. Унинг қўллари сезилар-сезилмас титрарди.

Ҳадича бегим Хоқони мансурга мурожаат этди:

– Хоқони мансурим! Буйруғингизга кўра, шахзодаларга мулк бериш ҳақида фармонлар тайёрлангон эрди... Ҳм-м...

Низомулмулк қўли қалтираб фармонни тутди.

Хоқони мансурнинг фармонни ўқишга мажоли йўқ эди.

– Бу нима-а?.. – дея тикилди вазири аъзамга... Низомулмулк ёлворгандай Ҳадича бегимга илтижоли қаради.

– Бу... ардоқли ўғлингиз Кепак Мирзога Сарахс ҳокимлигини тобшуриш ҳақида... фармон... – Ҳадича бегим фармонни имзолашга тўғрилади. – Розилигингизни олгон эрдим-ку, ўша...

– Ўқилгонму?.. – сўради подшо фармонни яхши илғамай.

Низомулмулк ҳаяжонланиб, ишнинг пачавасини чиқаришига оз қолди, лекин ўзини ўнглади ва дадил деди:

– Шубҳасиз, подшоҳим! Ўқилмай бўладими? Ҳаммаси ўқилгон... ўқилгон...

– Мана буниси яхши кўрган ўғлингиз Абулмуҳсин Мирзога Балхни тобшуриш ҳақида ... – жилмайди маҳди улё. – Ўзлари айтгон эрдилар...

– Ҳа, ҳа, Балх... Балх... айтгондим. Ўқилгонму?..

– Ўқилгон, ўқилгон!

Хоқони мансур унга ҳам ўқимамай муҳр босди.

Шу орада подшо май талаб қилди. Маҳди улё дарҳол шароб тўла косани узатди.

– Май... яхши нарса-да-а... ким чиқарго-он ўзи... – подшо косани симиргач, бир пишқириб қўйди.

– Мўмин Мирзога қани?.. Менинг суюкли набирамга?.. – сўради бирдан подшо. – Унга унча узо-о-оқ-мас, Маш-ш... ҳадни беринглар...

Ҳадича бегимнинг аъзойи бадани жимирлаб кетди, Низомулмулкни қалтироқ тутди. Иккиси маъноли кўз уриштириб олдилар.

– Мана... ўша Мўмин Мирзо... ҳақидаги... фармон...

Вазири аъзамнинг қўллари титраб фармонни ҳеч узатолмасди. Ҳадича бегимнинг жаҳли чиқди: “Ҳали ҳам сал қолди ишни бузиб қўйишига...” деди ўзига ўзи. У вазирга бир олайиб қаради-да, фармонни шарт қўлидан юлиб олди ва Ҳокони мансурга узатди...

Аввалги фармонларни ўқимамай муҳр босган подшо негадир бу фармонни ўқимокқа тутинди ва синчиклаб қарай бошлади. Буни кўрган Ҳадича бегим оёқларигача музлаб кетди, Низомулмулкнинг кўзлари даҳшатдан ола-кула бўлиб, гарангсиб қолди.

Ҳокони мансур тимирскиланиб, фармонни тўғрилай олмай қийналарди. Ниҳоят тўғрилади, кўзига яқин олиб келди ва... узоқ термилди... аммо мастликдан кўз олдини туман босгандай аниқ кўрмади, фармон қўлидан тушиб кета бошлади...

Жимлик чўқди. Маҳди улё ҳам вазири аъзам ҳам тошдай қотиб туришарди...

Ҳаддан зиёд кайфи ошган Ҳокони мансур сўради:

– Маш-ш...ҳад-а, Машҳад... Ўқилгон-а?..

Ҳадича бегимга жон кирди:

– Машҳад, подшойим, Машҳад... Ўзлари айтғон... Ҳа, ҳа... ўқилгон, икки марта, уч марта ўқилгон...

– М-м-м-машҳад... ш-ш-шоҳим... – деёлди, холос вазири аъзам...

Ҳокони мансур мастлигидан қўллари титраб фармонга муҳр босолмади, ёрдам бер, дегандай вазири аъзамга қаради. Сабри чидамаган Ҳадича бегим ундан олдин ўзи подшоҳ қўлини тутиб фармонга муҳр босдирди. Ҳориб-чарчаган подшоҳ “Ғап тамом!” дегандай, мажолсиз ўтирган шоҳона жойида ёнбошлаб ётиб қолди...

Шернинг урғочиси қасоскор бўлади, маҳди улё Ҳадича бегим ана шунга ўхшарди. У вазири аъзамга аста шивирлади:

– Вақт кетмасун... тез Абдувоҳид ясовулни Ихтиёриддин қалъасига жўнатингиз! Тайинлангиз! Ўқдай учиб борсин! Ҳозирнинг ўзида! Қалъа ҳам узоқ эмас. Фармонни адо этсунлар, Мўмин Мирзони қатл этиб келсунлар!

Низомулмулк қадамларида қатъият етишмагандай чиқиб кетди. Ҳадича бегим мулозимга буюрди:

– Малика Опоқ бегимни чорла!

Бироздан кейин эс-хушидан мосуво Опоқ бегим отилиб кирди! Маҳди улё ҳеч нарса юз бермагандай, ўзини хотиржам тутди:

– Опоқ! Ҳокони мансур ҳордиқ олишлари керак... Сенга тобшурдим... Яхшилаб кара, парвариш айла, кўнгилларини равшан қил!

Опоқ бегим ҳайрату ғазаб билан маҳди улёга қараркан йиғлаб деди:

– Қанақа хотинсиз, маликам? Наҳотки, шу... сиз бўлсангиз?.. Шунчалар бағрингиз тошми? Бағрингиз тошми?.. Сизда юрак, инсоф деган нарса борму ўзи?..

Ҳадича бегим кескин ичидаги дардини тўкиб солди:

– Мени билмайсанму?.. Менда юрак йўқ, тош бор! Билдингму? Мана шу кўкрагимда каттакон тош бор! Тош, тош!! Керак бўлса, боламни деб бутун вужудимни тошга айлантирамен! Боланг бўлғонда биласен!

Ҳадича бегим шиддатли қадам ташлаб орқа эшикдан ташқарига чиқди. Узоқлардан орзу қилиб келган нияти ниҳоят амалга ошди!

Ҳол-мажол ийк Опоқ бегим ўтириб олиб бошини чангаллаганча хўнг-хўнг йиғлади, кейин ўрнидан турди. Йиғини йиғиштирди.

Миясида бир фикр ярқ этди. Жонланиб, маст-аласт ухлаб ётган подшо атрофида парвона бўлди, қўл-оёқларини тўғрилади, пешона, юз-кўзларини, томоқларини ҳўл сочиқда яхшилаб артди. Кейин бошини, оёқларини оҳиста уқалади, тепасига чойшаб ташлади...

Бирдан ўксиб, подшонинг кўкрагига бош қўйиб хўнг-хўнг йиғига тушди. Кўзларидан ёш тўхтамасди. Ногаҳонда кўзлари катта-катта очилди, йиғидан тўхтаб, кўзёшларини артди. Ўз-ўзига деди:

“Эвоҳ, Шох Ғозий қандай фармонга муҳр босғонларини билармикинлар?.. Ие!.. Менинг суюкли ўғлимни қатл этмоқчимилар? Қандай чидаб турамен? Дарҳол Шох Ғозийни уйғотай, аҳволни билдирай! Фармонларини бекор қилсунлар! Тез!”

Опоқ бегим дарҳол подшо оёғини қаттиқ-қаттиқ уқалай бошлади. Бироз вақт ўтди. Ниҳоят подшодан ингроқ садо чиқди.

– Султоним! Султоним... – хаприкди Опоқ бегим...

– И-и-им-м!.. – подшо инграб юборди. – Нима қиялпсен ўзи?

– Олампаноҳим!.. Даҳшат юз берди, даҳшат!.. Даҳшат!.. – зорилларди шўрлик малика, уқалашда давом этар экан.

Ҳоқони мансур ўзига келиб, зўрға кўзларини очди:

– Даҳшат?! Бу... нима деганинг?..

Опоқ бегим хўнграб юборди:

– Даҳшат! Ахир нима қилиб қўйғонингизни биласизму-у-у?.. Суюкли набирангиз Мўмин Мирзони қатл қилиш ҳақидаги фармонга муҳр босдингиз-ку, подшоҳим?!..

Подшо ўрнидан туриб кетди:

– Ҳой, нималар деяпсен?!.. Мен унга Машҳадни мулк этиб бердим-ку!!

Йўк, йўк!.. Сиз уни шаҳид қилишга фармон бердингиз!! – бақирди энди ўкраб малика. – Шаҳид қилишга!!.. Сизни алдадилар! Абдувоҳид ясовул фармонни олиб аллақачон Ихтиёриддин қальасига жўнаб кет-ди-и-и-ку!.. Кетди-и-и!..

Кайфи тарқаб кетган Ҳоқони мансур дарғазаб қичқирди:

– Э-э...! Ҳой!.. Ким бор?!.. Дарҳол тўхтатинг, ўша бадбахтларни! Тўхтатинг!! Мунший!!!

Шу лаҳза Ҳадича бегим отилиб кирди ва Опоқ бегимга ўшқирди:

– Ҳой, нималар деб валдираяпсен, манжалаки! Подшомизнинг бошларини оғритиб! Эсини еган тентак! Ёлғон гапиряпти бу, подшоҳим! Ишонманг! Ҳамма гапи тухмат!

– Тухмат?!..

– Тухмат эмас, подшоҳим!.. – деди Опоқ бегим жон ҳалпида.

– Бунинг эси оғган! Ҳар хил тухматларни ўйлаб топади!..

– Тухмат эмас!! – қичқирди Опоқ бегим. – Тухматмас!.. Айтғонларим рост! Тепамда Худо бор!!.

Ҳадича бегим ёлвора бошлади:

– Бари гапи ёлғон, подшоҳим!! Ёлғон гапиряпти бу мегажин! У жинни, ғирт жинни!! У мени кўролмади! Мендан ўч олмоқчи!..

Саросимада қолган Ҳоқони мансур яраланган шердай тебранар, гоҳ Ҳадича бегимга, гоҳ Опоқ бегимга қарар, қайсинисига ҳамла қилишни билмасди.

Шу палла мунший кириб келди:

– Жоним омода, ҳазрати олийлари!

– Тез фармонни бекор қилгувчи фармон ёз!..

– Бош устига, подшойи олам! – қўл қовуштирди мунший. Ҳадича бегимни каттиқ саросима ҳисси чулғади. Опоқ бегимнинг кўнгли ёриша бошлади.

Мунший шошилмай, ивирсинганча жузвдондан қоғоз-қалам олиб фармон ёзишга шайланди ва Ҳокони мансурга юзланди.

Подшо ҳали сўз айтиб улгурмаганди, бирдан ҳаллослаган Абдувоҳид ясовул отилиб кирди! Ўзини подшо оёғига ташлаб, даҳшатли хабарни маълум қилди:

– Фармонингиз адо этилди, подшойи олам! Мўмин Мирзо... қатл этилди!!..

Ногаҳон қарсиллаган момақалдиروقдай хабарни эшитган Ҳокони мансур ўрнидан сапчиб туриб кетди ва шуурсиз қўлларини фалакка чўзди:

– О-о-о!.. О-о-о!.. О-о-о!..

Ҳамма деворнинг нақшидай қотиб қолди!

– Нима-нима?.. Вой ўлмасам!.. – деди Ҳадича бегим хайратини яшира олмай.

– Вой, вой... Нима-а... Ие-е!.. Во-ой- ой!.. – Бирдан Опоқ бегимнинг эси оғиб, эс-хушидан мосуво бўлди! У ақлдан озганди.

Ҳадича бегим даҳшат ичида турган жойида “Вой мирзом”лаб ҳўнграб йиғлашга тушди. Опоқ бегим бирдан қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборди!

Ҳанг-манг подшо ясовулга яқинлашиб, унинг ёқасидан олди ва бир неча бор каттиқ силкалади:

– Нима... нима дединг, галварс? Мўмин Мирзо қатл этилдиму ҳали?!.. Мўмин Мирзо набирам-а?!.. Суюкли набирам!!.. А-а-а?!..

Жон-пони чиққудай Абдувоҳид ясовул бўғилганча дудуқланиб деди:

– М-м-мен... п-п-п-одшойи олам, ф-ф-фармонни адо этдим, холос...

– Йўқол кўзимдан!!.. – бақирди унга Ҳокони мансур.

Қотил ортга тисарила-тисарила ташқарига чиқди ва кўздан ғойиб бўлди. Шуурсиз подшо у ёқдан-бу ёққа юрар экан, олазарак атрофга қарарди...

Опоқ бегимнинг хоҳолаб кулгани, телбаларча саннаётгани эшитилди:

– Мўмин Мирзо ўғлим! Ўғилжоним!.. Мени йўқотиб қўйдинг-а!..

Ҳокони мансур бирдан даҳшатни бутунича англаб етди шекилли, бошини чангаллаганча инграб, чуқур изтиробда наъра тортди:

– И-и-мм!.. И-и-мм!.. О-оҳ!.. Худо расво қилибдур! Худо уриб қўйибди-ку мени!!!.. Нима деган одам бўлдим?!.. Нима қилиб қўйдингизлар, Ҳадича-а-а?! Нима қилиб қўйдингизлар?!.. Хонавайрон қилдингизлар-ку мени!.. Дунёга шарманда этдингизлар-ку!!.. И-и-мм!!!..

Подшо жаҳл устида ёнидан қиличини суғуриб шуурсиз Ҳадича бегимга қараб юрди! Султоннинг важоҳатидан қўрқиб кетган маҳди улё тутқич бермай, дод солганча ортига тисарилиб қоча бошлади. Подшо ниҳоят етиб олди ва... жаҳд билан қилич солди! Ҳадича бегим усталик билан чап берди, қилич унинг бурни тагидан шувуллаб ўтиб, тоқчада турган катта хумга тегди ва иккига бўлиб юборди!

Кўзёшларига юзини ювган Ҳадича бегим подшо оёғига ўзини отиб ёлвора бошлади:

– Кечиринг, султоним!.. Мен... подшоҳим... мен эмас, подшоҳим! Мен билғоним йўқ! Мени кечиринг! Билмай қолибмен... Ғафлат босибдур... Фармонга вазири аъзам қўл қўйдирибдур...

Кўзлари чақчайган подшонинг шуури яшиндай тез тиниқлашди:

– Ким?!.. Ким дединг?!.. Вазири аъзам?! Низомулмулк?!.. И-и-мм!!.. Оҳ, бадбахт!.. Қора илон! Заҳарли чаённи сақлаб юргон эканмен бағримда... Ўғлимни душман қилғон ҳам шу! Алишер кўп оғоҳлантирғон эрди! Эрди... Қулоқ солмадим. Мана, оқибати! Алишернинг Мўмин Мирзони қанчалар ардоқлашини билиб, ҳам менинг, ҳам Алишернинг бағрини тилдилар! Тилдила-а-ар!.. Орани бузиб, бизнинг

дўстлигимизга рахна солмакни ўйладилар душманла-а-ар!!.. Ҳам менга – зарба, ҳам Алишерга – зарба!!.. Ҳам салтанатга!!.. Мунший!! Мунший деяпмен!!!

Мунший югуриб келиб таъзим қилди:

– Қулоғим сизда, подшойи олам!

Ҳокони мансур буюрди:

– Фармон ёзилсун: вазири аъзам Низомулмулкнинг териси шилинсун!! Ўғиллари қатл этилсун! Моли-мулки мусодара қилинсун!! Ясовулларни чақир! Фармонни уларга тутқиз!

“Ҳалигина Мўмин Мирзо қатлини бекор қилишга фармон ёзишим керак эди, – хайратланди ичида мунший. – Энди Низомулмулкнинг териси шилиниши ҳақида фармон ёзаман... Нималар бўляпти ўзи, э Худо!!.. Ўзинг паноҳингда асра!!..”

Мунший тез ҳаракатга тушди. Фармонни ёзиб подшоҳга тасдиқлатди ва Абдувоҳид ясовулга узатди. Улар фармонни олиб эндигина эшикка боришган эди, орқадан Ҳадича бегимнинг залворли сўзлари жаранглади:

– Ҳой! Ҳаялламангиз!!.. Ҳозирдаёқ подшойимнинг фармонларини адо этиб келингизлар!!.. Жазосини олсун, ўша бетавфиқ!

Опоқ бегим Ҳадича бегимни кучоқламоққа интиларкан, хандон отиб куларди:

– Ўғлимни кўрмадингизму, опагон? Мўмин Мирзомни-да!!..

Ҳадича бегим шоша-пиша дераза томонга қочди. Ҳокони мансур ётган жойида беҳол ўтириб қолди. Қутилмаганда Опоқ бегим Паҳлавон Муҳаммад амалга киритган Ҳиротда машҳур бўлиб кетган “Чоргоҳ” кўшигини бошлаб юборди! Маликанинг майин ва ҳазин овози тун-яримда меҳмонхонага сиғмай, деразалардан чиқиб бутун боққа тараларди.

Ҳожанинг эртаси кунни бўйи ёқимсиз ёмғир шивалаб ёғди. Осмон йиғларди... Шомга бориб булутлар ҳам тарқай бошлади, осмон кўзёш тўкиш беҳудалигини билди, ўзини ўзи овутиди, мудҳиш Ҳожиадан шармисор бўлмай, тезроқ кўзлардан ниҳон қилай, дегандай, қора чойшабини апил-тапил ер узра ёя бошлади.

Кечкурун Ҳирот аҳли кўкка боққанди, нурафшон ойнанинг аламдан тирналган юзларида қора доғлар пайдо бўлганини кўрди...

Мотамда қолган шаҳар

Совуқ тақдир шамоли Ҳирот кўчаларини шип-шийдам қилиб, ялаб кетди...

Мўмин Мирзонинг мудҳиш воқеаси пойтахт аҳлини жунбушга келтирди. Ҳеч ким уйида жим ўтиролмай, Боғи Жаҳоноро томон ошиқади. Майдон олдидан одам аримайди.

Халойиқ ичида саййидлар, фозилу фузало, уламо вакиллари, мутавалли-ю мударрислар, муҳандису усталар, косибу талабалар, хотин-халаж, мардикорларни кўриш мумкин эди. Авомуннос йиғилиб чиққанди. Вазиятни ўзгартиришнинг чораси йўқлигини билишса ҳам, аллақандай илинж ҳеч кимни тинч қўймасди. Ҳамма у ёқдан-бу ёққа юрар: “Нима гап юз берди?” “Бу Ҳожиа кимнинг кирдикори?” “Қачон?..” “Нега ахир?...” деган саволларга жавоблар излашарди. Оғир мусибатдан неча минг халку халойиқ бугун бир жисм бўлиб қолди.

Баланд бўйли бир одам, мударрис чамаси, гап сўқарди:

– Подшойи олам узум сувидан кўп ичиб қўйиб, қаттиқ маст бўлибдилар. Бадният кишилар машъум фармонга муҳр бостириб олибдилар. Унда Мўмин Мирзони қатл этиш ҳақида ёзилган экан...

– Кимлар ўша бадниятлар?..

– Териси шилинибди-ку вазири аъзам, ўғиллари билан... балки ўшаларми...

– Подшога ҳеч ким билдирмабдиму?.. – сўради яна овоз.

– Билдирмаганлар... Фармонга қўл қўйиб ясовулни Ихтиёриддин қалъасига юборгандан сўнггина, подшо ўзига келган, аҳволни билиб, дарҳол фармон бекор қилинсан, деган иккинчи фармонни битиб, йилдиримдай чопар жўнатган...

– Хайрият, хайрият... У ҳолда...

– Бирок... Чопар Хиёбон кўчасининг бошига етганда... қалъа томондан фармонни адо этиб хотиржам қайтаётган Абдувоҳид ясовулни учратган. Вақт кеч бўлганди. Ясовул ҳам, чопар ҳам афсусдан чапак чалиб қолаверишган...

Шу пайт Гулханий деган соддаваш шоир ҳаммани оғзига қаратиб, даҳшатли янгиликни маълум қилди:

– Айтгон ясовулингиз бешафқат жаллоддур. Бундай ёвузлик ва инсофсизликни ҳали олам кўрмагани аён. Шу ишни одам боласи қилгонми, деб ўйланиб қоласен киши. Жаллод норасида гўдак Мўмин Мирзони қатл этгач, одамларнинг фикрини чалғитиш учун, болажоннинг жасадини қалъа минораси устидан пастдаги тупрок уюми устига ташлаган! Баттолни кўрдингизму? ...Эҳ, агар имкон топилса эди, ўша жаллодни Ихтиёриддин қалъаси минорасидан ўзим бошида туриб тириклай ерга улоқтирардим!..

Гулханий шу ернинг ўзида бадиҳа айтилган китъасини ўқиди:

*Бозори зулм боз ривожу рёфт,
3-ин кофире, ки Мўъмини бинро шаҳид кард.
Он жо Язид омаду кори Хусайн сохт,
Ин жо Хусайн омаду кори Язид кард.*

“Ёвузлар!..” “Инсофсизлар!” “Бағритошлар!..” “Юзи қаролар!..” – деган овозлар эшитилди.

– Яқинда бир набира – Музаффар Мирзо ўғлининг данғиллама тўйи бўлди, бугун эса иккинчи набира азаси бошимизга тушди... – деди Гулханий. – Начораки, тўй билан аза ҳамиша ёнма-ён...

Хиротнинг таги тоза, инсофли бекларидан бири, Амир Сорбон барлос дарҳол фожа юз берган Ихтиёриддин қалъаси олдига етиб борди. Мўмин Мирзо хизматини қилган оғаси марҳум Довуд барлос ҳурмати, ҳеч нарсанинг юзига боқмай шартта бевақт кетган олий зотли бегуноҳ шаҳзоданинг жасадини ихлос билан ювиб, кафанлаб Инжил соҳилидаги Бадиа мадрасасига дафн этди. Ва бир неча кун ошу таом тортиш, кудратли Парвардигорнинг мўъжизавий каломини хатм этишда бош-қош бўлди. Шайх Жалолиддин Абусаид Пуроний ўқиган Қуръон оятлари савоби Мўмин Мирзо қатори Амир Сорбон барлоснинг яқинда шаҳид кетган оғаси Довуд барлосга ҳам бориб тегарди, албатта.

Шайхим Суҳайлий ҳазрат Навоийнинг Машҳадга кетганларидан бохабар эди, бугун-эрта қайтишларини кутарди. Ногаҳон юз берган мудҳиш воқеа ҳеч ақлига сиғмасди. Ниҳоят эрталаб мулозимни чақириб, отни тайёрлашни буюрди. Даставвал Боғи Жаҳоноро майдонида бормоқни чўтлади.

Майдонда одам кўп эди, халқ у ёқдан-бу ёққа гурас-гурас кезиб юрар, ҳеч ким уйда ўтиролмас, ҳамма ўзи билан ўзи овора, бу мудҳиш воқеанинг қандай кечганига қизикар, сўраб-суриштирар, ногаҳоний бало-офатнинг қаердан келганини билишни истарди.

Шу палла хушчақчақ бир аёлнинг майдонда кимгадир гап ташлаб, гоҳ қулиб, гоҳ йиғлаб юрганини кўрдилар. Бу ақлдан озган Опоқ бегим эди.

– Мўмин Мирзо ўғлим шу ердан ўтдими?.. Хо-хо-хо!.. Ўтдими? Кўрдингизларми? Ўтди, а?.. Ўша менинг ўғлим! У мендан қочиб юрибди... – бирдан йиғлаб юборди

Опоқ бегим. – Сизлар яшириб қўйдингиз менинг ўғлимни! Топиб беринг! Излаб юрибман мен!..

Бирдан ёнидан ўтиб кетаётган кимсага қараб талпинди:

– Ие! Султоним! Хоқони мансур!.. Хоқоним! Ҳозир Мўмин Мирзо келади! Сиз ҳам кидириб юрибсизми? Кетманг!..

– Подшонинг хотини жинни бўлиб қолибди, деб эшитгондим. Ўша шу экан, бечора... – деди Шайхим Суҳайлий ўзига ўзи.

Шу палла Жаҳонородан сарой хонимлари қуршовида Ҳадича бегим чиқиб келди. У Опоқ бегимни кўрибоқ афтини буриштирди:

– Қаерга борсанг олдингда пайдо бўладур, тасқаранг чиқмай ўл!..

Ҳадича бегимлар аста йироқлашдилар. Юрак-бағри эзилиб турган кўк кўйлакли аёл кўзларида жикка ёш, хандон отган Опоқ бегимни меҳр билан авайлаб: “Опажоним!” “Опажоним!..” дея елкасидан кучди, йиғлай-йиғлай, юпантириб четга олиб кетди. Опоқ бегим аёлни танимади. У Мўмин Мирзонинг онаси, ўғлидан айрилиб, адойи тамом бўлган муштипар Хоним бегим эди... Опоқ бегимга ўзини таништириб, кўнгил сўрамоқчи бўлди, аммо бунинг бесфойда эканини ҳис қилгач индамади. Яхшиси, уйига олиб кетади, юпантириб тинчлантиради, ҳуши ўзига келмагунча кўчага чиқартирмайди...

Кўнгли хуфтон Шайхим Суҳайлий от бошини Унсия тарафга бурди, Ҳазрат билан дийдорлашиб (агар сафардан қайтган бўлсалар), кейин шахзода дафн этилган Бадиа мадрасасига ўтишни мўлжаллади.

Унсия ҳовлисига кириши билан Шайхим Суҳайлий бинафшазорга боқиб, Унсия соҳибининг сафардан қайтганини билди: гуллар аллақандай яшнаган, жонлангандай туюлди, эрталабки шабадада байрамга чиққан исирға таққан одобли кизчалардай тебраниб туришарди.

– Ўтган куни қайтдик... Мўмин Мирзо фожиаси ўн кун олдин юз берган экан... Ўшанда биз айнан Машҳадда эканмиз. – Шайх Бахлул хўрсинди. – Маънисиз сафар бўлди, Шайхим... Машҳад – Астробод – Ҳирот... Охири мана бундай фожа... Ҳазрат эшитган захоти, қайгудан ўзларини осмондек саргардон сездилар ва хор бўлган заррадек паришонликка чулғандилару ўзларидан кетиб қолдилар. Икки кун ўзларини билмай ётдилар. Қўрқиб кетдик... Мўмин Мирзо унинг улуғ умиди эди... Ҳазрат эрталаб бомдод намозидан сўнг, ўзлари зўрға оёқда турсалар ҳам, тоқатлари тоқ бўлиб шахзода сағанаси бошига йўл олдилар...

“Ўзим ҳам шундоғ ўйлагон эрдим...” ўйлади ичида Шайхим Суҳайлий бағри увишиб. Иккиси Инжил соҳилидаги мадраса томон жўнадилар.

Навойй Бадиа мадрасаси эшигига кираверишда ўнгдаги тўшаклар солинган супада Хондамир, Беҳзод, Бадахший, Бобоали, Шайх Бахлул, Султонали Машҳадийлар билан бирга ерга қараганча жим ўтиришарди.

Шайхим Суҳайлий шоирни сафарда нотекис йўлларда юриб хийла уринган, ниҳоятда ҳорғин ҳолда кўрди.

Навойй юраги кон бўлиб ўтирар, мудҳиш жудолик оловининг дами пасаймасди.

Ҳа... ҳар бир фароғат жароҳатга яқин, ҳар бир муҳаббат изтиробга ошино, қувонч қайғуга шерик, тўй билан аза бир-биридан айрилмас... – деди Навойй ҳолсиз.

Ҳеч ким сўз қўшмади.

– Қазо ўки беомон, унга, эйвох, бирон қалқон чидамайду, – давом этди Навойй. – Сўзлай десам, тилим лол, кўнгилда эса ҳол йўк... Эй Оллоҳим, бизга шунчалар иноятлар кўргиздинг, балолардан ўзинг асрадинг. Биз ношукр бандаларингни ўзинг кечиргил! Сен дейсанки: “Мен бандамга фақат эзгулик тилармен, ёвуз ишларни

бандам ўзи танлаб оладур!..” Сен ҳақсен, рост: ёмон йўлга ўзим кирдим, аён, гуноҳкоринг – мен, сен нечоғлик азиз тутсанг, шунча хоринг – мен!..

Шайхим Суҳайлий бир сўз айтиб Ҳазрат кўнглини овламоқчийди, лекин ҳозир бу нарса керакмаслигини англади, чунки унга даво-ю малҳам, юпатадиган, кўнглини юмшатадиган сўзнинг ўзи йўқ... Ҳар бир сўз ҳам ҳозир бу мусибату дардни ифода қилишга ожиз қолур, дардни енгиллатиш ўрнига уни чуқурлаштирур. Аксинча, Ҳазрат ўзининг ички аламлари, қора ҳасратини тўкиб-тўкиб солса, енгил тортадур, шу унга юпанч бўлмоғи шубҳасиз...

– Бори низо Астробод устида куюлгон эрди, ҳамма ташвиш дўстим Султони соҳибқирон тепасига қора булутдай ёприлгон эрди... – сўзини давом этдирди Ҳазрат, гўё у ўз-ўзини юпатарди. – Ҳайҳот! Ишонувчан эканларидан набирамга Машҳадни бердим, деб ўйлаб, шаҳид этиб юборғонини англамай қолибдур!

Бирдан одамлар ичида шу кунларда Майманада мадраса кураётган Ал-Мирак меъмор кўринди. У кўлида дастрўмол тутганча: “Вой жигарим!” “Вой жувонмарг бўлгон жигарим!” “Вой, ёш кетгон шахзодам!” деб бўзлаб йиглаб келарди.

– Шавкатли шахзода Мўмин Мирзо бевақт оламдан ўтибдурлар, Ҳазратим! Қандоғ қутилмагон иш!.. Таъзиямизни қабул этингиз! Э. аттанг.. Э, аттанг..

– Ҳа, бу ҳаммамизнинг бошимизга тушгон мусибатдур... – беҳол деди Навоий.

– Бағоят ақлли, зеҳни ўткир шахзода эрдилар раҳматли. Инжил бўйида Султон Бадиуззамон жанобларига мадраса кураётгон пайтимизда шахзода ҳар куни келиб, ишимизни кузатардилар. Жужжон кўприги ҳақида сўраб турардилар. Кўприк битгондан сўнг шахзодани олиб бориб зиёрат қилдурмакни кўнглимга туккан эрдим. Энди армон бўлиб қолди... Жойларини жаннатдан қилсун.

– Ҳа, шахзода Мўмин Мирзо салтанат пешонасига битгон ёрқин юлдуз эди! Нечун уни суюб яратдингу, умрини қисқа қилдинг, эй Парвардигор?.. – Худога нола қилди Шайхим Суҳайлий.

– Ҳазратим, каминани афв этурлар... – ўйланганча, минг истиҳолада сўз олди Хондамир. – Ҳокони мансур сизнинг яқин дўстингиз бўла туриб, сиз каби зотга озор етказди, ардоқли Мўмин Мирзони – ўз набирасини қатл этдирди! Шундай... қабоҳатга йўл қўйгон киши билан дўстлашмоқ мумкинму? Сизга жоним ачигондан ачийдур, Ҳазратим! Бундоқ кишидан юз ўғирмоқ энг тўғри йўлдир!

Бу даҳшатли хулоса, беомон ҳукм эди. Уни ёқлагувчилар ҳам топиларди. Лекин дадил бир нима дейишга ҳеч ким ботинмасди. Одамлар индамай қолишди. Ҳамма, табиий равишда, Шайхим Суҳайлийга қаради, чунки у – машҳур шоир, сарой кишиси, Навоийнинг “ёри азиз”и, унинг подшо олдида ҳам ҳурмат-иззати баланд, гапи кесади... Сўз айтса шу айтсин.

– Воқеалар – кундалиқдур, оқибатлар – мангуликдур, – сўз бошлади файласуфона босиқлик билан Шайхим Суҳайлий. – Биз бундай ҳолларда машойихлар тутумини эсга олмоғимиз жоиз. Инсон зоти ҳамиша аввало оқибатга қараб иш кўрсун, дейди машойихлар. Кундалиқ воқеалар – бамисли об-ҳаво, унга эргашиб қарор қилинса, хатога йўл қўйилиши муқаррардур. Кейин уялиб қолиш зукко инсонга ярашадурғон иш эмас..

– Ҳазрат, афв этадилар... – Хондамир нимадир демокчийди, Навоий бирдан инграб юборди. У қаттиқ ҳаяжонга тушди:

– Оҳ, Хондамир! Хондамир! Нозик жойдан олдингиз... Подшоҳдан юз ўғиринг, дейсиз... Қандоқ юз ўғирай? Султони соҳибқирон бирлан бир умрлик дўстдирбиз, умримнинг бойлиги Султон Ҳусайн Мирзо бирлан дўстлигимдир. Умрим поёнига етиб турғонда, ногаҳоний сабаб деб, қандоқ қилиб бир умрлик тоат-ибодатимдан айрилай, бу дунёлигимни совурай? Охиратим куйиб кетади-ку! Бу адолатдан эрмас!

Тўғри, Мўмин Мирзо менинг ардоқли шахзодам эди, ҳа, мен унга улуғ умидлар боғлагондим... Унинг мусибати нечоғлик оғир эса-да, бизнинг Султони соҳибқирон билан дўстлигимизга даҳл қилмакдин ожиздур! – қатъий деди Ҳазрат. – Бизлар бир кўз аросида жойлашгон икки қорачуғдурбиз, икки куёш авжидан пайдо бўлгон бурж... Бир ғунча аро битгон икки гул... Бир бешикда ётгон икки гўдак... Бир бодомдаги ялакат мағиз... Тақдир зарбаси тушиб бодом чақилмаса, ялакат мағизлар то қиёматгача бир-биридан ажралмайдурлар!..

Бир аччиқ ҳақиқат борки, уни англаб етмак керак: Шоҳ Ғозий бу гуноҳни билиб эмас, билмасдан ғафлатда қилиб қўйдилар! Ёнма-ён туриб мен ҳам ғафлатда қолдим-ку!.. Ҳозир дўстимга жуда ҳам оғир, унга маломат тошини отиш эмас, балки дардини енгиллатадурғон малҳам сўзларни айтмагим, юпантирмагим жоиз. У – ёлғиз! Унинг мендин ўзга дўсти йўқдир! Ҳаммаси – Оллоҳнинг иродаси!

Хондамир даст ўрнидан туриб Ҳазрат чопонининг пешини ўпиб уч бор кўзларига суртди:

– Ҳазрат, афв этсунлар... Камина англамабмен: ростдан ҳам Шоҳ Ғозийнинг сиздан ўзга дўсти йўқдир... Қизикқонлигим, ёшлигимга бориб, густоҳлик қилиб қўйдим, ножоиз сўзларни деб юбордим.

Навоий даҳшатли фожиани энди англаб етаётгандай, сал ўзига келабошлади:

– Афсусларким, Мирзо йигит бир гули очилмай туриб хазонга учради, давронни қонга ботириб, ёлқинлантириб кетди. Зулму озор етказувчи фалак иложини топганча ҳилвираган бу жонимни ҳалак айлади. Бу ҳолни тош кўриб, кўзидин қонли ёш тўкса не тонг! Адолат борми ўзи?! Агар адолат бўлса, бу дунёвий ғам-андухдан нега ой ерга узилиб тушмайдур? Нега мангу осмон тоқи тўнкарилиб ерга қуламайдур?.. Нега офтоб изтиробдин чак-чак эриб оқиб тушмайдур? Разил ҳаёт залворидан дунё ҳамон ўртанадур, барини кўриб туриб ҳам, ажаб, хануз ер тўхтамай айланадур, юлдузлар ёнадур?..

Шайхим Суҳайлий билан Бехзод ҳазратнинг икки ёнига ўтирдилар ва Навоийни тинчлантиришга тиришдилар.

– Ҳазрат, ўзларини озгина ўйласунлар!.. – ўтинди Шайхим Суҳайлий Ҳазрат кўлларини майин уқалар экан.

– Ҳазрат, уриниб кетмасунлар... Уринмасунлар... – юпатарди Бехзод кўзларига ёш келиб.

Хондамир дарҳол бир коса гулоб тутди.

Шу палла мулозим Шоҳ Ғозий жаноби олийларининг сағана бошига келаётганлари хабарини етказди. Ҳамма тараддудда жойидан кўзгалди.

Ҳокони мансур Қозикалон, Парвоначи, амир ул-умаро Саъдваққос, янги вазири аъзамликка тайинланган Амир Хожа Афзал ва бир неча сарой аъёнлари кузатувида мадраса ҳовлисига кириб келди.

Султон Ҳусайн Мирзо мудҳиш воқеалардан кейин бир ҳафта бетоб бўлиб ўрнидан туролмай кун ўткарди. Бехуд кунлари уйғоклигини ҳам, ухлоқлигини ҳам билмади. Ногаҳон унга Навоийнинг Машҳаддан қайтганини айтдилар. Подшо ичида дўсти билан кўришишдан ҳам қувонди, ҳам дўстим юзига қандай қарайман, дея хижолат бўлди... Узоқ мулоҳаза қилди... Охири тақдирга тан бериш Оллоҳнинг кўрсатиб турган энг тўғри йўли эканига имон келтирди. Навоийнинг сағана бошига келганини эшитгандан кейин эса дўсти билан дийдорлашув умиди унга қандайдир куч-қувват берди. У Бадиа мадрасасига қараб йўл олди. Подшо дўстидан мадад истарди.

Навоий подшонинг ранги олиниб қолганини кўрди. Ичи эзилди. Бечора дўсти! Разил одамлар борки, яхши инсонлар йўлига ғов солишади, йўлдан оздиришади,

чоҳга итаришади ва бундан чиркин қалблари чунонам яйрайдик!.. Уларнинг дунёга келишдан мақсади, вазифаси шу.

Шоҳ ва шоир бир-бирларига қараб юрдилар. Хоқони мансурнинг қийик кўзларида ёш, ўпкаси тўлиб, дўстидан нажот тилагандай бағрига отилиб, йиғлаб юборди:

– Каминани хўп мақтайсиз, Соҳибқирон деб... Мен ҳам лойдан ясалган, хом сут эмган бир бандамен, холос. Асло ўзимни, фаришта деб айтолмаймен. Майга ружў кўйдим, тушда ичдим, кечда ичдим, ётғонда ҳам ичдим... – Хоқони мансурнинг елкалари титрарди. – Ота-ўғил тил тополмас дунё экан бу, олтин қадаҳ тутади-ю ичида – оғу... Ахир ўғил отасига хизмат қилмагайму бобо набирасини ўлдиргайму?.. Ох! Ох!.. Бу қандай тескари қисмат ахир? Гафлатда қолдим-ку....

– Йиғламаймен, кўзёшларим қуриб битди, кўзимда ёш қолмади, қайғу-ғам менга шерик эди, охири чидай олмай бу вайрона вужудни ташлаб кетди... – хўрсинди Навоий. – Ҳақ-таоло берганини қайтариб олди, Ҳирот шаҳзодасиз ғариб бўлиб қолди... Ҳаммаси ўзимизнинг қилмишимизга яраша...

– Ота, бобо оловида куйгон набирам Мўмин Мирзом, сен юрагимнинг меҳвари, салтанатимнинг гавҳари эрдинг, – йиғламсиради Хоқони мансур. – Қўлимдаги кабутарим, учдинг-да кетдинг... Бадбахт Низомулмулк, ичимдаги илон экан, Пули Молонда териси шилинди, ўғиллари қатл этилди... Нетай, қўлимни кўкка чўзсам қўлим етмайдур, ерга қирай десам, ер қабул этмайдур... Мен гумроҳни кечиргайсиз, пирим...

Ўртага сукунат чўкди. Навоий хаёлга чўмиб, уни қийнаб турган даҳшатли ташвишдан сўз очди:

– Бир нарсадин хавотирдамен.. Бир нарсадин... Шайх Мажиддин Бағдодийни қатл этгонларидан сўнг, шу машъум қадам касрига қолиб, Хуросон, Ироқ мамлакатлари вайронага айлангон эрди... Чингизхоннинг аскарлари мўрмалах мисол ҳаёт боғларини пайхон қилди. Қўрқаменким, Мўмин Мирзо фожиаси ҳам юрт бошига кулфат, ғам-алам келтирмаса деб... Темурийлар салтанатини кулатмаса, деб... Парвардигор шундан асрасин!

Навоий нафас ростлади ва Султони соҳибқиронга қараб деди:

– Ёдингиздаму икков мактабда ўқирдик, ўн ёшдабиз, чакқон, жўшқин, пуршиддат... Аҳд-паймон қилдик, қасамёд этдик, ки Қуръон тутиб дўст бўлайлик умрбод, деб! Устод Шайх Савсаний гувоҳдурлар. Айб иш қилса, дўст ёқасидан дарҳол тутиш, ё дўстини ташлаб кетиш йўқ... дедик. Бошимизга минг турли бало тушса ҳамки, то хануз сўзимизда қаттиқ турдик, турурбиз, зинҳор қасамга хиёнат қилмағайбиз! Дўстни дўстдек қалб нури билан севмак керак, фазилати, химмати-ю қусури билан, деган аҳдимизга содиқ қолдик! Қасам муқаддасдур. Гарчи ичим ёниб, бағрим тутаб ётса ҳам, мен қасам этагини маҳкам тутгаймен ва кечиргаймен! Темурхон шундоқ дебдурлар: “Чин дўст улдур, ки дўстдин ҳеч қачон ранжимайдур! Ранжиса ҳам, узрини қабул қиладур! Дўстдан ажралмоқ – жароҳатдур, ҳеч қачон битмас жароҳат!..”

– О, қанчалар ҳақсиз, Амир Алишер! Сиз ҳақсиз, Амир Алишер!.. – дерди Хоқони мансур...

Навоий Султон Ҳусайн Мирзо кўзларига тикилди... Кечган ёшлик йиллари, севги изтироблари, мустарликлар, саргардонликлар, жудоликлар, қувончли кунлар, ташвишли дамлар бир-бир кўнгилларидан сизиб ўтди... Икки дўст тақрор бир-бирларининг бағирларига отилдилар ва тўлиб турган йиғини тўхтатмай, андишага бормай, аламли кўзёшларини яширмай, хўнг-хўнг йиғладилар, йиғладилар...

Бехосият чоршанба

Балхнинг Хожа Уккоша дарвозасидан шаҳарга кирилса, минг қадамлардан кейин Чорсу майдонига борилади. Майдоннинг шимол томонида Султон Бадиуззамон Мирзонинг икки ошёналик ўрдаси савлат тўккан. Иккинчи ошёнадан шимолда бир замонлар Мовароуннахр ҳукмдори Амир Ҳусайннинг қароргоҳи ҳисобланган ҳашаматли Ҳиндувон қасрининг харобалари яққол кўзга ташланиб туради.

Бадиуззамон Мирзо бугун уйқудан турганда бошида салки оғриқ борлигини сезди. Негадир тўйиброк ухлай олмади. Унинг устига ғалати туш кўрибди. Тушида ўғли Мўмин Мирзо билан доруссалтана Ҳиротда, Инжил бўйида онаизори Бека Султонбегим бино қилдирғон, Бадиуззамон Мирзо номига қўйилғон Бадиъа мадрасаси ҳовлисида юрғон эмишлар. Кўнгиллар равшан эмиш. Ота ўғлига мадраса тарихидан сўзлаб берармиш... Кутилмаганда мадраса дарвозасидан бир неча қора ниқоб кийғон кишилар кириб келишибди. Навкарларнинг ниятлари хунук кўринибди. Бадиуззамон Мирзо дарҳол Мўмин Мирзони маҳкам қучоқлаб олибди! Ота-боланинг қуроллари ҳам йўқ эмиш! Навкарлар бирданига Мўмин Мирзога ташланиб, олиб кетмоқчи бўлибдилар. Бадиуззамон Мирзо бермасликка қаттиқ уринибди. “Сур-сур” давом этибди... Улар зўрлик қилиб, Мўмин Мирзони ўзлари билан номаълум ёққа олиб кетишибди...

Бу қандай туш?.. Бу нимага ишора? Мўмин Мирзо Астрободни тутиб қололдими ёки кўлдан бериб кўйдими?..

Бадиуззамон Мирзо уч бор қарсак урди. Кўринишхона эшигидан кирган мулозимга буюрди:

– Қуръачи имом бобони чақир! Тушимнинг таъбирини айтсун!

– Бош устига, подшойим!

Мулозим кирди:

– Қулоғим сизда, султоним!

Бадиуззамон Мирзо кескин сўради:

– Лашкар шайму? Қандаҳор ҳокими Амир Зуннун арғун қўшини етиб келдиму? Шайх Али-чи, Балх лашкари сардори?.. Довуд барлосдан хабар йўқму? Шитоб Астрободга отланишимиз лозим. Мўмин Мирзога мадад зарур!

– Қандаҳор ҳокими амир Зуннун арғун жаноблари ҳам, Балх доруғаси Шайх Али баҳодир жаноблари ҳам шу ердалар. Шай туришибдур. Гурас-гурас навкарлар лашкаргоҳни тутиб ётибдур... Майдон танобини тортгувчи навкарларингиз: “Қачон Астрободга отланурмиз, жангга тушмоққа шаймиз!” дейишмоқда. Лекин Довуд барлос жанобларидан ҳали хабар йўқ... – жавоб берди мулозим.

“Довуд барлос Ҳазратга мактуб олиб кетгон эрди... Етказдиму ёки йўқму? Ёки бирга Астрободга йўл олишдиму?.. Ҳазрат борсалар-ку, айни муддао бўлур эрди...” – хаёлидан кечирди Бадиуззамон Мирзо.

Унинг сал сеҳраси очилди:

– Кўшин бошлиқларига етказилки, чошгоҳда лашкаргоҳда машваратда кўришғойбиз!

Чошгоҳда тантанали суратда машварат бошланди. Айниқса, кундузлик нуфузли Амир Хисравшоҳнинг ҳозир у нозир бўлиб етиб келгани Бадиуззамон Мирзони бағоят мамнун қилди. Унинг устига, Амир Хисравшоҳ қўли қуруқ келмабдур, ўз одатича, совға-саломни ҳам қуюқ этибдур. Бир неча навкарлар қузатувида юборилган совғалар ичида чодир, ўтов, саропарда, қатор-қатор тоза насли отлар, кумуш узангили хачирлар, нафис ва зариф матолар, беадад олтин тангалар, дуру

марваридлар бисёр эди. Ортидан ўзи ҳам ҳаялламай, султоннинг файзли қўлини ўпиш шарафига муяссар бўлди. Бу ташриф Қундузга отланаман, деб турган кўшин мушкулини осонлаштирди. Энди Қундузга бориш шарт эмас...

– Мамлакатни босиб олмак елкамиздаги энг оғир вазифалардан биридур, – Бадиуззамон Мирзо машваратнинг бошидаёқ, асосий мақсадни қатъий белгилаб қўйди. – Ортиқ бундай ҳолга чидаш мумкин эмас. Ҳаммамиз кучларни бирлаштиришимиз лозим. Бирлашган ўзар, дейишни яхши кўрадурлар бузруквор отамиз...

Амирлар, бекарлар, саркардалар бир-бирлари билан кўз уриштириб олдилар. Улар бир мамлакат ичида ота ва ўғил ўртасидаги, жонларга тегиб ҳам кетган ёқимсиз, уч-қуйруғи йўқ тўқнашув ва жанжалларга тезроқ нуқта қўйилишини истардилар.

– Ўзим кўшинни созлаб Қандаҳорга йўл олурмен, – давом этди баланд оҳангларда Бадиуззамон Мирзо. – Ва Амир Зуннун Арғун кўшини билан бирлашурмиз ва ўша томондан Хуросонга юз бургаймиз. Амир Хисравшоҳ жаноблари бу тарафдан Қундуз, Боғлон, Хутталон, Бадахшон Бодғис, Исфизор, Маймана, Марвичоғ, Ғур, Соҳар, Фарох, черигини бир жойга йиғиб доруссалтана сари бостириб борадур... Инчунин, биз икки томондан бир вақтнинг ўзида доруссалтана Ҳиротга ҳужум бошлагаймиз. Пойтахтни эгаллаб олғонимиздан сўнг вазифа – Астробод бўлур! Шитоб Астрободга бориб шаҳзода Мўмин Мирзо тахтини устувору мустаҳкам қилиб қайтгаймиз. Иншоолло! Сафар – чоршанбаи муродбахш кунига белгиланур!

“Иншоолло!” “Худо ўзи қўлласун!” “Йўл берсун!” сингари садолар янгради.

Ҳамма кўшин сардорлари лашкар аҳволи, ҳарбий қурооллар, озиқ-овқат захираси, жангчиларга улүфалар улашиш ва ҳоказолар ҳақида мухтасар маълумотлар бердилар. Бадиуззамон Мирзо ҳар бир саркардадан аскарларнинг қурол-аслаҳаси, кийим-кечаги, улүфаси ҳақида, умуман аҳволоти ва таъминоти тўғрисида бир-бир сўраб чиқди.

Бадиуззамон Мирзо ҳали кечаси кўрган туши таъсирида эди, ҳозир ҳам боши хиёл оғриб турарди. У машварат тугаганини билдирди.

Мулозимга, унинг кўзига қоронғи кўринадиган, юракни сикадиган кўринишхона деразаларининг яшилранг пардаларини тортиб қўйишни буюрди.

Мулозим ишни адо этиб, қўл ковуштирганча чиқиб кетди. Хона энди ёруғ бўлиб қолганди.

Бадиуззамон Мирзо беихтиёр дараза олдиға келиб, шимол томонда Ҳиндувон қалъаси харобаларига қаради-ю эслаб кетди: Улуғ бобокалони Соҳибқирон Амир Темур худди шу қалъада Амир Ҳусайнни енгиб, давлатни мана шу Балхда қўлга киритгонлар... Улуғ салтанат тарихи айни шу Балхдан бошлангон. Эҳ-хе... Дунёни забт этиб, узоқ йиллар давру даврон сурдилар. Бадиуззамон Мирзони ҳам олдинда ўшандай шарафли йўллар кутмоқда, Худо хоҳласа! Ундан кейин...

Хукмдор шундай ширин хаёлларга ғарқ эканида мулозим кириб, Ҳировул сардори келганини маълум қилди.

– Кирсун! – деган ижозат берилди.

Кутилмаганда ҳаллослаган Ҳировул сардори ранглари оқарган, кўзлари кизариб шишган бир аҳволда дод солганча ўзини Бадиуззамон Мирзо оёғига ташлади ва бошини ерларга ура бошлади.

– Ие?! Бу нима қилиқ?... – сўради табиатан босиқ, ҳеч нарсадан ҳаяжонга тушмайдиган саботи мустаҳкам лашкарбошининг беўхшов тутумидан хайрон хукмдор... Унинг бундай одати йўқ эди.

– Хонавайрон бўлдиқ!.. Бир қошиқ қонимдан кечингиз, султоним! Хонавайрон

бўлдик!.. Хонавайрон!.. Бир қошиқ қонимдан кечинг... Бир қошиқ... Кечинг... – дерди нуқул Ҳировул сардори ердан бошини кўтармай.

– Астағфирулло!.. Ўзингни бос! Нима, деб сўраяпман? Ҳеч қачон сени шундай аҳволда кўрмағонмен?..

Ерга юзтубан ётган Ҳировул сардори юракни қиймалайдиган ингроқ овозда фарёд қилди:

– Бир қошиқ қонимдан кечинг, султоним!.. Адойи тамом бўлдик... Бу дунёда тургим келмай қолди... Тургим келмай қолди-и-и... Дунёга ўт кетди... Ўт кетди-и-и...

– Кечдим... Нима-а... Ҳиротдан лашкар бостириб келмакдаму?.. Катта лашкар? Исини олдингму?.. Ҳа-а... ўзим ҳам кутиб турувдим... Мехрибон отамизни яхши биламен...

– Йўк, йў-ў-ўк! Лашкар бўлса кошкийди, султоним, кошкийди. Бир чораси топилур эрди... – хўнграшга ўтди кўзёши дарё Ҳировул сардори. – Сизга қандай айтамен?.. Шу иш менинг бошимга тушсин эди?.. Минг марта рози эрдим... Бир қошиқ қонимдан кечинг...

Бадиуззамон Мирзонинг тоқати-тоқ бўлди. Унинг устига, бош оғриғи кучайиб, тарс ёриламан, дерди. Ғазабдан овози кўтарилиб кетганини сезмади:

– Кечдим, дедим-ку, мусулмон!! Тур ўрнингдан!!!

– Хўп-хўп... турдим... мана... Суюкли шаҳзода... салтанат юлдузи... Мўмин Мирзодан... айрилиб қолибми-и-из! – ўрдани тўлдириб ўкраб юборди энди сардор бошини ерларга уриб. – Айрилиб қолибми-и-из!.. Абулғози Баҳодирхон ўз набирасини қатл этишга фармон этибдурла-а-ар...

Балх ҳукмдори хайратдан анграйиб қолди, кўзлари аламдан катта-катта очилиб кетди:

– Нима-нима?!.. Ё, Олло!... Адашмадингму? Нима деганинг бу?! Нима деяётганингни биласенму?..

Шаҳзода турган жойида оёқларидан мадор кетгандай бир чайқалди, ичида бир нарса узилди, нимадир, ғусса, мусибат занги, бевақт кетган фарзанднинг аччиқ доғи қўшилиб, пов этиб ўкраш бўлиб отилиб чиқди! Унинг кечагина суяниб турган тоғи, бугун энди йўк!.. Ҳукмдор ишонгиси келмасди, бу ўнгида эмас, гўё тушида юз бераётгандай туюларди.

– Ҳайҳо-от!!.. Мўмин Мирзо ўғлим шаҳид кетибдур!.. Шаҳид кетибдур!!.. Шаҳид!!!.. О-о-о!!.. О-о-о!!..

– Шоҳ Ғозий ғафлатда қолиб... мастликда билмай фармон берибдурлар... – тушунтирди пиқиллаб Ҳировул сардори. – Бу мудҳиш ишни қилгон фитначи вазира Низомулмулк экан. Вазири аъзамнинг тириклай терисини шилиб олибдурлар. Икки ўғли ҳам қатл этилибдур... Саройда мотам эмиш... Хоқони мансур оғир бетоб бўлиб қолибдилар... Ҳазрат Навоий сафарда эканлар...

– Расвойи жаҳон бўлибмен-ку, хайҳот!.. Ё Олло! Ё Олло... Суянчиғим, ишонгон ўғлимдан айирдинг-ку, ё Олло!.. Ё Олло!..

– Мўмин Мирзони Бадиа мадрасасига дафн этибдурлар...

Ўзини омонат тургандай ҳис қилган Ҳировул сардори тезроқ чиқиб кетишни истарди, у аста ортга чекинарган ингрансинди:

– Мен қўшинлар ёнига борай... султоним...

Сардор худди пулсиротдан соғ-саломат ўтиб олгандай алпозда секин сирғалиб ташқарига йўналди. Бадиуззамон Мирзо бунга сезмади ҳам...

У чуқур изтиробга чулғанганча тетапоя юра бошлаган чақалоқдай тебраниб, ҳолсиз кўринишхонанинг у четидан-бу четига бориб келар, шундай шароитда қандай йўл тутишни ўйларди.

Бирдан безгаги хуруж қилиб, ич-ичидан иссиғи кўтарила бошлаганини сезди. Мизождаги жузъий ҳарорат такрор уйғонди... Ботиний вужуди худди қаттиқ қизиган қумда қолган буғдой донидек қоврилди... Дуди кўкка кўтарилди, оҳ-фарёди кайвон айвонидан ошди...

Шу палла масжид минорасидан пешин азони эшитилди:

– Оллоҳу акбар! Оллоҳу акбар! Ҳай-я аалас солааҳ!... Ҳай-я аалал фалааҳ!..

Во дариғ! Қандай кунларга қолди шаҳзода? Қандай гуноҳи борки, парвардигор уни турли балоларга гирифтор қилмакда? Фарзанди аржумандининг фироқида куйиб адоий тамом бўлса, не тонг!.. Ҳайҳот!

Энди у нима қилсун, эй Тангри таоло? Қўшин тўплаб отасига қилич ўқталиб борсинму? Илгарилари шундай йўл тутди, отасига қурол кўтарди... Бироқ, Пули Чароғдаги жангда отаси байроғидаги сирли маҳчага назари тушиши билан... ажабо, қиличи қўлидан тушиб, беихтиёр уруш бошлолмай от бошини қочиш водийсига бурди... Инсоф йўлини тутди. У амин бўлдики, ҳеч қачон отасига қарши қурол кўтариб жанг қилолмас экан!

Ҳазрат Навоий ҳақ гапни айтғонлар, отанга қарши борғонинг мудҳиш хатойингдур! Кўзингни оч!.. Бор фалокатни ўзинг бошладинг, эй ноқис банда! Норасида гўдакни катганинг ҳам ақли етмас балолар гирдобига отдинг! Астрободга уни ўз қўлинг билан жўнатдинг-ку, ўлимга ўз қўлинг билан юборғон экансен-ку! Барчасига ўзинг айбдорсен, ўзинг гуноҳкорсен, ўзинг, ёлғиз ўзинг!!!

Бадиуззамон Мирзо гўё ичидагини кимгадир тўкиб солгандай енгил тортди. Икки қўли билан қаттиқ оғриқ кирган бошини чангаллаганча беҳол ўтириб қолди. Боши чўяндай қизиб кетганди.

У дунёдан юз ўтиргандай кўзларини қаттиқ юмди... Шу ҳолда қанча ўтирганини, – кунми, ой – билмади...

Бир пайт шом ғира-ширасида, завол чоғи чап томонда оқ кийимга ўралган шаҳзода Мўмин Мирзо... кўринди! Ажабо, ўзими?.. Ё... Рухими?.. Шаҳзода аниқлай олмади.

– Бошингизни кўтарингиз, отажоним! Бу ҳаёт найрангларга бой экан. Ёш эдим, ҳали орзуларим мўлдан-мўл, излағоним фақат донғил, тўғри йўл эди. Менинг кўнглим тоза, ҳали на бирор гуноҳ қилиб улгурдим, на ёр лабиниң болини тотиб кўрдим... Ошиқлардай ёр сочини силағоним ҳам йўқ, отам-онам хизматин қилолғоним ҳам йўқ, Ватан деб куйиш сеҳрини дилдан туя олмадим ҳам...

Бадиуззамон Мирзо бошини кўтариб, овоз келган томонга қаради. Пешонаси чатнарди, аллақандай шиддат билан шарт ўрнидан туриб, ўша ёққа бир-икки қадам ташлади:

– Ўғлим! Ўғилжони-и-им!.. – дея кичқирди талпинганча...

Мўмин Мирзо яқинлашишга қўймади, бир-икки қадам ортга чекинди.

Бадиуззамон Мирзо эргашиб нолалар қилди:

– Ўғлим, ўғлим!.. Тўхта! Ташлаб кетма шўрлик отангни!.. Ташлаб кетма-а!.. Тўхта-а-а! Ташлаб кетма-а-а!.. Мени ҳам ўзинг билан олиб ке-е-ет!..

Бадиуззамон Мирзо узоқлашаётган Мўмин Мирзога интилди-ю ета олмади... Мўмин Мирзо кўздан ғойиб бўлди. Бадиуззамон Мирзо қўлларини чўзганча гурсиллаб ерга қулади ва боши деворга қаттиқ урилганидан ҳуши ўзига келди. Кўзлари ярқ этиб очилди...

Мулозим кирганда Бадиуззамон Мирзо дараза олдида шимол томонга Ҳиндувон қалъасига тикилиб турарди. Шаҳзоданинг иссиғи пасайган, онги тиниқлашган, бошида ҳам оғриқ йўқ, фақат бошининг деворга теккан жойи лўққилларди, холос.

Мулозим Ҳиротдан чопар борлигини билдирди. Чопар – Хожа Дехдор экан. Хожанинг шаҳзода билан яқинлиги бор эди. У йиғламсираб шаҳзоданинг тўни пешини ўпиб, уч бор кўзларига суртди.

– Кўнгилсиз иш бўлди, шаҳзодам... – деди Хожа Дехдор. – Оҳ, кўнгилсиз иш... Худо ҳеч бандасига буни раво кўрмасун! Таъзиямизни қабул этсунлар... Зинҳор кўнгилни чўктирмасунлар, деб тайинладилар Ҳазрат... Ул зот камина қосидга юклаб, бир нарсани ўзларидан алоҳида тиладиларки, то муқарраби ҳазрати султон Низомиддин Мир Алишер жаноблари Балхга қадам қўймагунларича, шошилиб тинч ётган қилични қўлга олмасликни, сира баднийат одамлар сўзига кирмасликни, фақат сабр-тоқат этагини тутиб туришни ўтиндилар...

Хожа Дехдор қўл қовуштирганча ёнидан Навоийнинг Бадиуззамон Мирзога ёзган хатини олиб узатди. Шаҳзода хатни ўпиб мусибатдан хиралашган кўзларига суртди ва Хожага, ўзлари ўқисунлар, дегандай ишора қилди. У гапирмасди. Чунки унда хатни ўқишга на ҳол-мадор бор эди, на хоҳиш-ихтиёр...

Хожа Дехдор таъзим бажо этди-да, хатни очиб ўқий бошлади, хат ҳам мухтасар битилганди:

“Мухлисона таъзиядин сўнг қайғули арзадошт улким, бошимизга нақ осмон тўнкарилиб тушди... Офтоб бизлардин юз ўгирди, кавокиблар кўзёшларга айланиб ерга дув-дув тўкилди... Азал қисмат рўй-хотирга бориб ўлтирмайдур. Худонинг қилғонига асло шак йўқ! Ўзи берди, ўзи олди... Улуғ Парвардигорға шукрлар ва миннатларимиз бўлсун...”

Алқисса. Довуд барлос ҳам шаҳзода жангида шаҳид кетди, не қилайликки, йўналиш байроғини охираг олами томонга бурди...”

Бадиуззамон Мирзо ҳолсиз бош тебратиб ўтирарди. У Довуд барлос келса, у билан Мўмин Мирзо ҳақида ҳасратлашмоқчи, ундан руҳий мадад олмақчийди... Афсуски, энди у ҳам дунёдан ўтибдур... Оҳ, нималар бўлмоқда дунёда ўзи?..

У ҳолсиз қўл кўтариб Довуд барлос ҳақида дуо ўқиди.

Чиндан ҳам унинг сўз айтишга мадори йўқ эди. Шуурида Навоийнинг Хожа Дехдорни, асосан “шошилиб тинч ётган қилични қўлга олмасликни” хатда ошкор ёзишдан сақланиш учун шаҳзодага айтиб қўйишга юборганини фаҳмлади.

Ажабки, – шаҳзода буни кейин билди, “чоршанба” сўзи ўзида ғалати сирни яширган бўлиб чиқди: гап шундаки, – Бадиуззамон Мирзо муборак рамазон ойдан сўнг, чоршанба куни Пули Чароғда отаси билан жангга чиқиб, жанг қилмай юз ўгириб кетганди, худди шу – чоршанба куни Астрободга ҳоким этиб тайинланган Музаффар Мирзо Тошкўприк ва Меҳранжуман мавзелари оралиғида жангда Мўмин Мирзо устидан ғолиб келибди! Яна ғаройиби, Мўмин Мирзони қўлга тушириб, асир олган жангчининг исмини сўраганларида, у хотиржам: “Менинг исмим Чоршанба...” деб жавоб берибди...

Бадиуззамон Мирзо шикорга тайёрланаётганда, чоршанба куни одатдагидек, ўзи боқиб ўстирган лочин, қарчиғай ва бошқа қушларни кўздан кечира бошлади. Тўсатдан яхши кўрган, ҳар доим авайлаб юрган, катта ўлжаларга ҳам дадил чанг соладиган суюмли оқ шунқорининг ўткир тирноғи қаттиқ тошга тегиб қарс этиб синди... Шаҳзоданинг ичи қийилди.

Худди шу машъум чоршанба куни Ҳиротда Ихтиёридин қалъасида бешафқат оқибатсиз бадбахтлар ҳеч бир андишага бормаи бошқа бир шунқорлар шунқорини, Амир Темур Курагон сулоласи осмонида порлаб кўринаётган султонлик авжи юлдузи, келажакда Темурийлар салтанатини камолга етказувчи норасида Мўмин Мирзони қатл этдилар...

Хожа Дехдорнинг Балхга келиши ҳам чоршанба куни рўй берди...

Бу ҳодисалар бир-бирларига боғлиқми, йўқми, буни фақат Оллоҳ билар, илло айтмас эди.

“Жаҳон сувнинг устида, умр елнинг кифтида қарор топгандир... Бу – беқарор дунёнинг ҳукми”.

Навоий ҳар гал бу ҳикматни эслар экан, банда унинг олдида ўзини ожиз сезади, тан олишдан ўзга йўл йўқлигига ишонч ҳосил қилади.

Мўмин Мирзо фожиасидан лолу ҳайрон Ҳирот аҳли ҳеч ўзини тинч сеза олмас, безовта, ўзича куяр-ёнар, нолалар чекар, кўча-кўйларда, гузарларда йиғилар-тарқаларди...

Навоий сафардан келибоқ Бадиаъ мадрасасига бориб, Султон Ҳусайн Мирзо билан кўришгандан сўнг Унсияга қайтди. Даставвал уйдан чиқмади, чиққиси ҳам йўқ эди, ҳеч ким билан учрашмади, учрашгиси ҳам йўқ эди. Ким биландир учрашилса, ҳол-аҳвол сўраладур, аҳвол эса ҳол сўрагудек эмас... Диллар зорланадур, одамлар кўнгиларни бадтар қон қилиш учун бир-биридан кўнги сўрайдурлар. Яхшиси, бировга кўринишдан қоч, ўз кулбангга бош ур, ўзинг билан ўзинг бўл... Узлатга чекиниш йўлини тут...

У машъум хабарни етказиш учун дарҳол Хожа Дехдорни Бадиуззамон Мирзо хузурига юборди-ю, барибир кўнгли тинчимади. Уч кун ўтгандан сўнг, сездики, бесабрликдан уйда ўтиролмайдур... Охири, у ўзи Бадиуззамон Мирзо олдига бормоғи шартлиги, ўзи билмай жигаргўшасидан ажралган, бағри узилган бечора шахзодани, ёш отани юпатиши лозим, замон қалтис, уни тинчлантириш, инсофли гапларга юзлантириши кераклигини англади. Шўрлик ота не ҳолга тушди экан? Тилаб олгон ўғил эди... Қолаверса, Навоийнинг ўзи ҳам сафарга чалғиб, фожиани нутишга ҳаракат қилади.

Дарҳол йўлга чиққан Навоий Амир Бобоали ва яна бир неча навкарлар кузатувида Балхга етиб келди, йўлларда тўхтамади. Бир томони, чиндан ҳам, йўл Навоийни яхши маънода чалғитди.

Ҳазратни кўрибоқ, тўлиқиб кетган, кўнгли бўшашган Бадиуззамон Мирзо: “Ҳазратим!...” дея хўнграб йиғлаганча ўзини Навоийнинг оёғига ташлади! Навоий: “Йиғламасунлар, йўқ-йўқ...” дея юпатаракан, ўғлининг мусибатидан сўррайибгина қолган шахзоданинг қўлтиғидан олиб турғизди ва бағрига босди.

Ҳаётнинг беомон даҳшатли зарбасидан эсанкираган одамлар эдилар булар. Айниқса, Навоий... У Ҳиротда ҳам туролмайдур, Балхда ҳам узоқ қололмайдур. Ҳиротда дўстидан огоҳ бўлмоғи лозим, Балхда эса шахзодадан ҳол сўрамоғи керак...

Навоий Бадиуззамонга кўп насихатлар айтди, жўяли маслаҳатлар раво кўрди, ҳадислар келтирди, донишмандларнинг ҳикоятларидан сўзлади... Ҳа, шахзода буларнинг кўпини аввал ҳам ҳазрат оғзидан эшитган, қулоғига олган, риоя қилган, лекин эътибор бермай ва баъзан атай нутиб кетганлари ҳам хийла топиларди. Буларни эслаб ичида хижолат тортди, уялди. Лекин энди фойдаси йўқ.

Навоий Балхдан қайтганидан сўнг ҳориб-чарчагани билинди. “Инсон ўзи тошдан қаттиқ, руҳи ҳарирдур. Парваришга мухтож эрур...” деди ичида ўзига ўзи. Бир ҳафта Унсиядан чиқмади. Уч-куйруксиз нохуш ўйлар уни ҳар ёққа тортқиларди...

Бинафшаларда ёр иси

“Жаҳон сувнинг устида, умр елнинг кифтида қарор топгандир... Бу – беқарор дунёнинг ҳукми”.

Навоий ҳар гал бу ҳикматни эслар экан, банда унинг олдида ўзини ожиз сезади, тан олишдан ўзга йўл йўқлигига ишонч ҳосил қилади.

Мўмин Мирзо фожиасидан лолу ҳайрон Ҳирот аҳли ҳеч ўзини тинч сева олмас, безовта, ўзича қуяр-ёнар, нолалар чекар, кўча-қўйларда, гузарларда йиғилар-тарқаларди...

Навоий сафардан келибоқ Бадиаъ мадрасасига бориб, Султон Ҳусайн Мирзо билан кўришгандан сўнг Унсияга қайтди. даставвал уйдан чиқмади, чиққиси ҳам йўқ эди, ҳеч ким билан учрашмади, учрашгиси ҳам йўқ эди. Ким биландир учрашилса, ҳол-аҳвол сўраладур, аҳвол эса ҳол сўрагудек эмас... Диллар зорланадур, одамлар кўнгилларни бадтар қон қилиш учун бир-биридан кўнгил сўрайдулар. Яхшиси, бировга кўринишдан қоч, ўз кулбанга бош ур, ўзинг билан ўзинг бўл... Узлатга чекиниш йўлини тут...

У машъум хабарни етказиш учун дарҳол Хожа Деҳдорни Бадиуззамон Мирзо ҳузурига юборди-ю, барибир кўнгли тинчимади. Уч кун ўтгандан сўнг, сездики, бесабрликдан уйда ўтиролмайдур... Охири, у ўзи Бадиуззамон Мирзо олдига бормоғи шартлиги, ўзи билмай жигаргўшасидан ажралган, бағри узилган бечора шаҳзодани, ёш отани юпатиши лозим, замон қалтис, уни тинчлантириш, инсофли гапларга юзлантириши кераклигини англади. Шўрлик ота не ҳолга тушди экан? Тилаб олғон ўғил эди... Қолаверса, Навоийнинг ўзи ҳам сафарга чалғиб, фожиани унутишга ҳаракат қилади.

Дарҳол йўлга чиққан Навоий Амир Бобоали ва яна бир неча навкарлар кузатувида Балхга етиб келди, йўлларда тўхтамади. Бир томони, чиндан ҳам, йўл Навоийни яхши маънода чалғитди.

Ҳазратни кўрибоқ, тўлиқиб кетган, кўнгли бўшашган Бадиуззамон Мирзо: “Ҳазратим!..” дея ҳўнграб йиғлаганча ўзини Навоийнинг оёғига ташлади! Навоий: “Йиғламасунлар, йўк-йўк...” дея юпатаракан, ўғлининг мусибатидан сўррайбгина қолган шаҳзоданинг қўлтиғидан олиб турғизди ва бағрига босди.

Ҳаётнинг беомон даҳшатли зарбасидан эсанкираган одамлар эдилар булар. Айниқса, Навоий... У Ҳиротда ҳам туролмайдур, Балхда ҳам узоқ қоламайдур. Ҳиротда дўстидан огоҳ бўлмоғи лозим, Балхда эса шаҳзодадан ҳол сўрамоғи керак...

Навоий Бадиуззамонга кўп насиҳатлар айтди, жўяли маслаҳатлар раво кўрди, ҳадислар келтирди, донишмандларнинг ҳикоятларидан сўзлади... Ҳа, шаҳзода буларнинг кўпини аввал ҳам ҳазрат оғзидан эшитган, қулоғига олган, риоя қилган, лекин эътибор бермай ва баъзан атай унутиб кетганлари ҳам хийла топиларди. Буларни эслаб ичида хижолат тортди, уялди. Лекин энди фойдаси йўқ.

– Шаҳзодам... Мард йигитдулар, шижоат кўргизиб, ўзларини қўлга олсунлар... Ўтгон ишга ўкинмаймен, деганлар Темурбек Соҳибқирон. Бу Қуръони каримдан олинғон сабоқ... Ҳадид сурасидан. Шундоқ эркан, гина-кудуратларни йиғиштириб, Оллоҳга гина қилмай, отадан ўпкаламай менинг изимдан доруссалтана Ҳиротга борсунлар... ва табаррук оталари билан ярашсунлар... – деди Навоий қатъий. – Отанинг этагидан маҳкам тутсунлар! Савобнинг улуғи шулдур! Бугунги кунда Хуросон салтанатида Худога ҳам, бандасига ёқадурғон тутумдир бу! Ахир ҳеч қачон отага қарши бориб бўлмади-ку, бу, лохавло вало қуввата илла-биллаҳ, Худога қарши чиқиш-ку!

Навоий оҳиста тин олди.

– Мана, Худо ўз жазосини бериб, кўзимизга кўрсатиб ҳам қўйди! Хуросон салтанати танг аҳволда... Подшоҳнинг эса энг биринчи суянадурғон ўғли – Сиз... Отанинг ўзига эмас, ҳатто соясига салом бермак керак, йироқда эрсалар, исмларини

эшитишлари биланок, ўриндан туриб ғойибона таъзим бажо этмаклари жоиз!! Сиз бахтли ўғилдурсиз, отангиз борлар, ҳаётлар... Каминага ўхшаш отаси йўқлар не чора қилғойлар? Агар, ҳозир падари бузрукворим Ғиёсиддин баҳодир, муштипар волидаи зорим Қутлук бегим ёнимда эрсалар эрди, дунёда мендан бахтиёрроқ киши топилармиди экан? Топилмасди... Фақат, афсус чекамен, холос...

Шаҳзода ерга қараганча, ҳазратнинг ҳар бир сўзига бош тебратиб розилик ишорасини билдирарди.

Навоий Балхдан қайтганидан сўнг хориб-чарчагани билинди. “Инсон ўзи тошдан қаттиқ, руҳи ҳарирдур. Парваришга муҳтож эрур...” деди ичида ўзига ўзи. Бир ҳафта Унсиядан чиқмади. Уч-қуйруксиз нохуш ўйлар уни ҳар ёққа тортқиларди...

Навоий бирдан сесканди: салтанат дарз кетмоқдаму? Қодир ал-қаюм Парвардигор ўзи қўллаб, барпо этган Хуросон салтанати инқирозга учрамоқдаму?.. Бу нохуш қадамларнинг бошланишиму? Субҳонолло! Мўмин Мирзо ҳаётлик вақтида бундай ўйлар ҳаёлига ҳам келмаган. Навоийнинг кўнгли тўқ эди-да... Энди салтанат қўрғонининг бир томони ўприлиб тушгани жаҳонга маълум бўлди.

Ҳа, бешафқат тақдирнинг шайини синди...

Вовайлорарким, ҳозир давлат бошқаришга лаёқатли шаҳзодалар Темурийлар салтанати уфқида кўринмайдур. Лекин... Андижонда Мироншоҳ Мирзо авлоди Умаршайх Мирзо ўғли Заҳириддин Муҳаммад Бобур деган шаҳзода вояга етмоқда. Ўн икки ёшида Фарғона вилояти ҳукмдори бўлди. Бу бежиз эмас...

Яқинда Бобур Мирзо Навоийга мактуб битибди. Мактубни ўқиб, шоир ҳайратланди, бу ўн икки яшар боланинг мактуби эмас... Ундаги ишонч тўла сўзлар мағзини чақиб кўрди, фавқулодда кўнгли ёришди, қандайдир ўз-ўзидан бир пайтлар саробга айланган умидлар нурланиб қолди, шаҳзоданинг қулочи кенг, қадами катта, нигоҳи ўткир, нияти улкан эканини идрок этди, узоқларни кўрадурғон салоҳияти борлиги аниқ сезилди. Мана буни иқтидор деса бўладур! Агар Мўмин Мирзо ҳаёт бўлганда, Бобур Мирзо Андижону Самарқандни эгалласа, Мўмин Мирзо Хуросон давлати жиловини қўлга олса, икковлари – ақлли ва зехни чакнаган ёш шаҳзодалар Темурийлар салтанати доврўғини оламларга ёйишлари шубҳасиз эди!

Энди Навоий Султони соҳибқиронга айтсин, иккиси тезликда барча шаҳзодаларни йиғишлари лозим, замонга қараб иш тутишни, тахт учун сира талашиб-тортишмасликни, тортишса, битта улкан тахт парчаланиб кетишини, Фарғона вилояти ҳукмдори Бобур Мирзо билан баҳамжиҳат бўлишлари лозимлигини уқтиришлари зарур.

Шаҳзодаларга тушунтирилсинки, замона шундай, ёлғиз отнинг чанги чиқмас, чанги чиқару аммо донғи чиқмас... Ҳаммангизнинг томирингизда Амир Темур қони оқиб турибдур. Иноқлик, иноқлик яна иноқлик зарур... Буни яхшилаб англаб олмақ керак!..

Навоийнинг ҳам, Хокони мансурнинг ҳам фикрларида жон бор, мантиқ кучли. Мантиқ-ку – мантиқ... Аммо, қанийди, одамлар мантиққа қараб иш кўрса! Шундай ўйлайдурғон зукко одам бизнинг замонда ҳам топилса! Лекин, “агар”ни “магар”га никоҳласа, бир фарзанд туғилади, уни исми “кошки”, дейди донишмандлар. Кошки эди, деб умид қилишдан ўзга йўл йўқ.

Навоий имкон топиб, ёш шаҳзода Бобур Мирзо билан учрашишни кўнглига туғиб қўйди. Бу ажойиб учрашув бўлади, ажойиб! Ҳозир Темурийлар салтанатининг бирдан-бир умиди энди – Заҳириддин Муҳаммад Бобур! Шарқдан порлаган юлдуз! Бунга шубҳа қилмайдур! Ёшлардан – умид. У, иншоолло, Соҳибқирон

замонларидек катта салтанатни тиклаб, хоҳласин Самарқандни, хоҳласин Ҳиротни, Андижонни, мамлакатнинг пойтахти қилиб давру даврон суражак! Бунга Бобур Мирзода иқтидор, ақл-идрок етарлидур. Унинг устига, ғазаллар ҳам ёзар экан! Ўқиб кўрди, содда ёзадур. Навоийнинг нияти ҳам шундоғ, содда ёзиш. Бироқ айрим ғазаллар ҳамон мураккаблашиб кетмакда...

Амир Темур авлодлари қонид асли шоирона руҳ бор... Азалдан шундоқ. Барчаси шоир! Чунки, саройларда кичикликдан шахзодаларни бошқа илмлар катори, энг аввало назму шеър санъатларини ўргатишга алоҳида эътибор берадурлар. “Мажолис ун-нафоис”нинг бир мажлисини фақат Темурийлар туздилар ахир!

Балхдан қайтганининг саккизинчи куни шоир тонг-саҳар бомдод намозидан сўнг, бинафшазор сайрига чиқди. Ҳали қуёш уйқуда. Тонгги насим эсарди. Навоийни кўришиб барча бинафшалар ҳаракатга тушиб қолдилар. Қалдирғоч мимитгина тумшугида болаларига егулик олиб келганда, палопонлар бари бирданига оғизларини очиб чирқиллаб турганларидай, бинафшалар ҳам гўё тебранишиб бошларини чўзиб Навоийга интилардилар. Жуда чиройли манзара юз берганди.

Бинафшазор шоирни ўзига чорларди. Бинафшалардан ёр иси келарди, Бадъеулжамолнинг ҳаётбахш иси, бўйи...

...У гуллар ўртасидаги чинглинг нақшлар билан безалган сўрига қараб юрди. Сўрига ҳорғин ўтираркан, атрофга назар ташлади: тўрт томон бинафшазор... Навоий доим шу ерда, тепада Оллоҳнинг гувоҳлигида, маҳбубаси Бадъеулжамол билан ҳаёлан сирлашарди. Бутун олам сукунатда уларнинг сассиз сўзларига кулоқ соларди...

Ўйлаб қараса, бошидан кўп савдолар кечибди. Навоий маҳбубасига сўзлай кетди...

...Ҳа, бу хоксор ва паришонрўзгор зот болаликдан то шу дамгача доли дайр дардисарликлари, айланувчи фалак ҳодисотлари, дунёнинг фитналар кўзғовчи букаламунликлари, йўқ-йўқ, очикдан-очик айтилса, товламачиликларидан кўп озорлар еди...

Замонанинг ранг сингари ранг-баранглигидан аниқ йўл тополмай, кўп вақт ҳар хил ҳаёл ва ташвишлар исканжасида тентираб юрди... Гоҳ хорлик ва машаққатлар ғурбатхонасида нолалар чекди, гоҳо иззату эъзоз ва эҳтиром чаманида нафис мажлислар курди. Турли йўлларга кирди, яхши-ёмоннинг хизматига бош сунди, йўқсулик, етишмовчилик йилларида, юзи қаро замонларда мадрасаларда пойгақлардан жой олди, олимлар анжуманларида илм нуридан дил пучмоғларини ёритди, кўнгли рўшнолик кўрди, тақводорларнинг масжидларида улар қадами етган жойларни азизлади, кўп сажда қилганидан манглайи ғурралар бўлганини ҳам яширмайди.

Гоҳо табаррук хонақоҳлар обдасталарига сув қуйиш билан эътибор қозонди, гоҳо хароботийлар майхоналарида кўза кўтаришлар билан ўз қадрини оширди. Баъзан қабих ва разил кишилар қошида хўрланди, алам қиладиган жойи, нокас одамлар олдида эътиборсиз қолиб кетди...

Навоий бирдан Бадъеулжамолнинг чуқур хўрсиниб қўйганини сезгандай бўлди... Ё бўлдими?.. Юраги ҳаприқди.

...Гоҳ она шахри одамлари жабридан азият чекди, ғариблардан ошно тутинди, бир кун тоғлар чўккиси – оромгоҳига, бошқа кун эса саҳро этаги – паноҳига айланди. Гардун унга жафо-ю жабрлар кўргизди, андишасизларча бахти йўлига ғовлар ташлади.

Аммо салтанат ишларига қаттиқ киришиб кетганида, амалдорлик курсида эканида кўнгил мулкани турли кимсалар иддаоси, ноҳақ ҳужуми пайҳон қилди. Гоҳ амирлик маснадида ўлтирди ва саройда туриб халқнинг арз-додини тинглади, гоҳ подшоҳга вазир бўлди, унга умидвор қараб турганларга мурувватлар кўргизди...

Гоҳи, ўзи отилиб чиқиб, подшоҳлар орасига тушиб, уларни келиштириб қўйди, гоҳи эса уруш майдонига кириб, жоҳил ва нодонларнинг тухматларига ҳам қолди. Баъзан халқ учун хайрли иш қилувчилар сафига қўшилиб, ҳар хил бино, мадраса, масжидлар, кўприклар бунёд этдирди...

Алқисса, оламда бўлмиш ҳар навъ одам билан кўришди, катта-ю кичикнинг феъл-хўйини ўрганди, яхши-ёмоннинг қилмишларини тажрибадан ўтказди. Эзгулик ва ёвузликлар шарбатини ичиб, захрини тотиб кўрди...

Лекин бошига, ҳайхот, бало-офат ёприлди, бало-офат! Навоийнинг умиди, салтанат умиди, Темурийлар сулоласининг ёрқин юлдузи, бор-йўғи ўн икки ёшли, ақли чақиндай тез ишлагувчи нодир ўғлон Муҳаммад Мўмин Мирзони ўлдирдилар нопок бадбахтлар!! Эйвоҳ!!.. Ўн икки ёшли бегуноҳ боланинг нозик бўйнига тиг уриш... мумкинму?! Қандай қўл борди?! Нечоғлик ваҳшийлик!!.. Қабоҳат!! Яна фариштадай шахзода танасини Ихтиёридин қалъаси минорасидан кераксиз буюмдай пастга улоқтирганлари-чи?.. О-ох!!.. Қандай ёвузлик!!.. Разолат!! Шулар ҳам одам боласиму?..

Вой, юз минг вой, дунёнинг ҳушни ўғирлагувчи ибтилоқидин¹, дунё аҳлининг жабру жафосидин, малолату изосидин! Наузу биллоҳ, абнойи² замоннинг ноҳақ қасду фасодидин до-од!..

Навоий Бадъеулжамолнинг ўксиб-ўксиб йиғлаганини эшитгандай бўлди... Юраги қинидан чиқай деди! “Ҳа, шундай даҳшатли ҳол юз берди, Бадъеулжамол бегим!!.. Шундай бўлди... Йиғлама... Ўксинма!!.. – оҳиста шивирлаб ғойибона маҳбубасини юпатди Навоий. – Бунда ўзим гуноҳқормен, ўзим! Менга ким қўйибдур Машҳадга кетишни! Нега кетдим?.. Нимага кетдим? Ҳиротда эрсам бундай фожианинг юз беришига асло йўл қўймасдим. Хабар топиб, бориб жаллодларнинг қўлидан кутқариб олардим! Энди куйиб-ёнишдан не наф? Мўмин Мирзо бамисли набирам, ўғлим эди... Бадиуззамон Мирзога, Астрободни Мўмин Мирзога қолдиринг, бировнинг қўлига тушмасун, деб тайинлагон ҳам ўзим!..

Эҳ, оғир гуноҳ қилдим! Илгари бир неча марта ҳажга бориш ҳақида Хоқони мансурдан ижозатлар сўрадим. Ҳали ниятимга етганим йўқ... Энди ҳажга отланишим керак, ҳажга бориб, бу оғир гуноҳларимни аритмоғим лозим...

Навоий ўзини ниҳоятда ночор, ожиздан-ожиз, хасдек бечора ҳис этди. Аъзойи бадани жимирлаб кетди.

– ...Басе иссиғ, совуқ кўрдим замонда, Басе аччиғ, чучук тотдим жаҳонда... Эй, бевафо дунё!!.. – деб юборди шоир ўртаниб.

Шу палла гўё мўъжиза юз берди! Тонг ёқасини чок қилди-ю куёш кўринди ва унинг илк нурлари Навоий манглайига келиб худди меҳрибон бир қўл сингари майингина уринди. Уринди эмас, балки манглайини, бошини меҳрибонона силади, эркалади...

Навоий алланечук бўлиб кетди, унга қандайдир куч инди, қувват кирди, енгил тортди... Миннатдор шоир беихтиёр куёшга қаради: лим-лим нурга тўлиб, тошиб кетай-тошиб кетай, деб юксак авжда ловуллаб ёнаётган куёш унга самимий жилмайиб боқарди... Бу, ўша, ҳар куни чиқадиган куёш эди, лекин шоир кўрдик, бугун у ўзгача, қандайдир яқин, сирдош, меҳрибон куёш эди!

¹ Ибтило (*араб*) – мубталолик.

² Абно (*араб*) – ўғиллар, болалар, маъносида.

“Ўқсинма!.. Ҳаёт ҳали олдинда!..” дегандай бўларди осмон соҳиби, худди Навоий кўнглидаги умидсизлик, ночорлик, нотавонлик, ожизлик туйғуларини билиб тургандай.

Қуёш дерди: “Менга боқ: тонг-сахардан уйғониб кечгача дунё кезамен, аммо толикдим демасмен, кечкурун хориб-чарчаб, ботишимга тўғри келадур. Аммо мен ботиб кетар эканман-да, дея, умидсизликка тушмасмен. “Ҳаёт ҳали олдинда!” деган яхши кўрган шиоримни маҳкам тутиб, тонгда яна осмон сайрини бошлаб юборгаймен!”

Қуёшнинг нури Навоий кўнглига хусн, оро берди. Парвардигорнинг мўъжизаси – Қуёш! Навоий буни яна теранроқ англади. Қуёш! У қанчалар саховатли, борини дунёга, инсонларга тўкиб соладур, аммо буни ҳеч қачон миннат қилмайдур. Ҳамиша чехраси очиқ, ковоқ солишни билмайдур, у шу қадар олийҳимматки, дўстга ҳам, душманга ҳам меҳрибонлигини аямайдур, турган-битгани нур бўлгани учун, ичиқоралик, қора ниятлар унда мутлақ йўқ! Қурт-қумирсқа-ю ҳайвоноту наботот, ўрмону чўл унинг марҳаматидан бирдай баҳраманд! Ҳа, шундоқ! У баланд чўққиларга ҳам, қия жарликларга ҳам, айқирган дарёларга ҳам, жилдираган арикларга ҳам, гуллаган бўстонларга ҳам, бепоён саҳроларга ҳам бирдай нур сочадур, ҳеч кимни айирмайдур. Минг-минг юлдузларга нур улашадур. Ҳар куни оқшомда хабар олиб, оининг чироғини ёкиб қўйишни унутмайдур. Одамларга эзгулик, оламларга яхшилик тилайдур!

Қанчалар куч-қудрат, маҳобат! Унинг нури осмондаги булутларни заррин рангларга бўяйдур, оёқ остида хор ётган чангни ҳам, бировнинг назари тушмас ботқокни ҳам ўқситмайдур... Қанчалар камтарлик ва хокисорлик!

Навоий қуёшга ҳавас қилди. “Инсон зоти ана шундай қуёш бўлмоғи керак!” – деган улуғ ва кутлуғ фикр ўтди хаёлидан! Биринчидан, унинг юқорида осмон токида эканининг ўзи юксак мавқеини аён кўрсатиб турибди. Осмоннинг қоқ марказида ўрнашгани эса уни осмон устуниси дейишга лойиқ. Ҳа, осмонда юлдузлар кўп, лекин қуёш – ягона...

Ўчмас меҳр шуълалари

Бир ойдирки, Боғи Жаҳонорога подшо ҳузурига ҳеч ким ташриф буюрмайди. Бошқача айтсак, ҳеч ким чақирилмайди... Мўмин Мирзо фожиасидан сўнг, боғ худди ўлик чиққан ҳовлидай сокин бўлиб қолди. Наинки боғ, ҳатто бутун шаҳар ҳақида ҳам шундай дейиш мумкин. Инсоннинг бошига қайғу тушса, энг мақбул йўл унинг ўзи билан ўзи ёлғиз қолганидир. Энг яқин дўст, маслаҳатгўй – унинг ўзи. Хоқони мансур худди шундай онларни бошдан кечирмоқдайди.

Ҳадича бегим подшога кўринмаслик учун “бетоб” бўлиб ётиб олган, ўз бўлмасидан чиқмайди. Мўмин Мирзо ўлими сабабчиси Низомумулк аллақачон териси шилиниб жазосини олса ҳам, фожаи ҳақида биров эсламаса ҳам, негадир маҳди улё ўзидан ўзи безовта...

Бугун эрталабдан саройда жонланиш сезилди. Хиёбонлар янгидан супуриб чиқилди, йўлакларга сувлар сепилди. Сарой мулозимлари, хизматчилар, қоровуллар у ёқдан-бу ёққа ғизиллаб қолишди. Барчанинг кўнгли қандайдир ёришган, қора кунлар энди ортда, деб қувонган...

Хоқони мансур мотам либосини узоқ вақт ечмай юрди. Ўзини минг бор койиди, минг бир марта Худога нола-ю илтижолар қилиб, узрхоҳлик русумини бажо айлади. Соқолининг икки чеккаси тамом оқариб кетди. У эгнига кўзга ёқимли қирмизи-яшил ипак ёпинчиқ ташлади. Бошига уч ўрама салла ўради,

ўртасига қарқара патини қойилмақом санчиб олди. Навоий дўстининг шундай кийинишини ёқтирарди.

Ҳа, бугун азиз дўсти Навоий билан дийдорлашади, унинг руҳини кўтариш учун ҳам чиройли кийиниши керак, кўзига абгор, уринган ҳолда кўринмасун.

– Ойнаванд кенг айвонга жой қилинсун! – буюрди Ҳокони мансур мулозимларга. – Ғаму мотам зимистонидан ёруғликка чиқайлик энди...

Қўлида асо тутган подшо ичкихонадан ҳашаматли айвонга қараб юрди. Гавда ҳассага суянган, кўнгил – ғуссага... У хотиржам заррин тахтга бориб ўтирди. Подшодаги хушнуд кайфият бокқа ҳам ургандек, унинг ораста ва саришталиги яққол кўзга ташланарди. Яқинда бош вазир этиб тайинланган Хожа Афзал унинг атрофида парвона эди. Шу палла таклиф этилган амир ул-умаро Саъдваққос, Қозикалон, парвоначи, шайхулислом, амирлар, беклар, бошқа сарой мулозимлари келишиб икки тарафда саф тортиб турдилар.

– Шаҳаншоҳимизнинг умрлари бардавом бўлсун! – деди Қозикалон таъзим қилиб. Бошқалар ҳам “Бардавом бўлсун!” “Бардавом бўлсун!” – дея сас бердилар.

Бироздан кейин мулозим эълон қилди:

– Ҳидоят эгаси, шараф ва ҳурматнинг соҳиб виқори, дину давлат арбобларининг сараси, мулку миллат эгаларининг саромади, хайру эҳсонлар пешвоси, салтанат устун, подшоҳларнинг қўлидан етакловчи, султон ҳазратларининг яқин дўсти – муқарраби ҳазрати султон, ҳақиқат ва дин низоми Низомиддин Мир Алишер ҳазратлари ташриф буюради-л-а-а-ар!..

Гуллар билан безалган йўлакда Навоий кўринди. Бу ҳамиша тетик юрадиган, қадами шаҳдам, бошқаларга руҳ бағишловчи одам эмас, балки бир неча кун ичида елқалари чиқиб қолган, ҳассага суянган, соқоли буткул оқариб кетган мўйсафид эди.

Йиғилганлар буни кўриб, ҳайрат бармоғини тишладилар. Ҳамманинг юраги эзилди. Унинг ортидан Шайхим Сухайлий, Султонали Машҳадий, Беҳзод, Хондамирлар келишарди. Ҳар бирида қўлида бир заррин муқовали салмоқли китоб кўзга ташланарди. Ҳокони мансур Навоийнинг анчагина чўкиб қолганини пайқаб ичи симиллади...

Қадамингизга ҳасанот, жонажон дўстим Амир Алишер! – деди Ҳокони мансур ўрнидан туриб шоирга пешвоз келар экан.

– Вақтингиз ҳамиша чоғ бўлишини тилаймен, Султони соҳибқирон жаноби олийлари! – жавоб қилди Навоий.

Икки дўст бир-бирлари билан ҳамоғуш бўлдилар ва туриб қолдилар... Ўртага чўккан жимликда – жаҳоний изтироб, аччиқ армон, бедаво пушаймонлиғ, кўнгиллар фарёди, алам қийноғи, аттанг азоби, чорасизлик ғурбати – бари-бари мужассам... Уларни сўзлаш, у ҳақда гап очиш шарт эмасди, нафсиламрини айтганда, иккиси ҳам бу воқеаларни эсламасликка тиришишарди.

– Иккимиз ҳам, Амир Алишер, худди гўша тутқондек ўз-ўзимизга чекиндик. Гўша тутмоқ сиз билан бизга мутлақо ётдур...

– Зинҳор камина гўша тутмадим, – қатъий деди Навоий. – Заҳмат билан умримга сайқал беришда давом этдим. Ҳамиша Сизга куллуқликда маош кўргизурмен. Она тилимни авайладим, унга руҳ бағишлай, дедим. Ватан тарихини ёзсам, халқимни улуғласам... Яна дostonлар, рангин ғазаллар, маснавийлар иншо этсам, жилд-жилд, жуз-жуз китобларга тартиб берсам, кошкийди... Назми ҳам ўқситмасам, насрни ҳам. Султони соҳибқироннинг ҳиммати ва саховатини, муборак зикрини васф айласам, олам ибтидосига назар солсам, жаҳон интиҳосидин хабар олсам...

Навоий тўлқинланиб кетди. Ҳокони мансур уни тинчлантиришга уринди:

– Иншооллоҳ, ниятингизга етгайсиз, Амир Алишер! Офарин! Ўзлари билурлар, жонсипор ғазалларингиз, латофатли дostonларингизга ҳамиша муштокдурбиз! Ўша кунларга етказсун!

– Куллук! Аммо баъд: муборак буйруғингизни дил устига қўйиб, куллиётга тартиб бериш ишини якунига етказғонимни билдиришга ошиқамен! Бир нидо: салтанат баҳрининг сиздай дурри яктоси насаби борасида қалам сурсам, юз минг хон ва хоқонни бир жузви мухтасарда йиғиштирса бўлур, аммо ўзларининг тарихлари, қиссалари шу қадар улуғки, уни қай сўзга сиғдириш мумкину, қай саҳифага жойлашнинг имкони бор?

Лекин бу зинҳор хушомад эрмас, зинҳор! Бу дилимдаги рост сўзим. Агар Султони соҳибкироннинг ҳиммати, мадади, қайнок меҳру эътибори, беғараз кўмаги, очик назарини ҳис қилиб турмағонимда, мундоқ душвор иш илгари бормоғи номумкин эрди. Куллиёт ўзларининг таҳрир назарларидан ўтғони унинг шарафи бўлди. Тўрт фасл мисолида тўрт девонга тартиб берилди. Етти-саккиз ёшдин йигирма ёшгача болалик чечаклари барқ уриб очилгон умр фаслининг навбаҳоридир; анинг васфинда “Ғаройиб ус-сиғар”, яъни болалик ғаройиботлари девонини рақам қилдум. Йигирмадин ўттиз, ўттиз беш ёшгача, бу умр фаслининг ёзидур, гуркирағон навкиронлик, йигитлик ошуфталиғи замони мадҳинда иншо этилгон девон “Наводир уш-шабоб” – йигитликнинг нодирликлари деб аталди... Ўттиз бешдин қирқ беш ёшгача, ўрта ёш дейилур, умр фасли хазони етиб, тириклик боғи барглари тўкила бошлайдур, анинг таърифинда “Бадойиъ ул-васат” – ўрта ёш ажойиботлари девонини туздум. Ва қирқ бешдин олтмиш яқиниғачаким, бу умр фаслининг қишидур, унда киши букилгон қад билан йўқлик йўлига кирадур, замон аҳли билан хайрбод этадур... Анинг дуосинда “Фавоид ул-кибар” – кексаликнинг фойдалари девони битилди...

Хоқони мансур қувонганини яширмади:

– Агар устоз Махдуми Нуран Мавлоно Абдураҳмон Жомий, қуддиса сирруху, ҳаёт бўлгонларида, ҳозир Сизни бирга иккимиз муборакбод айлар эрдик...

– Ҳимматлари учун куллук!

Навоий шундоқ дегач, орқасига ўгирилди ва Хондамирга ишора қилди. Хондамир қўлидаги китобни Навоийга тутди. Кейин Султонали Машҳадий, Бехзод, Шайхим Суҳайлийлар ҳам қўлларидаги заррин муқовали мухташам китобларни Ҳазратга келтириб бердилар.

Навоий тўрт девонни олиб тавозе ила Хоқони мансурга узатди. Султон Ҳусайн Мирзо ўрнидан турди, аллақандай эҳтиётқолик билан нозик нарсани ушлагандай авайлаб китобларни қўлига олди ва ҳар бирини ўпиб кўзларига суртди. Шайхим Суҳайлий подшонинг Навоий девонларини муқаддас деб ҳисоблаб, тавоф этиши уларнинг чинакам дўстликларига ёрқин мисол эканини кўрди ва ҳавас қилди. Хоқони мансурнинг дўстига ҳурмати ниҳоятда самимий, покиза эди.

– Шоирнинг битган ғазали худди парвозга шай турғон илоҳий қушга ўхшайдур, – деди Хоқони мансур ҳаяжонда, у ғурур билан гапирарди. – Агар тутиб қолмасангиз, бир лаҳзада ширин тушдек учиб кетадур... Ҳа, бу девонларни нур безаб турибдур, оламнинг нури! У нур коинотнинг тожи бўлгон инсоннинг умридур!.. Амир Алишер! Ўзлари Ҳаққа етишгон сиймодурлар! Аллақачон осмон тоқига чиқдилар, ой сатҳига қадам ташладилар, юлдузлардан юлдузларга ўтдилар...

Олкишлар янгради. Хоқони мансур давом этди:

– Қани айтингиз-чи, қай миллат борки, ўзининг шундай қалами қудратли, зўр шоири билан фахрлана оладур? Қай миллат борки, ўзининг “Хамса”си билан, “Хазойин ул-маоний”си билан мақтаниб оламга суронлар соладур?.. Аҳсан, аҳсан, яна бир бор аҳсан, Амир Алишер!..

Барча Навоийни шарафлашга тушди. “Офарин!” “Салламно!” сўзлари айвонни тутди. “Навоий куёшдир!” “Навоий – миллат куёши!” деган хитоблар бир-бирига уланди.

– Бағоят хижолатмен, шунча мактов, олқишлар... – деди Навоий, ҳаяжондан унинг юзлари кизариб бўғриқиб кетганди. – Ахир мен не ҳам қилдим?.. Қиладурғон ишларим ҳали олдиндадур... Ҳаёт ҳали олдинда!..

Ҳоқони мансур ҳассани ҳам нарида қолдириб, айвонда юра бошлади. У қандайдир тетик ва шаҳдам эди. Шайхим Суҳайлий тўғри мўлжал қилган экан: чиндан ҳам икки дўст учун назм ва шеър суҳбати дунёда ҳамма нарсадан аъло, ҳамма дардларга даводир.

Султон Ҳусайн Мирзо атрофдагиларга назар ташлади, улардан оша айвон оналаридан боғнинг шинам хиёбонига қаради ва босиқ деди:

– Сано Ҳаққаким, Оллоҳнинг инояти бирлан Хуросон салтанатини туздум, дунёга довруқ солдум, душманларимни тиз чўқтирдим. Бир бандага шу кифоя қилса керак. Аммо мен – Темурийлар ичида омади чоғон шахзодалардан биримен, – дунёда монанди йўқ яна бир салтанат бунёд этиб қўйибмен! Бу юракнинг туб-тубинда жойлашғон салтанат – сиз билан буюк дўстлигимдир, Амир Алишер!

Бу мисли кўрилмаган эътироф эди! Барча қарсақ чалиб юборди.

Навоийнинг ҳам қалби “булк” этди ва ҳайратда Султон Ҳусайн Мирзога тикилди:

– Қандай улуғ ҳикматни баён айладилар, Султони соҳибқирон жаноби олийлари! Камина ҳам шул ҳикматни юрагимнинг туб-тубинда сақлаб келар эрдим...

Хулосаи ҳаётимни бундоқ чамалаб кўрсам, ўтмишимга боқсам, бир ҳақиқат, ҳикмат кўз олдимда тоғдай кўтарилур: “Субҳонолло! Бу дунёда чин дўсти бўлган одамгина комил инсон деб аталиши мумкин экан!” Рўзи азал манглайимга муҳр босиб, шоҳ ила дўст бўлмокни битибдур. Ҳа, дўстни инсон танламайдур, Худо берадур, чин дўст топғон инсонгина бу дунёда кўкрак кериб юрадур!

Бу сўзлар Ҳоқони мансурнинг юрак-юрагига етиб борди! Атрофдагилар айтилган дил изҳорларидан ҳайратда лол, шоир ва шоҳ суҳбатларига маҳлиё бўлиб кузатар эдилар.

Бирдан Шоҳ ғозий жимиб қолди. Одамлар уни қандайдир ташвиш чулғганини пайқадилар.

Султон Ҳусайн Мирзо жиддий деди:

– Ўртамизда бир можаро бор, Амир Алишер, кўп йиллардан бери ҳал бўлмаётғон...

Ҳамма саросимага тушди.

– Қандай... можаро эркан?.. – сўради Навоий ҳайрон.

– Низомиддин Мир Алишер – низоми диндур, у ўз халқин виждонидур, бу – ҳақиқатдур! – деди Султони соҳибқирон. – Мен – Хуросон шаҳаншоҳи, темурийзода... Кўпдан бир орзум бор – ўзларини пир деб атасаму камина муридингиз бўлсам...

Ҳамма ҳайратга чулғанди! Подшо Навоийни пир деб атамоқда! Амир ул-умаро Саъдваққос, Қозикалон, парвоначи, шайхулислом, амирлар, беклар, бошқа сарой мулозимлари барчаси ёқа тутиб қолдилар!

– Субҳонолло!.. – деб юборди ўрнидан туриб кетган Навоий қўлларини кўксига қўйиб, нажот тилагандай атрофдагиларга боқаркан. – Бу қандоқ сўз ахир? Қандоқ сўз? Худо асрасун, бизда бундоқ хунук ният йўқдур! Зинҳор бундай сўзни демасунлар, гуноҳга қолғайбиз! Тўғри йўлдин адашмасунлар! Аслида, биз муридурмиз, ўзлари пиримиздурлар!

– Йўқ, йўқ, Амир Алишер... – кескин бош чайқади Султон Ҳусайн Мирзо. – Ҳеч замонда пир муридни пирим дейдирму? Йўқ... Хў-ўш, пир киму, мурид кимдур?

Қизғин баҳс барчанинг диққатини ўзига қаттиқ жалб этди.

– Пир билан мурид орасида осмон билан ерча фарқ бор! – изоҳ берди Навоий ҳеч нарсани хаёлига келтирмай. – Пирнинг тилагини мурид ўз тилагим деб қабул қилгай.

– Ҳа, пирнинг сўзи сўз! Бас, оқ тулпоримни келтирингиз! – фармон қилди сайисга Султон Ҳусайн Мирзо.

Дарҳол югани тилла, узангиси кумуш гижинглаган оқ отни етаклаб келдилар. Тулпор дам-бадам пишқириб қўярди.

– Камина пирингизмен, сиз эса муриддурсиз, шундоғму? Демак, айтғоним вожиб: мен ўзларини пирим, деб атармен! – Подшонинг сўзи буйруқ оҳангида чиқди. – Бас, минсунлар гижинглаган оқ ёл тулпорга! Ўзим уни етаклармен!

Навоий хижолатдан ер ёрилмас, ерга кирмас эди! У ҳамиша Хуросон шаҳаншоҳи Султон Ҳусайн Мирзо ҳақида: “шоҳлик – унинг “сурат”и, – дарвишлик “сийрат”идир”, дейишни яхши кўрарди. Ҳозир шоҳнинг олийжоҳ дарвишлиги намоён бўлаётганини сизди. У ноилоҳ отга минди ва ёлворди:

– Гуноҳимни кечир, эй Оллоҳ! Отга миниб гуноҳга ботдим... Мен бечора банданга ўзинг шафқат нурина ёғдиргил! Пир олдида юзим ҳам шувут бўлди, шувут... Ул зот ердалар, камина эса – отда...

Султони соҳибқирон оқ тулпорни етаклаганча, хиёбонни айлана бошлади. Кишилар улар ортидан боришарди. Бундоқ мўъжизани умрида кўрмаган издиҳом аҳли “Нималар бўляпти ўзи” дегандай ҳайратдан ёқа ушларди, холос.

– Шоир учун ундан ортиқ сийлов, тақдирловнинг ўзи йўқ! – деб ҳайрат бармоғини тишлар эди аъёнлар.

Султон Ҳусайн Мирзо билан Навоий ҳаприкишиб айвонга кириб келдилар.

Туш кўраётгандай бўлиб ўлтиришган одамлар олдинда яна бир мўъжиза дегулик ҳодиса уларни кутиб турганини билмасдилар. Чиндан ҳам бу, Хуросон ҳаётида барча орзу қилган, лекин рўёбга чиқишига ҳеч ким ишонмаган, етти ухлаб тушга кирмаган ноёб ҳодиса эди...

Ҳамма масъуд дамларни бошдан кечирмоқдайди.

Ногаҳон мулозим кириб эълон қилди:

– Валиаҳд шаҳзода Султон Бадиуззамон Мирзо жаноби олийлари ташриф буюрадила-а-а-ар!

Барча турган жойида бир неча лаҳза қотиб қолди! Тиллар лол, фақат хаёлларида: “Наҳотки? Доим отасига қарши тиг кўтарган, Ҳиротга бостириб бораман, деб ҳаммани кўрқитиб юрган, тинчлик бермаган, неча маргалаб кекса отасини қиш демай, ёз демай гоҳ Балх, гоҳ Қандаҳор, гоҳ Ҳисори Шодмон томонларга от солишга мажбур этган, бетавфиқ тўнғич ўғил, энг катта душман Султон Бадиуззамон Мирзо ўз оёғи билан келиб турган бўлса?.. Илгариги душманликларга Мўмин Мирзо фожиаси қўшилиб, адоватлар мадда боғлаб, зил-замбил дардга айланиб, ғазаб отига миниб қасос қиличига қўл узатғон ўғил-а?..” қабилида турли қарама-қарши фикрлар гужгон урарди.

Султон Ҳусайн Мирзо таажжубда Навоийга қаради. Наҳотки... ўша ўжар димоғдор ўғли? Ўша тил укмас қайсар ўғли-я?.. Ўн-ўн беш йилдан бери Ҳирот замини унинг қадамига зор қолди. Ақли тўлишиб, панду насихатларга энди қулоқ осадурғон бўлибдиму? Энди отани ота, ўғилни ўғил ўрнида кўриб, инсоф кўчасига қадам қўйибдиму?.. Ҳа... Яна дўсти Навоий жон куйдирмакда, Навоий! Унинг дўсти, унинг яқини, аммо жаҳоннинг улуғи Низомиддин Мир Алишер!

Бир неча аъёнлар, саркардалар кузатувида ҳарбий либосда ораста кийинган Султон Бадиуззамон Мирзо салобат билан кўринишхонага кириб келди. Унинг кўзлари тўла ёш эди, қадини тик тутганча ўртада туришган Султон Ҳусайн Мирзо билан Навоийларга қараб юрди. Яқинлашиб эгилди-да, узоқ таъзим қилди ва тиз чўкиб, отаси тўни этагини уч марта ўпиб кўзларига суртди...

Навоий тўлқинланиб кетди ва деди:

– Султони соҳибқирон жаноби олийлари! Хайриятки, ота-бола аро мустаҳкам кўприк ташладим! Ётлашиб кетган икки кўнгилни бир-бирига боғлай олдим! Икки оролни ўзаро яқинлаштирдим, орол эмас, икки мамлакатни десангиз-чи!.. Сизни тавоф айлагали, мана, дилбандингиз шахзода Бадиуззамон Мирзо остонангизга бош уриб турибдурлар! – мамнун деди Навоий ва жилмайиб Бадиуззамонга қаради: – Кам бўлмасунлар, шахзодам! Замон Бадиуззамонга боқмаса, Бадиуззамоннинг замонга боқиши энг адолатли йўлдури! Зеро, “Оллоҳ хоҳлаган кишини тўғри йўлга ҳидоят этади”.

– Ассалом, эй падари бузрукворим! – нола чекди Бадиуззамон Мирзо отасининг оёғига бош уриб. – Сизнинг босғон изингизга бу жоним садқа бўлсун, илоҳи! Турфаангиз фитначилар сўзига кириб, паст-баландга боқмай мен, ўғлингиз, сизга кўп бор қилич кўтардим... Гуноҳларга юз бурдим. Ҳайхот, отанинг ҳеч қачон енгилмаслигини билмадим! Отага тенг келиб бўлмаслигидан ғофил қолдим! Мен отамни ранжитибмен, катта хато қилибмен... Тавба дейман, тавба, Худо ўзинг кечиргил!

“Баракалла!” “Умрингни берсин!” – дерди барча...

Бадиуззамон Мирзо давом этди:

– Ҳайхот, Мўмин Мирзо зое кетди, ёш умр хазон бўлди. Ўзим гуноҳқормен! Ўзим! Ўғлимни фалокатга ўзим йўллабмен... Эҳ, нодон! Астрободни қўлдан бермагин, деб бад қилибмен!.. Ўғлим кетгач, дунёда сиздан бошқа яқин кишим йўқлигини билди-и-и-им, отажо-о-он!! Ким бор яқиним?.. Сиз – ёлғиз қиблагоҳимсиз, буюрингиз, ёнингизда бўлайин, илоҳи дуонгизни олайин!

Султон Ҳусайн Мирзо ҳамон тиз чўкиб турган, лекин бегонадай бўлиб қолган ўғлига минг истиҳолада кўл чўзди...

– Дуо сиздан айлансун, шахзодам, сиздан айлансун! Кечир, отангни кечир, ўғлим... Ғафлат босиб кўрлик қилиб қўйғон отангмен, шўрлик отанг!! Ўз бошини ўзи кесғон отангмен ме-ен!.. – деб юборди Ҳокони мансур ўзини туголмай.

Кўзларида ёш нурланган, юраги потраган ота Бадиуззамонни секин: “Турсунлар, ўғлим!.. Жоним болам...” дея қўлтиғидан олиб турғизди ва... қаттиқ бағрига босди! Бадиуззамон Мирзо подшо кўксига меҳр билан бош қўйди, ота-бола елкалари титраб ўксиб-ўксиб йиғладилар...

“Балли, ота ўғил!” “Кам бўлмасин, Бадиуззамон Мирзо!” “Ота дуосини ол!” – деган овозлар янгради.

– Жоним ўғлим, дуо бўлса, илоҳи, сиздан айлансун, сизга кўз тиккан бор инсу жинсларнинг йўли бойлансун! – дерди бағри увалган Султон Ҳусайн Мирзо. Кейин йиғламсираган синиқ овозда атрофдагиларга қаради:

– Кўрингизлар! Ўғлим душманларни қон йиғлатиб, дўстларни кулдириб, бағримга қайтиб келди!..

Сарой аҳли ғаройиб ҳодисадан лолу ҳайрон... Одамлар ҳаётда хурмат ва иззат, ихлос ва инсоф сингари нарсалар борлигидан қувонар, ҳали оқибат деган тансиқ фазилат йўқолиб кетмаганига ишончлари ортар, ота билан ўғилни олқишлардилар. Ҳокони мансур сўзларини давом этдирди:

– Болалигимда кабутар ўйнардим, кўкка париллатиб учирардим ва чексиз завқларга ботардим... Энди билсам, ўзим ҳам ҳоли афтода бир кабутар эканмен

бу дунёда! Ўғлимдин беадаблик рўй берса, дарҳол хаёлим узокларга кетадур. Дейдиларки, отангга қандай хизмат қилсанг, фарзандингдан шу қайтадур! Билмадим, мен ҳам болаликда бевошмидим, отам Гиёсиддин Мансур Мирзонинг, – жойлари жаннатдан бўлсин, – ул зот жуда юввош одам эдилар, бирон марта айтгонларини адо этмай, нозик кўнгилларини оғритгонмидим? Кўзларига мен тентак бола тик қараб кўйгонмидим, ё қўпол гап қайтариб, бағирларини ўйгонмидим?.. Бари бугун фарзандимдан қайтди шекилли...

Хоқони мансур тўхтади-да, орқароқда турган муншийни чорлади:

– Эй мунший! Кел, бу ёққа, фармонни ўқи! Фармон эмас, кўнгилдаги армонни ўқи!

Мунший баландпарвоз оҳангда фармонни ўқий бошлади:

“Шоҳ Ғозий, Хоқони мансур Султон Хусайн Мирзо Баҳодирхон сўзимиз! Шаҳзода Султон Бадиуззамон Мирзоға Сеистон бирлан Фароҳ вилояти бахшида қилинсан! Бу кундан эътиборан хутбаларда валиахд шаҳзоданинг муборак номлари подшо номи билан бирга ўқилсан!”

Ҳамма Султон Бадиуззамон Мирзони муборакбод этарди. Навоий ва Султон Хусайн Мирзо шаҳзодани чин дилдан қутладилар. Шаҳзода миннатдорлик маъносида қўлларини кўксига қўйиб таъзим қилиб турарди.

Ҳижоз тупроғигача йўл узок

Навоий “Йўлга чиқишга қодир одамлар зиммасида Оллоҳ учун мана шу Байтни ҳаж қилиш бурчи бордир” оятини болалигидан қалбига жойлаб олганди. Ёшлик замонларидан бошлаб кўнглида ислом ҳажини адо этиш нияти, Хайр ал-аном алайҳис-салавот ва-с-саломнинг муборакравзаларини тавоф қилиш орзуси оромини ўғирлар эди. Хайхот, Ё Раб, Ясрибу Батҳога бормак қачон насиб айлар экан, қачон Маккаи мукаррамага боргаймен, Масжид ал-Ҳаромда ибодат қилгаймен, Замзам булоғи бўйида дил-дилимдан тарона куйлагаймен, кўзёшларимдан ул булоқни денгизга айлантиргаймен, қачон Мадинаи мунавварада бўлгаймен, Расулulloҳ равзаларини тавоф этгаймен...– деб хаёлларга эрк берарди.

Кўп марта муборак сафарнинг улуғ савоби тинч қўймай, йўлга шайланди, бироқ гоҳ у, гоҳ бу сабаб йўлдан ортга қайтди. Ҳисоблаб қараса, уч-тўрт марта шундай ҳолга дуч келибди. Аммо ҳаж илинжидан ортга қайтгани йўқ. Ҳаж сафарини амалга ошириб келган бахтиёр инсонларни кўрганда, уларнинг Оллоҳ мўъжизаларидан тўлиб-тошиб ҳикоя қилганларини эшитганда, яна дарди янгиланар, фурсатни ғанимат билиб, бугун ё эртага, нари борса индинга ҳажга жўнаб кетиш, оламнинг мўъжизаларидан тезроқ баҳра олиш истаги уйғонар, кўнглига қутқулар соларди.

Ислом ҳажига бел боғлаш ва Байтуллоҳ ул-ҳаромни тавоф айлаш Навоийнинг дил нидоси-ю илтижоси эди. Бу қутлуғ қадам муслмонлик бурчини адо этишдан ташқари, Парвардигорга бандалик ва Расулulloҳга умматлик эҳтиромларини кўрсатишга имконият берарди.

Ҳануз муборак ҳажга бориш ўйи, Хотам ул-анбиё саллalloҳу алайҳи васаллам равзаларини зиёрат этиш истаги Ҳазрат кўнглини ёритиб турар, кўзлари тўрт саройдан мужда кутар, кечалари ғаффуру зул-жалол Парвардигори эгамга, пайғамбар алайҳиссалом ҳақларига, азиз-авлиёлар шаънларига илтижолар қилиб дуолар айлаб чиқарди.

Қутилмаганда, хурсандчилик онлари етди! Ихлос ила қилинган дуолар ижобат бўлди шекилли, орадан ўн беш кун ўтиб, Султони соҳибқирондан иноят нишони келди!

Қуёш жавзо буржининг охирларидан жой олган паллалар, Пайгамбар хижратининг 905 йили, зулқаъда ойи бешинчи куни Ҳокони мансур жаноби олийлари амри, иродайи раъйи ила ёзилган мактубда Ҳаж ижозати берилгани ҳақида хушxabар маълум қилинганди! Навоийнинг хиралашган кўзлари чақнаб кетди! Ўзини бағоят бахтиёр сезди!

Оллоҳга шукрим, неча йиллар, неча ойлардан бери кутилган айём етди! Шундай табаррук кунни ҳам кўрар онлар бор экан!

Фармонда Ҳокони мансур, гарчи авваллари ҳам бу ният бир неча марта ўртага тушгани, айрим сабаблар туфайлигина амалга ошмагани, энди эса Ҳазратнинг илтимосини адо этишга олийшон қарор қабул қилингани ҳақида хабар берилганди. Сафар давомида салтанатнинг нуфузли амирлари, зодагонлар, доруғалар, аъёнларнинг қарорга қатъий амал қилишлари кўзда тутилган ҳамда тирик жон турмуши, тирикчилик, ётиш-туриш, яшашнинг барча шарт-шароитлари ҳисобга олиниши, муносиб егулик-ичкиликларнинг етарлича ғамланиши, айни вақтда, йўлларда тинчлик ва хавфсизлик чоралари кўрилиши, хусусан, карвоннинг махсус қуролли кўриқчилар билан таъминланиши айтиб ўтилганди...

Навоий дарҳол Ҳокони мансурга миннатдорлик мактуби юборди:

“Хуросон шаҳаншоҳи Абулғозий Султон Хусайн Мирзо Баходир жаноби олийларига.

Минг бор куллуқ, банданавозлиғ нишони била бошимни кўкдин ўткардилар, қаддимни тиклаб, хокисор жисмимни тупроқдин даст кўтариб қўйдилар... Жаҳон мулки мусаххар, икки жаҳон шавкати муяссар бўлғай...

Муқарраби ҳазрати султон
Низомиддин Мир Алишер”.

Навоий қувончдан тўлиб-тошиб Шайх Баҳлулга буюрди:

– Амир Бобоалини, Султонали Машҳадийни, Бехзодни, Хондамирни, Хожа Дехдорни, Бадахшийни – барчасини бу ёққа чорла! Фурсат етди! Шитобан тараддудга тушсунлар, ҳаж сафарига тайёргарликни бошлаб юборсунлар!

Сафарда Шайх Баҳлул ва Амир Бобоали иккиси Ҳазратга ҳамроҳлик вазифасини адо этишмоқчи эканларини билдирдилар, буни улар ўн йиллардирки, орзу қилиб келишарди. Хондамирда ҳам шундай фикр йўқ эмас... Талабгорлар кўп. Барча хурсанд.

Йўл тадорикини кўриш керак, – уқтирди Навоий Шайх Баҳлулга. Сафарга зарур нарсалар, хусусан, харжга етарли нақдина ақча ғамлансун, узоқ сақланадиган егуликлардан олиш унутилмасун...

Ҳамма ҳаракатга тушиб кетди, Худои таоло барчага шижоат бахш этди, ҳеч ким чарчадим, демасди.

Шоир ўзида йўқ хурсанд эди! Бомдод намозини адо этгач, ёлғиз ўзи Ансория макбараси остонасига бориб тиз чўкди ва Қуръон туширди, сўнг узоқ тиловат қилди. Кўнгли яна ҳам енгил тортди.

Хонақоҳга кирди... Кириши билан... тилига фавқулодда ўз-ўзидан шундай сўзлар келди: “...Ҳамдингда такаллум аҳли тили қосир...” Унинг аъзойи бадани жимирлаб кетди! “...Ҳамдингда такаллум аҳли тили қосир...” такрорлади Навоий... Бу – Ҳақ-Худо ҳақидаги ҳамду сано каломлари эди! Жуда ажойиб кўрку ҳуснли, сулув сўзлар эканми, деб турганди, янги сатрлар жамол кўргизди:

“Илоҳи, ғафлат уйқусидамен, бедор қил ва жаҳолат мастлиғидамен, хушёр қил!” Ажабо, бу иборалар қайдан пайдо бўлди? Улар шоирнинг дил-дили тубидаги сўзлар-ку! Жуда фариштали сўзлар! Ғойибдан садо келмоқдаму? Оллоҳнинг ўзи кечирсун... – ваҳий сўзлари эмасму?..

У ён-верига қаради. Ҳеч ким йўқ... Фақат адир ёқдан эсан ёқимли насим – тонг шамоли хонақоҳ эшигидан оҳиста кириб Навоийнинг юзларини майин силаб, манглайдан ўпиб сездирмай чиқиб кетди...

У сўзларнинг маъно-маъзини чақишга энди киришганди, улгурмади, янгилари кулоғига уринди:

“Илоҳи, сендин ёмонлиғ келмас, мендин яхшилиғ, сен яхшисен ва мен ёмон...”

Субҳонолло! Бу чин, ҳаққоний сўзларни ким менинг кўнглимга солди? Бу ғазал эрмас... Оддий сўзлар, лекин қандай сўзлар!..

Навоий англаб етди: у Оллоҳга муножот қилмоқда экан! Муножот, илтижо, ялинма, ёлворма... Тағи...

У кун бўйи сеҳрли сўзлар таъсирида юрди. Эртаси куни янги сўзлар бўй кўргизди:

“Илоҳи, ул узун йўл ва қатиг водийда иноятинг била йўлла, анинг қатида аёғим тойилса, дастгирлигинг била қўлла...”

Навоий англади: ҳаж йўли айтилаётир... Кўнгли қувончларга тўлди!

Навоий энди ҳайратланмай қўйди.

Орадан тўрт кун ўтди. Сафар тайёргарлиги ҳам ниҳоясига етмоқда эди.

Навоий сафардан бир кун олдин Унсияга борди, ҳовли-боғни томоша қилди. Эрталаб бомдод намозини адо этиб бинафшазорни айланди, сўрида ўтирди.

Бинафшалар шоир ташрифидан жуда мамнун очилиб-сочилиб кетдилар. Худди шоир назарида ҳали ҳозир бинафшазорнинг ичидан Бадъеулжамол чиқиб келадигандай туюларди.

Сарин тонг шабадаси эсарди.

У гулларга термилиб, Бадъеулжамол билан сирлашди: “Бадъеулжамолим... мен ҳаж сафарига кетмакдамен...”

Негадир, – ажабо! – қувончданми, надоматданми, билмади – тўлиқиб кетди, бошқа ҳеч нарсга дея олмади!

Бадъеулжамол йиғларди... Балки, мени ташлаб кетмангиз, демакдамикин... Ё унинг ҳам бирон сўз айтмакка тили боғланиб қолдимикин?

Шу палла узокда Боғи Жаҳоноро томондаги такяхонадан “Кошки” ашуласи тонг ҳавосида тиниқ янграй бошлади. Ғамгин савту навонинг гоҳ ғамгин, гоҳ руҳлантиргувчи оҳанглари бутун шаҳарга тараларди. Ҳа, савту наво жаранглай беради, тин билмайди, кундан-кунга, ойдан-ойга, йилдан-йилга, асрдан-асрга...

Бирдан “Кошки”ни тингламоқчидай, тонг ёқасини чок қилиб қуёш чиқди! Қуёш! Бутун нурларини бир қатим ҳам қолдирмай оламга сочиб, бир оғиз ҳам миннат қилмайдурғон саховатли қуёш! У Навоийни кўриб қувониб кетди, гўё эски дўстини кўргандай нурлари билан унинг манглайи ва юзларини мулоийм силади, эркалади, бутун нурини Унсия боғига тўкди...

Қутилмаганда тилига янги сўзлар илинди:

“Илоҳи, агар хислатим эгридур, ниятим туздур, бу жиҳатдин агар қўркунчим бордур, аммо уммедим бирга юздур”.

Ҳайҳот! Кўнгил туйғуларини ифодалаган бу каломлар кўқдан индими?..

Бунга жавоб топа олмади.

Навоий сўридан тушиб, бинафшазорга эгилиб, аста шивирлади: “Мен ҳажга бораётирмен... Қайтамен...” Бу сўзлар кўқда фақат Ҳақ таолога етиб борди ва албатта, Бадъеулжамолга ҳам... Шоир қизнинг маъюс ун торганини эшитди...

Навоий ва унинг ҳамроҳлари чоршанбаи муродбахш куни рағбат отига миниб, “Йўлга чиққанимиз рост бўлсун! Ё раббий! Ўзинг қўлла!” дея Ҳиротдан олис сафарга жўнадилар.

Ҳаж сафари бошланди.

Қуёш қарвонни кузатиб борарди. Ёнида дўстлари Шайхим Сухайлий, Султонали Машҳадий, Бехзод, Шайх Баҳлул, Амир Бобоали, Хондамир, Бадахший, Хожа Дехдорлар саф тортишган... Орқароқда эллик чоғли аскар. Қўнгилларда муборак ҳаж завқи-шукуҳи, фаҳр-ифтихор туйғуси жўш урарди.

Қарвонда яхши кайфият ҳукмрон, кимдир ҳазил қилган, кимдир эса қачондир бошқалардан эшитганларини эслаб, истиқболда турган ҳаж мўъжизаларидан ошиб-тошиб сўзлар, ҳамманинг ҳавасини келтирарди.

Шу палла Бадиуззамон Мирзодан чопар етди. У мактубида:

“Ҳазрат, ўзларини Машҳадда кутиб олғаймен...” деган сўзларни ёзибди.

– Хайрият!.. – деди Навоий мамнун, чунки у йўлга чиқишда сафар ташвишларидан қўл-оёғи боғланиб шаҳзода билан хабарлаша олмай қолганидан қўнгли хижил эди. Энди унга вазиятни тушунтириб мактуб ёзмоққа киришмоқчийди. Иниси Дарвешали билан ҳам хабарлашишнинг иложи топилмади...

“Илоҳи, тоатингга ҳавасим бор, аммо нафса забунмен, ибодатингга мултамасим бор, аммо гирифтору ишқу жунунмен...” – пичирлади ўз-ўзига Навоий...

Қарвон Айнулҳаёт деган жойга етай деб қолди.

Хушқайфиятдаги Навоий яқин кунларда Ҳижоз томонларни, Маккаи муқаррама ва Мадинаи таййиба манзараларини, муҳташам Каъбани, расули акрам саллаллоҳи алайҳи васаллам равзаларини зиёрат этишини ўйлар, шундай бахт насиб этаётганидан ниҳоятда шодланарди. Кимга насиб этди, кимга – йўқ, ахир.

Ажабо, энди Оллоҳга муножот сўзлари кетма-кет ўз-ўзидан куйилиб кела бошлади:

...Илоҳи, париузорларга мени девона қилдинг ва шамъи рухсорларга қўнглимни парвона қилдинг, бу сабаблардин расволиғ била оламга афсона қилдинг.

...Илоҳи, тоатқа тавфиқ берсанг, риёдин асра ва ибодатқа йўл кўргизсанг, хатодин асра.

...Илоҳи, шўҳи чобуқларнинг... дилраболиғи ҳам – сендин ва ошуфта қўнғлумнинг мубталолиғи ҳам – сендин.

...Илоҳи, йигитлигим бу навъ ҳам қатиг ўтти, ҳам ачиғ, қариликда юз қатла ўзумни ўлтирсам, не асиғ.

...Илоҳи, андоқки, бу балоларга солдинг, қутқор ва андоқким, бу ибтилоларга киюрдинг, чикор.

...Илоҳи, эмди барчадин кечмак хаёлин қилурмен, ўзлугум била кеча олмон, яқин билурмен.

...Илоҳи, мен тавба қилдим дегандин не суд, сен тавба бергилки, ҳам Таввобсену ҳам Маъбуд...

Илоҳи...

Илоҳи...

Илоҳи...

Тағи...

Тағи...

Ҳаж сафари давом этарди.

Навоий ҳали-ҳозир йўлда кетмакда...

Ҳижоз тупроғигача йўл узоқ... Унинг охири йўқ...

Йўл узоқ...

Сенга севгим чексиздир, Оллоҳ



Сўна
МУҲАММАД қизи

Дунё бошдан-оёқ севги, гўзаллик,
Биз эса гўзаллик шайдосимиз.
Биримиз нафис табиат,
тоғларни,
биримиз ҳазин кузги боғларни,
биримиз чечаклари момикдек
бахорни севамиз.
Биримиз бир дарахт,
бир гул ошиғи,
биримиз беназир бир сас,
фусункор бир сўз гадосимиз.
Дунё гўзалликлар мажмуаси...
Менинг ишқим, менинг севгим
янада буюк,
янада гўзал.
Мен барча гўзалликларни бунёд этган
Парвардигорни,
Бутун борлиқ Султони,
Сени севдим, Оллоҳим!

Бундай ўғит берма, онажон

Ёшин шўх-шодон чоғида,
Умрин навниҳол чоғида,
қандай ўғит беряпсан бу болага,
эртанги кунга умиди, ишончи қоларми унинг?

*Камтарлик тарбияси билан бир она
ўсмир ўғлининг нақ миясини эговларди*

Сўна МУҲАММАД қизи – филология бўйича фалсафа доктори. 1962 йилда тугилган. Озарбайжон давлат маданият ва санъат университетини тамомлаган. Унинг “Менинг пушти ранг дунём”, “Дуолар, севгилар”, “Аразбари”, “Дунё дийдор еримиз”, “Қошинга келгум, Оллоҳим”, “Дунё кўзларимда нимпушти рангда” шеърлар китоби, “Зиёга йўналган йўл” номли романи, “Вақт сезилмай ўтди” каби илмий қўлланмалар муаллифи.

Мағрурлик Тангридан бўлса, нега эгилсин?
Бу ўгитни аксига ўгир, юрагига сингсин.
Қўй, мушт туширишни ҳам билсин,
нафрати яшиндек чакнасин,
ноҳақликка чидамасин,
курашишни ўргансин.
Эр йигит бўлиб ўссин,
Ваган учун қалқон бўлсин.
Бошини эгик тутса, бўйнига оёқ етиши осон.
Мутелик, фақирлик гарданига осилиши осон.
Барчаси ҳаётининг маъносига айланади.
Қўй, бундай ўгитни, она.
Нор йигитга, эр йигитга,
ўғиз ўғли шер йигитга
бургутдек қанот кериб учишни,
қаддин тоғдек тутишни,
ғаним устига
кези келса, қуюндек ҳамла қилишни
сен бугун ўргатмасанг,
эртага яна мағлубмиз.
Душманга тап тортмай тик қаролмаса,
ёнгинасида биров тупроғини юлиб олса,
эртага яна мағлубмиз.
Нигоҳлари чўғ пуркаган,
наърасидан тоғ қулаган,
чинор қадли,
қоплон қалбли
бир ўғлонни бу ўгит-ла ҳеч эгмангиз.
Юрагида улуғворлик,
ғолиблик,
умид ҳисларин
поймол этмангиз.
Насиҳатни силоҳ айланг,
қўлларида тутажак.
Ўғлон ҳайқирган дарё – Кура, Аразимиз,
тўсманг йўлин,
тошиб, пишқириб қутуражак.
Ўғлон хончинордек ўссин,
сарҳад бўйлаб қалқон кўкси,
чайир ғовга айланажак.
Менинг қиблам Вагандир,
Гули маъюс,
боши қуйи битгандир,
Ўғил душманга тўсик,
Додларимга етгайдир.
Қўй, қалқонлар
эгилиб ўсмасин, онажон,
Эгри қалқонлар устидан
ёғий йўл солмасин, онажон...

Дунё кўзларимда нимпушти рангда

“Дунёни пушти рангда кўрасан” деган дугонамга

Бир эртакли дунём тарк этди мени,
Қояси нимпушти, тошида хино.
Жонимнинг тафтини, тилим тотини,
Йўқотдим у ердан, у юртдан айро.

Ўйинқароқ эдим, сочим жамалак,
Онали, момоли дунём бор эди.
Менинг ўйинчоғим атлас камалак,
Овунчоғим кушлар, чаманзор эди.

Оламнинг нафсидан, макридан йироқ,
Бир ҳалол ўчоқдир бор-йўқ топгани,
Шайтон амалидан, шаъридан йироқ,
Софдил инсонлардан олдим бу рангни.

Бу ер одамларин мақсади савоб,
Недан каминг бўлса, бир им-ла билдир.

Эҳтиёж тарози, саховат жавоб,
Бунда ҳалоллик кўз қорачиғидир.
Ланг очик дарвоза, эшик, дарича,
Мушкул чоғда минг бир
суянчиғинг бор.

Бу поклик, гўзаллик, буюклик ичра,
Фақат пушти рангда эди чор-атроф.

Кўзимми, ақлимми, қалбимми ҳақли?
Бу ёшда қандайин ўзгарай? Нетай?
Дунёни оқ-қора кўрмоқ-чун қайта
Алифбо ўқийми, садағанг кетай?

Мен алла эшитдим нимпушти рангда,
Ўгитлар эшитдим нимпушти рангда.
Кўзимнинг ёши ҳам мўъжиза, рости,
Кўрсанг, ишонмассан – нимпушти рангда.

Онам ўтганида боролмадим мен

Қалбим тилка-пора, фақат дард унар,
Онам ўтганида боролмадим мен.
Минг еридан синиб, битсин бу йўллар,
Фиғони фалакни тутган опамнинг,
Ёнида бўлишга яролмадим мен.

Кейин келганимдан менга не фойда?
Эҳ, энди бу ерда нимаман, кимман?
Онамдан жудолик камлик қилгандек,
Қалбимга қишлоғим дафн этдим ман.

Уйқумда ҳар кеча тушаман йўлга,
Онам йўқлигига ишнолмасман.
Дарвоза тагида йиғлайман зор-зор,
Эҳе-ҳе-хей! Бу уйнинг эркаси келди,
Онажон, болангни қўйма интизор.

Хувуллаб қолган уй тушимга кирди,
Кўрдим, ўчоқ сўнган, кули совурди.
Қўша тут остидан изладим изин,
Сўрадим, онамни кўрмадингизми?

Кўрдим, рўмолим йўқ, оёғим яланг,
Уйма-уй, кўчалар бўйлаб кезаман.
Қўшни, қариндошни этиб ҳангу манг,
Дарахт, чечакка ҳам бўзлаб кезаман,
Сиз менинг онамни кўрмадингизми?

Чақирдим, қўшнилари, ҳой Наргиз хола,
Балки зериккандир, сизникидадир?
Бир далли-девона болани кўриб,
Қўшнининг кўзида ёш милтиради.
Деди, хайр-эҳсон, назр атагандим,
Лоақал кунни кунга улай олмадим.
Эсиз, улуғ айём яқин қолганди,
Фалак карвонини тўхтатолмадим.

Ҳасратим тутуни ўртайди бағрим,
Туймоққа бир она юраги даркор.
Эвоҳ, қуйиб кетди бирдан бу ёмғир,
Онамнинг руҳин ҳам тугаб бардоши,
Осмондан бошимга тўқди кўзёшин....

Озарбайжон тилидан

Шахло ҚОСИМОВА таржималари



Шахло ҚОСИМОВА – 1964 йилда туғилган. Тошкент халқ хўжалиги институтининг (ҳозир ТДИУ) молия-иқтисод факультетини тамомлаган. Унинг “Денгиз кўчманчилари”, “Мен ҳақиқат садосиман”, “Дунё тушдек эриб бормоқда” каби таржима китоблари нашр қилинган.



Ulug'bek MUSTAFO

NON

Hikoya



Qumri xola hozirgina tandirdan uzilgan bo'rsildoq nonlar bilan to'lgan savatni ayvondagi xontaxtaga yoygach, ustiga dasturxon yopdi. Nafasini rostlash uchun pastak so'riga cho'kib, uzun yengi bilan yelpinishga tutindi.

Bir payt hovliga yugurib kirgan nevarasi Shahnoza:

– Buvi, buvi biznikiga xalta ko'targan bir chol kelyapti, – dedi.

– Kelsa kelar... kulchangni yeb olaqol.

Qo'lidagi hassasi bilan darvozani qoqib, qora choponli, mosh-guruch soqolli barvasta chol hovliga kirib keldi. Uning ko'zi Qumri xolaga tushib:

– Xudo yo'lga sadaqa so'rab keldim, – deya duo o'qiy boshladi. Qumri xola dasturxondagi sedana sepilgan nondan ikkitasini olib, cholga uzatdi, chol do'rildoq ovoz bilan:

– Non ko'p, ena... – dedi.

Qumri xolla ichkaridan pul olib chiqib berdi.

– Iloyo u dunyo-yu, bu dunyo kam bo'lmang, – deya tilanchi yuziga fotiha tortdi. Chol chiqib ketgach, Shahnoza:

– Buvi nega u non olmadi? – dedi ajablanib.

– Hozir to'qchilik, nonning qadri yo'q, – dedi Qumrixola chuqur xo'rsinib. So'ng xayolga cho'mdi.

...Urush yillarining qahatchiligi uning ko'z o'ngida. U o'sha kezlarda, qizaloqlik paytida ocharchilikning guvohi bo'lgandi. Bir kuni ayasi dadasining urushga ketgandan buyon kiyilmay, osig'liq turgan pal'tosini sumkaga solib chiqib keta boshladi. Onasining harakatini kuzatib o'tirgan Qumriga bu hol g'alati tuyuldi.

– Aya, nimaga pal'toni oldingiz? – deb so'radi.

– Bilasanmi, qizalog'im, shuni nonga almashtirmoqchiman, – dedi Manzuraopa go'yo o'zini oqlab.

– Har kuni non berishadi-ku, – hayron bo'ldi Qumri.

Ulug'bek MUSTAFO – “Mehnat shuhrati” ordeni sohibi. 1958-yilda tug'ilgan. Toshkent davlat universitetining (hozirgi O'zMU) tarix fakultetini tamomlagan. Uning “Insof”, “Ehtiroim”, “Akmalning o'yinchoqlari”, “Havas”, “Intiqom”, “O'kinch”, “Dakanglar jangi” kabi nasriy kitoblari chop etilgan.

– U juda oz. Bir bo'lakdan, xolos. Palʼtoni nonga almashtirishga majburman, qizim. Huv birda tug'ilgan kuningga ko'ylak sovg'a qilgan Hamida xolangni bilasan-a? O'sha ochlikdan kasal bo'lib yotibdi. Unga non kerak. Endi tushundingmi, qizalog'im. Dadang bir xatida, agar qiynalsanglar ul-bul narsani sotib, ilojini qilinglar, degan. Men hozir kelaman, – deya Manzuraopa tashqariga chiqib ketdi.

Ayasi bozordan qo'lida yarimta qora bo'lka non bilan uyga xursand kirib:

– Mana, qizim, non olib keldim, – dedi.

– Hammasi shu bo'ldimi? – Qumri dadasining palʼtosi yo'q bo'lganiga hamon ko'nika olmasdi.

– Nega endi... Palʼtoni bita bo'lkaga almashtirdim. Nonning yarmini Hamida xolangga berib kelyapman. – Yarimta bo'lka non! Qizchani nazdida bu ularga to'rt-besh kunga yetardi. Ammo... ertasi kuni ayasi ishga ketgan paytda kutilmagan voqea sodir bo'ldi.

O'sha kuni qalin qor yog'di. Daraxtga sal tegsang, duv etib ustingga qor to'kilar, badanni junjiktirib yuborardi.

Qumrining qo'llari sovqotib uyga kirdi. Ayasi erta bilan yoqib ketgan pechkaga qo'llarini tutib turgan kezda dahlizdan tovush eshitildi. Bugun ayasi ishdan erta qaytganga o'xshaydi. Shu xayolda qizcha xursand bo'lib, “aya”, deya unga peshvoz chiqmoqchi bo'ldi.

Ammo tasodifan xonaga begona ayol kirdi. Kiyimlari juldur. Boshiga peshonasi bilan qo'shib bir necha qalin ro'mol o'rab olgan. Yelkasiga esa ikkita xurjun ilgandi.

“Lo'li!” shu xayolda qizcha qo'rqib ketdi. Buni tilanchi xotin ham sezdi, shekilli:

– Mendan qo'rqma, qizcha. Menga ozgina non kerak edi, – dedi. – Noningiz bormi?

Qumri hali birovni aldamaqchi. Undan keyin “yo'q”, deyishga cho'chidi ham.

– Ha, bor. Hozir... – U tanchadagi dasturxonaga o'rab qo'yilgan nonni xontaxtaga qo'ydi. So'ng pichoq axtarib, narigi xonaga chiqib ketdi. Qaytib kirsam lo'li ham, yarimta bo'lka ham yo'q.

Demak, o'g'irlabdi! Yuragi “shuv” etib ketdi. Qumri kuylakchan tashqariga otildi. Haligi xotin darvozadan chiqib, qochishga ulgurgan, qorda oyoq izlari qolgandi.

Qumri ho'ngrab yubordi. Ayasi ishdan kelganda ham yig'lab o'tirardi.

– Nima bo'ldi qizalog'im? – Manzuraopa yechinishga ham ulgurmay uning yoniga bordi.

– Nonni o'g'irladi.

– Kim o'g'irladi?

– Bir tilanchi xotin...

– Shunday degin?.. – Manzuraopa qizini ko'ksiga bosganicha o'ylanib qoldi. So'ng sochini silab: – Yig'lama qizalog'im, OMON bo'lsak, non topiladi, – dedi.

Darhaqiqat, omonchilik bo'lsa non topilar ekan. Bugungi to'kinchilik buning shohidi. Qumrixola faqat birlarsaga ajablanardi. O'sha qora kunlar odamlarning yodidan shunchalik tez chiqdimi? Nega ular nonni har qadamda bunchalar behurmat qiladilar? Hatto boyagi tilanchi chol ham nonni olmadi-ya!

– Buvi, buvi...

Nevarasi Shahnoza uning etagidan tortqilardi.

– Nima deysan, bolam?

– Kulchang pishdi devdiz-ku. Qani?

– Voy o'rgilay bolam, senga bermasam, kimga beraman, – Qumrixola hali sovib ulgurmagani kulchani nevarasiga tutar ekan, shirmon kabi qizarib pishgan nonga o'zining ham havasi keldi. Totli yutinib qo'ydi.

Адабий ҳаёт

* * *

1 июнь. Ғафур Ғуломнинг “Шум бола” асари энг яхши болалар адабиётининг топ юзталигига киритилди. Бу ҳақда “BBC Culture” нашри хабар берди. Айтилишича, 1 июнь – Халқаро болалар куни муносабати билан юзта энг яхши болалар адабиёти рўйхати тузилган.

* * *

Фанлар академиясида янгиланган ва лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосида чоп этилган “Ўзбек тилининг изоҳли луғати” тақдироти ўтказилди.

* * *

Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон хотираси ва ижодий меросига бағишланган маънавий-маърифий тадбирлар бўлиб ўтди. Ёзувчилар уюшмаси ва Маънавият ва маърифат маркази вилоят бўлимлари ҳамкорлигида ташкил этилган тадбирларда шоир ва ёзувчилар, олимлар, Тожикистон, Қозоғистон, Туркия, Миср давлатларидан меҳмонлар, шоирнинг оила-аъзолари, кенг жамоатчилик вакиллари иштирок этди.

* * *

2 июнь. Адиблар хиёбонида “Хиёбон оқшомлари”нинг навбатдаги кечаси бўлиб ўтди.

* * *

6 июнь. Пойтахтимиздаги Пушкин ҳайкали жойлашган майдонда таниқли рус шоири А.С.Пушкин таваллудининг 224 йиллигига бағишланган адабий-маърифий тадбир бўлиб ўтди. Унда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзолари, адабиётшунослар, кенг жамоатчилик вакиллари, Россиянинг Ўзбекистондаги элчихонаси вакиллари қатнашди.

* * *

7 июнь. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, Халқ таълими аълочиси, “Шухрат” медали ва “Меҳнат шухрати” ордени соҳибаси Умида Абдуазимова таваллудининг 70 йиллигига бағишланган ижодий кеча бўлиб ўтди.

* * *

8 июнь. Адабиёт жонкуяри, маърифатпарвар олим ва жамоат арбоби Неъматулла Худайбергенов таваллудининг 70 йиллигига бағишлаб чоп этилган “Эллик биринчи қалъа” номли китоб тақдироти ўтказилди.

* * *

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида Болалар ва ўсмирлар адабиёти кенгашининг навбатдаги йиғилиши бўлиб ўтди.

* * *

9 июнь. Ёзувчилар уюшмасида Ўзбекистонда хизмат кўрсатган журналист, уюшма аъзоси, давлат ва жамоат арбоби Сафар Остоновнинг “Умид билан яшагин” китоби тақдимоти бўлиб ўтди.

* * *

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида анъанавий Зомин семинарининг Тошкент шаҳар босқичи ўтказилди. Унда ёзувчилар, шоирлар, таржимонлар шеърят, болалар адабиёти, бадий таржима, адабий танқид йўналишлари бўйича шўбаларга бўлинган ҳолда ёшларнинг ижод намуналарини кўриб чиқди. Тошкент шаҳар босқичида 13 нафар ёш ўз истеъдодини намояндалар этди.

* * *

12 июнь. Таржимон Иззат Аҳмедов томонидан таржима қилинган машҳур инглиз ёзувчиси, детектив қироличаси Агата Кристининг “Изкувар Пуаро” номли ҳикоялар тўплами нашрдан чиқди.

* * *

Таниқли журналист, таржимон ва ношир Дамин Жумакул нашрга тайёрлаган “Қошғарий ҳикматлари” номли китоб нашрдан чиқди.

* * *

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси, таниқли ҳажвчи адиб Ҳабиб Сиддиқнинг “Есим қурысын” (“Эсим курсин”) китоби Нукусда қорақалпоқ тилида чоп этилди.

* * *

14 июнь. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида уюшма аъзоси, шоира Гулбахор Жумаеванинг “Кўнгил нигоҳи” шеърлар китоби тақдимоти ўтказилди.

* * *

16 июнь. Мусо Тошмуҳаммад ўғли Ойбекнинг “Қутлуғ қон” романи Анқарадаги “Евроосиё Ёзувчилар уюшмаси (Аврася Язарлар Бирлиғи)”га қарашли “Бенгү” нашриётида чоп этилди. Роман филология фанлар доктори Замира Ўзтўрк томонидан таржима қилинган.

* * *

20 июнь. Ўзбекистон журналистика ва оммавий коммуникациялар университетида Иброҳим Ғафуровнинг 8-жилдлик китоби тақдимоти бўлиб ўтди.

* * *

21 июнь. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси, таниқли публицист Қурбон Эшмат хотирасига бағишланган маънавий-маърифий тадбир ҳамда “Қадрдон қайрағоч” китобининг тақдимоти бўлиб ўтди.

МУНДАРИЖА

БАРҲАЁТ СИЙМОЛАР

Хусниддин ШАРИПОВ. Кўзларим нури. *Шеърый роман*.....4

НАЗМ

Гавҳар ИБОДУЛЛАЕВА. Бир оний ларзани кутавераман.60

Саид БУРҲОН. Андаман ё бундаман,
истаб сени ҳар онда ман.64

Шоди ОТАМУРОД. Севги деган чўғни босганман.69

Нодира ОФОҚ. Жазо. *Драматик достон*84

НАСР

Эркин АЪЗАМ. Баҳорни қувиб. *Киноқисса*.....37

Шарофат АШУРОВА. Жаннат шамоли. *Ҳикоя*.73

Муҳаббат САФО. Бева. *Ҳикоя*.82

Боқий МИРЗО. Сурат. *Эссе*.103

Муҳаммад АЛИ. Мангу қуёш.
Тарихий роман (давоми).123

ИЖОДИЙ КЕНГАШЛАРДА

Иқбол ҚЎШШАЕВА. Бахтнинг пешонасидан
ўпиб-ўпиб ёзилган достонлар.100

МУШОИРА

Абдулла АЙИЗОВ. Қоғозларга тўқдим эзгу сўзимни.....107

Холикназар ХОЛНИЁЗОВ. Унга дафтар этдим
қалбимни қат-қат.108

Дилноза АЗИЗОВА. Нигоҳимиз тўйсин дийдорга.110

Эркин ЙЎЛДОШ. У қиз энди бегона.....112

Зафар ХУДОЁРОВ. Безаниб қошимга чиқади очун.....113

Саида САФО. Фуркатингда исёнимдур ишқ.....115

ЖАҲОН АДАБИЁТИ

Хулио КОРТАСАР. Чалқанча ва юзтубан. *Ҳикоя*.....117

ҚАРДОШЛАР АДАБИЁТИ

Сўна МУҲАММАД қизи Сенга севгим
чексиздир, Оллоҳ.169

БОЛАЛАР ДУНЁСИ

Улғбек МУСТАФО. Нон. *Ҳикоя*.....172

Адабий ҳаёт.174

Шарқ юлдузи

2023

6-сон

Муассис:
**ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР
УЮШМАСИ**

* Муаллифлар фикри таҳририят ижодий жамоаси нуктан назаридан фарқланиши мумкин. Таҳририятга юборилган материаллар муаллифларга қайтарилмайди.

Журнал ОАК эътироф этган нашрларнинг 10.00.02 “Ўзбек адабиёти” ихтисослиги бўйича рўйхатига киритилган.

* Журналга обуна даврий нашрларни етказиб бериш билан шуғулланувчи барча ташкилотлар орқали амалга оширилади.

Обуна индекси – 911

Манзилимиз:

100066, Тошкент шаҳри, Бунёдкор шоҳкўча, Адиблар хиёбони, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси биноси.

Телефонлар:

71231-23-67, 71231-23-68 903721438
www.sharqyulduzi.uz
e-mail: sharqyulduzi@umail.uz
sharqyulduzi1931@mail.ru

Босишга рухсат этилди:
19.07.2023

Қоғоз бичими 70x108 1/16
Офсет босма усулида офсет қоғозида босилди. Босма табоғи 11,0.
Шартли босма табоғи 15,4.
Нашриёт ҳисоб табоғи 17,2.
Адади 7450 нусха.
Буюртма №8

Журнал Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 05.02.2016 й. 0562-рақам билан рўйхатга олинган. “NAKIMA NASHR GROUP” МЧЖ матбаа корхонасида чоп этилди.

Корхона манзили:

Тошкент шаҳри Юнусобод тумани, Ифтихор кўчаси 117-уй 19-хонадон. Журнал ойда бир марта чоп этилади.

Муҳаррир:

Дилфуза Маҳмудова
Мусаҳҳих:

Моҳира Ҳусанова

Веб-сайт муҳаррири:

Дилноза Камол

Саҳифаловчи-дизайнер:

Аҳбор Маликов

Copyright © “Шарқ юлдузи”